

Handwritten note: *Handwritten text*

ZBORNİK

NA SVETLO DAJE „MATICA SLOVENSKA“:
XI. ZVEZEK.

BLEIWEISOV ZBORNİK

UREDIL
DR. JOS. TOMINŠEK.

U LJUBLJANI, 1909.
NATISNIL DRAGOTIN HRIBAR.

Dr. JANEZ BLEIWEIS.

ZBORNİK

NA SVETLO DAJE „MATICA SLOVENSKA“.

XI. ZVEZEK.

BLEIWEISOV
ZBORNİK

UREDIL

DR. JOS. TOMINŠEK.

V LJUBLJANI, 1909.

NATISNIL DRAGOTIN HRIBAR.

18606/11

N 03 -03- 2010/156

Predgovor.

V sejni sobani „Maticе Slovenske“ visi med drugimi tudi slika dr. Janeza Bleiweisa. Njemu, bivšemu svojemu predsedniku (1875—1881), je namenila „Matica“ ob stoletnici njegovega rojstva (19. novembra 1808) poseben „Zbornik“, ki naj nosi njegovo ime.

Skoraj pol stoletja, baš v dobi našega preporoda, je stal Bleiweis v središču vsega kulturnega pokreta, realnega in idejstvenega, stal z delom ali z odporom. Zgodovina te dobe je obenem Bleiweisova zgodovina. — Zato je nemogoče snov izčrpati v obsegu ene knjige. Naš „Zbornik“ naj daje podlago nadaljnjim raziskavam. V posebnih (dveh) obširnih razpravah so začrtane splošne smeri glavnih dveh poprišč Bleiweisovega delovanja: za slovenski jezik in za pravice naroda. Trije spisi premotrivajo podrobna vprašanja, tičoča se omenjenih dveh poprišč: zlasti tu je odprta pot bodočim raziskovalcem. Eden članek prikazuje Bleiweisa, delujočega v njegovi stroki, — to polje je doslej še domala neobdelano — in uvodni spis je posvečen Bleiweisovi osebi in osebnosti.

V stvarnem oziru je uredništvo gg. sotrudnikom puščalo seveda popolno svobodo.

Mnogo novih virov je razpravljaljem odprla vslužnost rodbine g. primarija dr. Karla Bleiweisa viteza Trsteniškega, zlasti še njegove soproge Marije, rojene Kosove. Dala je na razpolago poleg javne tudi zasebno korespondenco Janeza Bleiweisa in vse rodbinske spominke, češ: „Nič nimamo prikrivati in ne prikrivamo nič“. Uredništvo ji na tem mestu izreka iskreno zahvalo.

Dr. J. T.

Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški.

Prispevki k životopisu. Zbral dr. Jos. Tominšek.

I. Bleiweisova osebnost.

Skoraj vŝtric stolne cerkve stoji v Ljubljani „Pred Škofijo“ hiša ŝt. 15, trinadstropna, naslonjena na Grad. Priprosta kamenita ploŝča,¹⁾ vzdana pod prvim nadstropjem, na levi strani vrat, izpričuje: „V tej hiŝi je ŝivel Dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški in dne 29. nov. 1881 umrl.“ — To je torej „Bleiweisova hiša“; kos „stare Ljubljane“, bivaliŝče, kakor so jih imeli nekdanji samozavestni patriciji. Za ozkim neznatnim proĉeljem se skrivajo dokaj obseŝni prostori v nepriĉakovano velikem ŝtevilu; kajti ozadje obsega ob polukroŝnem dvoriŝĉu pravzaprav ŝe eno hiŝo, ki je v vsakem nadstropju po hodniku vezana s proĉelno, in na oni strani peljejo drugi hodniki in stopnice naravnost v strmine Ljubljanskega Grada, ki pa so v obliki terase pretvorjene v zanimiv vrt s krasnim razgledom in poleti s prijetnim hladom.

Hiŝa seveda prvotno ni last Bleiweisovih; kupil jo je oĉe Dr. Janeza Bleiweisa, Valentin Pleiweiŝ²⁾, preselivŝi se iz Kranja v Ljubljano. (Gl. njeg. sliko: pod 1.) Iz kupne pogodbe, z dne 23. februarja 1849., izvemo, da je prejšnja posestnica prodala Valentinu Pleiweisu hiŝo — s tedanjo ŝt. 307. — „obenem z zemljiŝĉem, ki na njem stoji, ter z vrtom v ozadju in z obĉinskim deleŝem v Ilovici“³⁾ za 13.500 goldinarjev. — Naŝ Janez Bleiweis pa se je s svojo obitelji preselil v to hiŝo ŝele mnogo pozneje; prej je stanoval v Souvanovi hiŝi. A v ŝestdesetnih letih so bivali v rodbinski hiŝi tri Bleiweisove druŝine: v prvem nadstropju lastnik, stari oĉe Pleiweis, v drugem sin: n a ŝ Dr. Janez Bleiweis z ŝeno, in v tretjem nadstropju vnuk Dr. Karol Bleiweis s svojo obitelji. Ko pa je stari oĉe l. 1866. umrl, ostala sta v hiŝi oba doktorja medicince, oĉe in sin,

¹⁾ Vzdati jo je dalo „Pisateljsko druŝtvo dne 12./7. 1891.

²⁾ Tako se je oĉe podpisoval.

³⁾ „Gemeindeantheil in Illouza sub Mappe Nr. 174.“

vsak v svojem nadstropju, in šele po smrti Dr. Janeza B. (1881) se je preselil sin primarij Dr. Karol Bleiweis v drugo nadstropje.

V tem, drugem nadstropju je preživel „oče slovenskega naroda“, Dr. Janez Bleiweis, svoje najsrečnejše, pa tudi najbridkejše ure. Tu je stal na višku svoje slave in vplivnosti, tu pa je tudi preboleval bridek čut, da se odvrtačajo od njega mnogi nepokorni sinovi naroda. Vendar doma nikoli ni kazal morečih svojih skrbi; igral se je s svojimi vnuki, ni ga motilo, da so mu, v resne misli zatopljenemu, razvlekli to in ono, ni se sramoval, na izprehodih nositi katerega izmed malčkov v naročju, a zadostoval je tudi resen pogled, da so ga otroci slušali brezpogojno. — Kakor so mu zaradi vsestranske in trajne skrbnosti za slovenski narod nadelo ime „oče“, tako je bil seveda tudi skrben oče v svojem rodbinskem krogu; kakor v javnih in stanovskih zadevah, tako mu tudi v rodbinskih nikoli ni mrzelo vzeti pero v roke in napisati izpodbudno pismo, z značilno majhno, elegantno pisavo, često v obsegu celih razprav, jedrnato ali lepobesedno, kakor je zahtevala snov in prilika.

Zlasti zazveni iz rodbinskih pisem že zgodaj struna, ki doni iznova v splošni korespondenci izvečine šele v poznih letih: korenita odločnost. Svojemu sinu, tedaj medicincu na Dunaju, piše¹⁾ 15. oktobra 1853 med drugim: „Mlad človek mora ven med svet iz rojstne hiše. To zadene vsakega ali vsaj večino in je zadelo tudi mene. Že z desetimi leti sem prišel k tujim ljudem in sem bival med njimi naprej in naprej. To je zadelo tudi tvojo mater. Nekaj dni si pač malo melanholičen z mislijo na dom, ali to preide kmalu, ker ne more drugače biti. To je splošna usoda in“ — tu sledi odločilno mesto: „strah opetna, smešna šleva (eine feige, lächerliche Memme) je tisti, ki ne zmore tega, kar zmorejo drugi.“ In nekoliko nižje je podčrtal tele svoje besede: „Človek premore vse na d seboj, le resno mora hoteti in ne se vdajati sanjarstvu.“

Resna, moška volja, nič sanjarstva — to res označuje Bleiweisovo delovanje, v teh dveh lastnostih leži njegova prednost, a v njih so postavljene tudi meje, preko katerih ni mogel koračiti. — Dober hišni prijatelj je bil župan Hradecki in ž njim se je Bleiweis zlagal v svetovnem nazarju. Pripoveduje se,²⁾ da je Hradecky v ročaj svoje palice imel vdolbeno življensko svojo devizo: „flegma“; prijatelj

¹⁾ Pismo se nahaja v Bleiweisovi zapuščini, ki je shranjena pri njegovem sinu Dr. Karlu Bleiweisu-Trsteniškem.

²⁾ Za vesti iz rodbinskih krogov imam zahvaljevati v prvi vrsti gospo Marijo Bleiweis-Trsteniško, roj. Kosovo.

Pod. 1. VALENTIN PLEIWEIß.

Bleiweis ga je v tem oziru toliko posnemal, da se v nobenem življenskem položaju, in naj je bil še tako kritičen — a takih je doživel tekom petdesetih let svojega mnogostranskega delovanja dovolj — ni dal spraviti z ravnotežja; ni napadal z drznim naskokom, a branil je in branil se je z žilavim odporom, ne umakniviši se niti za ped; šele kadar se mu je zdel čas ugoden, je oprezno korakal naprej in zasedel sovražno postojanko. — Fabius Cunctator! Čul in čuval pa je vedno. Ta neumorna čuječnost ga odlikuje nasproti Zarnikovi vehementni odločnosti, nasproti Tomanovi elegantnosti in Dežmanovi temeljitosti.

Neprijetna mu je bila vsaka razburljivost, vse posle je opravil najrajši „po očetovsko“; pristopen je bil vsakemu in vedno prijazen, a varoval si je tudi vedno ugled in mnogim reprezentativnim svojim dolžnostim, zlasti v poznejših letih, je zadostil prav dostojanstveno; sploh se njegov lepi nastop hvali že od nekdaj.¹⁾ Ko je ruski profesor Makušev (v Varšavi) l. 1872. pripotoval tudi v Ljubljano, je posetil v prvi vrsti Bleiweisa in je pisal navdušeno o njem, a njega samega opisuje z besedami: „Pred menoj stoji čvrst starček, še pri polni moči (64 let star), visoke rasti (?), vpadlega lica in prijetne vnanjosti.“²⁾ Mi smo Bleiweisa vajeni videti v doprski sliki, posneti prav iz poslednje dobe Bleiweisove: tilnik nekoliko vpognjen, glava pa vzklonjeno nazaj. Baš zadnja poteza, znak samosvesti, je zanj značilna, v njo je polagal svoje dostojanstvo in ona se je pri njem razvila do prave osebnosti šele tekom let. Ohranjena je njegova slika (po fotografiji) iz prvih moških let, ki ga kaže v družbi njegove žene in sina. Tam tega znaka ne vidimo; sicer mu je tu glava posneta en face, a gotovo se tedaj svoje posebnosti še ni zavedal. Obraz mu je tam še poln, mladeniški, glava sicer karakteristična, s krepko razvitim podbradkom in nazaj potisnjenim čelom, a sicer še ne vidimo v njem nikakega „očeta“! — Slika pa, ki jo prinaša naš „Zbornik“ na čelu, je fotografija iz dobe, ko je stal Bleiweis na vrhuncu, nekaj po letu 1860. Izraz obritega obraza (Bleiweis se je že izza mladeniške dobe vedno gladko bril) je postal oster, košččen, pogled pa mu je povzdignjen kvišku,³⁾ a nikjer ni tiste utrujenosti, ki jo vidimo na običnih, pri nas razširjenih njegovih slikah.

¹⁾ Prim. poročilo Dr. Uhrerja v spisu Dr. Prijatlja („Bleiweis. . . pred policijo“) str. 252.

²⁾ Novice, 1873, 396; dotični spis (prevod Makuševovega potopisa) se začinja na str. 376; tam se tudi brani Bleiweis proti očitaniu, da je podal Makuševu le enostranske informacije, zlasti da mu je zamolčal Levstika. — Dobro je opisal Bleiweisa Dr. Vošnjak. (Spom. I. 94).

³⁾ Kdor sliko samo pogleda, bi mogel sumnjati, da je položeno v v to krettno nekaj poze; razlaga se pa iz bistva slike: na izvirni fotografiji je namreč Bleiweis upodobljen skupaj s Tomanom, in sicer tako,

Starost se mu je bližala, ne da bi jo čutil, in čil in delaven do zadnjega, tudi l. 1881. nikakor ni slutil, da ga poseti bela žena. Leta so mu bila tekla enakomerno drugo za drugim, vsako izpolnjeno z neodložljivim delom, vsako naslednje podobno prejšnjemu. Kajti živel je v natančnem redu; ni se bal javnosti, kjer mu je bilo (pri zborovanjih, sejah, predavanjih, „besedah“, v deželnem zboru itd.) mnogokrat nastopati; a to so bile bolj epizode. Poglavitno delo je opravljal doma, vedno tičeč v knjigah in rokopisih, z vedno pomočenim peresom. Po pismih, dopisih, lističih je stal v ozki zvezi z vsemi veljaki v Ljubljani, v slovenskem in slovanskem ozemlju, v političnih, gospodarskih in literarnih krogih; to izpričuje mnogostranska korespondenca, o koje obsežnosti svedočita — dasi je brezdvomno mnogo pisem izgubljenih — spisa dr. Lokarja in dr. Lončarja.

Težje duševne posle je opravljal dr. Bleiweis v separati svoji sobici, ki ji gredo vrata na hodnik, edino okno pa proti strehi sosednje hiše. V tem mirnem, slabo razsvetljenem prostoru stoji še sedaj trdi njegov naslanjač in njegova omara, polna knjig. Rajši pa je bival v osprednjem, uličnem delu svojega stanovanja; tu je zlasti opravljal uredniške svoje posle. V večji sobi je stala ob steni pri peči stara otomana, najljubši urednikov prostor; tu je čital, zbiral gradivo, popravljal, ne da bi ga motila družba. Ako pa je hotel v naglici kaj zapisati, je smuknil v sosednjo, ozko in dolgo sobo, ki prehaja v teman alkoven, običajen v tedanjih hišah. V poznih svojih letih¹⁾, ko je doživel več in več nasprotnikov, se je češče zatekal v to sobo in je tu preudarjal, kakšna pota naj ubere; postajal je nervozen, a ni hotel svojcev vznemirjati. Zaprl se je v sobo, zatemnil jo je še bolj, nego je bila sama — kajti oči mu niso prenašale svetlobe — in je sam preboleval svojo skrb. Omenjeni alkoven (seveda brez okna) mu je obenem služil za spalnico in v njega temi je, tudi kadar ni zapustil postelje, imel opravka s čitanjem in zabeleževanjem . . .

Tako so mu potekali dnevi. Samolastnih zabav ni poznal.²⁾ Šel je le redno vsako jutro na kratek izprehod po mestu, navadno ob vodi, sam ali s svakom Souvanom; ob nedeljah pa se je peljal kam v bližnjo okolico, zlasti rad k mnogoletnemu

da Dr. Toman stoji, a Bleiweis sedeč obrača k njemu kvišku svoj obraz. — Prav nič pa ni podobna pravemu Bleiweisu njegova slika, ki so jo prinesle „Slavische Blätter“ (Dunaj 1865) k članku na str. 97 idd. V Bleiweisovi zapuščini je ohranjenih več teh podob, natisnjenih na posebnih, trdih folio-listih.

¹⁾ Zlasti izza l. 1878, ko je postal deželnega glavarja namestnik.

²⁾ Kar piše dr. U h r e r l. 1845 l. c. o Bleiweisu, da je tako „in Anspruch genommen, . . . dass ihm zur Erholung keine Zeit erübrigt“, to velja še bolj za poznejše čase.

kaplanu A. Okornu pri Devici Mariji v Polju. Kar bi bilo sicer prostega časa, so mu ga vzeli mnogobrojni poseti imenitnikov in priprosnikov, ki so se vsi hoteli zglasiti pri njem, ter posvetovanja z ožjimi somišljeniki — bodisi zjutraj zgodaj ali pozno zvečer, ali opravljeni s stavci in voditelji tiskarne, ki so, kakor mi je pripovedoval eden izmed njih, prihajali z važnejšimi zadevami tudi šele ob času večerje.

Živel je za krog svojcev, a izživel se je v javnosti; pristrčen rodbinski ton bi po njegovih željah naj vladal tudi v družbi in v narodu. Zato je bil, tako mi zatrjujejo njegovi najožji sorodniki, neizrekljivo srečen, ko so se k njegovi sedemdesetletnici (19. nov. 1878) ob njem složno zbrali nebrojni zastopniki nele njegovega tabora, ampak tudi nasprotnih mu slovenskih in nemških strank. „Sedaj rad umrjem“, je tedaj vzkliknil na nagovor P. Grassellija.

Pride moderna doba. Bleiweis počiva pri Sv. Krištofu, svetla njegova sprejemnica je postala po modernih higienskih zahtevah spalnica, a oni temni alkoven je pietetno posvečen Manom »očeta slovenskega naroda«. Ko ga razsvetli električna luč, zapazijo naše temi nenavajene oči obsežno omaro s steklenimi vrati, skozi katera se bleste razni srebrni izdelki, obdani, s trobojnicami in krasotnimi albumi.

II. Častna odlikovanja.

Naj omenim le nekatere izmed teh pomnikov, ki bodo, upajmo, kdaj dičili bodoči — narodni slovenski muzej.

1.) Ne oziram se na imenovanje častnim občanom v poldrugi stotini slovenskih občin; kajti to imenovanje se je v pretežni večini izvršilo o priliki Bleiweisove sedemdesetletnice čisto šablonsko: diplomami so se dobili z že natisnjenim tekstom¹⁾, tako da je bilo treba vstaviti le še ime občine. Takih diplomov je došlo Bleiweisu kupoma v hišo; vestnega hranjenja pač niso bili vredni, vendar se jih je ohranilo še kak ducat. Izmed izvornih diplomov, vposlanih pri tej priliki, pa se posebno odlikuje lepo izdelani rojstnega mesta Bleiweisovega: Kranja (s sklepom dne 14. nov. 1878). Tudi vobče ne uvažujem Bleiweisovega častnega članstva²⁾ pač vseh slovenskih in nekaterih slovanskih društev, Matic, čitalnic, pevskih zborov (n. pr. hrv. pjev. dr. „Kolo“, 1. lipnja 1869), Sokola, dijaških društev (n.

¹⁾ Take obrazce si je ad hoc izmislil prebrisanec g. M. v tedanjem „Narodni Tiskarni“. Tako se mi poroča.

²⁾ Našteta so, dasi ne vsa, v spisu Fr. Levca „Dr. Janez Bleiweis“, Slov. Več. 1880, 22. in v prigodni knjigi „Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa itd. sestavil Anton Bezenšek, z uvodom dr. Fr. J. Celestina (Zagreb 1879), str. 92—93.

pr. „Velebit“, 17. stud. 1878), Čebelarskega društva; spominjajo se ga celo učiteljski pripravniki. L. 1879. je postal častni član društva „Beseda Umělecká“.

Najstarejše imenovanje, kar sem jih mogel zaslediti, je doletelo Bleiweisa v njegovem 30. letu, ko je bil še na Dunaju, že l. 1838, in sicer za dopisnega člana Kranjske Kmetijske družbe. Ta čast, zelo važna za Bleiweisov životopis, kakor bomo še slišali, mu je bila podeljena s temle dopisom: „Die k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Krain hat den Herrn Johann Bleiweis, Doctor der Medicin etcet. in Wien, zu ihrem korrespondierenden Mitgliede ernannt . . . Geschehen in der Ausschußsitzung, Laibach am 13. April 1838.“ Podpisan je grof Lichtenberg, c. kr. komornik in predsednik Kmetijske družbe.

Koncem l. 1842. je bil, tedaj že bivajoč v Ljubljani, s posebnim diplomom (datum 30. dec. 1842) sprejet za člana „Društva deželnega muzeja“ na Kranjskem (Verein des Landesmuseums in Krain). Njegov tedanji naslov je „Doctor der Medizin, Professor der Thierarzneikunde und gerichtlichen Arzneikunde am k. k. Lyceum in Laibach.“¹⁾

Leta 1843. je bil kot tajnik Kmetijske družbe izvoljen za dopisujočega člana sosodnjih Kmetijskih družb (Koroške, Štajerske, Goriške, Češke, Zagrebške)²⁾. Zagrebški dopis (latinski) se glasi: Societas oeconomica croatico-slavonica recipit vigore praesentium Joannem Bleiweis, Med. doctorem, professorem A. Veterinariae, n. n. Societatis Oeconomicae in Carniolia Secretarium in suum correspondens Comembrum. Zagrabiae, die 14. Septembris 1843. Praeses: Georgius Haulik, Secretarius: Carolus de Klinggräff.“ — Dopis iz Gorice je italijanski, datovan 22. junija 1843, in je zanimiv zato, ker poudarja, da je signor Giovanni Bleiweis izvoljen za člana dopisnika ne-le kot tajnik Kranjske Km. dr., ampak z ozirom na osebne zmožnosti, ki ga odlikujejo („in contemplacione delle personali qualità, che lo distinguono“.)

Dne 7. decembra 1849 ga je mestna občina Ljubljanska sprejela v krog svojih občanov, a 28. nov. 1867 mu je podelila častno meščanstvo, in sicer, kakor pravi odlok zelo značilno, „in Anerkennung seines langjährigen und erfolgreichen Wirkens auf dem Gebiete der Landwirtschaft“(!); drugih zaslug niso poznali! Podpisan je župan Anton Laschan.

Kmalu je postal Bleiweis znan izven svoje ožje domovine.

¹⁾ Podpisani so na dekretu: Fr. Graf v. Hohenwart (!) kot prov. predsednik, Leop. Fh. Lichtenberg, Georg Pauschek, Domherr, Carl Xaver Raab, Secretär.

²⁾ Gl. Uhrer l. c. 252.

„Društvo Srbske Slovesnosti“ je imenovalo leta 1851. Bleiweisa za svojega dopisujočega člana. Zanimivi diplom, pisan v ruski cirilici, ki jo zaradi laglje porabnosti tu prevedem v gajico, se glasi: „U vreme srečne vlade njegove svetlosti, gospodara i knjaza srbskogъ Aleksandra Karagjorgjevića, postoeće podъ pokroviteljstvomъ něgovъimъ, Društvo Srbske Slovesnosti u glavnomъ zasedaniju, držanomъ 3. januara 1851 godine, izbralo e vьsokoučenogъ gospodina Jovana Blajvajza (Иована Блаивайза), Dra. Medicine i učrednika ekonomičnogъ lista „Novice“, iz uvaženija něgove revnosti i truda, upotrěblenъ na umnъij i materijalnъij razvitakъ kranъskogъ kao grane narōda jugoslavenskogъ, za svogъ Korrespondentnogъ Člena, i dae mu ovu diplomu. — U Beogradu, 24. Januara 1851 god.“ Podpis: „Aleksa Simić.“

Celo v Carigradu je bil Bleiweis dobro znan v slovanskih krogih, ki so bili, kakor moremo sklepati, prav zavedni. Tudi tukaj so ga leta 1870. izvolili častnim članom, in sicer leto prej ustanovljenega, ondotnega vzajemno-podpornega slovanskega društva. Poslanica je pisana v srbskohrvaškem jeziku z gajico: „Društvo dobročinjenja i uajemne¹⁾ pomoči slavjanske u Carigradu — Pod zaštitom Njegove Visosti velikog Wezira AAli Paše — Svjedoči — S ovim, da gospodin J. Blejweis Doktor . . . u skupčini od 29. Prosinca bi imenovan člen čestiti. — U Carigradu, dne 26. veljače 1870. — Predsjednik: Pečko Josip, tajnik: P. Sokolović.“

Med Bleiweisovimi knjigami sem našel na knjižico žepne oblike, v kateri so natisnjena pravila telega Carigrajskega društva, v srbsko-hrvaškem jeziku, in — kakor diplom — v gajici, samo da šumniki (č, ć, š, ž) nimajo nadznakov, ker tiskarna v Carigradu ni imela takih črk. Pa tudi v tej knjižici je nekdo z rjavkasto tinto popravljajl dotične črke.

Ker so ta pravila zanimiv prispevek za razprostiranje zavesti o celokupnosti Slovanov v oni dobi, posnamem iz njih v natančnem prepisu poglavitne točke. Pravila imajo naslov: „Zakonik društva dobročinjenja i uzajemne pomoci Slavjanske podzastitom²⁾ njegove visosti AAli Pase. U Carigradu 1869.“ Str. 3. id.:

„Člen I. . . § 1. Društvo dobročinjenja i uzajmne pomoci Slavjanske ima ce za djelo podpomoci svakojeg sina našega Slavjanskoga naroda, koji bi upao u nuzdi ili siromastvu u velikome svome gradu.

§ 2. Ovo je drustvo jedinstveno covekoljubno, zato su daleko od istoga zanimanja s' politikom i svakim drugim predmetom koji se nebi odnosio na cjel ovu, koja je pokrenula njegovo ustanovljenje.

§ 3. Svaka osoba, bez razlike vjere i narodnosti, koja je navrsila osamnajstu godinu svoga zivota i k' tomu koja je sprovedena preporukom pripoznatog postenja, s' odobrenjem Odbora moce postati clen drustva.

¹⁾ Nekdo je popravil: „uzajemne“; isti je pripisal strešice nad šumevce č, ć, š, ž.

²⁾ T. j. „pod zaštitom“, kakor v diplomu.

§ 11. Društvo . . . pomoce¹⁾ vsakoega siromasnoga ali po-
ste na slavjanina, i svakojeega coveka²⁾ ma koje narodnosti ako je clen
društva. I to kako sleduje:

a) Za Slavjane koi dogju ili koi zive u ovome gradu i nemaju ni-
kakova rada i sluzbe, Odbor postarace³⁾ se da im nagje posla i dace³⁾
im jesti. Kad nagje za umjestno, dace imi novcanu pomoc do 100 grosa⁴⁾.

e) Slavjani i svaki clen Društva koi zbog ljenosti nijesu rabotali za
godinu, nemogu pitati pomoci Društva.“

Člen II. — Posebno važni sta naslednji točki:

§ 10. Društvo dobrocinjenja i uzajmne pomoci slavjanske, jest i
zovese *Društvo Slavjansko*, za to treba, da se sva njegova
djela vode u slavjanskom jeziku; ali neimajuci jedan
obst⁴⁾ jezik, bi sakljuceno, da se zapisnici i sva unutrnja akta
Društva vode srbskim jezikom a slovima za sada latinskim. U
odnosenu spoljasnjem, gdje zatreba, moce se upotrebit i kirilica, . . .
Radi ravnopravnosti i bratske ljubavi, zakonik ovaj bice⁵⁾ pecatan⁵⁾ u
svim narjecijama slavjanskim i u sjednicama odborah i skup-
stinah moce svaki clen govoriti u kojemu nareciju
slavjanske bode umio.

§ 11. Predsjednik, tajnik i svi členovi Odbora mo-
raju biti Slavjani, zato njedan clen druge narodnosti
nece nigde i pod nikakovo uslovije biti odbornik.“

Zelo strog je tudi predpis v Členu III. § 8:

„Svaki clen Odbora, koi ne dogje tri puta zausob u sjednici a
nije naprjed objavio predsjedniku svoje odsudstvo, bice globljen za prvi
put pet turskih lira, a drugi put bice sbacen!“

V soglasju z navedenima točkama člena II. je § 9 člena VI.:

„Nijednomu clenu nije dozvoljeno govoriti u skupstini ma koim
stranim jezikom, no samo sa koim bilo narjecijem slavjanskim. Sami cle-
novi, koi su druge narodnosti i neznaju nas jezik, more u skupstini go-
voriti sa onim jezikom, u kojem im je najlakse izraziti se; ali ono sto
(= što) iskazu,⁷⁾ bice prevedeno skupstini u nasem narodnjem jeziku.“

Tudi žene so mogle postati društvenice, vendar čujmo, s kako
omejtvijo (član VI. § 1):

„Svaka postena zena, a osobito slavjanka, koja je navrisila svoju
18 godinu, more biti primljena u društvo i uzivace sva (?) prava kao i
clenovi muski, samo (!) neće moci prisustvovati u skupstinama i sjedni-
cama i neće moci glasovati.“ —

Do kake navdušenosti so se povzpeli nekateri častitkarji,
za to navajam tri zglede, vsakega iz različnih polj.

Udje pevskega zbora Ljubljanske čitalnice
častitajo Bleiweisu v spomenici, ki so jo vsi (na čelu jim Voj-
teh Valenta in Jos. Noli) podpisali za god (za katerega, ni
povedano) med drugim s temi besedami: „. . . Pesem naša
pride iz hvaležnih otroških src in prepričani smo, da najde

¹⁾ T. j. „pomoče“ = bo podpiralo.

²⁾ T. j. „človeka“.

³⁾ T. j. postarace se = se bo potrudil; dace = daće = bo dal;
grosa = groša = grošev.

⁴⁾ T. j. obšt⁴⁾ — občni, skupni.

⁵⁾ „bice pecatan“ — se bo natisnil.

⁶⁾ „Plača globo“.

⁷⁾ = izkažejo.

pot tudi do očetovskega Vašega srca. Ostanite Slovenii in nam tudi v prihodnje še skrbni oče, močni steber, hrabri branitelj in junaški boritelj za narodne svetinje. Mi Vas pa zagotavljamo, da hočemo zvesto in trdno stati z Vami... ter se nadejamo, da z druženo močjo preženemo oblake, kateri solnce še pokrivajo Slovenii in za katerim še tuguje mila majka. Njej pomagati do prave svobode, samopravnosti in sreče — to je bil, je in bode Vaš in naš blagi namen; da ga kmalu dosežemo, Bog pomози! Predno se pa to zgodi, naj Vam britke ure na trnjevi poti slajša vesela svest, da se Vaše junaško prizadevanje gotovo izide Slovenii na blagor in da ves narod stoji za Vami...“

In nasproti takim besedam naj bi se Bleiweis ne bil čutil „očeta“!

V istem zmyslu, samo še s poudarjanjem vzajemnosti s sorodnimi narodi, ga pozdravlja k njegovi sedemdesetletnici „Matica Dalmatinska u Zadru“ s tole pesmijo, natisnjeno v obliki diploma na svetlem kartonastem papirju:

Slovenskog plemena
Silan budioče,
Svih sgojnih: Slovena
Otče i proroče!

Ta ti uzor nama,
Neumorna rada,
Rodoljubna plama,
Bratinskoga sklada

Oko tebe stupe
Domovine svoje,
Slovenci se kupe,
Ko pčele se roje;

Neodolna sila
Krepkog duha tvoga
Narod probudila
Od sna stoljetnoga.

Poju tvoju slavu,
U zvijezde te kuju,
Dičnu tvoju glavu
Vienci obsipjuju.

Glas tvojih „Novica“
Smeo dušmanina,
Kao što Danica
Razgoni moć tmina.

A da mi Hrvati,
U rodu ti prvi,
Ne budemo svati
U toj pirnoj vrvi?

Tko je pod koprenom
Tvojega barjaka,
Nezna biti pljenom
Nemškutar-kurjaka:

Da uz nas Hrvate
Naša braća Srbi
S nami se ne jate
U toj bratskoj skrbi?

Svojim zastupnikom
Tko god tebe bira,
Sa zemlje krvnikom
Nezna sklopit mira.

Da cigli ogranak
Slavjanskoga roda
Ne svetkuje danak
Čestitog ti gođa?

A mir gotov s nami:
Pravda i sloboda!
Dolje s verugami!
Prosta rieč nam roda!

Bar do toga mira,
Otče svega puka!
Nek u te ne dira
Kobne smrti ruka!

In kot tretji zgled: čisto privatno mu je neka nemška pisateljica (imena še ne smemo izdati) častitala k sedemdesetletnici, porabivši Kaltenbrunnerjeve verze:

„Ein echter Deutscher bin ich,
D a r u m auch Freund der Slaven;¹⁾
Ich sondere nur
Die Schlechten von den Braven.“²⁾

2. Kako obsežne so bile že zgodaj Bleiweisove zveze z raznimi literarnimi krogi, ne samo v ožji domovini, ki so mu kot uredniku seveda pošiljali recenzijske izvode svojih publikacij, ampak po vsem slovanskem ozemlju, to izpričujejo često prav zanimiva **posvetila** vposlanih mu knjig. Tu srečavamo imena vseh vrst: od Miklošiča, ki mu kot „prijatelju“ poklanja svoja slavna znanstvena dela, pa do Hadrlapa, ki pošlje svoje „Pesmi na tujem“ Bleiweisu kot „Prvemu rodoljubu slovenskemu“, in do še mladega G. Kreka, ki je zapisal na vposlani izvod svoje epične pesmi „Na sveti večer o polnoči“ (1863): „Prosim presrčno, da bi blagovoliti pesmi saj nekoliko omeniti v „Novicah“. Seveda tudi n. pr. Koseski, Valjavec, Janežič itd. — Takisto najdemo hrvaških posvetil: L. 1861. pošlje J. M. Špor svojo dramo „Car Murat II.“ svojemu „milom prianu Dr. Bleiweisu“, Velimir Gaj in Bogišić mu dostavljata vsa svoja dela. — Vuk mu je l. 1857. na vposlan izvod „Primjeri srpsko-slovenskoga jezika“ (v cirilici) z gajico lastnoročno pripisal posvetilo. Z znanim Han kom je bil Bleiweis v trajni zvezi; vposlal mu je n. pr. svoje „Počátky ruského jazyka“. — Dr. J. Šafářik (tako je ime podpisano) pošlje dne 11/23 aprila 1863 (pisano z gajico) „Gospodinu Dru. J. Bleiweisu u znak visokog poštovanja“ knjigo „Hrisobula Cara Stefana Dušana“ (v cirilici).

¹⁾ Citaj: „Slafen“!

²⁾ Mnogo dobre volje kaže tudi dopisnica, ki jo je poslal Bleiweisu z Rakovnika grof Barbo dne 30. dec. 1877 in kjer podpisanec „Srečno in veselo novo leto voši“ Bleiweisu in častiti rodbini v tejele izvorni pesniški obliki:

„Bog blagoslovi! v novim letu
Orožje kristjansko u slavjanskih rok (?!)!
Mir naj daruje ubogim detu (? ?),
Mine v njemu sužnih bratov stok.
Mila domovina naj se odahne,
Prosta bođi Austria le,
Sovražnika naj vojna pahne
Unajniĝa, če nad njo gre.
Da bi domači se spokorili
Ne trpinčali (!) poštenjake (!) več.
Narode (?) in cesar mili
Mogli enkrat mir doseč.“

Jako zgodaj je bil Bleiweis v ozkih stikih z glavnimi zastopniki Lužiških Srbov, najprej s Hurbanom, potem, kakor bomo pozneje videli, s Smolešem. Hurban mu že zgodaj pošilja knjige Lužičanov; n. pr. l. 1848: „Sserbske hornje Lužizny abn statistki Sapisk . . . wudaty wot Črušta Bohuwjera Jakuba . . itd. W Budisčini 1848“, z naslovom na: „Slovenske Družstvo w Lublanju.“

3. Tudi dragocene predmete je dobival za častno darilo.

L. 1861. so mu poklonili štajerski Slovenci po deputaciji, ki jo je vodil Dav. Trstenjak¹⁾ srebrno majoliko z napisom: „Dr. Janezu Bleiweisu v priznanje zaslug za slovenski narod hvaležni štajerski Slovenci leta 1861“.

Prava dika med Bleiweisovimi spominki pa je velik tintnik iz čistega srebra; med obema posodicama je srebrn kipec Slovenije, ki sedi na prestolu in drži v levici ščitec z vrezanim napisom: „V spomin dvajsetletnega vredovanja „Novic“ Slovenci na Kranjskem Dr. Janezu Bleiweisu 5. Julja 1863“. — K tintniku spada zlato pero, ki mu je držalo okrašeno z dragulji.²⁾ — Darilo mu je vročil na slovesen način Dr. L. Toman.

Kmetijska družba za Kranjsko je — tako pravi napis — „Gospodu Dr. Jan. Bleiweisu dne 24. novembra 1875“ posvetila velik srebrn bokal.

¹⁾ Tedaj je bil Trstenjak izmed najboljših prijateljev Bleiweisa; pozneje mu je zelo zameril, da je v Novicah molčal o (Trstenjakovi) „Zori“. V nekem pismu Vošnjaku l. 1872 (Vošnjak, Spomini I. 147) piše prav zbadljivo o Bleiweisu: „ne grem več durch dick und dünn z Dr. Bleiweisom, ki po piščalki vetrnjaka Costata pleše“. — Iz teh in še pikrejših besed, ki jih je l. 1872. pisal, pa se ne sme sklepati, da je bil Trstenjak morda hudo razprt s Bleiweisom. Ne! Tu imamo dokaz, kako oprežno moramo delati sklepe iz privatnih korespondenc, ki so vendar vselej pisane pod trenutnim vtiskom in so po tendenci nehotе prilagodene nazorom naslovljenca. Bleiweis je i poslej pisal Trstenjaku „Dragi prijatelj“ in v dolgem pismu, poslanem Bleiweisu s Ponikve, 31. julija 1877, mu T. piše med drugim tele za njiju razmerje zanimive besede: „2. Augusta 1852 sem Te v Ljubljani prvokrat spoznal, torej bo letos 25 let. Med tem se je marsikaj zgodilo in spremenilo, in čeravno jaz nisem imel pri narodnem svojem delu veselih dni, vendar me to veseli, da smo napredovali. Če bo naprej tako pogumnih in neutrudnih delavcev kakor sva midva, bode še naš narod črez 20 let v ugodnišem položaji. — Zdravstvuj in miluj Svojega zvestega prijatelja Trstenjaka“. V nekem drugem pismu (brez datuma) se podpiše kot „Stari Spartanec“. Kako intimna sta naposled postala, je razvidno iz pisma z dne 7. okt. 1879, kjer T. nagovarja Bleiweisa z „Moj dragi Janez!“

²⁾ To misel, da bi Kranjci ne zaostajali za Štajerci, ampak počastili Bleiweisa, podarivši mu „sreberno pisavno orodje in zlato pero, je sprožil Miroslav Vilhar, kakor je razvidno iz letaka, izdanega „V Ljubljani na cvetno nedeljo 1862“; tu se rodoljubi pozivljajo, naj donšajo prispevke, češ, „pokažimo svojemu ljubljencu, da smo Slovenci hvaležni in da se on ne poteguje za nevredne in nehvaležne rojake“.

Vprav umetniški, pristrčen in dragocen dar so omislile za 19. nov. 1878 narodne d a m e. Iz srebra je narejen dvovejičen lavorov venec; ena vejica šteje 41 (srebrnih) listov, druga 39, a na vsakem listu je vrezano ime ene dame, skupaj torej osemdeset; imena so na vsaki vejici razvrščena abecedno (na eni strani n. pr. „Valeska grofinja Barbo“ itd.) od spodaj proti vršiču. Vejici sta na spodnjem koncu sklopljeni s srebrnim trakom, ki nosi napis: „Narodnemu buditelju, gospodu Dr. Jan. Bleiweisu, v spomin na sedemdesetletnico“. —

4.) Visoka odlikovanja je prejel Bleiweis sledeča:

a) L. 1846. mu je podelil bavarski vojvoda Maks kot pokrovitelj društva zoper trpinčenje živali v znak priznanja za njegovo knjigo „Milosrčnost do živali“ (1846) bronasto svetinjo.¹⁾

b) Ko je rusko carstvo l. 1862 (v Novgorodu) obhajalo svojo tisočletnico, so bili razni slovanski veljaki odlikovani z ruskimi redi.²⁾ Bleiweisu, čigar „Novice“ so stale tik pred dvajsetletnico, je car Aleksander II. z ukazom z dne 8. septembra 1862 podelil „viteštvo cesarskega reda svetega apostolskega kneza Vladimira četrte stopnje“, in sicer „v znamenje posebne . . . naklonjenosti zaradi znanstvenega delovanja“, kakor pravi carski patent³⁾, dne 19. septembra 1862.

Божию милостию мы, Александръ Вторый, императоръ и самодержецъ всероссійскій, царь польскій, великій князь финляндскій, и прочая, и прочая, и прочая. Профессору Доктору Блейвейсу. Въ ознаменованіе особеннаго Нашего благоволенія къ ученымъ трудамъ вашимъ, Всемилостивѣйше пожаловали Мы васъ Указомъ, въ 8 день Сентября 1862 года Капитулу даннымъ, Кавалеромъ Императорскаго Ордена Нашего Святаго Равноапостольнаго Князя Владимира четвертой степени. Грамоту сію во свидѣтельство подписать, Орденскою печатью укрѣпить и знаки Орденскіе препроводить къ вамъ Поведѣли Мы Капитулу Россійскихъ Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ. Дана въ Санктпетербургѣ въ 19 день Сентября 1862 года.

O tej odliki je Bleiweisa obvestil sodlikovaneč in osebni znanec češki učenjак, dunajski vseučiliški profesor Šembera, s sledečim pismom:

¹⁾ Gl. razpravo Dr. Démetra Bleiweisa-Trsteniškega, str. 323

²⁾ Glej spodaj natisnjeno pismo Šembera.

³⁾ Ker ta patent utegne zanimati naše kulturne zgodovinarje, ga podamo tu v izvorniku.

„Euer Wohlgeboren!

Gestern wurden mir und den H.H. Miklosić und Kuzmany von Sr. Excellenz dem k. russischen Gesandten H. v. Balabine die uns von Sr. Majestät dem Kaiser von Rußland verliehenen Orden übergeben. Bei der Übergabe bemerkte ich Sr. Excellenz, daß es Euer Wohlgeboren und meinen Freunden Erben und Sušil gewiß angenehmer wäre, wenn Sie die Ihnen verliehene Decoration sammt Diplom unmittelbar und nicht erst im ämtlichen Umwege erhalten könnten und trug mich Se. Excellenz an, beides . . . Euer Wohlgeboren derart zu übersenden, worauf mir der H. Gesandte das Ordenszeichen und das Patent . . . erfolgte.

Ich gebe mir daher die Ehre, Euer Wohlgeboren, den ich persönlich zu kennen das Vergnügen habe und hochschätze, den St. Wladimir-Orden IV. Classe nebst Diplom . . . mit dem herzlichsten Wunsche zu übermitteln, damit Sie sich dieser Auszeichnung, der Sie in so hohem Grade würdig sind, durch viele Jahre zum Frommen der slowenischen Literatur und Nation erfreuen mögen, und füge die Bitte bei, den Übersender stets im freundlichen Andenken erhalten zu wollen . . .

Euer Wohlgeboren

Wien, den 2. Nov. 1862. ergebener Alois Šembera“.

V pismu so vrhu tega navodila, naj Bleiweis potrdi prejem pošiljatve, naj nadalje sestavi za ruskega poslanca dopis, v katerem izreka zahvalo caru in naučnemu ministru Golovninu, in naposled, naj vloži potom deželne vlade pri državnem ministerstvu prošnjo, da sme sprejeti in nositi podeljeni mu red.

Temu pismu je dodejan dopis Bleiweisovega intimnega prijatelja M. Cigaleta, v katerem je ruski diplom prepisan v gajico in povrh preveden v nemščino.¹⁾ Ohranil se je tudi še (s svinčnikom pisan) slovenski koncept zahvale, ki jo je po Šemberovem naročilu sestavil Bleiweis; tekst mu je prizadeval, kakor kažejo mnogi popravki, precej sitnosti. Nekdo mu je to zahvalo prevedel v ruščino in skromne njegove besede spravil v bolj dvorjansko obliko. Vsebina seveda ni vredna omembe.

Kmalu nato, dne 11. novembra, je Bleiweis vložil omenjeno prošnjo na državno ministerstvo, in z odločitvijo z dne 6. januarja 1863 mu je cesar (po odloku državnega ministerstva z dne 15. jan. 1863, št. 299) ugodil. — Ker tega reda ni treba vrniti po nosilčevi smrti, se hrani še dandanašnji v Bleiweisovi hiši ta precej veliki, priprosti srebrni križec z rdeče-črnim trakom.

¹⁾ Tak prevod je moral Bleiweis priložiti prošnji za pravico, da sme nositi ruski red.

Razume se, da je to odlikovanje zbudilo veliko pozornost; utrdilo je Bleiweisu v domovini stališče, ki je v tedaj porajajočih se zlasti političnih nasprotjih bilo izpostavljeno raznim napadom. Jako dobro je situacijo zadela baš ustanovljena Goriška čitalnica; njena častitka, (z dne 19. oktobra 1862), ki jo je podpisal — in po vsej priliki tudi sestavil in celo kaligrafično spisal — v imenu začasnega odbora predsednik And. Winkler, in ki govori kot zastopnica Goriških Slovencev, se glasi v glavnih točkah tako:

„Ni davno, kar se je Evropa radovedno ozirala proti staročastitljivemu Novgorodu. Praznovala se je tam tisučletnica ruskega carstva. Veliki dan ruskega naroda, 8./20. sept. t. l. je minul Ni pa in ne bo minul spomin tega, kar je ta dan slovanskemu svetu prinesel. Z nekakim nenavadnim zavzetjem je sprejela osupnjena Evropa prevažno novico, da med šumom in hrumom novgorodskih slovesnost, ruski Car ni pozabil tudi avstrijanskoslovanskih literarnih veljakov, pokazavši svetu, koliko višje je treba ceniti pero memo jekla, krepost uma mem moči dlana. Prebravši vrsto poslavljenih slovanskih prvakov smo naleteli, Blagородni Gospod, tudi na Vaše že slavno ime. Zadovoljnost, veselje, s katerim to pomembepolno poslavljenje Slovence napolnuje, je preveliko . . . In to je, ki je gnalo podpisani, ravno kar ustanovljeni začasni Odbor „goriške čitavnice“, da je častno in prijetno dolžnost prevzel, Vam pristrčne voščila goriških Slovencev za veselo priložnost pokloniti, ko Vam je bil sv. Vladimira red podeljen. Zaupnicam in mnogim zahvalnim in pohvalnim listom, ki Vam jih je letos narod slovenski za dva jsetletni Vaš trud v „Novicah“, podpisoval, je zdaj Car ruski svoj veljavni pečat pritisnil. Venec Vaših zaslug je spleten! — Eno srčno željo, dovolite, da pri tej priložnosti izrečemo: Naj bi namreč red Vladimirov postal „nomen et omen“ za Vas in za Slovenijo! „Mir“ naj bi „vladal“ krog Vas po slovenski naši domovini, kateri ste Vi Oče; tisti mir, kteremu podlaga je narodska enakopravnost. Kakor daljni ptuji vladar Vaše zasluge za slovensko literaturo in za povzdigo slovenstva sploh pred vsem svetom spoznava, tako naj bi jih domači nasprotniki Vaši spoznali. In tisti dan, ko se bo svetli red prvokrat zalesketal na Vaših prsih, naj bi ves svet priznal, da Vaši nameni so pošteni, in da zahtevanja slovenske, ki jim ste Vi nar krepkejši podpornik, so skoz lojalne in pravične. V Gorici 19. oktobra 1862.“

Da je ta dopis zanimiv že zaradi osebe A. Winklerja, ni treba posebej poudarjati. — Rabi se v njem tudi beseda lojalnost. Ako pomislimo, da je bil Bleiweis že v štiridesetnih letih svojega stoletja na sumu, češ, da so mu dobro znani

ruski srebrni rublji¹⁾, potem bi se dalo sklepati, da vladí Bleiweisova ruska odlika ni bila všeč. Tudi iz Šemberovega sila opreznega pisma se da nekaj takega slutiti; saj pravi, da je Bleiweisu pač ljubše, če dobi svoj križec posredno od Šembera, nego uradnim putem. Uvaževati je nadalje, da je bil Bleiweis sem od l. 1861 v prvi vrsti politik, in sicer vobče v opoziciji, dočim se njegovo literarno delovanje omejuje zdaj skoraj le na urejevanje „Novic“.²⁾

c) Vendar ni dvoma, da so v takih stvareh postali vsi krogi ravnodušnejši, nego so bili³⁾ pred l. 1850. Pretečejo štiri leta, pride vojska l. 1866, in Bleiweisa odlikuje naš cesar (z dne 10. decembra 1866, odlok drž. ministerstva 13. dec. 1866, št. 7253) z viteškim križcem Franc Jožefovega reda, in sicer, kakor pravi omenjeni odlok »in Anerkennung Ihres verdienstlichen Wirkens während der jüngsten Kriegsereignisse“⁴⁾.

d) Prihodnje leto (1867.) mu je z diplomom z dne 15. oktobra došlo novo rusko odlikovanje: vseučilišče v Moskvi mu je podelilo malo srebrno kolajno za vposlane domovinske prispevke k etnografski razstavi.⁵⁾

¹⁾ Fr. Levec poroča v Slov. Večern. 1880, 16.: Ko je tedanji namestnik Weingarten pri neki (nemški) predstavi v gledališču videl, s kako navdušenostjo ploska občinstvo nekaterim slovenskim pesnim, ki so se pele kot vložke, je vzkliknil: „Vse to je naredil dr. Bleiweis, katerega so gotovo Rusi s srebrnimi rublji podmitili“.

²⁾ Kako oprezen je postal Bleiweis pozneje, se vidi iz njegovega pisma Costu (12. XI. 1870), kjer pravi: „Matici“ je došla „ponudba ruske podpore po pismu iz Varšave. Ponudba je bila mikavna, a resnega predvarka vredna, kajti mogoče je tudi, da so kake nastavljenne limanice, da bo vlada aus langer Hand vjela ‚Matico‘. Ponudba zahteva, da odborniki s predsed. prosijo šele podpore, Bog vedi, kam bi lahko ti podpisi prišli.“ Zato menita Bleiweis in Lesar, naj se Costa na Dunaju o stvari previdno informuje.

³⁾ Prim. ves članek dr. Prijatelja: „Bleiweis in drugi — pred policijo“.

⁴⁾ Prof. dr. Klun sodi o odlikovanju takole (v pismu, pisanem na Dunaju 14. dec. 1866, v nemškem jeziku): „S pravim veseljem sem danes čital v uradnem listu o Vašem odlikovanju z viteškim križcem Franc Jožefovega reda. Ne da bi Vam najmanj kratil Vaše zasluge ‚während der jüngsten Kriegsereignisse‘, sem vendar trdno prepričan, da ste si stekli še mnogo več zaslug za naš narod, za našo domovino in s tem za Avstrijo, tekom Vašega več ko 25-letnega delovanja na poprišču duševnih in materialnih interesov, dasi si s tem niste pridobili križca, pač pa križe. Pri tej priliki bi vzkliknil z nemškim pesnikom (R. Prutz):

Zwanzig Männern — zwanzig Orden!
Aber Bleiweis — unser Herz!“

⁵⁾ Diplom se glasi:

Императорское Общество Любителей Естественнаго со-
стоящее при Московскомъ Университетѣ въ засѣданіи своемъ
Юля 14 дня 1867 года, припявъ въ соображеніе то содѣй-
ствіе, которое было оказано при устройствѣ Русской Этно-

S tem letom je prekinjena dolga vrsta odlikovanj. Hude politične borbe niso bile ugoden čas za to in Bleiweisova oseba, ki je stala pri njih vedno v ospredju, bodisi hvaljena ali napadana, ni smela biti počaščena v prilog te ali one stranke. Ko je l. 1873. kot c. kr. deželni živinozdravnik stopil v pokoj, so pač vsi krogi pričakovali zanj kako odliko; a ni je bilo. In takisto je ni bilo, ko je čez pet let (18. in 19. novembra 1878) praznoval svojo sedemdesetletnico. Častitk je sprejel nebroj, tudi iz vladnih krogov, a odlike mu je delil le narod. Po slavnostnih dnevih pa se je boj — nadaljeval.

e) Zato je zbujala precejšnje iznenadenje izredna čast, ki so jo javile „Novice“ l. 1881 (št. 153): „Preradostni naznanjamo svojim bralcem danes novico, da ob priliki poroke svetlega cesarjeviča Rudolfa došla je po milosti Nj. Veličanstva . . . slovenskemu narodu velika čast, da je njega voditelj dr. Janez Bleiweis prejel imenitni red železne krone III. vrste. s katero v zvezi je plemstvo“.¹⁾

O cesarjevem ukrepu (z dne 30. aprila 1881) obvešča Bleiweisa deželni predsednik Winkler z laskavim dopisom z dne 11. maja 1881. — Pisarna Železnega reda pa je Bleiweisu odposlala križec in statute dne 4. maja 1881. Na podlagi tega reda je prisil Bleiweis za priznavo plemstva in po daljših pogajanjih in posvetovanjih se je odločil za plemiški pridevek „Tersteniški“²⁾ po Trsteniku, pradomu svojih očetov (gl. podobo 2), in si je določil grb v prav slovenskih barvah in v obliki, kakor je bila naposled sprejeta v diplom.³⁾

Ta plemiški diplom je tretji, kar jih je bilo podeljenih slovenskim pisateljem.⁴⁾ V krasnem albumu s priobešenim cesarskim pečatom čitamo tole besedilo, deloma z zlatimi črkami:

Wir Franz Josef I. . . . haben mit Unserer kaiserlichen Entschließung vom 30. April 1881 unseren lieben und getreuen Johann Bleiweis, geboren i. J. 1808 zu Krainburg in Krain, Doctor der Medizin, Landeshauptmann-Stellvertreter . . . , gewesenen Professor der Veterinärkunde und der gerichtlichen

графической Выставки Иваномъ Блейвейсомъ принесениемъ въ даръ одѣянiя изъ окрестностей Любляна и описанiемъ одѣянiй, опредѣлило единогласно присудить ему малую серебряную медаль. Октября 15 дня 1867 года.

¹⁾ Zdaj, izza preureditve statotov, plemstvo ni več v zvezi s tem redom.

²⁾ Glej „Novice“ 1881, 289.

³⁾ Zaradi dragega barvotiska nismo mogli grba prinesiti v našem Zborniku v podobi in barvah. Pravijo, da je podoben Jelačičevemu. Opis sledi spodaj.

⁴⁾ Razen Bleiweisa: Ant. Klodiču vitezu Sabladoškemu in Andr. Komelju pl. Sočebnanu. Po Levcu, Ljublj. Zvon I. (1881), 641.

Medizin an der bestandenen chirurgischen Lehranstalt in Laibach und Ritter Unseres Franz-Joseph-Ordens, durch Verleihung des Ordens der eisernen Krone 3. Classe ausgezeichnet.

Nachdem nun derselbe auf Grund der Statuten dieses Unseres Ritterordens um die Erhebung in den Ritterstand gebeten hat, haben wir Uns . . . bewogen gefunden, ihm sammt seinen ehelichen Nachkommen den Ritterstand mit dem erbetenen Praedikate „Tersteniški“ zu verleihen und zu gestatten, daß Dr. Johann Ritter Bleiweis von Tersteniški sowie seine ehelichen Nachkommen, sich der nach dem Gesetze mit dem Ritterstande verbundenen Rechte erfreuen und insbesondere sich des nachstehenden Wappens bedienen dürfen (nato sledi na posebni strani vzorno izdelan izvirnik grba, za njim sledeči njega opis):

Ein von Roth über Blau quergeteilter Schild mit silbernem Schildesfuße. In dem oberen Felde ein goldener Stern und im unteren ein goldener Halbmond quer aufwärts gestellt.¹⁾ Auf dem Hauptrande des Schildes ruhen zwei gekrönte Turnierhelme, von dem rechtsseitigen hängen rothe und vom linksseitigen blaue, insgesamt mit Silber unterlegte Decken herab. Jede Helmkrone trägt einen geschlossenen Adlerflug, vorne ist der zur Rechten roth und mit einem goldenen Sterne geziert und jener zur Linken blau und mit einem quer aufgerichteten goldenen Halbmonde belegt, hinten aber jeder silbern.“

Za lastnoročnim cesarjevim podpisom ima diplom (datum 17. junija 1881) sopodpis tedanjega ministrskega predsednika grofa Taaffeja.

Ti podatki naj služijo bodočemu slovenskemu heraldiku.

Izmed častitk, ki jih je prejel Bleiweis o tej priliki, sta pomembni dve: Češki voditelj dr. Lad. Rieger, ki je bil z Bleiweisom sploh v stalnem stiku, mu piše iz Prage dne 4. julija 1881 na koncu daljšega pisma²⁾: „Sie haben für ihr Volk viel getan, und die Auszeichnung muß uns zunächst deshab freuen, daß endlich der Slave in Österreich ob seines nationalen Strebens oben nicht mehr als verfehmt gilt.“

Bolj familiarno piše stari Bleiweisov prijatelj Matej Cigale, ki je tedaj (od 5. jul. do 5. okt.) bival v Aspangu pri Dunaju, tu opravljajoč svoje posle pri državnem zakoniku, „samo da

¹⁾ Polmesec z zvezdo je bil znak „Ilircev“. Gl. spodaj str. 203.

²⁾ V njem pravi Rieger med drugim tudi: „Wir haben nichts gegen die Beibehaltung der deutschen Commando- und der deutschen Amtssprache in der Armee — diese ist Sache der Notwendigkeit und Zweckmäßigkeit. Aber wir dürfen diese ganze Sache nicht aufs Feld des Verfassungsrechtes ziehen.“ Da se dobe — podčastniki, ki umejo dovolj nemški, zato nima nič proti temu, da se poučuje nemščina obligatno v srednjih in meščanskih šolah.

Pod. 2. TRSTENIK.

morem svobodneje dihati zunaj Dunaja“, kakor pravi v pismu s 1. sept. 1881, čigar prva polovica¹⁾ se glasi:

„Zvedevši Vaše povišanje iz novin hitim Vam čestitat; veseli me iz srca, da so Vaše tolike zasluge naposled vendar našle priznanje in odlikovanje post tot discrimina. Stari naši plemiči blagorodniki itak so po večini zanikerni, živeli novi! A pri vsem tem plemstvu vem, da ostanete v prvi vrsti človek. — Ali kar se predikata tiče, ne bi jaz vedel odgovora dati, ako bi me kdo tukaj vprašal (recimo prof. Stritar, kateri tudi v Aspangu biva, ker mu je ženica tukaj). — Upam, da nam Novice stvar razložo. Zdravstvujte mnogaja leta!“

Cigale, rojen filolog-besedomotrec, se je tukaj dotaknil predikata Tersteniški. Da ga je Bleiweis vzel od rodne vasi svojih očetov, od Trstenika²⁾, to je hitro pojasnjeno. Z jezikoslovnega stališča pa je k celotnemu plemiškemu imenu pripomniti to-le:

Po diplomu se mora pisati „Tersteniški“ ne „Trsteniški“³⁾; saj lastna, zlasti osebna imena niso podvržena menjavi v pravopisu. Celotno ime v nemški obliki „Dr. Johann Ritter Bleiweis von Tersteniški“ pa je povsem nepravilno; namišljeno je v — slovenski obliki, a povedano v — nemški! Normalno bi bilo, da bi se bilo določilo ime v slovenski in nemški obliki, n. pr. tako-le: „Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški“ — Dr. Johann Bleiweis Ritter von Trstenik“; kajti „Trsteniški“ pomeni = „von Trstenik“, dočim je „von Tersteniški“ jezikovno in stvarno nestvor; a ker je v diplom vzeto le eno ime, je (po podobnih vzorcih na -ski) obojna oblika zveržena v eno.⁴⁾

f) Še eno slavnost je pričakoval Bleiweis, ki bi mu bila gotovo prinesla zopet izrednih časti. Dne 15. oktobra bodočega leta (1882) bi bil doživel petdesetletnico svoje doktorske časti; in tega se je v jeseni 1881, ko je dr. Schiffer slavil isto petdesetletnico, res vnaprej veselil. A ni mu bilo usojeno. Svoj god (19. nov. 1881) je še praznoval dokaj veselo, dasi ga je vso jesen nadlegovala stara njegova bolezen, bronhialni katar, ki je koncem novembra postajal hujši in hujši; a Bleiweis je upal, da bolezen preboli. „Novice“ poročajo v št. 47 (str. 380):

¹⁾ Drugo polovico je objavil dr. Lokar v svojem članku na str. 81.

²⁾ Bleiweis je, kakor bomo slišali, Trstenik komaj poznal.

³⁾ Celo uradni akt deželne vlade rabi že l. 1884 (19. sept. št. 9010), ki se tiče uplembljenja Bleiweisovih vnukov, rabi poleg Tersteniški tudi obliko Trsteniški; koliko pride na račun pisarja, ne vem.

⁴⁾ Kakor je sedaj položaj, ki ga v bistvu seveda ni mogoče izpremeniti, bi bilo najbolje pisati: slovenski (kakor zgoraj): „Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški“ (okrajšano za navadne podpise: „Dr. Janez vitez Bleiweis“), nemški: „Dr. J. Bleiweis Ritter Tersteniški“ [ne „von(!) Tersteniški“], okrajšano: „Dr. J. Ritter von Bleiweis.“

„Vse mesto je te dni pretresla strašna vest, da je gospod dr. Janez B. vitez Tersteniški nevarno zbolel; — pa danes moremo povedati veselo novico, da mu je odleglo.“ V postelji je še opravljal svoje uredniške posle, a 27. novembra ga bolezen zgrabi hujše nego kdaj; 28. je padel prvokrat v nezavest in zdaj je sam spoznal bližajočo se smrt. Poslovivši se od svojcev je po polnoči 29. nov. izdihnil svojo dušo. Bilo je v torek.

In drugi dan, 30. nov. 1881, so baš izšle Novice (št. 48). Naslovni list je črno obrobljen in obdan z lavorovim vencem, a v tem okviru čitamo te-le besede: „Mrtvaški zvon je zapel, ugasnila je najsvetlejša Slovenije luč, narod slovenski je izgubil svojega očeta: Doktorja Janeza Bleiweisa, viteza Trsteniškega ni več med nami, vzela nam ga je nemila smrt. Včeraj preselil se je njegov preblagi duh v daljno večnost. Kakor narod, solze se tudi Novice za svojim očetom in neutrudljivim svojim urednikom. Božja mu milost!“

Z več in glasnejšimi besedami so pisali drugi listi Bleiweisu nekrologe, a pač nobeden s takim prepričanjem kakor Novice. Novice so bile Bleiweis in so bile ž njim mrtve, dasi so umrle še-le 20 let pozneje (zadnja številka je bila: list 52 tečaja 60., z dne 26. decembra 1902).

Slovinci so izkazali zadnjo čast svojemu očetu v veličastnem mrtvaškem sprevodu (dne 2. decembra), ki je rabil dve uri, da je došel na pokopališče. Zvonovi po vsej Sloveniji so zvonili, vencev je došlo do 200, brzojavov iz vsega slovanskega sveta nebroj.¹⁾

Obitelj mu je preskrbela njega vreden nagrobni spomenik pri Sv. Krištofu, a Pisateljsko društvo mu je dalo v njegovo hišo vzdirati prej omenjeno spominsko ploščo.

Naš razvoj pa je došel preko spomenikov do spominov: Dr. Janez Bleiweis je postal zgodovinska oseba.

III. O Bleiweisovih životopisih.

1.) Zbirajoč podatke o Bleiweisovem življenju, sem se domislil, je-li njegovo ime sprejeto tudi v splošno zakladnico svetovne vede: v velike „Konverzacijske slovarje“; da je umeščen v češkem „Naučnem slovníku“, to se razume. A v velikih nemških? Pogledam v Meyerjevega (5. izdaja); v kazalu nič! A v tekstu, 3. zvezek, str. 82, stoji res „Bleiweis Johann, Ritter von Tersteniski“ (sic!) in posvečenih mu je 12 vrst, v katerih se nahaja — razen napačnega imena — še troje grdih napak.

¹⁾ Kako obsežen je bil krog Bleiweisovih znancev, se da sklepati tudi iz slučajno ohranjenega seznamka oseb, ki jim je bil poslan mrtvaški list. Zastopani so vsi sloji od ministrov, n. pr. dr. Pražaka in barona Conrada, do n. pr. tiskarja Krajca v Novem Mestu.

Odstavek se glasi v doslovnem prevodu: „slovenski pisatelj, rojen 19. nov. 1808 v Kranju, umrl 29. nov. 1881 v Ljubljani, kjer je živel od l. 1841 kot živinozdravnik(?)¹⁾ za Kranjsko. Bleiweis je utemeljitelj novega priprostega (hrvaškega „chro-watischen“) pravopisa pri Slovencih, ki ga je, počenši z letom 1844 (?), utemeljeval v svojem, od leta 1842 (pravilno: 1843), izdavanem kmetijskem časopisu Novice (dolgo časa središče slovenskega gibanja) in v raznih ljudskih spisih. Kot deželni poslanec in deželni odbornik v Ljubljani je bil dolgo časa tudi politični vodja Slovencev.“²⁾

2.) Vsestranski Bleiweisov životopis bi zahteval obsežne mo-grafije.³⁾ Najobširneje je celo njegovo življenje opisal dobri pri-jatelj njegov, dr. Bogoslav Šulek, ki mu je kmalu po njegovi smrti v seji matematično-prirodoslovnega razreda „Jugoslo-vanske akademije znanosti i umjetnosti“ (dne 10. maja 1882) čital obsežen in vnet nekrolog.⁴⁾ Ta nekrolog, ki je namenjen seveda v prvi vrsti za Hrvate, podaja nekatere za nas nevažne ekskurze, dobrodošle ondotnim bralcem. — Kar se tiče kon-kretnih podatkov, sloni Šulek v prvi vrsti na že navedenem spisu Fr. Levca „Dr. Janez Bleiweis“ (s podobo), v Slovenskih Večernicah, 35. zvezek (1880), str. 3—23. Za splošno informa-cijo je Levčev spis, ki ima namen proslaviti Bleiweisovo sedem-desetletnico, še vedno najboljši; dodati mu je le zadnji dve leti, zlasti Bleiweisovo poplempljenje in smrt. — Za nujne po-trebe zadostujejo Glaserjevi⁵⁾ podatki. Vendar sta zadnji desetletji obdelani zelo sumarno; Glaser ne pozna niti Blei-weisa kot Tersteniškega.⁶⁾ — Druge slovstvene zgodovine (Pypin-Spasovič, Karásek itd.) ne prinašajo itak nič samo-stojnega.

3.) Prav dober člančič o Bleiweisu je spisal „Lo“ (= Jan L e g o) za „Ottův Slovník Naučný“, v IV. delu str. 163—164

¹⁾ Živel je res v Ljubljani od l. 1841, a živinozdravnik je postal še le l. 1856.

²⁾ Odkrito priznam, da mi dotlej še ni bilo prišlo na misel, o naših možeh vprašati konverzacijske slovarje. Ker pa sem v istini naletel na Bleiweisa v Meyerju, sem poskusil še z drugimi možmi; v Meyerju je dobil prostora res še Prešeren (13 vrst) z resničnimi podatki, a v kazalu tudi njega ni. Brockhausov slovar pač poroča o Prešernu, skoraj dobe-sedno isto kakor Meyer; našega Bleiweisa pa Brockhaus ne pozna.

³⁾ V našem zborniku za njo, kolikor je mogoča z dostej pristopnim gradivom, žal, ni bilo več prostora.

⁴⁾ Šulekov nekrolog „Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški“ je (z znan-stvenimi dodatki) natisnjen v „Radu Jugosl. ak.“ 62. knjiga, str. 187—229 in v posebnem ponatisu (v Zagrebu 1882), obsegajočem 43 strani. Jaz sem rabil ponatis in bom navajal strani po njem.

⁵⁾ Slovstvena zgodov. III. 55—59 in 237—240.

⁶⁾ Ponatisnil pa je (str. 59) godovno voščilo Bleiweisa Andreju Marušiču.

na skoraj dveh stolpcih. Ker je dotični zvezek izšel l. 1891, obsega ta člančič tudi zadnja leta Bleiweisova. Posebno dobro je pogojen Bleiweisov značaj; med drugim pravi n. pr. „Bleiweis premohl vsecky . . . překášky a nesnáze svym prohlédavým a praktickým duchem.“¹⁾ Označeno je tudi pisateljsko delovanje Bleiweisovo in naštetá so vsa važnejša njegova dela.²⁾ — Te podatke je posnel Lego po lastnem svojem spisu, ki ga je z naslovom „Dr. Janez Bleiweis — Řeč na počest' jeho proslovená v Umělecké Besedě v Praze dne 14. května 1881“ objavil v časopisu „Ruch“ VI. 1881, št. 15, str. 179. Povedali smo že, da je bil Bleiweis član „Umělecké Besede“; tako je umljivo, da ga je Lego, ki je naše razmere osebno jako dobro poznal, mogel proslavljati baš tam. Govor, oz. spis, slika narodno ozadje Bleiweisovega dejanja in ono samo, na kratko, v navdušenem tonu.³⁾

Vsi važnejši podatki iz življenja in delovanja Bleiweisovega do l. 1854. so sumarično zbrani in s hvalevredno popolnostjo naštetí v Wurzbachovem slovarju.⁴⁾

Pregleden životopis (8 strani vel. 8°) z zlasti zaslužno zbirko Bleiweisovih knjig in knjižic je sestavil dr. Fr. J. Celestin kot „Uvod“ za knjigo, ki jo je sestavil Anton Bezenšek po stenografskih zapisnikih in poročilih o govorih, dopisih, brzojavah itd. k Bleiweisovi sededesetletnici.⁵⁾ Knjiga, sicer, kakor je umevno, precej panegiričnega značaja, nam jasno kaže obseg Bleiweisovega delovanja in znanja med sodobniki.

Izbornó je narisán Bleiweisov življenjepís v „Slavische Blätter“, v I. letniku (1865.), v 2. zvezku na str. 97—103 (v 4°). Ta životopis bi bil morda izmed vseh najboljši, ko bi se ne končál že z l. 1865., kajti pisatelj sega globoko v svoji razlagi pojavov in je izbornó informovan, tako da se smemo zanašati na vse, kar pove. Članku je dodejana tudi Bleiweisova slika, ki pa je neavtentična in nam ga kaže lepo okroglo-

¹⁾ Da pa poudarja, češ, „zvláště vytknouti služí jeho vytrvalou činnost na sněmě zemském . . . a na říšské radě (?), kde . . . zaujímáje vynikající místo itd.“, to seveda ne drží!

²⁾ V starem Riegerjevem „Slovník naučný“ je v I. zvezku na str. 74 dobil tudi že Bleiweis prostora, a samo 15 vrst, ki povedo za l. 1859 (tedaj je izšel ta zvezek) o Bleiweisu širším krogom vobče vendar dovolj; imenovan je kot „jeden z najzasloužilejších buditelů slovanské literatury“; naglašá se Bleiweisova skrb za gospodarstveno in umsko ter za narodno probudo Slovencev; o politiki v ožjem zmyslu seveda ni govora.

³⁾ Posnetek vsebine mi je blagovoljno oskrbel Dr. I. Prijatelj po izvodu Dvorne knjižnice.

⁴⁾ Wurzbach, Biogr. Lex. I. 433. — Ta zvezek je izšel 1857, podatki o Bleiweisu ne segajo preko l. 1854.

⁵⁾ Popolní naslov: Svéčanost o prilíki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa, dne 19. novembra 1878. Sestavil Anton Bezenšek. Z uvodom dr. Fr. J. Celestina. Zagreb 1879.

ličnega kakor kakega rimskega cesarja, z junaškim pogledom! Pisatelj se je podpisal „Lomski“.

4.) S psevdonimom Lomski, ki so ga poučeni krogi že od nekdaj poznali kot Cigaletovega, smo se dotaknili kočljivega očitka: da je Bleiweis svoje životopise za razne prilike spisoval sam in jih spravljal do objave. Levstik je namreč¹⁾ Bleiweisu sploh očital, da se v objavljanje svoje lastne slave poslužuje Cigaletovega psevdonima; zlasti ga naravnost dolži, da je omenjeni životopis v „Slavische Blätter“ spisal s a m, a se poslužil podpisa „Lomski“. Da je Levstik vsaj v tem konkretnem slučaju, ki pa je zaradi izbornosti životopisa najvažnejši, delal Bleiweisu krivico, je dr. Lokar²⁾ sklepal že po vsebini sami. Da tega životopisa prvič res ni spisal Bleiweis, in drugič, da ga je res spisal pravi Lomski — Cigale, za to se mi je posrečilo med tem dobiti dva direktna dokaza. Prvi: Med Bleiweisovimi knjigami sem našel dotično (2.) številko „Slavische Blätter“ in tu je Bleiweis lastnoročno (s svinčnikom) mnogo stavkov in odstavkov, s katerimi očitno ni bil prav zadovoljen, črtal in je na robu in med vrstami dodejal lastne podatke in dodatke, oziroma svojo stilizacijo. Ko bi bil sam pisatelj, bi pač tega ne bil storil. — Še važneji je drugi: Zgoraj smo omenili, da je podelitev Vladimirovega reda Bleiweisu javil A. Šembera in da je Cigale pismu priložil latinsko transkripcijo in nemški prevod ruskega diploma. Na prazni tretji strani te Cigaletove priloge so — očitno v naglici — zapisane te-le besede:

„Dragi prijatelj!

Prosim, pošljite mi, kakor sem že pisal,³⁾ nekoliko dat iz Vašega življenja. Spisal in dopolnil bom sam. Skrivnost je zagotovljena. Zdvavstujte!

Vaš iskreni

M. Cigale.“

Te Cigaletove vrstice so sicer brez datuma; ali ker je Šemberovo pismo datovano z 2. nov. 1862, velja isti datum za Cigaleta, in ker so se priprave za izdajo „Slavische Blätter“ (1865) vršile več časa in je zlasti z ilustracijami bil križ, zato ni dvomiti, da je Cigale namenil Bleiweisov životopis za ta časopis. Na prvi poziv Cigaletov za životopisne podatke se Bleiweis po vsej priliki ni odzval, tako da je Cigale menda slutil njegove pomisleke, pisati o samem sebi; zato mu zasi-

¹⁾ Od kod to vemo, poroča dr. Lokar na str. 140, v opombi. Tu je tudi povedano, kake posledice je izvajal Levstik iz svoje domneve.

²⁾ Na navedeni str. 140.

³⁾ Dotično pismo se doslej ni našlo.

gura molčečnost. — O tem pogajanju je Levstik bržkone nekaj izvedel in je iz njega delal svoje sklepe, seveda čim najneugodnejše za nasprotnika Bleiweisa.

Da je Bleiweis naročene podatke Cigaletu res podal, o tem ni dvomiti; zato so vse navedbe zanesljive; a prav tako gotovo je po navedenem, da životopisa kot takega ni sestavil on, ampak Cigale. — In prav tako jasno je že na prvi pogled, da tiste hvalisave životopisne črtice, ki so se ohranile v Bleiweisovi zapuščini in ki so pri Lokarju na str. 138—140 natisnjene, niso porabljene v „Slavische Blätter“; besedilo in sodržaj, vse je povsem različno.

Razume pa se, da je Bleiweis baš take podatke moral večkrat dajati na razpolago pisateljem in listom; saj se vsak životopisec, če je le mogoče, obrne na pristni vir; to je njegova dolžnost. In ni opisanca, ki bi taki želji ne ustregel ali vsaj moral ustreči. Vprašanje je le, s kakšno tendenco on ustreza željam; le v tem oziru bi bil mogel Levstik Bleiweisu res kaj očitati.

Zanimivo je v tem oziru pismo probuditelja Lužiških Srbov, Smoleča, ki je pisal 27. aprila 1879 Bleiweisu sledeče pismo¹⁾:

„Bautzen (Königreich Sachsen), 27. April 1879.

Hochgeehrtester Herr Doctor!

Sie wollen freundlichst entschuldigen, daß ich, obgleich Slave, an Sie deutsch schreibe, allein ich verstehe wohl alle slavischen Dialekte ganz gut, kann mich aber außer lausitzisch-serbisch nur noch russisch und polnisch schriftlich correct ausdrücken.

Wie Sie aus den beiden, gleichzeitig an Sie gesandten Nummern des „Lužičan“ ersehen wollen, gebe ich in diesem meinen Monatsblatte auch Abbildungen von verdienstvollen slavischen Zeitgenossen. Nun habe ich ein Cliché Ihres Portraits, wie es sich im čechischen „Světovor“ findet, wohl schon im Besitze und will es in einer der nächsten Nummern des „Lužičan“ veröffentlichen, allein Ihre im „Světovor“ gegebene Lebensbeschreibung ist für meine Zwecke ungenügend und Ihre Biographie im „Naučný Slovník“ nicht ausreichend, weil darin die letzten Jahre fehlen. Ich habe mich daher entschlossen, mich direkt an Sie zu wenden, mit der ergebensten Bitte: Sie wollen mir gütigst Ihre Lebensbeschreibung in patriotisch-slavischen (sic!) Sinne geschrieben recht bald sen-

¹⁾ Na to pismo se nanaša tudi D.: Lokar I. c.

den. oder wenigstens eine Ergänzung zu dem, was über Sie m „Naučný Slovník“ gesagt ist.

Indem ich zu hoffen wage itd.

Ihr aufrichtiger Verehrer

I. E. Smoleř.“

Smoleř je torej potreboval Bleiweisov životopis za svoj časopis „Lužičan“¹⁾, a ni imel podatkov zanj. Kar je izvedel iz „Naučnega Slovníka“ (seveda starejšega), to je bilo, kakor vemo, le malenkostno in je segalo le (k večjemu) do l. 1859, a Smoleř piše l. 1879., dvajset let pozneje, vsekakor pod vtiskom sedemdesetletnice Bleiweisove, ki jo je hotel vsaj post festum proslaviti.²⁾ — V „Světozoru“ z dne 15. listopada 1878, št. 46 (torej prejšnjega leta) pa je našel na prvi strani Bleiweisovo sliko (po fotografiji narisal J. Mukažovsky, torej neavtentično, a tudi pri nas razširjeno), a na str. 571. je, očitno v prilog bodoči sedemdesetletnici, pol stolpca obsegajoč člančič o Bleiweisu, ki prinaša le nekaj suhih podatkov, pa tudi ti ne morejo izvirati od Bleiweisa. Saj stoji tu huda napaka, da je bil Bleiweis — n. pr. državni poslanec! In bržčas bi Bleiweisu tudi ne ugajala trditev, da se je „njegovo blagonosno delovanje za narod pričelo šele l. 1843.“ In oprezen, kakor je bil, bi tudi ne bil zdaj — l. 1879 — tako ostro poudarjal svojega nastopa v l. 1848., kakor se zgodi v tem člančiču.³⁾ Spominja pa ta sestavek nekoliko na besedilo v poznejšem Ottovem „Naučnem Slovníku“.

Preostaja še vprašanje, je li Bleiweis poslal Smoleřu naročen svoj životopis. Rešitev tega vprašanja bi nas posebno zanimala, ker je Bleiweis zdaj imel za seboj malodane vse življenje in bi bilo važno slišati njegovo lastno sodbo o preteklih letih, in nadalje, ker Smoleř izrečno želi sestavek, pisan „v patriotično-slovanskem duhu“. Odgovor bi bil najbrže lagek, ko bi pogledali v „Lužičana“, a doslej ga nisem mogel dobiti.⁴⁾ Zato ostane to vprašanje odprto.⁵⁾

Takisto nedognano je, kaj je z istinitimi že navedenimi Bleiweisovimi prispevki k avtobiografiji, ki jo je objavljal v „Světozoru“, kakor stoji v Dr. Lokarjevi razpravi na str. 140.

²⁾ Za sedemdesetletnico je dobil Bl. i od Lužičkih Srbov dva brzojavna pozdrava. Gl. Bezenšek, „Svečanost“ itd., str. 86.

³⁾ Dr. Prijatelj na Dunaju je bil toli prijazen, da je v Dvorni knjižnici zame izpisal gorenje podatke o „Světozoru“.

⁴⁾ Nima ga niti „Dvorna knjižnica“ na Dunaju, kakor mi poroča Dr. Prijatelj. — Tako niti ne vem, je li Smoleř res objavil Bleiweisov životopis. Naj pogleda v „Lužičana“ l. 1879, kdor ga dobi v roke.

⁵⁾ Slutim pa, da je v to svrhu Bleiweis preurejal, kakor sem zgoraj povedal, svoj životopis v „Slav. Blätter“; kajti to je bil edini povod, da bi ga mogel porabiti.

vil Dr. Lokar (str. 138 idd.). Ti prispevki so se našli v Costovi korespondenci¹⁾ kot priloga nastopnemu Bleiweisovemu pismu:

„Verehrtester Herr Doctor! Einige Zusätze habe ich auf die Beilage geschrieben, jedoch wie Sie es aus dem Style gleich entnehmen werden, nur zu Ihrer gefälligen Notiz. Selbstbiographien sind, wenn der Schreiber derselben nur dürre Tatsachen erzählt, eine äußerst trockene Lektüre, die niemand erwärmt, — sagt er mehr, wird er zum eigenen Lobredner, und wahrlich: propria laus sordet!

Machen Sie, verehrter Freund, daraus, was Sie glauben; jedenfalls glaube ich hat die Biographie, wenn sie in einem südslavischen Blatte oder Werke zu erscheinen hat, eine andere Seite hervorzukehren, als die, welche in einem deutschen Biog. Lexicon²⁾ ganz an Ort und Stelle war.

Indem ich für die freundliche Mittheilung dieses Gegenstandes danke itd. Ihr ergebenster Freund J. Bleiweis.“

Pismo nima ne naslova ne datuma. Da je bilo Costu namenjeno, o tem pač ni dvomiti. Ko bi sodili po pretežni Bleiweisovi korespondenci s Costom, ki je slovenska in kjer dobiva Costa naslov „Predragi!“ ali „Predragi prijatelj“ in kjer se Bleiweis podpisuje „ves Tvoj“, tedaj bi se napeto vljudni ton gorenjega pisma („Velečislani gospod doktor“ itd.) zdel malo čuden. Ali ko sem prelistal Costovo korespondenco, kolikor mi je pristopna, sem opazil sledeče: baš do l. 1859. segajo nemški dopisi in nagovori „velečislani doktor“ in podobno, z l. 1860. pa se začne prijateljstvo in obojestransko slovensko dopisovanje. — S tem je tudi čas dopisa in sestave tistih životopisnih podatkov nekoliko določen. Ako uvažujemo, da nobeden ondotni životopisni podatek ne sega³⁾ preko l. 1860. (omenja se Vodnikov Album, torej 1859, in razpust deželnega medicinskega sveta⁴⁾), a da se ne omenja nobeden izmed važnih dogodkov l. 1861, smemo sklepati, da je Bleiweis ta životopis sestavil koncem l. 1860. ali začetkom l. 1861.

Kak je bil povod, da je Costa sestavljal Bleiweisov životopis in v katerem časopisu, oz. spisu, in sicer jugoslovanskem ga je hotel objaviti, to bi bilo še treba dognati, ako ni morda vse skupaj premetena finta Costova, da bi si pridobil naklonjenost⁵⁾ Bleiweisovo baš v nastopajoči politični

¹⁾ Costova korespondenca (vsa?) je zdaj pridružena Bleiweisovi. Costa je bil sila vesten mož: shranil je vsak Bleiweisov listič, celo enostavna vprašanja, kdaj ga najde doma itd.

²⁾ Kar je podčrtanega, sem podčrtal jaz.

³⁾ Gl. Dr. Lokar, spodaj str. 138—140.

⁴⁾ Ta se je izvršil 12. novembra 1860. Akt v Bleiw. zapuščini.

⁵⁾ Ze prej ga je Costa jako hvalil v svoji brošuri „Die Literatur des österr. Kaiserstaates vom 1. Jänner 1853 bis Ende Dezember 1854“, odtisk iz „Laib. Zeitung“ 1857, na str. 36, 40.

dobi, ko je Costa mogel upati, da pride na površje. Kajti to stoji: prebrisani jurist Costa se je znal Bleiweisu nejuristu, pošteniaku in obdarjenemu le z nekako prirodno zvitostjo, kmalu storiti nenadomestljivega, nakar ga je naposled hudo izkoriščal (Bleiweis pleše „po piščalki vetrnjaka Costata“, pravi l. 1872. Trstenjak, kakor smo že omenili) in stvar vselej tako zasukal, da se je morebitna nepopularnost kakega dejanja stavila na račun Bleiweisu. Zato bo treba dognati, je li Costa tisto avtobiografijo sploh kje objavil.

„Nemški¹⁾ „Biogr. Lexicon“, ki ga omenja Bleiweis v pismu, je brez dvojbe Wurzbachov, čigar dotični zvezek je, kakor smo že povedali, izšel nedavno prej (l. 1857). Njega pustopašni, dasi točni stavki najbrže niso bili prav pogodu Bleiweisu, ki je vprav v teh letih²⁾ pričel uživati slast slave.

IV. Rod Bleiweisovih.

1.) Na vznožju skalnatega Storžiča (2134 m), ki ga Valjavec, njegov bližnji rojak, tako rad opeva, leži vas Trstenik. Ako krenemo iz Kranja peš proti severu, po cesti, ki pelje skozi vas Kokrico čez polje in gozdove, smo v dveh urah na Trsteniku, ali „na Trstenic“, kakor prebivalci govore. Vas, nekoliko vzdignjena nad okolico³⁾, ima tem lepšo lego, ker stoje nekatere izmed 31 hiš, ki jih šteje, z lepo enostolpno cerkvijo in župniščem na vrhu male terase. Lega pride tudi zato do vse

¹⁾ Jeli Bleiweis poznal tudi kratek sestavek v Riegerjevem Naučn. Slovníku, se ne da reči. Dva ljubljanska naročnika na slovar sta navedena v njega predgovoru; a to sta najbrž kakih knjižnic; knjižnic pa Bleiweis ni mnogo posečal.

²⁾ Ravno tedaj so izhajale kar po vrsti miniaturne slovenske slovstvene zgodovine, izmed katerih je vsaka pisala o Bleiweisu vprav emfatično: na pr. Z a k r a j š e k, „Abriss der neuslovenischen Litteraturgeschichte.“ (Prvo letno poročilo realke v Gorici) 1861, str. 23—25. M a c u n, „Kratek pregled slovenske literature“ (Zagreb 1863), str. 50—54. Dr. K l u n „Die slovenische Literatur (Ponatisk iz „Österr. Revue“) 1864, II, str. 23—25. — V šolski slovstveni pouk pa je bil Bleiweisa že prej uvedel J a n e ž i č v „Pregledu slovenskega slovstva“, dodanem I. izdaji njegove „Slovenske slovnice“, l. 1854. (str. 148—149). Pri tej priliki bodi pripomnjeno, da se pretirano čaščenje Koseskega po krivici očita le Bleiweisu: taka sodba je bila tedaj občna in tudi Janežič imenuje na str. 159 Koseskega „prvaka slovenskih pesnikov“ in mu poje hvalo, ki je obenem — kritika Prešerna: „zraven Koseskita našega najizvrstnišega pesnika“ (str. 145). — Posebej o „Novicah“ in zato posredno o Bleiweisu je najboljše pisal (šele po Bleiweisovi smrti) l. 1882. M a r n v celem XX. letniku „Jezičnika“. — O Dr. Prijatljju gl. spodaj.

³⁾ Trstenik leži 513 m nad morjem. Vse podatke o vasi je skrbno zbral Dr. Franc P e r n è v spisu: „Trstenik. Prispevek k zgodovini župnij v ljubljanski škofiji. V Ljubljani 1903“. — Prehodiš pa sem vse one kraje tudi sami.

Pod. 3. PRADOM BLEIWEISOVIH V TRSTENIKU.

veljave, ker je v ospredju prosto polje, segajoče ob cesti, ki pelje v Kranj, kake pol ure pod mično cerkev v Tenetišah, a ozadje je teman gozd, nad njim zeleni pašniki in naposled bela skala.

Vas je stara naselbina. Cerkev — sv. Martina¹⁾ — je stala že vsaj l. 1495. in je imela tedaj tudi svoje posestvo, obsežno njivo v obmestju Kranja, koje kupna pogodba, baš iz omenjenega l. 1495, se nahaja (v prepisu) v župnijskem arhivu.²⁾ Še zanimiveji so za nas stari računski zaznamki cerkve³⁾ v Trsteniku, ki segajo — a ne zaporedno — od l. 1574 do 1609. („Urbar Register sanct. Martins Kirchen zu Rohrbach“. — Rohrbach = Trstenik!). V teh starih urbarjih se nahaja kot cerkveni podložnik tudi Simon Pleybes (t. j. Pleiweis). In ko je l. 1771. nekaj Trsteniških župljanov kupilo pravico do desetine treh posestnikov na Letencah (zapadno od Trstenika) in jo določilo za mašne ustanove pri domači cerkvi, nahajamo med onimi župljani v kupnem pismu, shranjenem v župnem arhivu, tudi Petra Pleybesa (p. d. Frjanca).

Ti Pleybesi, t. j. Plajbesi, so očetje sedanjih Bleiweisov, oz. Pleiweisov.

Trsteničani so bili pod precej hudo tlako; nekateri so bili podložni Preddvorom, drugi raznim gospodom v Kranju, a v krvi jim je bil nagon, da bi si opomogli do boljšega kruha. Zato so kaj radi zapuščali rodno vas in šli po svetu, tako da je število prebivalcev izza 18. stoletja konstantno padalo. — Med tistimi, ki so šli z roko in duhom za kruhom, je bil tudi Niklas Pleybes. Zapustil je rojstno hišo, vulgo „pri Frjancu“, na Trsteniku št. 8, in se je v drugi tretjini 18. stoletja naselil v Kranju, kjer je imel kot spreten tkalec dovolj zaslužka, tako da si je mogel kupiti v stranski ulici hišo št. 167.⁴⁾

Tako imamo Pleybes-Bleiweisov rod v dveh hišah. Na pristnem domu v Trsteniku, v pravi starovrstni kmetski hiši, ki je še dandanašnji ohranjena malodane v prvotnem stanju (glej podobo 3.!), je gospodaril eden rod še nad sto let: leta 1891. je umrl zadnji moški potomec pri „Frjancu“ Simon Playbes⁵⁾; zdaj je hiša in posestvo v tujih rokah.⁶⁾

¹⁾ „Po naših krajih je češčenje sv. Martina cvetelo še pred sklepom prvega tisočletja in največ njegovih cerkva je iz tiste dobe“. Pernè, l. c. str. 9.

²⁾ O pravadah za njivo gl. Pernè, str. 13.

³⁾ V cerkvenem oziru je spadal Trstenik pod Oglejske patriarhe; l. 1156 je patriarh Peregrinus I. podaril Predvor z vsemi župnijami (tudi s Trstenikom) Vetrinjskemu samostanu, l. 1507 je prišel Trstenik pod Ljubljansko škofijo. (Pernè, l. c. str. 9).

⁴⁾ Ne št. 166, kakor navaja Dr. Pernè, str. 66.

⁵⁾ Simonov brat Jurij se je priženil v Naklo in je umrl l. 1871; župnik Fr. Bleiweis (ki je tudi pisatelj) je njegov sin.

⁶⁾ Pernè, l. c. 67.

2.) V Kranju pa se je razvil nov rod v stari temni hiši, z zelo omejenimi prostori. Tukaj (gl. pod. 4) se je Nikolaju Pleybesu dne 12. februarja 1875 rodil sin Valentin, oče Dr. Janeza viteza Bleiweisa. Ded Nikolaj, tkalec, je preživel še celo 18. stoletje, je še videl, kako mu napreduje sin Valentin, in je umrl 14. januarja 1806.

Valentin Pleiweiß (gl. zgor. pod. 1.) je bil izredno nadarjen, podjeten, delaven in energičen mož. Brez njega bi Pleiweißi, oziroma Bleiweisi, ne bili nikdar postali to, kar so: ena izmed najuglednejših naših rodbin; ostali bi bili neznani Plajbesi, skriti v župnijskem in malomestnem arhivu. Valentin Pleiweiß jih je oskrbel z duševno in gmotno dedščino, a trdne volje je imel dovolj za vse. Pričel je s trgovino, izprva čisto z malim. Zamudil ni nobenega sejma ne blizu ne daleč, prinašal in privražal je svoje blago v vsako vas in se je kmečkemu ljudstvu zaradi svoje poštenosti sila priljubil. Spotoma pa se je tudi izobraževal in se je naposled kot samouk povzpел tako, da občuje in si dopisuje z Dunajčani prav tako spretno, kakor je znal po domače ravnati z domačini. Ohranjenih je še nekaj njegovih (nemških) pisem, iz let 1835, 1836 in 1837, oz. brez datuma, pa tudi približno iz teh let. Njegovi nemščini, ki se je teoretično učil le v sicer popolnoma nemški (ljudski) šoli v Kranju, se pač pozna, da je bil pisec navajen občevati v slovenskem jeziku¹⁾ — slovenski pisati ga šola ni učila — tudi slog mu je nespreten; a kar pove, to kaže prebrisanega moža, ki nima prav nič malomestnega filisterstva. Saj je on bival pravzaprav malo v svojem Kranju; in ko mu je trgovina od drobnarije rasla v velepodjetje, ni ostajal le v ožji domovini, koje sejme je zdaj posečal s težkimi vozovi, ampak je stal v neposredni zvezi z veletržci v Trstu, v Gradcu in na Dunaju in je zahajal v ta mesta, iskaje trgovinskih zvez in nakupovaje blago. Spotoma pa je spoznaval, kako izobraževalno moč ima širni svet za človeka; češ, preozke razmere ga utesne. Baš to spoznanje poudarja on ostro pri vsaki priliki, n. pr. v prej navedenih dveh pismih. Zato je tudi gledal na to, da pridejo vsi njegovi otroci vsaj nekaj časa iz hiše in ven v svet, da se navadijo hoditi po lastnih nogah. A še v poznejših letih mu je zbuvalo nevoljo, da njegovi sinovi, izvzemši našega Janeza — in še ta ne povsem — niso kazali odločnosti, kakor jo je sam želel, zlasti da so v tujini tako težko pogrešali rojstno hišo in so v svojem domotožju vsaj iz početka — po njegovem mnenju mehkosrčno in mehkužno —

¹⁾ V nedatovanem pismu (po vsej priliki iz l. 1835) n. pr.: „trachte sich (!) du . . . genauer zu besprechen“; 2. marca 1841: „Meine Krankheit ist mit der Kälte angefangen“.

koprneli po domu. Tega on, vajen neprestanega potovanja, celó ni razumel.

„Predobro se Vam je godilo“, je rekel l. 1853. našemu Janezu Bleiweisu¹⁾, ki je bil sicer od nekdanj njegov ponos, ker mu je bil v značaju najbolj podoben; „ko bi moral vsak skrbeti za svoj obstoj, prešle bi mu vse domotožne misli. Kam bi bil jaz prišel, ko bi se bil vdajal Vašim domotožnim muham! Tako pa: ti si silil iz Ljubljane domov, češ, da nimaš poklica za učenje, Valentin je hotel v Trstu zapustiti službo v trgovini Benedetto Lavia, rekoč, da mu morski zrak ne prija, in Konrada sem moral, ko jo je iz službe pri Storfu v Ljubljani pobrisal v Kranj, s palico nagnati nazaj itd. Vi vsi ste že res iz tako dolgočasnega testa umešeni . . . Gorje staršem, ki se iz opičje ljubezni ne upro muhavosti svojih otrok — oni so krivi njih bodoče nesreče“.

Leta 1853 je strogi „očka“ (tako so ga imenovali v rodbinskem krogu) pač smel malo pozabljati; saj je vsaka taka kritična beseda bila za n j pohvalna: kajti vsi zgoraj naknadno okregani sinovi „iz dolgočasnega testa“ so bili tedaj že ugledni možje in čim bolj so jih očka poniževali glede prvotnih zmožnosti, tem večja je postala zasluga — očkova. Stremljenje „kvišku“ pa je otrokom vsekako vcepil očka Valentin Pleiweiß in jim je gladil pot, brezobziren tudi nasproti njim, kadar se mu je zdelo potrebno, a zopet dober, kadar je bilo potrebno. Premetena smotrenost ga sploh odlikuje, dasi je očitno ni kazal.²⁾

Valentin Pleiweiß je imel v svoji trgovini v Kranju kmalu toliko sreče, da mu hiša v Kranju, ki jo je podedoval po očetu Nikolaju († 1806), ni več zadostovala in da si je kupil hišo³⁾ št. 187; ker je i ta postala premajhna, je dokupil še sosednjo hišo št. 186, nakar je obe prezidal v eno večjo; tudi njo je potem prodal (zdaj je last Dr. Valent. Štempiharja) in je kupil veliko hišo št. 183/184, ki je še zdaj „Pleiweißova“⁴⁾ in kot taka v Kranju znana. V tej svoji hiši je imel Valentin Pleiweiß svojo trgovino (sedaj Sajovičevo), ki jo je leta 1843. prepustil svojemu sinu Konradu (Pleiweißu)⁵⁾, a sam se je, kakor smo zgoraj navedli, kmalu nato preselil v Ljubljano, kupivši sedanjo „Bleiweisovo“ hišo v Ljubljani „Pred Škofijo“.

¹⁾ Pismo Dr. Jan. Bleiweisa sinu, Ljubljana 19. okt. 1853.

²⁾ „Von dem Lampelgestell schaut oft der Fuchs heraus“, pravi o njem sin Valentin (v zaupnem pismu svaku F. X. Souvanu z Dunaja, dne 4. jan. 1855), seveda o priliki, ko je bil (zaradi tretjega zakona očetovega) nanj hudo ogorčen. Zato teh besed ne smemo jemati preveč doslovno.

³⁾ Ta stoji v Kranju „Na Trgu“.

⁴⁾ Lastnik ji je c. kr. notar Karol Pleiweiß v Višnji Gori.

⁵⁾ Za te podatke zahvaljujem gospoda Janka Sajovica, trgovca v Kranju, čigar mati Ivana je hči Konrada Pleiweißa.

V teh hišah se je razvijalo rodbinsko življenje; najživahnejše v prvi stranskoulični hiši. Oče Valentin je bil oženjen s Terezijo Smrekar, neizmerno dobro ženico, nekoliko mehke narave; bila je kratkovidna kakor njen brat Anton Sumreker¹⁾ (tako se podpisuje), ki je bil l. 1833 župnik v Kapelah. Rodila mu je šest otrok, pet sinov in eno hčerko. Prvorojenec je bil naš Janez, rojen 19. novembra 1808 v oni mali hiši v Kranju (vulgo „Berkereževi“), ki je zunaj in znotraj še ohranjena v starem stanju; zdaj je Markičeva (podoba 4.). Tu pa je prebil Janez le detinsko dobo; vsa svoja ostala mlada leta je preživel v drugi, zdaj Dr. Štempiharjevi hiši „Na Trgu“, dokler ni odšel na študije (l. 1819) v Ljubljano in na Dunaj. Nikoli pa ni trajno bival v sedanji Pleiweišovi hiši. Le kadar je, stalno že bivajoč v Ljubljani (izza l. 1841), obiskal svojega očeta v Kranju, tedaj je stanoval kot gost v tej hiši.²⁾ Pri takih posetih se je shajal s svojimi znanci izza mladih nog; posedal je z njimi, kakor je bila tedaj in še dolgo potem v Kranju navada, na klopeh, kakršne so imele malodane vse hiše zunaj ob ulici, in je preudarjal važne in nevažne novice. Na taki klopi sta v tistih letih, ko je bil Prešeren že v Kranju, predsedala marsikatero uro; rad se jima je še kdo pridružil, ker je Prešeren s svojimi opazkami znal vso družbo dobro zabavati.³⁾ Da sta Bleiweis in Prešeren živela tedaj v prav prijateljskem razmerju in se po bratovsko tikala, izpričuje Prešernovo pismo⁴⁾ Bleiweisu, z dne 21. januarja 1847.

3.) Razen Janeza je imel oče torej še petero otrok. Edina hčerka je bila Marija, ki se je kmalu omožila s Souvanom v Ljubljani in mlada umrla. Izmed ostalih štirih bratov so se posvetili trije trgovskemu stanu, Valentin⁵⁾ na Dunaju, Jožef

¹⁾ Ohranjenih je dvoje njegovih pisem (28. avg. in 14. okt. 1833); ta kažejo pisca kot precejšnjega čudaka, ki je bil neznansko dobra duša, a včasih se ga je „lotilo“ in postal je rabiaten; s svojimi predstojniki je imel vedno boje. Največ zaupanja ima do našega Janeza Bleiweisa, ki je bil tedaj na Dunaju, baš postavši doktor; njega prosi za svet glede bolnih oči, za protekcijo pri vladi in za posredovanje, da mu svak Pleiweiš posodi 200 gld. itd. — Kulturno-zgodovinsko bi bili pismi zanimivi.

²⁾ Zato je tudi gosp. notar Karol Pleiweiš, lastnik hiše, kakor mi je sam prijazno sporočil, ugovarjal, da bi se v to hišo vzdala Janezu Bleiweisu spominska plošča, kakor se je nameravalo.

³⁾ Ustno poročilo Janezovega sina, g. primarija Dr. Karola vit. Bleiweisa, ki je kot deček večkrat poslušal take razgovore.

⁴⁾ Pismo sem našel, založeno med raznimi papirji, v Bleiweisovi zapuščini.

⁵⁾ Tam je postal bankir in si je napravil lepo premoženje, ki ga je deloma zapustil za ustanove, s katerimi se še dandanašnji nabavlja revnini otrokom v Kranju obleka. Ta sin Valentin je moral biti po vsem, kar se da posneti iz rodbinske korespondence, zelo izobražen mož (bival je tudi več časa v Benetkah), a je rad hodil svoja pota. On edini se ni uklanjal očetovi volji. Imel je samo eno hčer Valantino, ki živi na Dunaju.

v Ljubljani; in Konrad je prevzel, kakor smo slišali, v Kranju očetovo trgovino. — Oče se je posebno pobrigal za Konrada, ker ga je namenil za naslednika. Poslal ga je l. 1835 na Dunaj v neko trgovino, a sinkotu tam ni ugajalo; zakaj, to spoznamo iz pisma, ki ga je pisal očee dne 21. junija 1835 našemu Janezu, tedaj že ugledni osebi na Dunaju; češ, naj on pripravi Konrada do vztrajnosti; „kajti mlad človek mora marsikatero vtakniti in ne sme vedno na dom misliti in gledati le na tiste, ki žive v razkošju“. Kako skrbno je očee preudarjal sposobnosti svojih sinov, je razvidno iz drugega pisma (brez datuma, a pisano kmalu za prvim), kjer vpraša Janeza za mnenje o Konradu, sam pa pravi, da bode s Konradom gotovo vsakdo zadovoljen, „njegova glava sicer ni tako bistra kakor Jožefova¹⁾, a on je dober, pošten in nepokvarjen“.

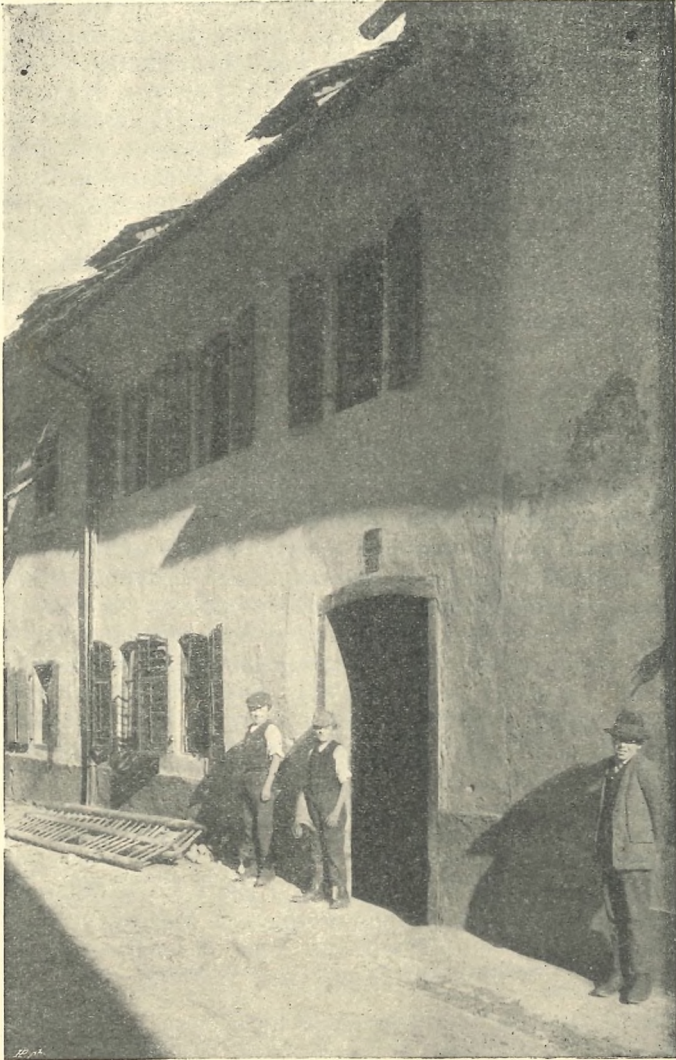
Takisto je Janez često posredoval pri še ne omenjenem bratu, Francu, ki je bil rojen kot tretji. Ta je vstopil v bogoslovje v Gorici in je vsako svojo srčno željo javil Janezu, da jo je ta zastopal pri očetu, ako mu ni mogel sam ugoditi. Ohranila se je desetorica njegovih pisem; pisana so krasno kaligrafično in se bero kakor novelete; polne so humorja, otroškega veselja nad vsakim užitkom, ki mu ga je nudilo življenje, pa tudi ostrega opazovanja in navihanosti. Škoda, da je Franc, kakor se vidi, izgrešil poklic, dasi čezenj nikjer naravnost ne toži. Obiskal je enkrat (l. 1833) Janeza tudi na Dunaju in ne more tedanjih vtiskov nikoli pozabiti; v pismu 17. okt. 1833 mu je vrnitev zelo zabavno popisal. L. 1834. je bil v duhovnika posvečen in je služboval izprva v Istri, naposled v Trstu. Tu je zgodaj, 6. jan. 1847, umrl.

Iz njegovih pisem naj zabeležim tole dvojce notic: Kot teolog piše iz Gorice, dne 16. decembra 1833: „Ich predigte schon einmahl hier in Seminario in deutscher Sprache; — Ende Jänner kommt wiederum die Reihe auf mich, damals will ich mich in der Muttersprache — »v krajnskimo jesik« hören lassen“. — Značilna je tudi tale sodba o Pavšek²⁾ 24. marca 1835: izvedel sem, „daß Dr. Tushek an die Stelle des Lippich gekommen, Herr Paushek aber — dem Himmel Dank — zum größten Vorteile der schönen Philosophie — die Lehrkanzel verlassen, zum Domherrn in der Laibacher Domkirche ernannt worden war“.

V Trstu se je Franc Bleiweis seznanil tudi z Veselom-Koseskim; kolikor toliko je njegova zasluga, da se je Ko-

¹⁾ Jožef je bil zelo živahen deček.

²⁾ Dotično jako dolgo pismo, ki poroča Janezu Bleiweisu (tudi njegov učitelj na liceju je bil Pavšek) na Dunaj razne novice iz domovine, je pisano v Cepiču, ali kakor piše Franc: v „Österreichisch Sibirien, Cap der Verzweiflung, Ceppich“.

Pod. 4. ROJSTNA HIŠA Dr. J. BLEIWEISA V KRANJU.

seski začel zanimati za Novice in da je stopil kmalu po njih početku z Janezom Bleiweisom v ozko sotrudniško zvezo. Kajti jedva so Novice (l. 1843) izhajale eden mesec, že piše Franc Janezu v dolgem pismu (iz Trsta, dne 6. avgusta 1843) na podlagi pogovora s Koseskim, naj pošlje Janez nemudoma pri prvi razpošiljatvi „des landwirtschaftlichen Blattes — solches pro toto anno 1843 — an den Herrn Johann Bapt. Vessel, k. k. Cammeralrath, abzugeben im Cammeral-Gefällen Verwaltungsamthause. . Er hat mir den Betrag von 2 fl 30 kr. richtig eingehändigt und wünscht solches Blatt als selbst guter Slave auch zu lesen. Vielleicht wird er auch das Blatt scriptis unterstützen“. — Iz tega se da sklepati, da Janez Bleiweis dotlej Koseskega ni poznal, a objubljena podpora „scriptis“ mu je kot skrbnemu uredniku seveda mogla biti povod, da je stopil ž njim v dogovor in mu tako dal priliko, da je postal „mojster pevcev“.

4.) Tako je očka Valentin Pleiweiß mogel z zadovoljstvom gledati svoje otroke, ki jih je vse spravil na varno pot življenja. V najhujših njegovih skrbeh ga ni več podpirala prva njegova žena, mati vseh njegovih otrok; umrla je že l. 1826. A njena naslednica „mati Agnez“, kakor se govori o njej v pismih, in ki si jo je oče — sam skoraj vedno odsoten — moral kmalu izbrati, je bila šestorici otrok najskrbnejša mati. Ker sama ni dobila otrok, se je vsa žrtvovala za svoje pastorko in je blažila in tolažila, kjer je bil oče preosoren. Iz vseh pisem in poročil otrok veje zato srčna vdanost materi, ki so jo vsi smatrali kar za pravo. Pismom svojega moža je tuintam pripisala še z lastnega nekaj stavkov, ki se vsi sučejo le o ljubezni in srčnih voščilih. Najboljša priča za njo je pač brat umrle žene, župnik Ant. Sumreker, ki je l. 1833 obiskal Pleiweißove v Kranju; v pismu z dne 28. avg. 1833 poroča Janezu na Dunaj o tem posetu: „V ljubi materi Agnezi sem našel vredno namestnico svoje sestre v vseh dolžnostih skrbne matere“.

A tudi to ženo je preživel oče. Bival je že dolgo časa v Ljubljani, kar se oženi l. 1856. tretjikat, z Magdaleno Knafelj¹⁾; bil je tedaj v 72. letu! Tudi s to ženo je imel srečo; živela sta v lepi slogi²⁾ do Valentinove smrti l. 1866.

¹⁾ Ta Magdalena Pleiweiß, rojena Knafeljnova, je avtorica debele knjige „Slovenska kuharica“, ki je izšla v prvi izdaji l. 1868. Zdaj jo izdaja Katoliška Bukvarna. — Pisateljica (izborna, prej škofova kuharica) je to knjigo narekovala, a „pisala“ jo je Neža Lésarjeva.

²⁾ Kakor smo že omenili, je sin Valentin ta zakon očetu hudo zameril in je pisal svaku Souvanu skrajnje ostro pismo (4. l. 1855) o očetu, o bodoči mačehi in deloma tudi o Janezu (ki očetu ni nič oporekal) in se je naposled izrazil zelo skeptično o bodoči sreči tega zakona. — A varal se je!

Nikoli niso mogli v rodbini pozabiti velike nevarnosti, pri kateri je Valentin Pleiweiß jedva rešil življenje. L. 1837 so ga namreč v gozdu pri Jeperci bili napadli roparji. Ves dogodek opisuje Marija (tedaj že Souvanova) prav obširno bratu Janezu na Dunaj; po tem pismu, z dne 7. maja 1837, se je izvršil napad takole: Oče Pleiweiß se je vračal zvečer dne 29. aprila s semnja iz Ljubljane, z vozom in dvema hlapcema. V Medvodah je postal v gostilni in je odrinil okrog 9. ure naprej proti Kranju. Ko se peljejo skozi Jeperški gozd, jim pride moški nasproti, jih pozdravi in gre kakih 50 korakov dalje, kar zažvižga na prste. Pleiweiß takoj vzklikne: „Bog pomagaj! To ne pomeni nič dobrega! Udari po konjih!“ A bilo je prepozno. Takoj na žvižg skoči nekdo iz gozda, zgrabi konja za uzdo, da se voz ne gane; od vsake strani pa priskoči tolovaj in oba udrihata z gorjačami po Pleiweißu. Ta se brani udarcev, skoči z voza in skuša ubežati; a takoj ga ujameta onadva in tisti, ki je držal konja, je venomer vpil: „Le ubijta ga!“ Roparja sta Pleiweißu hitro izpraznila žepe, potem sta, ga pustila in se lotila voza, kjer sta zavoje razrezala in vzela, kar jima je bilo všeč. Nato so vsi trije izginili. — Oče je bil med tem tekel po pomoč (kako sta se vedla hlapca, o tem molči poročilo) in se je kmalu vrnil. O polnoči je prišel v Kranj; zgodilo se mu drugega ni, kakor roke je imel raztolčene, ker se je ž njima branil udarcev, da mu niso padali po glavi. — Roparji so bili domačini; enega, nekega Klemenca, so 17. maja prav slučajno dobili v Terzinu in so ga obsodili v 15 let ječe. Pleiweiß je dobil od njega le 383 gld. nazaj, a oropan je bil za nad 3000 gld.¹⁾

¹⁾ V Bleiweisovi zapuščini sem našel še na policijsko ovadbo o tem ropu, zanimivo razen kulturnih ozirov tudi zato, ker nam kaže premožnost Valentina Pleiweißa. Izvlečkoma se glasi tako: „Nro 6412/1233. Beschreibung der, nach Kundmachung der k. k. Polizey-Direktion in Laibach, einem Kaufmanne von Krainburg, Namens Valentin Pleiweiß, in der Nacht auf den 30. April d. J. auf der Commerzialstraße von Laibach nach Krainburg, und zwar in dem Walde bei Jeberza genannt, von 3 unbekanntenen Männern geraubten Gegenstände: 1 Briefftasche; darin lagen: 12 Stück Banknoten à 100 fl, ferners mehrere Stücke à 50 fl, à 25 fl, à 10 fl, und à 5 fl, deren Zahl er anzugeben nicht vermag; 1 gedruckter Wechsel, ausgestellt in Laibach per 477 fl, zahlbar in Wien, lautend an das Wechselhaus Steiner et Compagnie; 13 Lose, betreffend die Herrschaft Ehrenhausen . . . Ferners wurden geraubt: 1 silberne ovale Tabaksdose; eine namhafte Menge Waaren, . . . unter diesen mehrere Stücke weißen Kammertuches, mehrere Stücke weißen Perkails, 2 Stücke schwarzer Taffet, mehrere Dutzend gefärbter Schnupf- und Halstücher, mehrere Stücke englischer Leinwand verschiedener Farbe, mehrere Stücke franzblaues Tuch . . ., ferner ein blautüchener Mantel und ein blauseidener Regenschirm. — Die Thäter sammt dem Geraubten auszuforschen, bei Betreten gesetzlich zu behandeln; und dieß der k. k. P. O. D. anzuzeigen. — Wien, am 13. May 1837. — Joseph Edler von Amberg, k. k. wirklicher Hofrath und Polizey-Oberdirektor. Franz de Paula Dumbacher, k. k. Regierungsrath und Polizey-Oberdirektors Adj.“

5.) Spregovoriti nam je še o imenu „Bleiweis“ in njegovih variantah. V dobi narodnega navdušenja, ko so si vsi izbirali po možnosti celo „narodna“ krstna imena, gotovo mnogim ni ugajalo Dr. Janeza Bleiweisa očitno nemško ime. In res se je v rodbini še do današnjega dne ohranila tradicija, da je ime Bleiweis pristno pravzaprav slovensko, namreč Plavež, češ, v ponemčevalni jožefinski dobi so to ime pretvorili v sedanjo nemško obliko.¹⁾

Ta domneva pa je brez vsake podlage in brezdvomno napačna. Zgoraj smo slišali, da se nahaja že v starih listinah, in sicer še pred jožefinsko dobo, dosledno ime „Plajbes“, kar je baš pri nas povsod (nele na Gorenjskem) navadna izreka nemškega „Bleiweiß“; tako tudi narod ondod še zdaj izgovarja to ime in prijatelj Pirc iz Kranja piše našemu Janezu Bleiweisu še okrog l. 1835, ko je bil na Dunaju, pismo z nagovorom: „Mein hochverehrter Freund Herr Pleybeis!“ torej napol v dialektni, napol v knjižni obliki. O „Plavežu“ ni nikjer ne duha ne sluha, ne v govoru ne v pismu. — Vprašal sem se, odkod izvira ta nemogoča razlaga. In odkrilo se mi je sledeče: primarij Dr. Karl vit. Bleiweis mi je vedel povedati, da je njegov oče Janez B. nekoč obiskal rodni kraj svojih prednikov in sicer v spremstvu Dav. Trstenjaka. Bila sta vsa navdušena zaradi lepega kraja in izvedla sta baje tedaj v Trsteniku, da so Bleiweisi pravzaprav „Plaveži“. Kdaj je to bilo, to se ne ve, morda l. 1861, ko je prinesel Trstenjak Bleiweisu častno majoliko (gl. zgoraj!); sicer čas je brezpomemben, a odločilno je, da je bil sopotnik — Trstenjak. Njemu gotovo ni mirovala etimološka žilica, in kakor je prisvajal Slovanom celo vrsto narodov in imen, tako je prav verjetno, da je spotoma preudarjal o imenu svojega čaščenca, dokler mu ni prišla na misel beseda „Plavež“, ki mu je morda, nevajenemu ondotne široke govorice, zvenela iz „Plajbesa“ (ali celo = „Plâbes“).

Barva „Bleiweiß“ spada med prastare bele barve; poznali so jo že Grki in znana je, kakor sem že omenil, našemu ljudstvu tudi drugod; ponekod se rabi še dandanašnji „plajbes“ nadalje v pomenu „svinčnik“ (Bleistift), n. pr. v Savinjski Donili. Predmet in beseda sta bila torej v Trsteniku znana; ker pa je bil tam, in sicer na ondotnem hribu „Strucu“, v davnih časih rudnik²⁾ in gre tod mimo tudi prehod na Koroško, so se mogli vrhu tega tukaj priseliti taki tujci, ki so domačine še bolj seznanili s barvilom „Bleiweiß“. Sploh pa se od barv³⁾

¹⁾ To domnevo sta sprejela tudi v svoja životopisa Levec (str. 5) in Šulek (str. 2).

²⁾ Gl. Pernè, l. c. str. 9. in 10.

³⁾ Na to me je opozoril kustos L. Pintar.

rada jemljejo lastna imena; pri Nemcih jih je vse polno: Weiß, Schwarz, Braun, Grün, Roth; tudi pri nas niso neznana: Črne, Bele, Belec, Belek, Rjavec, (Erjavec), R(u)menec.

Da vprav ime Bleiweis ni tako nenavadno, kakor bi kdo mislil, izpričuje dejstvo, da ga poznajo tudi Č e h i, in sicer enega dokaj slavnega, ki je slučajno tudi — Dr. Janez Bleiweis (pisan z — ss)! V Riegerjevem Naučnem Slovniku je namreč naveden poleg našega Bleiweisa tudi češki „Bleiweiss Jan, roj. 1702 v Jaromeři, † 1760“. Bil je jezuit, doktor modroslovja in bogoslovja in je živel zadnja svoja leta na Dunaju. Izdal je več latinsko pisanih teoloških del. — V novem Ottovem Naučn. Slovniku pa tega Bleiweissa ni več.

Bleiweis je torej pristno ime.

Vprašanje pa, naj se li piše Bleiweiß, Bleiweis, Pleiweiß, Pleiweiss, Pleiweis itd., je le formalno. Očká Valentin se je pisal, kakor sem že omenil, Pleiweiß; tako tudi seveda njegove soproge, in po njem vsi sinovi s trgovskim poklicom¹⁾, kajpada zato, da se ohrani ime tvrdke. — Brata Janez in Franc pa, ki sta se posvetila študijam, se pišeta in podpisujeta vedno z B, in sicer se je Janez naposled odločil za -s na koncu (Bleiweis), a Franc za -ss (Bleiweiss); s tem B sta nekako izrazila, da se podpisujeta po „pismu“, in ne po narečju. — V prvih šolskih spričevalih je Janez Bleiweis pisan: „Bleyweiß“¹⁾, v nadaljnjih listinah včasih Bleiweiss, oz. Bleyweis; naposled je prva polovica redno Blei-, pri drugi pa ni doslednosti sploh nikoli. On sam se pač podpisuje, kolikor sem to mogel zasledovati, menda že izza vseučiliških študij, sigurno pa, odkar je pričel delovati v domovini, z zdaj uveljavljeno pisavo „Bleiweis“.²⁾

V. Dr. Janez Bleiweis do prihoda v Ljubljano.

Tako je bilo rodbinsko okrožje Janeza Bleiweisa.

1.) Ljudsko šolo („c. kr. glavno šolo“) je obiskoval doma v Kranju od l. 1815. do 1819. Že tedaj je bil dober učenec. Ohranilo se je še spričevalo³⁾ za drugi tečaj tretjega razreda,

¹⁾ K večjemu pišejo na koncu -ss, ali -s.

²⁾ Njegov lastni najstarejši podpis: listek z datumom 31. avgusta 1814. se glasi: Johann Bleyweiß.

³⁾ Spričevalo se v glavnih delih glasi: „Von Seite der kais.-königl. Hauptschule in Krainburg wird hiermit bezeugt, daß Bleyweiß Johann öffentlicher Schüler der dritten Classe sich in den Sitten sehr gut verhalten und die für den Sommer-Curs vorgeschriebenen Lehrgegenstände folgender Maßen erlernt hat.“ — Nato so naštetih predmeti z zgoraj omenjenimi redi; ker bi predmeti utegnili zanimati, jih naštejemo po vrsti: „Die Religion, Die biblische Geschichte, Das Evangelium, II. Theil des Lesebuches, Das Lesen: Des Deutschgedruckten, Lateinischgedruckten,

z datumom 14. septembra 1818 in s podpisom ravnatelja Urbana Sicherla in učitelja Leopolda Stattina; izmed 19 predmetov ima Bleiweis („Bleyweiß“) le 3 „gut“ („Religion“, „die richtige Aussprache“ — namreč nemščine — in „die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen“), v vseh ostalih „sehr gut“, tako, da se mu na koncu priznava odlika.

V jeseni l. 1819 ga je poslal oče v (tedaj šestletno) gimnazijo v Ljubljani, ki jo je dovršil v jeseni l. 1824. Ohranila so se le štiri gimnazijska semestralna spričevala, in sicer za peti razred (ta dva sta menda duplikata, ker imata poznejši datum) in za zadnji razred. V zadnjem razredu ima Bleiweis odliko iz vseh predmetov; prej tega ni dosegel. Spričevalo za zadnji tečaj 6. razreda se glasi: „Nr. 136. Bleyweiß Ioannes, Carn. Krainburg. Stip.¹⁾ And. Kroen — secundae Humanitatis classi diligentissimam dedit operam atque in tentamine publico secundi semestris anni 1824. e doctrina Religionis, ex auctorum interpretatione et stylo, e studio linguae graecae, geographiae et historiae, mathesis, a morum cultura: in classem primam eminenter relatus est atque inter tres praemiferos et quatuor accedentes ultimum locum merito occupavit. — Datum Labaci in C. R. academico Gymnasio die 17, 17. mensis Novembris anni 1824.“ Podpisana sta: Franc Hladnik, praefectus Gymnasii“ in kot razrednik: „Georgius Eichler, professor publicus huius classis.“

Nato je vstopil v licej, da dovrši dveletne modroslovske študije; končal jih je v jeseni l. 1826. kakor svedoči odhodnica, ki jo je dobil 5. oktobra 1826; ta našteva vse njegove rede v letih 1825 in 1826 (izmed 20 redov je 12 odlik: eminenter primam). Sicer so dobivali licealci, ki so bili že „gospodje slušatelji“, vsak tečaj za vsak predmet posebno spričevalo. Bleiweisova so še vsa ohranjena; naj posnamem eno, ki ga je dal Bleiweisu za prvi tečaj drugega letnika Georgius Paulhek. Professor publ. ord. Philosophiae, dne 22. aprila 1826.: „Nr. 131. Lecturis salutem! — Praesentibus hisce literis testamur, D.²⁾ Bleyweiß Joann., Carn. Krainb.³⁾, Stipd. Kroen.

Deutschgeschriebenen, Lateinischgeschriebenen; das Rechnen: in den Brüchen, in der Regel Detri; Das Schönschreiben deutsch-current-Kanzelley, Lateinisch; Die Rechtschreibung, Das Dictando und Recht-schreiben, Die deutsche Sprachlehre, Die richtige Aussprache, Die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen. Das Lesen und Dictandoschreiben lateinischer Wörter.“

¹⁾ V prejšnjem letu ni bil stipendist, pač pa „šolnine oproščen“, „ex. a did.“, t. j. exemptus a didactro.

²⁾ T. j. dominum.

³⁾ Podčrtal jaz. — To je edina slovenska beseda v vseh spričevalih; vsa druga pišejo „Krainburg“, oz. „Krainburgensis“, tako tudi Pavšek sam v prejšnjem letu.

in C. R. Labacensi Scientiarum Lyceo praelectiones philosophiae moralis diligentissime excepisse atque in examine publico primi semestris in classem Primam relatum esse. — Mores quod attinet, legibus academicis inprimis conformes exhibuit.“ — Kot ravnatelj je na vseh licejskih spričevalih podpisan Mattaeus Raunicher.

Učitelji na liceju so bili: Jan. Kersnik (za matematiko oz. fiziko), Elias Rebich (za latinščino), Jos. Dagarin (verouk), Georgius Pauhek (za teoret., oz. moralno modroslovje), Jos. nob. de Vest (prirodopis); za splošno vzgojeslovje (paedagogica generalis) v drugem letniku še Georgius Supan.¹⁾

V jeseni l. 1826. se je Janez Bleiweis vpisal na Dunajskem vseučilišču kot medicinec, čisto po svojem nagonu; kajti oče mu je dal svobodno pot. Izbral si je predmet, ki je bil zanj vsekako v posebni meri usposobljen, tako da je o svoji stroki vžival že od početka in potem do konca svojega življenja neoporečno ugled izbornega razumnika. Brez izjeme je dobival povsod le dobre rede, od prvega medicinskega spričevala²⁾ o izpitu iz anatomije (4. avg. 1827) pa do pohvalnih dekretov, ki jih je kot osivel mož sprejemal od vlade. Njegovi medicinski (in živinozdravniški) profesorji so ga vsi cenili in bil je z njimi v korespondenci tudi še potem, ko je bival že v Ljubljani.

Njegove medicinske študije so se torej vršile na normalen način; poleg že navedenega je prestal v prvem letu še izpite iz mineralogije, zoologije in botanike; v nastopnem letu (1828) iz fiziologije, višjega kurza anatomije in iz kemije; l. 1829 iz teoretične kirurgije, patologije, splošne terapije, farmokologije in (teoretično!) porodništva; l. 1830. iz patologije, terapije in kliničnih vaj, a istega leta tudi — in tu se začne najprej njegov bodoči ožji poklic živinozdravnika — „Die Seuchenlehre und Veterinärpolizei der nützlichen Haussäugethiere.“³⁾ L. 1831. iz okulistike, nosologije, specialne terapije in javne medicine („medicina forensis“).

¹⁾ O učiteljih in sošolcih prim. tudi Levec, l. c., str. 5. — Pripomniti je le to, da je bil Bleiweisov sošolec Jernej Legat (pozneje tržaški škof, rojen v Naklem in že od doma znan Bleiweisu.) Legat si je z Bleiweisom jako mnogo dopisoval; iz vseh Legatovih pisem, ki jih je ohranjenih mnogo, odseva največje, skoraj sentimentalno prijateljstvo do Bleiweisa.

²⁾ To, prvo spričevalo se glasi: Praesentibus hisce litteris testatur Dom. Med. Cand. Ioan. Bleiweis (samo tu je ime tako pisano, v poznejših „Bleiweiß“) collegia anatomica in Caes. Reg. Vindobonensi scientiarum Universitate diligentissime frequentasse atque in examine publico ad finem cursus instituto in classem Iam cum Eminentia relatum esse. — Mores, quod attinet, legibus academicis conformes exhibuit.“ Podpisan je kot „Vice-director“ Franc. eques de Matoschek, in profesor Mayr.

³⁾ To spričevalo je nemško, vsa druga strogo medicinska so latinska.

In prihodnjega leta, dne 15. oktobra 1832 je bil promoviran za doktorja medicine. Po tedanjih predpisih je moral spisati in v obliki tez javno zagovarjati doktorsko disertacijo, in sicer v latinskem jeziku. Ta knjižica iz l. 1832. z naslovom¹⁾ „De hirudine medicinali“ (o zdravilni pijavki) je prvi njegov natisnjeni spis. — Ko je nastopno leto še z odliko dovršil dvomesečni praktični porodniški kurz (diplom z dne 8. julija 1833), bi bil mogel misliti na zdravniško prakso. A dobro je vedel, da bi še prešla leta, preden bi mogel pričakovati sigurne službe. On pa je hotel čim prej priti do zaslužka; zato se je kar po doktoratu z vnemo posvetil specialnim dveletnim živinozdravniškim študijam, z izbornimi uspehi;²⁾ 1. avgusta l. 1835. je dobil diplom živinozdravnika.

Na živinozdravniško polje se je podal zato, ker se je nadejal, da postane tam v najkrajšem času gmotno samostojen. In res je dobil tam že po preteku dobrega leta, še preden je končal svoje študije, l. 1834. v c. kr. živinozdravniškem institutu mesto c. kr. „penzionarja“, t. j. nekakega praktikanta (?), s prostim stanovanjem in z letno plačo 300 fl.³⁾, vse to na tri leta. — Tako je bil Bleiweis za silo preskrbljen.

2.) Zakaj pa se je mladi doktor tako poganjal za službo, čeprav majhno. a vendar zanesljivo, in je — tako bi kdo sodil — samega sebe vendar skoro poniževal, prestopivši k živinozdravništvu? Vzrok je bila ljubezen! Rad bi se bil čimprej poročil s Karolino Fellner (s svojo „Lotti“) in res je v svoje stanovanje v živinozdravniškem institutu že pripeljal svojo ženko s seboj; in še pred koncem leta (3. nov. 1834) se je v hiši oglasil tretji član rodbine, „Das Herzpinkerl“ Karl, kakor ga imenuje stara mati Agnez v svojih pismih. — Lotti, majhna, živahna, ljubka ženkica, je bila hči gospodinje, pri kateri je Bleiweis vsaj od l. 1830. dalje stanoval, iz ugledne Dunajske rodbine, z vplivnimi sorodniki (eden stric je služboval pri Nižjeavstrijski vladi) in znanci. Mati je bila vdova; ųob strani ji je

¹⁾ Iz običajnega dolgega naslova te disertacije posnamem-le toliko: *Dissertatio inauguralis medica de hirudine medicinali, quam . . . pro doctoris laurea publicae disquisitioni submittit Joannes Bleyweiss Carniolus . . . Vindobonae 1832.* — O vsebini razprave gl. članek dr. Démetra vit. Bleiweisa na str. 320. — Pribiti moram, da je naslov spisu „De hirudine“, ne hirundine, kar čitamo pri Bezenšek-Celestinu na str. 4, in v Simoničevi Bibliografiji, str. 38. — „Hirundo“ pomeni lastovko! in ne pijavko.

²⁾ Tudi v cepljenju koz se je v posebnem zavodu („Schutzpocken-Haupt-Institut“ praktično izvežbal; spričevalo z dne 27. jul. 1833.

³⁾ Mesto mu je bilo po toplem priporočilu vseh profesorjev podeljeno s cesarskim odlokom z dne 10. febr. 1834; natančne pogoje mu je javila Nižjeavstrijska vlada dne 8. marca 1834, št. 13137. V naslovu je „Doctor Johann Bleyweiß“.

stal njen brat, upokojen računski svetnik, neizrečeno dober, malo čudaški samec.¹⁾

V tem krogu je bival Janez B., kakor bi bil doma; tudi domači so se s Fellnerjevimi razumeli jako dobro in so jih kar po vrsti prihajali obiskat. Otročje-čedno sliko o idiličnem življenju v tem prijetnem krogu, in sploh na tedanjem gorkočutnem Dunaju, dobimo iz malega dnevnika „O popoldnevih nedelj in praznikov v letu 1830“, ki se je našel v Bleiweisovi zapuščini; nekaj podatkov obsega tudi za l. 1831. Pisala ga očitno ni le ena roka, ampak vsaj dvoje, in prav močno se mi zdi, da sta ta posel opravljala Janez in Lotti. Prvotni impulz pa nemara izvira celo od nje. To so bili srečno-nedolžni časi! Ob vsakem takem popoldnevu je šla družba na daljši ali krajši izlet, čigar višek je pomenila kava, ki so jo zunaj pili, ali pa whist igra! Izreden dogodek je že bil, ko so enkrat naleteli na prostem na živega gađa, in neki osel na paši jim je dal povod za razna — „razmotrivanja“! V tej družbi je živel Janez Bleiweis in tu mu je vzcvetela ljubezen. Značilno zanj pa je, da od svojega cilja, pridobiti si deklico, ni odjenjal in tudi ne odlašal, ampak da je takoj zgrabil prvo pritiko, ki ga je mogla dovesti do uspeha, čeprav si je nakopal skrbi. Tak je bil tudi pozneje . . .

Starši so bili z njegovim korakom prav zadovoljni, a on je zdaj, kot družinski oče, v svoji hiši imel trojno bodrilo, da ga je podžigalo za nove napore. V teh odnošajih se je pač — že kot mladenič — navadil: neumornega dela in se je odvadil zabav kot samonamen. Le za gledišče je ves gorel in ni zamudil predstav, kadar se je igral Shakespeare ali zlasti Raimund, posebni njegov ljubljenec. Takisto navdušena za gledišče je bila njegova žena. — V tem nagonu leže pač klice za poznejše Bleiweisovo zaslužno delovanje v prid slovenskega gledišča.²⁾

Razvil je v tem času občudovanja vredno delavnost. — Poleg žene in otroka — ki je ostal edini — je študoval svoje živinozdravništvo in je dosegel diplom. A še preden je bil diplomovan, mu je ravnatelj živinozdr. zavoda, Dr. G. Fr. Eckel, trajno dober prijatelj Bleiweisu in njegovi ženi, izročil su-
plenturo korepetitorja³⁾ specialne patologije in terapije

¹⁾ Kot značilna poteza se o njem poroča: šel je vsak dan točno ob svoji uri v kavarno, tam je izpil svojo črno kavo, a koščke sladkorja je točno vtaknil v žep in jih nesel domov v zbirko. Ko je bila ta dovolj polna, jo je izpraznil in je prišel obdarjat Fellnerjeve s prištedenimi sladkorčki.

²⁾ V Bleiweisovi zapuščini je precejšen kupček raznih spisov, beležk in načrtov, ki pričajo, kako skrb je polagal Bleiweis na slovenski oder. —

³⁾ Dopis Dr. Eckela dne 13. julija 1835.

in adjunkta na kliniki internistnega oddelka, ker je bil do tedanji korepetitor dr. Frisch imenovan za profesorja živinozdravništva (veterinarstva) v Lvovu. — Mogoče je, da je preudarni Bleiweis v Frischevi karieri videl predhodnico za se (Lvov : Ljubljana!) Obenem je spisoval svojo veliko knjigo „Heilverfahren . . . des Pferdes“.¹⁾

Da bo iz namestnika v doglednem času postal pravi korepetitor (učitelj), to je smel tem bolj pričakovati, ker se je še isto leto (1835) meseca avgusta — zdaj že kot diplomovan živinozdravnik — odlikoval pri obrambi živinske kuge, ko so ga namesto odsotnega ali zadržanega deželnega živinozdravnika poslali meseca avgusta v razne kraje na Nižjeavstrijskem, da ukrene vse potrebno. Mladi Bleiweis je svojo nalogo rešil v splošno zadovoljstvo; ta stranski posel je bil tem važnejši, ker mu je štel v živinozdravniško prakso. — Nedavno potem se mu je izpolnila vroča želja: služba c. kr. korepetitorja na živinozdr. zavodu se mu je podelila definitivno, s cesarskim odlokom 2. jan. 1836 (dopis dež. vlade 16. jan. 1836) in po službeni prisegi (3. febr. t. l.) se mu je z odlokom dež. vlade z 10. febr. 1836 nakazala letna plača 400 gl., obenem z naturalnim stanovanjem, „dann des Holz- und Lichtdeputats, bestehend aus drei Klaffern harten und drei Klaffern weichen Scheitern, dann sechs Pfund gegossenen und sechs Pfund ordinären Unschlittkerzen.“²⁾

Zdaj si je Bleiweis mogel oddahnuti; kajti služba je bila za tedanje čase dobra in stanovanje jako ugodno — zlasti mali sinko je imel tu dovolj prostora in zabave. Služba je pa tudi prišla v pravem trenutku; saj mu je mesto c. kr. penzionarja bilo podeljeno samo za 3 leta, in dve leti te dobe sta bili že potekli.

3.) Leto 1836. se je forej srečno začelo in Bleiweis ter žena sta zdaj mogla misliti na izvršitev davno gojene želje: obiskati domovino in starše. In res, ko so prišle poletne počitnice, je dne 6. avgusta odrinila trojica z Dunaja in je 13. avg. dospela v Kranj. Odtod je družba, povečana za nekatere domačine, obiskala Bled, Bohinj s Savico, in pozneje Postojno in Trst. — O teh potovanjih smo natančno poučeni, ker se je ohranil Bleiweisov dnevnik vseh teh potovanj, pisan s svinčnikom, očitno še pod svežim vtiskom vseh prizorov. Ta dnevnik ni tako malobeseden, kakor oni iz l. 1830., ampak kaže prvič ostro opazovanje in se često dvigne do vprav pesniškega poleta; vsekako pa veje iz njega toplo čustvo za prirodo in za narod. Slap Savice je vzorno opisan; Bleiweis se nam tu pokaže v čisto novi luči. Navajeni smo, smatrati ga

¹⁾ Izšla je l. 1836. Glej spis Dr. Dêmetra Bleiweisa, str. 321.

²⁾ S temi podatki so izpolniti navedbe spodaj na str. 321.

le za prozaično mislečega praktika stvarnih, neblestečih besed, za razumnika, ne čustvenika. Tu pa je mehak, sentimentalen in pero mu teče, da se čudimo. Prostor nam ne pripušča, da bi pobrali iz dnevnika večje zanimivosti. Le to bodi pripomnjeno, da je vsa družba Dunajčanov in Kranjčanov dne 23. avgusta posetila Trstenik. Oče je imel v Tenetišah posestvo; tam je sedela družba na pokošnem očetovem travniku, je jedla kruh in salamo, si napivala in se navduševala o rodnem Trsteniku... Košček romantike. — Jeseni se je Bleiweis vrnil na Dunaj.

Pri tem posetu domovine je stopil tudi z ljubljanskimi krogi v dotiko in si je pripravljaj pot za pozneje. V vsej Avstriji pa ga je razznanila njegova knjiga „Practisches Heilverfahren“; s tem svojim največjim delom je postal tako znan, da je dobival ponudbe za sotrudištvo pri raznih znanstvenih strokovnih podjetjih. To knjigo je hotel pozneje prirediti tudi v slovenskem jeziku in se je v tem oziru pogajal z založnikom (Braunmüller & Seidel na Dunaju), ki je bil zadevi zelo naklonjen¹⁾; a načrt se ni izvršil, ker pač Bleiweis ni imel časa.

Medtem²⁾ so mu leta na Dunaju v službi mirno tekla; dopisoval si je pridno s sorodniki, na pr. s Souvanovimi, a je bil gotovo tudi v zvezi z ljubljanskimi krogi, ki so imeli kaj opraviti z njegovo stroko, torej s Kmetijsko družbo; kajti ta ga je l. 1838. imenovala za svojega dopisujočega člana, kakor smo že slišali. Tako spoznamo iz vsega, da ga je srce vleklo v domovino. In l. 1840. se je odprla zanj pot: izpraznilo se je mesto profesorja živinozdravništva na ljubljanskem liceju; Bleiweis je prosil za njo in je vztrajal pri kompetenci, dasi bi smel računati na nasledništvo za profesorjem Langerbacherjem na Dunaju, ki je med tem umrl.³⁾ Razen Bleiweisa so bili še trije kompetenti,⁴⁾ a vsi so bili prever-

¹⁾ Njegov dopis z dne 3. maja 1843. — Ohranila se je še pogodba za 5. izdajo izvorne knjige (14. nov. 1853); Bleiweis je tedaj dobil 450 gld. honorarja. Knjiga obsega nekaj manj ko 23 pol, v 3. pomnoženi izdaji iz l. 1843, ki sem jo imel jaz v roki; v tej izdaji — za njo je dobil avtor 360 gld., po 15 gld. od pole — se Bleiweisovo ime piše „Bleiweis“ in naslov se ji glasi: *Practisches Heilverfahren bei den gewöhnlichsten innerlichen Krankheiten des Pferdes nach den Grundsätzen der practischen Thierarzneischule in Wien.* Knjiga je posvečena ravnatelju živinozdravniškega instituta, Dr. Georgu Fr. Eckelu, in ima pomemben motto: „Nur die Praxis gilt. So auch in der Thierheilkunde; in Krankenställen muss man sich dieselbe eigen machen, nicht von der Katheder lernen (Von Swieten).“ To načelo je postalo res prav Bleiweisovo.

²⁾ Prim. o tej dobi tudi članek Dr. Prijatlja, str. 245.

³⁾ Pismo prof. Dr. J. W. Lippicha, svaka enega izmed sokompetentov za Ljubljano, Dr. Köstla. (Padua, 4. avgusta 1841). — (Pismo v Bleiweisovi zapuščini.)

⁴⁾ O njih poroča vse podrobnosti Dr. Prijatelj l. c.

jeni¹⁾, da dobi službo Bleiweis. — Bleiweisovo sorodništvo je iz srca želelo, da bi Janez prišel v Ljubljano na tako imenitno mesto, je skrbno zasledovalo razvoj ter je napelo pri ljubljanski gospodi svoje strune. Zanimivo je pismo²⁾ sestre Marije (Souvanove) Janezu na Dunaj (iz l. 1841); poroča mu, kaj je po ovinkih izvedela od gubernialnega svetnika Stelzicha glede Bleiweisove kompetence. Stelzich je rekel: „Kdo drug pa naj dobi mesto kakor Bleiweiß? In sicer iz tehle razlogov: 1. On je deželan; 2. že devet let je korepetitor v živalski bolnišnici; 3. zmožen je kranjskega jezika, in 4. izdal je izborno knjigo.“ — Bleiweis je bil primo loco predlagan. „Drugi v terno-predlogu je bil,“ tako poroča sestra po Stelzichu dalje, „Dr. Swoboda, o tretjem ni vredno govoriti“, je rekel Stelzich, „saj mesta sploh ne dobi nobeden drug nego Bleiweis.“ — Zanimivo je, da se med razlogi vendarle navaja znanje deželnega jezika.

Na podlagi teh informacij so Bleiweisovi za sigurno pričakovali ugodne rešitve — tudi mati in oče mu pišeta v tem zmislu — in so delali že pol leta prej priprave za prihod. V Souvanovi hiši so mu hoteli rezervovati stanovanje v drugem nadstropju; in če bi slučajno tedaj ne bilo prosto, mu ponudi sestra začasno v porabo „sprednjo veliko sobo“; bodo se pač malo stisnili, kajti „krotkih ovac gre mnogo v eno stajo“. — Denarno vprašanje je seveda prišlo tudi v poštev; saj premoženja Janez s soprogo ni imel;³⁾ vendar je bil oče pripravljen, mu izprva priskočiti, mu plačevati stanovanje i. dr.

S cesarskim odlokom z dne 17. julija 1841. mu je bila podeljena stolica živinozdravništva (das Lehramt der Veterinärkunde) na liceju v Ljubljani s sistemizovano plačo 600 gld. V zvezi s to službo je bil naslov profesorja, s katerim so odslej Bleiweisa obično nazivljali.

Bleiweis se je hitro preselil, je bil 7. avgusta že zapri-sežen pri vladi v Ljubljani in je od tega dne dalje prejemal svojo plačo. V dopisu „c. kr. ravnateljstva kirurgično-medicinskih študij“ (podpisan je Sporer) z dne 11. sept. 1841 pa se mu zajedno javlja, da bo z drugim tečajem (torej l. 1842) raz-en o veterinarstvu, ki je bil zanj nameščen, moral predavati tudi o ž njim zvezanem sodnijskem zdravilstvu in o

¹⁾ Dr. Lippich piše Bleiweisu naravnost, da bo izgubil Köstl vso nado, ako Bleiweis vztraja pri kompetenci, in on (Lippich) sam potem tudi ne bo storil zanj na Dunaju nobenega koraka, ker bi bilo zaman. Proti kakemu drugemu tekmeču bi s vsakom morda prodril.

²⁾ Brez datuma, kakor skoraj vsa njena pisma; iz vsebine pa sledi sigurno, da je pisano l. 1841., in sicer še pred junijem. — (Iz Bleiweisove zapuščine.)

³⁾ „Sa dnarje fe hudo godi. Ka ne de je refs moj lub bratiz“, mu piše sestra v tem pismu doslovno.

reševanju dozdevnomrtvih („gerichtliche Arzneykunde und das Verfahren bei Rettung der Scheintodten“), vsled česar pa naj izvoli staviti svoje zahteve glede povišanja plače.

4.) Tako je prišel Bleiweis v Ljubljano, in sicer v poletju l. 1841. To poudarjam posebej, ker se je baš v najrazširjenejše Bleiweisove životopise vrnila — za presojo Bleiweisa prav usodepolna — napaka, da je došel v Ljubljano šele l. 1843, ko je prevzel uredništvo in tajništvo Novic.¹⁾

Vsled te zmote je nastal in se povsod razširil napačen nazor, da je Bleiweis neposredno po svojem bivanju na Dunaju prevzel l. 1843. v Ljubljani uredništvo „Novic“, da v tistem času ni znal skoraj nič več slovenski in si je moral dati vse prevajati.²⁾ Ta sodba torej ne velja. Bleiweis je bival celi dve leti v Ljubljani, preden je postal urednik in se je očitno iznova vežbal v slovenščini, kakor je bil sploh v vseh poslih temeljit. Nabavil si je dotedanje slovnice in je, vsekako v lastno vajo, prepisoval zgledne slovenske spise, na pr. Čbelico. Vsekako je l. 1843. znal svojo slovenščino toliko, kolikor so jo znali tedanji razumniki; korespondenca pa je v tedanjih časih bila med olikanci itak nemška, kakor je bilo vse šolstvo nemštvo. Prevajalce je Bleiweis seveda rabil; saj je bilo treba vsak teden list napolniti — in to niti dandanes, ko je dopisništvo zelo razvito, ni vedno lahko. Tedaj pa se je morala snov jemati iz tuje zakladnice in te mehanične posle prevajanja so mogli uredniku opravljati i drugi (na pr. Malavašič). Mnogokrat je bilo treba prevajati tudi dopise in spise prav slovenskih pisateljev. Dr. Vošnjak je na pr. še l. 1860 (!) poslal Novicam prvi svoj dopis iz Kranja (o neki nesreči pri vojaških vajah) „in sicer nemški, ker še nisem bil toliko vajen, da bi si upal slovensko pisati.“³⁾

Tako se je godilo priznanemu slovenskemu pisatelju še l. 1860, a Bleiweis je že l. 1843. oskrbel Novicam, ki so morale pisati o prav težavnih, še ne obdelanih predmetih, jezi-

¹⁾ Tako Levec, l. c, str. 7. in po njem Glaser, Zgod. slov. III. 55. Podobno Šulek l. c. str. 8.: „U Beču je Bleiweis boravio (!) sve do god. 1843, kadno (?) je bio pozvan za profesora na ondašnje ljubljansko ljekarstveno učilište (?).“ Bleiweis prvič ni bival na tDunaju do l. 1843, in drugič je bil za prof. imenovan že l. 1841., ter je službo nastopil takoj, še istega leta, a l. 1843. je postal ajnik Kmet. družbe! — Napako je najbrž zakrivil Celestin (gl. „Svečanost“ p. 4), ki jo je, kolikor vidim, zapisal prvi. — V drugih malih životopisih (Cigale, Naučny Slovník itd.) te napake ni.

²⁾ Opiraje se na Levca in na 17 (?) letno bivanje v tujini, izhaja tudi Dr. Lončar v svoji razpravi (str. 144) od takih premis.

³⁾ Vošnjak, Spomini l. 69.

kovno obliko, ki se prav lahko meri z najboljšimi tedanjimi spisi. Kako se je trudil za jezik, je razvidno iz članka Dr. Lokarja. Tudi moramo Bleiweisu priznati, da mu pero, vedno v nekako poljudnem tonu, teče že iz početka prav gladko, očiten znak, da je mnogo občeval s priprostim ljudstvom. Značilno je tudi zanj, da je posebno rad zbiral pregovore; v njegovi zapuščini je vse polno listkov in izrezkov, ki imajo zabeležene pregovore, v prvi vrsti slovenske, a tudi slovanske (srbske in češke), nemške in latinske. I v tem nagonu se kaže naslomba na svojstvo našega naroda. — (Prim. spod. str. 113.)

Pozabiti se naposled ne sme, da je z mehaničnimi posli pri listu, v prvi vrsti s prevajanjem, temu in onemu slovenskemu literarnemu dninarju pripomogel do vsakdanjega kruha. Malavašiča smo že imenovali; zlasti pa je skrbel za „pesnika-trpina“ Cimpermana¹⁾, ki mu je zato ohranil neomajano vdanost. Cimperman piše v nekem pismu (brez datuma) med drugim sledeče:

„Pred vsem iskreno zahvalo za Vašo plemenitost. Oh, blagi mož, Vi me vedno ponižujete, sramotite, in sicer takim načinom, da moje srce postaja vedno bolj vneto za Vas. Ako jaz sam ocenim par vrstic, ki sem jih pisal za „Nov.“, pove mi moj razum, da jaz Vaših honorarov nikakor ne zaslužim. Se ve, Vi ne gledate na moje delo, jaz vidim v Vaše blago srce in — molčim. Ako pak mi Bog da, upam, da bodem tudi jaz malo pogrel Vaše srce, kakor delate Vi z menoj. Ta čas pa, ker ste dobrostno obljubili biti moj podpornik, ta čas, dokler me ne izpoznate, prosim, pošiljajte mi vedno kako stvar v delo... Naravno je, da bode treba Vam z manoj potrpljenje imeti, ker jaz še nisem vešt za takove stvari; a dolzega uka jaz tudi ne potrebujem. Tedaj, ako je Vaša volja, pošljem vsak četrtek koga k Vam, da mi prinese kako stvar ali za posloveniti, ali kako drugo željo itd... Kakor Vi meni, tako bi jaz rad Vam olajšal katero uro dela...

... Imejte tedaj potrpljenje z menoj in bodite mi vedno milostivi! Vi ste skoro jedin človek pri nas, ki me malo pozna...

Stokrat hvalo! Odgovorite prilično svojemu Vas iskreno ljubečemu Cimpermanu.“

Prelagati je bilo listu treba še pozneje, ko je bil jezik že dovolj razvit; prelagamo za liste — i danes!

Bleiweis je bil torej prišel v Ljubljano in je tu ostal do svoje smrti. Zaradi uredniških poslov je nikoli ni zapustil za več časa; prehodil pa je izza l. 1856, ko je bil deželni živino-

¹⁾ Prim. Dr. Lokarjev članek str. 134.

zdravnik, vso deželo. Niti za državnega poslanca se ni dal voliti, dasi so mu to v nekaterih krogih zamerili in dasi so želeli baš njega, češ, „Vsi naši bečki poslanci so prav žalostne prikazni. Naš narod bi res zaslužil boljše poslance nego so ti krompirjevci“, Bleiweis bi bil bolji.¹⁾

VI. Sklep.

1.) Nadaljnji tok Bleiweisovega življenja in delovanja se zaradi omejenega mi prostora celotno ne da zasledovati v pričujočem spisu. Vsak s svojega vidika so to dobo obdelali Dr. Démeter vit. Bleiweis²⁾, Dr. Lokar in Dr. Lončar. Sicer je ta doba že vse bolj pristopna, ker jo vsa leta spremljajo vsaj „Novice“³⁾. Jaz združim na tem mestu le nekatere dodatke.

Ko se je l. 1850. vsled preustrojbe celotnega šolstva ukinila profesorska stolica veterinarstva, ki jo je zasedal Bleiweis izza l. 1841., so ga koncem leta vpokojili, pustivši⁴⁾ mu naslov profesorja in kot pokojnino polovico plače (300 fl., cesarski odlok z 2. febr. 1851), ki so mu jo nakazali s 1. aprilom t. l. — To pokojnino je izgubil l. 1856., ko je za Dr. Strupijem postal deželni živinozdravnik, a z istim odlokom (18. jan. 1856) se mu je izrečno priznala pravica, da sme pridržati dosedanji „značaj“ in naslov profesorja. L. 1870. je bil pomaknjen v višji in (30. jun.) 1873. v najvišji plačilni razred živinozdravnikov. — L. 1873. je nato prosil za vpokojenje kot živinozdravnik in je bil vpokojen z 9. jan. 1874.

Pri svoji profesuri se je bil tako odlikoval, da je dobil s cesarskim odlokom z dne 26. januarja 1848 odtlej letno o s e b n o d o k l a d o 300 gld. (zaradi „ehrenwerthes Benehmen in Erfüllung ihrer doppelten Eigenschaft als Professor“)⁵⁾.

Zaradi plodonosnega delovanja proti trpinčenju živali je dobil od velikega tej svrhi namenjenega društva (Verein gegen Thierquälerei) pohvalno pismo z dne 8. marca 1848

¹⁾ Iz „Slovenskega Gospodarja“ po Dr. Vošnjaku, Spomini I. 246 id. (k letu 1867).

²⁾ V njegov članek je vdelana zlasti uradniška kariera Bleiweisova.

³⁾ Prim. o „Novicah“ Dr. Lokarjevo razpravo (zlasti prvo in zadnje poglavje) in moj članek „Bitje in žitje Bleiweisovih Novic“ v Ljublj. Zvonu 1904, 458 idd.

⁴⁾ Dotični akt je naslovljen: „An den Profefor der aufgehobenen (!) chyrurgischen Lehranstalt in Laybach H. Dr. Johann Bleiweiß.“ — Sanctus Burocratius!

⁵⁾ Vest o tej dokladi sem zajel iz anonimnega pisma (z Dunaja, 26. I. 1848) tiste vplivne osebe, ki je Bleiweisa na odločilnih mestih priporočila in ga očitno jako ceni. — Akta o zadevi nisem našel nobenega.

(podpisan: Prinz von Sachsen Altenburg) iz Monakovega. Najbrže s tem v zvezi je ponudba istega leta, naj prevzame mesto profesorja na kraljevi živinozdravniški šoli v Monakovem.¹⁾

Na podkovski in živinozdravniški šoli, koje ustanovitev je bila edino njegova zasluga, je bil za ravnatelja in prvega profesorja imenovan 16. sept. 1849, št. 5574 (minist. za bogoč. in nauk). Začetek te šole se more torej datovati z l. 1849. (ne 1850). — Učni jezik je bil slovenski, Bleiweis je opravljal vse posle brezplačno, do smrti. Pohvalnih dekretov je zato cela kopica.

S cesarskim odlokom z dne 29. septembra 1881. se je vzel na znanje njegov odstop kot namestnik deželnega glavarja (izza l. 1878). Obveščajoč ga o tem, pravi dež. predsednik Winkler, ki je Bleiweisa jako cenil (v odloku 4. okt. 1881, št. 1720): „ne morem si kaj, izraziti svoje obžalovanje, da je vsled slabega zdravja Vašega Veleblagorodja Kranjska dežela oropana tako odličnega in izvrstnega namestnika svojega deželnega glavarja.“²⁾

Tako je Bleiweis zaključil svojo kariero sam, le dober mesec prej, preden je bila končana njegovega življenja pot.³⁾

2.) Zunanje življenje je potekalo Bleiweisu, odkar je prišel v Ljubljano, povsem mirno, patriarhalno, izvzemši politično razburjenje v poznejših letih, ki pa je naravnost nanje

¹⁾ To vest vemo edino iz večkrat omenjenih Bleiweisovih avtobiografskih podatkov.

²⁾ Pri tej priliki bodi objavljeno pismo Bleiweisa Costu (brez datuma, menda l. 1871), ki kaže, da je bil Bleiweis v kombinaciji za mesto deželnega glavarja samega:

„Predragi moj Prijatelj!

. . . Če tudi tedaj vse to ni vse skupaj nič drugega kot prazna slama . . . (ozira se na predstoječe besede, ki se tičejo „Sensationsnachricht v „Vaterlandu“. — *Op. izd.*) Te vendar lepo prosim: ako morebiti po priliki naletiš na kak govor v viših krogih o zadevah deželnega glavarja, da odločno rečeš, naj na-me nihče ne misli, ker **gotovo nikakor** (dvakrat podčrtano! *Op. izd.*) ne prejmem te časti in to tem več ne, ker bode le ephemerida — do nove volitve.

To v naglici Tebi, ki me poznaš, da nisem častilakomen in da ni le hinavstvo, ako rečem, da to hočem ostati in tako delati kakor dozdam — a da ne maram za nobeno drugo čast.

Srčno Te pozdravlja ves Tvoj

Janez.“

Česar Bleiweis ni maral, to pa bi bil imel Costa jako — rad; v raznih pismih prosi Bleiweisa, naj na tihem dela zanj. — (Vsa pisma v Bleiweisovi zapuščini). — Prim. spod. str. 123, 224.

³⁾ Splošno sodbo o pomenu Bleiweisa je izborno izrekel Dr. Prijatelj v „Istoriji najnovije slovenačke književnosti.“ (Letopis Matice Srpske 1907, zvezek III. št, 25—29.

on pošiljal druge. Zelo vznemirjali pa sta ga dve pravdi, ki sta imeli namen, da bi bil potisnjen v kot.

a) Prva pravda je bila tiskovna, l. 1863. (Kakor Vilharjeva zaradi „Napreja“). Novice so namreč bile l. 1862 (str. 402) prinesle dopis „Iz savinske doline“, kjer se objavlja zaupna okrožnica c. kr. okrožnega sodišča v Celju na okrajna sodišča, naj javijo, v katerem jeziku vlaga ondotni notar svoje akte in dopise. Dopisnik pojasnjuje vzrok te okrožnice: došla je v Celje ovadba, da nekateri notarji stranke nalašč nagovarjajo, naj dado sestaviti listine v slovenskem jeziku. Dopisnik upa, da bo okrožna sodnija take notarje — pohvalila. — Vsled tega dopisa je bila proti Bleiweisu kot odgovornemu uredniku vložena tožba po § 309 in 310 kazenskega zakonika kot pregrešek zoper javni red in mir.

Stvar je bila opasna in bi — ko bi se bila tožba vzdržala — mogla Bleiweisa do mala uničiti. Imel je na Dunaju zaupnika, njega je vprašal za svet; tudi ta je¹⁾ smatral položaj za kritičen in je dal Bleiweisu celo vrsto juristovskih zvitih nasvetov, kako naj prepreči obsodbo. — Pri sodišču pa se je pravda vlekla celo leto in — to so najbrž hoteli — na pol zavlekla; kajti toliko je bilo pač hitro jasno, da očitanege pregreška Bleiweis gotovo ni zakrivil. Šele koncem l. 1863., 17. dec., je bila glavna razprava, pri kateri je državni pravdnik sam umaknil tožbo po omenjenih §§ in je bil Bleiweis le po § 32 (novega) tiskovnega zakona obsojen na — 10 gl. globe zaradi zanemarjenja uredniške dolžnosti.²⁾ Na to leto se je Bleiweis nerad spominjal.

b) Velikansko razburjenje je zavladelo l. 1869. zaradi dogodkov v Jančah, ki se na nje starejši ljudje še dobro spominjajo. Ker so v Novicah³⁾ obširno opisani, zabeležim o njih le dejstvo: Dne 23. maja 1869 (v nedeljo) se je ljudstvo dvignilo proti ljublj. turnarjem, ki so naredili izlet na Janče; eden orožnik jn zabodel fanta Rodeta.⁴⁾ Vsa krivda se je pripisovala narodnim voditeljem, v prvi vrsti Bleiweisu, češ, da je obljubil, oz. dal napadovalcem 50 ali 100 gl.

Bleiweisa bi bili radi odstranili. Dokazov seveda ni bilo nikakih, a sum ostane. Preiskava je trajala skoraj deset mesecev, pri glavni razpravi od 3. do 16. marca 1870. je bilo obsojenih 19 kmetov, v ječo od 3¹/₂ leta do 4 mesecev.⁵⁾

¹⁾ V anonimnem pismu, ki bi se naj (tako zahteva pisec) uničilo, a se ni!

²⁾ Glej „Novice“, 1863, str. 414, 421. Na str. 421 id. so navedene vse podrobnosti; datum 27. dec. pa je tiskovna hiba (namesto 17.)

³⁾ Novice 1869, str. 169, 170, 177, 226. L. 1870, str. 84, 99. — Podobni ekscesi so se vršili leto prej na Ježici; gl. „Novice“ 1868, str. 177, 217.

⁴⁾ „Novice“ 1869, 169.

⁵⁾ O očitkih napram Bleiweisu (in Costu) so navedene podrobnosti v Novicah, 1870, 84; kazen je objavljena na str. 99.

S takimi sredstvi torej Bleiweisu nasprotniki (od tod in tam) niso mogli do živega. Kako bi se ga naj znebili? Najenostavneje je — s strupom (!), tako je vsaj sumnjaj Anton Brodnik (kapelan v Moravčah) v pismu, poslanem Bleiweisu dne 2. febr. 1875 (kmalu po Costovi smrti). Bleiweis je to pismo bral, kakor mi, pač napol z nasmehom, napol resno; mi ga pa objavimo kot dokaz, kako so skrbeli za „očeta slovenskega naroda“ njegovih otroci. Glasi se:

„Častiti Dragi mi Gospod Doctor!

Ne bodite nejevoljni, ker se jest prederz nem Vam pisati.

Ko sem natančno zvedil, koliko časa in kako je g. Dr. Costa, moj součenec, pred smertjo bolehal, me je napadla strahovita misel, da je on umerl — za strupom. — Razodel sem to svoje mnenje g. dekanu Tomanu; on me stermo pogleda in reče, da bi jest utegnil prav misliti, ker tudi Dr. Lovro Toman je umerl enako kakor Dr. Costa, po mislih zdravnikov — za želodičnim rakom. Jest nisem poprej vedil, za kakoišno boleznijo je umerl Dr. Lovro Toman; pa ko mi je dekan Toman to povedal; sem bil v svojem mnenju še bolj poterjen, de morebiti oba sta umerla za strupom.

Pa čemu Vam to pišem? — Iz dvojnega namena. Pervič prosim Vas, varujte se! — Če je moje mnenje o Costi in Tomanu resnično, je morebiti sedaj Vam nameravano, Vas spraviti s poti. Premislite vselej dobro, kaj in kje bote jedli in pili, ali kadili etc. etc., pazite dobro tudi na domače posle, ker z denarjem se v našem neznačajnem veku vse spriditi utegne. Varujte svojega zdravja in življenja!!

Drugič Vas prosim, poskrbite blagodušno za časa, kateri možaki bi bili zmožni biti voditelji slovenskemu narodu potem, ko bi se Vam pripetilo, kar je zadelo Costo in Tomana. — Strašno je že le misliti, kaj bo, kadar Vi zatisnete oči. — Dr. Razlag ni hotel postati slovenski Görres; Dežman, če tudi ga še ljubim kot svojega učnega Profesorja, je ves zagrižen, Dr. Poklukar neskušen, in kakor g. Klun premlad; Dr. Ahačič — — —?; Hohenwart je le za višji kroge; Štajarcu pa jest razun Dr. Ulage in Hermana ne zaupam ne enemu več. —

Kaj bo, ko so naši ljudje postali tako neznačajni, sebični! Brez krepkih voditeljev se bodo le grizli, klali, vjedali, vjedli.“

Take skrbi navdajajo otroke napram očetu!

Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo.

Na podlagi „Novic“ in pisem njihovih sodelavcev priobčil
dr. Janko Lokar.

Predgovor.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

1. Borbe za knjižno slovenščino.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Slstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Slstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Postanek in razvoj narodno-političnega programa Slovencev do razcepljenja v konservativno in liberalno stranko.

Spisal dr. Dragotin Lončar.

Predgovor.

Spis „Politično življenje Slovencev“ (Ljubljana, 1906) ma informativen značaj. Z naslednjo monografijo pa skušam diodati analizo slovenske politike od Vodnikovih časov do smrti Bleiweisove (1797—1881).

Pošiljajoč ta spis v svet, se hvaležno spominjam vseh onih, ki so mi na ta ali oni način prišli na pomoč. Imenoma omenjam gospode: Janka Bleiweisa viteza Trsteniškega, ki mi je dal na razpolago korespondenco svojega deda; dr. Ivana Prijatelja, ki mi je dovolil uporabo svojih izpiskov iz Gajeve in Vrazove korespondence; končno dr. Josipa Vošnjaka, ki je izročil svojo korespondenco kranjskemu deželnemu muzeju z blagohotnim dovoljenjem, da je splošno pristopna. Nič manj pa nisem hvaležen gospodom Antonu Globočniku pl. Sorodolskemu, Petru Grasselliju, Franu Levcu, Josipu Stritarju in Luki Svetcu, katerih osebne podatke sem uporabljal kot dragocen vir sodobnikov.

Idrija, 1909.

I.

Slovenski narodni preporod.

1. Narodni preporod Slovencev je posledica idej prosvetljenosti in francoske revolucije. Kakor drugi Slovani, tako se se tudi Slovenci narodno prerodili pod vplivom francoske filozofije XVIII. stoletja, ki je povzročila dobo prosvetljenosti in velike revolucije v celi zapadni Evropi.

Francoska filozofija, odvisna od angleških mislecev XVII. stoletja, kritikuje in ruši dotlej veljavne cerkvene in državne razmere. Njene zahteve so: uničenje verskih predprav, fevda-

lizma in absolutizma, uvedenje verske strpnosti, svobodno znanstvo, svobodna obrt in trgovina, sodelovanje naroda pri vladi ali ustavnost.

Doba prosvetljenosti izpolnjuje le nekatere teh zahtev, n. pr. ustanovitev ljudske šole in osebno osvobojenje tlačanov, ker so bili voditelji tega gibanja višji sloji, zlasti pruski kralj Friderik II., nemški cesar Jožef II. in ruska carica Katarina II. Pri nas sta pridobila v ljudski šoli skromno mesto slovenščini odlična tedanja pedagogga Kumerdej in Japelj.¹⁾

Na Francoskem so se navzeli novih idej srednji sloji in jih dovedli do zmage: osvobodil se je tretji stan, meščanstvo, gospodarsko in politično. Iz Francije se je potem razlilo to svobodomiselno gibanje kakor povodenj po ostali zapadni Evropi. In ko so padle verske in dinastične, lokalne in stanovske predprave, potem se je mogla roditi narodna ideja.

2. Prosvetljeni vladarji so na podlagi nauk francoske filozofije reformovali državo, naloga slovanskih in torej tudi slovenskih buditeljev je pa bila, da izvajajo iz njenih nauk posledice z ozirom na narode.²⁾ Slovenci so poznali francosko filozofijo direktno in indirektno.

Prvi slovenski pesnik in časnikar Valentin Vodnik (1758—1819) stoji pod vplivom Žige barona Zoisa, ki je bil pristaš francoskih enciklopedistov in je poznal francoske razmere iz lastne izkušnje. Tedanje narodno delo se je gibalo zlasti v dvojni meri: v zgodovinski in jezikoslovni. S prvo je bilo treba vnemati zavest in ljubezen do lastnega naroda, drugo je pa bilo neizogiben pogoj za literarno delovanje. Zato vidimo, da je Vodnik poleg pesnika tudi zgodovinar in jezikoslovec, kakor večina narodnih buditeljev. Zois ga je pa obenem pridobil za to, da je začel izdajati tudi prvi slovenski časopis „Ljubljanske Novice“ (1797. do 1800.), v čemer je predhodnik Bleiweisov. To je bil za tedanje čase smel poizkus, presmel, ker so bile splošne razmere zelo neugodne, tembolj pa še položaj Slovencev. Ni moglo biti drugače, da je zane-marjenost in zaostalost, ki smo se v njej nahajali, onemogočila nadaljnje izdajanje lista.

Dočim so se bili doslej le posamezniki seznanili s francoskimi idejami, je postal ta direktni vpliv splošen, ko je zasedel Napoleon I. slovenske in hrvaško-srbske dežele ter jih združil v eno upravno celoto pod imenom „ilirske pokrajine“ z glavnim mestom Ljubljano (1809. do 1813.). Cela uprava je

¹⁾ Jos. Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. (Letopis Slovenske Maticе, Ljubljana, I. del 1894, str. 253—317; II. del 1895, str. 146—233).

²⁾ Razvoj slovanske misli opisuje pregledno in vsestransko dr. Zdeněk V. Tobolka v svoji monografiji „Slovanský sjezd v Praze roku 1848“. (Praga, 1901, I., str. 1—38).

bila urejena po francoskih zakonih, francoščina je bila državni jezik vseh podložnikov, nižje in višje šole so se preustrojile po francoskem vzoru in uvedle so se knjige, ki so bile v rabi pri Francozih.¹⁾ Odločilno za daljnji razvoj Slovencev je bilo to, da je pri tem francoska okupacija vpoštevala slovensko narodnost. Poleg dobre uprave se ni puščalo v nemar gojenje slovenskega jezika. Naredba cesarja Napoleona iz leta 1811. veli, da morajo biti uradniki rojeni Ilirci. Tudi slovenski narodno-politični program leta 1848. je osnovan na podlagi Napoleonove „Ilirije“. Zaslug, ki so si jih pridobili Francozi za razvoj slovenske narodnosti, prav nič ne zmanjšuje dejstvo, da Napoleona pri snovanju „ilirskih pokrajin“ niso vodili narodni oziri, marveč gospodarski in politični.²⁾

Posredno so prišle francoske ideje k nam po Nemcih. Schiller, Goethe, Lessing, Kant in zlasti Herder so bili prištaši francoskih filozofov; od Nemcev so sprejemali te nauke Slovani, v prvi vrsti so čitali in razširjali Herderja, ki je s svojimi optimističnimi nazori o kulturi in življenju starih Slovanov budil slovansko zavest. Šafařík in Kollár sta bivala nekaj časa v Jeni, kjer je bilo središče nemške narodne misli. In Kollár je postal oče slovanske narodne misli pri severnih, kakor tudi pri južnih Slovanih.³⁾

3. Slovani so posneli po Nemcih narodno misel. Videč svojo malost in nesamostojnost nasproti drugim narodnostim, zlasti Nemcem, so klicali po združenju slovanskih narodov. Kollár je izumel naslov: slovanska vzajemnost. Nastal je kulturni in politični panslavizem. Češki buditelji Dobrovský, Jungmann, Šafařík, Kollár so sanjali o skupni slovanski državi pod ruskim vodstvom, z enotnim slovanskim jezikom, ki bi bil seveda ruski. Rusija je bila up in cilj kot edina samostojna slovanska država. Pozneje se je politični panslavizem Šafaříka in Kollárja zamenjal samo s kulturnim, literarnim panslavizmom. Šafařík sploh ni bil naklonjen politični praksi, Kollár pa tega ni mogel, čeprav bi bil hotel, ker niso bile prilike ugodne. Kollár je določil pojem literarne slovanske vzajemnosti, ki ji je bil predhodnik naš Kopitar, tako, da naj bi bila vsa slovanska plemena en narod, njih narečja naj bi se smatrala za en jezik in polagoma bi se približevali idealu vseslovanskega jezika. Kollárjevo delo so imenovali *Stanko*

¹⁾ I. Vrhovec, *Francoska ljudska šola na Kranjskem*. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1897, str. 147—161).

²⁾ Dr. Jos. Gruden, *Ob stoletnici Napoleonove Ilirije*. (Čas, Ljubljana, 1909, zvezek 4. in 5., str. 145—154).

³⁾ Kollárjevo življenje, učenje, delovanje in njegova dela je analizoval dr. M. Murco razven v českem in nemškem jeziku tudi v obširni, slovensko pisani razpravi: Jan Kollár. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, I. del 1894, str. 62—137; II. del 1897, str. 162—224).

Vraz, Urban Jarnik, Anton Krempeľ, Matija Majar „slovanski evangelij“. Glavni razširjevalec Kollárjevih idej na jugu je pa postal dr. Ljudevit Gaj, začetnik ilirizma.

4. Gajev ilirizem je bilo stremjenje, združiti vse južne Slovane v en narod z enim književnim jezikom. Proti madjarizaciji Hrvaške je iskal Gaj zaveznikov tam, kjer jih je bilo najprej najti: pri Srbih, Slovencih in Bolgarih. Tako je nastala jugoslovanska ideja, ki je blagodejno vplivala na slovenski narodni preporod. Zlasti koroški in štajerski Slovenci kot najbližji sosedje so se oklepali ilirizma, proslavljajoč Gaja in Stanka Vraza, ki je bil glavni njegov oznanovalec med Slovenci. Dr. Štefan Kočevar pravi o Gaju, da je on rešil Hrvate narodne smrti, in dostavlja: „Srečni mi, ki v tem času živimo na zemlji“. Vraza imenuje leta 1835. apostola, ki poslan od slovenskega duha razširja med Slovenci pravo vero.¹⁾

Prvi Kranjci te dobe, ki so se smatrali za Slovence in Slovane, so bili nekateri dijaki, ki so študirali v Karlovcu in pod vplivom ilirizma začeli širiti narodno misel. Glavno so to bili trije ljubljanski bogoslovci: Lovro Pintar, Anton Žakelj in zlasti Luka Jeran.²⁾ Od njih se je navzel slovenskega narodnega duha tudi dr. Janez Bleiweis (1808—1881).

5. Dr. Bleiweis je živel 17 let v tujini (1826. do 1843.), na Dunaju, kjer se je pridno bavil z zdravniškimi vedami. S slovensko knjigo se ni pečal, tem manje s slovensko narodno mislijo; zato je mnogo pozabil, kar je prinesel s seboj znanja slovenščine izza svoje mlade dobe, ki jo je bil preživel na Slovenskem. V njegovi rodbini je vladala nemščina; saj je bil takrat slovenski jezik iztisnjen iz javnega in društvenega življenja, iz višjih šol in uradov, le na kmetih in v cerkvi se je ohranil, toda zelo popačen: ponemčen in poitaljančen. Bleiweisov oče, sestra, brat, mačeha, njegov strijc — vsi mu pišejo nemško.³⁾ Postal je zaveden Slovenec v prvi vrsti po občevanju z Jeranom, ko je prišel v Ljubljano kot profesor na tedanjo medicinsko-kirurgično šolo in kot tajnik kmetijske družbe za Kranjsko. V letih 1843. do 1846. je večkrat poiskal Jerana v semenišču zaradi pojasnil v jezikovnem oziru.⁴⁾ Jeran mu je bil sploh pomočnik, kar priznava dr. Bleiweis sam⁵⁾, ko se mu je izročilo uredništvo tednika, ki ga je izdajala kranjska kmetijska družba po posredovanju nadvojvode Ivana: „Kme-

¹⁾ Korespondenca Vrazova, skrajšano citiram: *K. V.*

²⁾ Anton Globočnik pl. Sorodolski, *K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti. (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, VIII. letnik, 1898, zv. 1, str. 1—15.)*

³⁾ Korespondenca Bleiweisova, skrajšano citiram: *K. B.*

⁴⁾ Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

⁵⁾ „Novice“, 28. števil. z dne 15. jul. 1863.

tijske in rokodelske Novice“ (pozneje gospodarske, obrtniške in narodne).

„Novice“ so bile drugi slovenski časopis; prvi list, ki je prišel na svetlo dne 5. julija 1843. leta, se je tiskal v 500 iztiskih, a že v drugem četrletju se je natisnilo 800 iztiskov.¹⁾ O Bleiweisu in sotrudnikih „Novic“ piše Prešeren Vrazu 1843. leta, da so slovenščine napol zmožni in da njih članke prevaja Malavašič.²⁾ Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil pri listu nastavljen Malavašič kot prevajalec, ker je bilo takrat še zelo malo slovenskih pisateljev in je bilo treba največ prevajati iz drugih jezikov.³⁾

Matija Majar pozdravlja izdajanje „Novic“ v pismu na Vraza z naslednjimi besedami: „Novice“ so za nas v naših krajih (na Koroškem) prva stopinja, pa najpotrebnejša zato, ker nihče ne more storiti druge stopinje, ako ni storil prve. Prav je, da so se začele izdajati v bohoričici, od početka se mora početi in potem dalje. Ko mine pol leta, bi bilo dobro dati kakšen sestavek i v ilirskem pravopisu. Slog v teh „Novicah“ je prav naroden, slovenski, razumljiv vsakemu i najprostejšemu in najučenejšemu se more dati za izgled, dasi se nahajajo tudi provincializmi in poleg tega i germanizmi. „Novice“ bodo zbudile i nas Slovence, da se vzdramimo.⁴⁾ Trdina pravi o „Novicah“: „Urednik tega časnika ni gledal le na to, da bi imel kaj dopisov v svojem listu, ampak je tudi pazil, da so bili dopisi, če ne vselej izvrstni, pa vsaj taki, ki so se z dobro vestjo smeli ponuditi tudi bolj omikanim bralcem.“⁵⁾

„Novice“ so bile središče in ognjišče, okrog katerega so se zbirali slovenski pisatelji, mnogim izmed njih so bile prva šola v pisanju; one so budile med narodom veselje do branja in s tem obenem slovensko zavednost.⁶⁾ Zlasti so navduševale posvetnjake in duhovnike politične pesni, ki jih je priobčeval glavni pesnik „Novic“, Ivan Vesel Koseski, s svojo bombastno-patetično obliko in fantastno-romantično snovjo. Predvsem omenjam slavnostno pesem „Slovenija“ ob priliki prihoda cesarja Ferdinanda I. v Ljubljano 1844. leta, ki je prvokrat rabila izraz „Slovenija“ v javnosti in zbudila posebno v mladini zanimanje za slovensko pesništvo.⁷⁾ Kakor z „Novicami“, tako

1) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

2) K. V. (Priobčil dr. Ivan Prijatelj v Zborniku Slovenske Maticе, Ljubljana, 1902, str. 186.)

3) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

4) K. V.

5) „Ljubljanski Časnik“, 78. štev. z dne 27. dec. 1850.

6) Fr. Levec, Dr. Janez Bleiweis. (Slovenske Večernice, Celovec, 35. zvezek, 1880, str. 3—23.)

7) Janez Trdina, Avtobiografska pisma. (Ljubljanski Zvon, 1905, str. 591 — 592.)

je širil dr. Bleiweis slovensko zavest tudi s prirejanjem javnih govorov in s slovenskimi pesnimi v ljubljanskem gledališču.¹⁾

Važno za nadaljnji razvoj slovenskega narodnega preporoda, zlasti v javnem življenju, je bilo to, da so se slovenski dijaki shajali na Dunaju z drugimi Slovani in se tu navzele narodne ideje. Med Slovenci sta bila prešinjena narodnega duha posebno Peter Kozler in Matej Cigale; njima se je pridružil Anton Globočnik. Ko sta prva dva leta 1846. odšla, je ostal Globočnik sam; on je edini občeval z drugimi Slovani in jim pomagal prirejati slovenske zabave.²⁾ Na Globočnika je kot dijaka v začetku 40. let narodno vplival Luka Jeran.³⁾ Sredstvo za zbujanje narodne zavesti so bile v prvi vrsti zabave, plesi in koncerti ali besede. Jeran piše Vrazu leta 1845. o pojedini pri baronu Zoisu, kjer so samo slovensko govorili, in o slovanskem plesu na Dunaju, kjer sta dva Slovenca plesala „kolo“: Peter Kozler in Henrik Martinak, sin profesorja Martinaka.⁴⁾

6. Kulturni in politični panslavizem, kakor sta ga zasnovala Šafařík in Kollár, je naletel na odpor še pred letom 1848. Proti Kollárjevi slovanski vzajemnosti je vodil opozicijo Havlíček, ki je bil sam v mladosti njen pristaš, potovanja po slovanskem svetu so ga pa prepričala o nasprotnem. Spoznal je, da Slovani niso en narod, da se ne more govoriti o slovanskem narodu, kakor tudi ne o germanskem itd. V avstrijskem cesarstvu je najlepša garancija za Čehe in za Ilire. Nemogoče je, da bi vsi Slovani kdaj imeli v literaturi en jezik. Havlíček je nasproti Kollárjevi slovanski vzajemnosti poudarjal najprej svojo narodnost, češ, bolje je, ako ljubimo manj ljudi, a te temeljito in gorko, nego pa vsakega nekoliko. Iz sanjarskega slovanstva, kakor ga je širil Kollár in njegova šola, je ustvaril Havlíček določno obliko, ki je bila zmožna plodonosnega življenja. Njegovi nazori so bili realnejši in so polagoma prodrli. Vzprejel jih je tudi Palacký. V znamenju teh idej se je vodila slovanska politika 1848. leta.

Pri nas na jugu je bil zlasti Matija Majar pristaš Kollárjevih idej, ki jih je skušal uresničiti v kulturnem in političnem oziru. Gaj sam je pa pisal leta 1837. uredništvu „Danice Ilirske“, da je Kollár velik kot poet, majhen kot zgodovinar in najmanjši kot politik.⁵⁾ Tudi Vraz nastopa leta 1840.

1) „Novice“, 28. štef. z dne 15. jul. 1863.

2) Anton Globočnik pl. Sorodolski, I. c.

3) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908. — Pismo Jeranovo Globočniku z dne 30. nov. 1844. (Dr. Fr. Ilešič, Korespondence iz dobe našega preporoda, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4., str. 99.)

4) K. V.

5) Korespondenca Gajeva, skrajšano citiram K. G.

proti prestrastnemu apologetstvu Rusije.¹⁾ Najodličnejši nasprotnik Kollárjevega vseslovanstva, a obenem tudi ilirizma je bil — kakor znano — Prešeren, o čemer govorim v drugi zvezi.

In stališče Bleiweisovo?

Material, ki ga je imel dr. Bleiweis pred seboj, to je bila kmetska masa, zanemarjena in zaostala v vsakem oziru. Kar je bilo zavednih izobražencev, ti niso bili vsi edini, marveč razcepljeni na več strank, izmed katerih je druga drugo poskušala izpodriniti. Kaj je preostajalo Bleiweisu drugega, nego izkristalizovati ta kaos, ki ga je našel, dati mu določeno obliko in ž njim priversti neuko kmetsko maso v kulturno življenje. Kakšen je bil vendar položaj Slovencev v predmarčni dobi! Brez domačega plemstva, ki je pri drugih narodih igralo važno ulogo, brez slovenskega meščanstva; celo nižja duhovščina, ki je še najbolj čutila z narodom, t. j. s kmetom — tlačanom, na Koroškem in Štajerskem obično ni bila zmožna slovenščine niti za najnavadnejše molitve; po šolah in uradih je gospodovala tujščina; politična in cerkvena razcepljenost je podpirala separatistne težnje in morila narodno zavest; ni bilo skupnega imena, rabile so se tri različne pisave, vsaka po posebnem narečju; peščica izobražencev se je bojevala med seboj za vpliv in duhovniki — janzenisti so v zvezi z absolutistno vlado nasprotovali svobodnemu razvoju slovenskega slovstva: to je slika, ki nam jo nudi predmarčna doba...

Ako je hotel dr. Bleiweis pridobiti kmeta, priprostega človeka, za kulturo, uvesti ga v narodno življenje, potem se mu je moral bližati s tistim sredstvom, ki je bilo temu človeku najbližje in najbolj znano: s staro pisavo bohoričice in z jezikom, ki ga je narod govoril in razumel. Na tej realni podlagi, ki jo je ustvarila slovenska reformacija, je mogel solidno zidati dalje in brez krika in vika uvesti gajico ter obenem polagoma zlititi različna slovenska narečja v književno slovenščino. Iz kaosa je bilo treba napraviti najprej diferenciacijo; le določeni, ami v sebi trdni deli morejo tvoriti življenja in napredka zmožno enoto in celoto. Macun²⁾ piše Vrazu, da mu je Koseski dejal: „Kako bi se mi pridružili onim ne vem katerim Ilirom, ki v vseh svojih delih niti ne vedo, kdo in kaj smo mi, ki v svoj slovar niso vzeli niti ene besedice, ki ne bi se nahajala v krajih ali knjigah ilirskih, ki se nas ne spominjajo razven takrat, kadar nas je jim treba?“ Macun dostavlja, da je istina, kar je rekel nekoč pozneje Koseski: „Sedaj se ni treba združiti in

¹⁾ K. V.

²⁾ K. V.

ni koristno, ker bi na ta način zaostalo naše ljudstvo; treba ga je tu izobraziti, potem se more dovesti k ilirizmu“. ¹⁾)

Dr. Bleiweis sicer ni vedno nastopal povsem trdno in je semtertja omahoval, čemur se pa ni čuditi, ako imamo pred očmi celotni položaj. Vpliv Kollárjevih idej, ki so se pri nas širile pod firmo ilirizma, je bil premogočen in stanje Slovencev preobupno, da bi se ne bil dr. Bleiweis časih nekoliko zaustavil. Misli o vseslovanskem jeziku se popolnoma tudi on ni mogel iznebiti. ²⁾) Toda najprej je bilo treba podreti doma provincialne predsodke, zamenjati zemljepisno-lokalna imena s skupnim narodopisnim imenom „Slovenec“ in zbrati raztresene kose za nadaljnje smotreno delo.

Matija Majar ³⁾) je leta 1845. pisal Vrazu, da nam je treba resnih znanosti in ne samo pesmi, romanov. „Ako se vse natanko premisli, pravi v drugem pismu istega leta, ni nobena taka škoda, da se ni dovolila Slomšeku ustanovitev društva za izdajanje knjig, ker je bila ta družba namenjena izdajati samo molitvenike in knjižice za premije; za to nam pa ni treba nobene družbe“. ⁴⁾) In v soglasju z Majarjevim mnenjem so imele ravno „Novice“ v prvi vrsti namen, da povzdignejo kmetijstvo in rokodelstvo. Ubrale so praktične strune, ker so bile kot redno izhajajoč časopis gospodarskega značaja, ki je prinašal pouk v vsakdanjih potrebah priprostega človeka, najbolj uspešno sredstvo, da se vzdramijo širše plasti. Vpliv Bleiweisa na to, da je imel časopis takoj izprva to praktično smer, nekateri precenjujejo, n. pr. dr. Šulek. ⁵⁾) Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil takrat na Dunaju, ko so se „Novice“

¹⁾ Sam Stanko Vraz je pisal Prešernu 1838. leta: „Ich bin der Meinung, daß die Kroaten sehr Unrecht haben, wenn sie das Visier so hoch öffnen und auf uns halbe Nordsöhne wie auf Samaritaner herablicken; glaube jedoch fest, daß bald solide Kenntnisse an die Stelle ihres jetzt bloß durch den hohen Grad der Begeisterung für das Wohl ihrer Nation zusammengehaltenen Wissens und Wirkens treten werden. Diese Zeit wird gewiß kommen; und da werden sie, wenn wir ihnen mit erhärteten Gründen begegnen, ihre Saiten herabstimmen. Übrigens lassen wir ihnen in Hinsicht der Geringschätzung, wenn wir unsere Nieren aufrichtig prüfen, nichts geschenkt“. In gotovo je tudi to značilno za tedanje dobo, da se je dr. Gaj leta 1838. branil prevzeti tisk Korytkovih na Kranjskem nabranih pesni in ga prosil, naj za vselej pri miru pusti njega in vse druge zagrebške slaviste, ker se je bal, da bi občevanje z njim kot pregnanim Poljakom utegnilo navaliti na njega in druge sum nelojalnosti! (Dr. Janez Bleiweis, Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna, Letopis Slovenske Maticе, Ljubljana, 1875, str. 168, 173 in 174.)

²⁾ Dr. Janko Lokar, Stališče Bleiweisovih „Novic“ glede književnega zedinjenja Slovanov. (Izvestje c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani 1906./1907., str. 1—35.)

³⁾ K. V.

⁴⁾ K. V.

⁵⁾ Dr. Bogoslav Šulek, Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški. Nekrolog. V Zagrebu 1882.

s posredovanjem nadvojvode Ivana ustanovljale, da je delal začetne priprave dr. Orel in nabral mnogo gradiva za prvi začetek.¹⁾ Vsekako pa kažejo isto mišljenje naslednje besede Bleiweisove, ki jih je govoril na občnem zboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 22. novembra leta 1848: „Najprva, najsilnejša potreba je omikanje našega prostega ljudstva in najsvetejša skrb vseh omikanih Slovencev naj bo: pomagati prostemu, dolgo zanemarjenemu ljudstvu iz temin nevednosti na luč omikanosti. Molitvene in pobožne knjige ter pesni: to je bilo skoro vse slovstvo prejšnjih časov — ali to je vse premalo za otesanje prostega ljudstva!“²⁾ In da je način, kako je dr. Bleiweis pri urejevanju postopal glede pisave in jezika, bil pravi, o tem nas prepričuje ne samo uspeh, ki ga je dosegel, marveč tudi namen, ki so ga imele „Novice“, in razmere, v katerih so nastale in delovale.

Ilirizem se ni mogel uresničiti, toda zato njegov pomen ni nič manjši. Ne smemo sedanjosti z rekriminacijami prenašati v preteklost: iz danih pogojev je treba razlagati in uvaževati vsako takšno gibanje. Ilirizem je bil kulturno sredstvo, ki se je ž njim oblikovala brezlika slovenska kmetijska masa in po njem dospela do narodne zavesti. Kdor misli, da je mogel storiti še kaj več, ta prezira temeljni socialni zakon asociacije in diferenciacije, ki mu je razvoj človeške družbe, torej tudi vsakega naroda, prav tako podvržen, kakor priroda svojim prirodnim zakonom.

II.

Leto 1848.³⁾

7. Svobodomiselno gibanje zapadne Evrope se ni zaustavilo pred Avstrijo, kljub Metternichovi absolutistni politiki. Februarska revolucija v Parizu in proklamacija druge francoske republike je dala povod k marčevi revoluciji. Liberalni pokret v Franciji, Italiji in Nemčiji je pazno motril Ludovik Košut in je hotel mednarodni položaj izrabiti v prid Ogerske. Že 2. marca 1848. je obenem zahteval ustavno svobodo za vse avstrijske narode. Na Dunaju je zlasti profesor veroznans, dr. Anton Fuster, navduševal mladino za politično prebu-

¹⁾ „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

²⁾ „Novice“, 49. štev. z dne 6. dec. 1848.

³⁾ Jos. Apih, Slovenci in 1848. leto. V Ljubljani 1888. — Jos. Apih: Die Slovenen und die Märzbewegung von 1848; Die slovenische Bewegung im Frühjahr und Vorsommer 1848; Die Slovenen und der konstituierende Reichstag 1848/49; Die Slovenen und das österreichische Verfassungswerk von 1848/49. (Helfertov Österreichisches Jahrbuch, Dunaj 1890, s4. letnik, str. 79—106; 1892, 16. letnik, str. 173—208; 1894, 18. letnik, 1tr. 15—35; 1896, 20. letnik, str. 119—154.)

jenje. Bil je rojen Slovenec, ki je okoli leta 1830. kot tedanji stolni kaplan ljubljanski pripadal Čopovemu in Prešernovemu krogu¹⁾. Pozneje je prestopil v nemški tabor, češ, da se ima vse zahvaliti le nemški izobrazbi, v kateri je bil vzgojen.²⁾ O Füsterju pripoveduje Andrej Marušič, ki je bil v Gorici njegov učenec, da je bral in znal veliko, da pa je bil bolj leposlovec nego bogoslovec. Govornik je bil izvrsten, če sodimo po lepem jeziku in deklamaciji. Njegova zunanost je bila prikupljiva. Značilno za njegovo naziranje so besede, ki jih je izgovoril 1847. leta, ko so mu ob imenovanju za vseučiliškega profesorja na Dunaju čestitali učenci modroslovnega učilišča v Gorici: „Ja, ich versichere Sie, meine Herren, daß mich die Ernennung für Wien mehr freut, als wenn mir der Papst den Kardinalshut geschickt hätte.“³⁾

Ustavne svoboščine so bile skupne vsem avstrijskim narodom. Veselje nad priborjeno, s človeško krvjo poplačano ustavo je za hip izbrisalo vsa nasprotstva: narodi so v bratovskem objemu vriskali, iznebivši se absolutistnega jarma. To liberalno gibanje se je pa kmalu začelo izpreminjati v narodno. Dočim je bil v drugih državah svobodomiseln pokret le političnega značaja, je postal pri tako mnogojezični državi kakor je Avstrija tudi naroden: boj med narodnimi in političnimi interesi je bil že leta 1848. in je še dandanes življensko vprašanje naše države. Vsak narod je prihajal s svojimi zahtevami, ki so si med seboj nasprotovale.

Leto 1848. je postavilo avstrijsko državo pred vprašanje: Kako urediti razmerje posameznih narodov med seboj, da bo mir in zadovoljnost na znotraj in na zunaj? Ustavna svoboda je zanetila iskro, ki je za absolutizma tlela na skrivnem kljub vsemu dušenju, pričakujoč prilike, da se vžge: narodnostno načelo; na podlagi tega načela naj se v bodoče snujejo države. To je bila ona revolucionarna misel, ki je zahtevala za svoje uresničenje mnogo žrtev. V njenem imenu so nastopali t. zv. zgodovinski narodi: Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari. Svobodna in zedinjena Nemčija, Italija, Poljska in Ogrska je bilo geslo teh narodov, ki so porabljali narodno načelo za svoje politično edinstvo in svobodo, ko jih je zgodovinski razvoj postavil za dediče padlega absolutizma.

Kakor so si mislili Nemci zedinjeno Nemčijo in jo hoteli doseči, moramo reči, da so bili njih nazoni nejasni, protislovnji, z realnimi razmerami ne računajoči, zato tudi neizvedljivi.⁴⁾

¹⁾ Fr. Levce, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 131.)

²⁾ Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

³⁾ Andrej Marušič, Moja doba in podoba. (Gorica, 1898, str. 32.)

⁴⁾ Dr. Maximilian Bach, Geschichte der Wiener Revolution im Jahre 1848. (Dunaj, 1898, str. 496 in naslednje.)

Nemško meščanstvo je zahtevalo kot svojo programsko točko zedinjeno Nemčijo, ki je spadala v politični inventar nemškega liberalizma prav tako, kakor ustava in njene svoboščine. Pri tem bi si bili morali biti avstrijski Nemci najprej na jasnem, kakšna bodi nova ustavna Avstrija, kajti to je bilo zelo važno za nemško edinstvo. Gotovo je, da vseh avstrijskih dežel niso nameravali pridružiti Nemčiji, ampak samo tiste, ki so spadale k nemški zvezi. Taka združitev bi pa ne obetala obstanka, ker bi bil samo del Avstrije zedinjen z Nemčijo, a drugi in sicer večji del zunaj nje.

Kako površna je bila nemška politika, nam najbolje kaže postopanje s Slovani. Prvič so bili Nemci slepi za narodno-politične razmere na Ogrskem; drugič so kratkomalo prezirali fakt, da so prebivalci v nekdanjih zveznih deželah izvečine Slovani, ki se ne bodo dali mirno pridružiti Nemčiji, zlasti še, ko vidijo, kako se upirajo madjarizaciji nemadjarške narodnosti na Ogrskem. Nemci so si pa domišljali, da so vse te težkoče že odstranili s tem, ako jih niso uvaževali. Sicer si niso bili na jasnem niti glede tega, kakšno bodi nemško edinstvo: ali zvezna država ali sodržavje? V prvem slučaju bi bila morala Avstrija nekoliko popustiti od svoje neodvisnosti. Nemci so pač zahtevali nemško edinstvo, toda ne na pr. pristopa k nemški carinski zvezi, ker bi tega ne vzdržala avstrijska industrija: tako so tožili nemški fabrikantje. Nemško edinstvo poleg neodvisne Avstrije in varstvene carine — to je bil nekako politični ideal poprečnega dunajskega liberalizma 1848. leta! Sam grof Anton Auersperg (pesnik Anastazij Grün), ki je bil med odličnimi nemškimi politikami, ni vedel dati točnega odgovora glede zedinjene Nemčije: Tudi zvezna država lahko oboli na istih boleznih, na katerih hira dosedanje nemško sodržavje; nasprotno je pa sodržavje mogoče, ako ima vsa poročstva za politično moč in edinstvo Nemčije. Zvezna država ali sodržavje pomenja le višjo ali nižjo stopinjo združenja z Nemčijo. Dasi si želi kar najbolj tesnega zedinjenja in bi bil zato naklonjen zvezni državi, vendar se neče vezati, ako bi se prenaplo izrekel za to ali ono načelo, marveč hoče počakati debate v Frankfurtu, da si more na podlagi določenih osnov svoje mnenje po možnosti popraviti in utrditi. Tako je sodil grof Anton Auersperg.¹⁾

8. Slovansko politiko leta 1848. je vodil Palacký.²⁾ Čehi so bili med vsemi Slovani narodno najbolj zavedni in

¹⁾ Anton Graf Auersperg, Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien. Gradec, 6. maja 1848.

²⁾ O Palackem kot politiku in zgodovinarju imamo slovenski pisano razpravo Fr. Šukijeta: Franc Palacký (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1877 str. 1—64) in članek dr. Ivana Žmavca: Palackega filozofija povesti in politika. (Ljubljanski Zvon, 1899, str. 438—444 in 487—495.)

kulturno najbolj razviti, zato jim je naravno pripadalo vodstvo nad drugimi. Palacký je bil pristaš prirodnega prava, na čigar podlagi je osnovana ideja o enakopravnosti narodov. Dasi je bil, kar se tiče prirodnega prava v narodnem vprašanju, Kollár njegov učitelj, stoji Palacký, kakor tudi Havlíček, na konkretnem stališču, ker je slovansko idejo Kollárjevo formuloval kot češko narodno idejo.¹⁾

Da se uresniči narodna enakopravnost, je bilo treba boja proti ruskemu absolutizmu, ki ga je evropska demokratija po uvedbi ustave v zapadnih državah smatrala za najbolj nevarnega sovražnika svobodi narodov. V interesu evropske demokratije je bilo, da se ruski absolutizem kolikor mogoče omeji. Gotovo je značilno, da je v tem vprašanju sodil Palacký, zastopnik demokratičnega meščanstva, ravno tako, kakor zastopnika socialistnega proletariata, Marx in Engels. Čisto določno je povedal svoje mnenje v znanem pismu, ki ga je poslal dne 11. aprila 1848. odboru petdesetorice v Frankfurt. Odklonil je udeležbo kot Nenemec z utemeljevanjem, da hoče zedinjena Nemčija samostojnost Avstrije oslabil in onemogočiti, da pa mora ostati Avstrija močna trdnjava zoper pretečo rusko univerzalno monarhijo, ki bi bila nepregledno in neizrekljivo zlo, nesreča brez mere in konca, ki bi je on, dasi Slovan z dušo in s telesom, v interesu človečnosti zato nič manj globoko ne obžaloval, čeprav bi bila slovanska... „Ker pa pri vsi gorki ljubezni do svojega naroda stavljam interese človečnosti in znanosti od nekdanje še nad narodnost, zato že sama možnost ruske univerzalne monarhije nima nobenega odločnejšega protivnika in nasprotnika od mene; ne zato, ker bi bila ta monarhija ruska, marveč zato, ker bi bila univerzalna... V istini, ako bi že zdavnaj ne bilo avstrijske države, bi se morali kar najhitrejšje potruditi v interesu Evrope, v interesu človečnosti same, da se ustvari.“²⁾

Univerzalno rusko monarhijo je skušal preprečiti Palacký s tem, da je med Nemčijo in Rusijo uvrstil Avstrijo kot zvezo enakopravnih narodov. Na ta način je določil Avstriji njeno življensko upravičenost in nalogo. Zaradi tega je ravnal popolnoma dosledno, ako je zagovarjal federacijo ali unijo avstrijskih narodov: zgodovinske dežele se nadomeste z narodnimi ozemlji. Postal je oče narodno-teritorialnega načela, ki ga je zastopal v ustavnem odseku državnega zbora na Dunaju in Kromerizu — brez uspeha. Čehi sami niso bili vsi

¹⁾ T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. 87 in naslednje.)

²⁾ Celotno pismo je priobčeno v Palackega spisu, „Idea státu Rakouského“. (Praga, 1865, str. 69—75.) in v spisu „Radhost“ (Praga, 1873, III. del, str. 10—17.).

njegovega mnenja.¹⁾ Slovanski shod v Pragi²⁾ kot najznačilnejši pojav slovanske politike se je vršil pod vodstvom Palackega in jasno pokazal, da ni slovanskega naroda v smislu Kollárjeve ideologije, marveč, da je več narodov z različnimi interesi. Kongres se je izrekel proti političnemu panslavizmu.

Slovak Ljudevit Štúr, ki ga je podpiral zlasti Havlíček, je bil za to, da se ne govori preveč o ohranitvi Avstrije. „Naš cilj je, da ohranimo sebe. Najprej moramo služiti sebi, potem drugim. Ako pade Avstrija, ne pademo mi. Predvsem je treba premagati vpliv Madjarov. Ne govorimo, da hočemo ohraniti Avstrijo, niti da snujemo avstrijsko-slovansko državo. To nas pripravi ob vse simpatije evropskih narodov...“ Havlíček je bil tudi tega mnenja in obenem poudarjal, da je želja Poljakov po samostojnosti upravičena, samo sredstvo se mu ni zdelo pravo; on je bil za diplomatično pot, ki naj vede Poljake do cilja. Ravno zaradi tega, ker so bili Poljaki prijatelji Madjarov, s katerih pomočjo so upali, da dobe svojo samostojnost, bi bili morali priti navskriž z drugimi Slovani, da se ni izpremenil prvotni program shoda. Tudi Slovaki se niso hoteli popolnoma odtrgati od Ogrske, dokler niso dovolj močni in pripravljeni za boj. Niti idejno niso imeli dovolj pripravljenih tal, da bi se bili mogli javno postaviti proti Madjarom in zahtevati takojšnjo ločitev, kakor so to hoteli Jugoslovani. Da, Slovaki so se naravnost bali združenja s Čehi na podlagi narodnostnega načela in niso zahtevali niti združenja z deželami češke krone, ko se je bila večina v češkoslovanski sekciji izrekla za zgodovinsko načelo in proti temu, da bi se države ustvarjale po narodopisnih mejah. Za Slovake je bilo vedno odločilno vprašanje, kaj poreko Madjari; zato so se zadovoljili z zahtevo, da bi bili obe narodnosti, madjarska in slovaška, enakopravni. Kongres se je izrekel, da bodi Avstrija zveza enakopravnih narodov, toda v podrobnostih se ni zedinil; govorilo se je na pr. celó o „češkem in moravskem narodu“, ki si naj zagotovita vzajemno občansko svobodo in narodno enakost...

Značilen je predlog, ki ga je dne 4. junija 1848. leta stavil dr. Václav Červinka, naj se vrše pogajanja z Benečanji in Lombardijci. V utemeljevanju svojega predloga pravi dr. Červinka: „Lombardijsko-beneški narod se bori za svojo svobodo, a na tisoče naših bratov se bojuje tam proti njim.“ Slovanski shod je šel na dnevni red preko tega predloga!

¹⁾ Dr. Zdeněk V. Tobolka, Politika Slovanského klubu v Kroměříž r. 1848—1849. (Slovanský Přehled, Praga, VIII. letnik, 1906, 5. zv., str. 199—206, 6. zv. str. 263—271.)

²⁾ Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Prag 1901, III., str. 95—166.)

9. Leto 1848. je rodilo tudi slovenski narodno-politični program. Marčeva revolucija je odstranila absolutizem in fevdalizem ter dala posameznikom osebno svobodo in državljske pravice, ki jih je bilo treba razširiti i na narod kot celoto. Slovenci smo politično nadaljevali, kar smo kulturno tako uspešno začeli s pomočjo ilirizma. Bili smo jezikovno združeni, daljši korak je bil sedaj ta, da si priborimo politične pravice kot narod, to je, da si ustavne svoboščine prirojimo tako, kakor to prija našim narodnim potrebam in zahtevam. Rodila se je misel o „Zedinjeni Sloveniji“ kot združenju vseh pokrajin, v katerih bivajo Slovenci, v administrativno-politično skupino s postavodajalnim zborom v Ljubljani.

„Zedinjena Slovenija“ se je spočela v Napoleonovi „Iliriji“. Izza te dobe, ko je Napoleon združil skoro vse slovenske dežele (razen Štajerske) v eno skupino, ta misel ni zaspala; saj je tudi avstrijski cesar Franc I. spojil Kranjsko, Koroško in Primorsko v „Ilirsko kraljestvo“ (1816. do 1849.). Ob tej misli so se navduševali slovenski buditelji in leta 1848. upali, da je napočila doba za njeno uresničenje. Matija Majar je prvi v „Novicah“ dne 29. marca 1848. priobčil oklic, naj slovenski poslanci na Dunaju zahtevajo, „da nam bode svobodno v Sloveniji, kadarkoli hočemo in kakor hočemo, uvesti po malem v šole in pisarne naš slovenski jezik¹⁾.“ Istega dne je 44 dunajskih Slovencev (med njimi so bili na pr. Dežman, Dimitz, dr. Dolenc, dr. Fuster, profesor Jenko, dr. Martinak, dr. Miklošič, Toman, dr. Zupanec) podpisalo adresu kranjskim stanovom, v kateri prosijo, naj se zavaruje slovenska narodnost na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Slovenska mladina na Dunaju je delala za „Slovenijo“ z vso močjo; posebno dva moža sta se je oklenila: Anton Globočnik in Peter Kozler.

Globočnik se je že v začetku 40. let pod Jeranovim vplivom navduševal za njo in je kot tajnik dunajskega društva „Slovenije“ napisal v imenu na Dunaj došlih hrvaških in čeških deputacij poziv na Slovence, v katerem izreka to pglavitno točko slovenskega narodnega programa (5. aprila 1848.)²⁾ Kozler je pa izdal brošuro o tem vprašanju,³⁾ v kateri želi, da bi se tudi beneški in ogrski Slovenci združili z ostalimi svojimi rojaki, kar sta zagovarjala i Matija Majar⁴⁾ in Oroslav Caf. Da je bil Kozler med glavnimi zagovorniki

1) „Novice“, 13. štev. z dne 29. marca 1848.

2) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.

3) Peter Kozler, Das Programm der Linken des österreichischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Österreich. Dunaj 1849.

4) „Slovenija“, 16. štev. z dne 25. avgusta 1848.

„Zedinjene Slovenije“, priča tudi to, ker je izdelal celó zemljevid, ki je predočeval zemljepisno razširjenost slovenskega naroda. Načrt tega dela si je moral brezdvomno že zgodaj narediti, ker mu je bilo treba veliko preiskovati in povpraševati. Dr. Bleiweis je zagovarjal to programatično točko v slovesni avdijenciji pri nadvojvodi Ivanu na prigovarjanje dunajskih rojakov. Globočnik in Kozler sta tudi izbrala na podlagi kranjskega deželnega grba kot slovenski znak barve: belo-modro-rdečo.¹⁾

Slovenska narodna politika se je vodila leta 1848. glavno iz Dunaja in iz Gradca, a ne toliko iz Ljubljane. Trdina pripoveduje, da je v Ljubljani vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bisto in pomen ustavnega življenja.²⁾ Na Dunaju in v Gradcu sta se bili osnovali društvi „Slovenija“, ki sta se potegovali z vso vnemo za slovenski narodni program. Dunajski „Sloveniji“ je bil predsednik dr. Miklošič, graški je bil pa predsednik in duševni vodja dr. Muršec, poleg njega je bil posebno delaven dr. Kranjec. V prvih vrstah tedanjega narodnega gibanja v Gradcu je stal tudi Radoslav Razlag.³⁾

V Celju je nastalo, najbrže po prizadevanju Vincenca Gurnika, „Društvo za gojenje sporazumljenja med Nemci in Slovenci“, da bi nastopalo proti vsem ekstremnostim. Bilo je mrtvorjeno dete. V Celovcu je delal za narodni program Andrej Einspieler v „Slovenskem društvu“, ki pa ni moglo krepko napredovati zaradi narodne brezbržnosti in nemškega nasprotstva. Enako revna je bila goriška „Slovanska čitalnica“, kjer je bil najdelavnejši ud Doljak. V Trstu je bilo „Slovansko društvo“, ki je štelo veliko udov in nastopalo zlasti proti Italijanom. Prvi predsednik je bil Ivan Vesel-Koseski, ki pa ni imel dovolj vpliva; v društvu so se uveljavljali sklepi, ki se ž njimi ni mogel strinjati.⁴⁾

„Ljubljansko slovensko društvo“ je bilo izprva literarno; kranjski stanovi so zahtevali od vlade, naj svari duhovščino in uradništvo pred društvom, ako prekorači meje „harmloser Liebhaberei für die Landessprache“. Sila razmer je potegnila društvo v politično življenje. Njegov predsednik dr. Bleiweis je določil društveni namen: „Sovražniki Nemcev nočemo nikakor biti, tudi ne moremo želeti, da bi se nemški jezik pregnal iz vseh naših šol, mi samo to tirjamo, da se uvede tudi

1) Anton Globočnik pl. Sorodolski, I. c.

2) Janez Trdina, I. c. str. 717.

3) Dr. K. Glaser, Božidar Raič. (Letopis Matice Slovenske, Ljubljana, 1888, str. 4.)

4) Pismo Koseskega z dne 2. novembra 1848. KB.

naš slovenski jezik v šole, urade in v vsakdanje življenje.¹⁾ Najbolj vneto je branil društveni namen dr. Martina k.

Dr. Bleiweis leta 1848. ni stal tako v ospredju slovenske politike, kakor pozneje. V pripravljalnem odboru „Slovenskega društva“ nahajamo dr. Martinaka kot predsednika, Ivana Bučarja in Fr. Malavašiča kot tajnika (drugi odborniki so bili Höffern, dr. Hradecky, Kersnik in Jeriša), a Bleiweisa še ni med njimi.²⁾ Slomšek svetuje Bleiweisu, naj bo oče svojim mladim tovarišem; kjer je on, tam se ni bati prekucij,³⁾ O Ljubljani se sploh toži (Čaf, Cigale, Einspieler), da je nedelavna in pohlevna.⁴⁾ Neki odbornik „Slovenskega društva“ piše: „Bili smo mirni in trezni ter smo pričakovali tiho boljših časov in, ako bi nam bila vlada vsilila popolno enakopravnost, bi bili najbolj prestrašeni mi, ker ni bilo slovarjev in ni nihče znal slovenščine.“ A še to politično delovanje, kolikor ga je bilo, ni bilo nekaterim všeč. Matija Vrtovec na pr. piše Bleiweisu, da bi bilo „Slovensko društvo“ morda bolje opravilo, ko bi se ne bilo celo nič vtilo v „zmešnjavo“.⁵⁾

Slovenci niso bili edini glede svojega narodnega programa. Nedostajalo je narodne zavesti in politične izobrazbe. V provizoričnem deželnem zboru koroškem in štajerskem se je v § 1. nove deželne ustave sprejela določba, da sta vojvodini nerazdružljivi, a Slovenci temu niso ugovarjali. Cesar je bil koroški deputaciji dal odgovor, da vlada ne bode trpela „separativnih nakan“, to je slovenskih. Porajale so se take absurdnosti, kakor neki poziv, ki pravi: „Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci!“ Gurnik, ki je bil prvak štajerskih slovenskih deželnozborskih poslancev, toda premehak in neodločen človek, je razlagal, zakaj se je v štajerskem deželnem zboru soglasno sklenilo, naj ostane štajerska vojvodina nerazdeljena in edina: 1. Doslej smo bili veliko stoletij združeni z nemškimi brati in in smo uživali isto usodo. Tako smose navadili te zveze, da bi nam bila ločitev gotovo težka. 2. Nemški Štajerci nas imajo za prijatelje in se smemo nanje zanašati. 3. Kupčijstvo bi zastalo, s čimer bi bil oškodovan denarni promet in deželno imetje. 4. Štajersko deželno imetje se ne da razdeliti, ker ne bi mogli najti pravičnega razmerja in ker bi tisti, ki bi se svojevolsko odcepili, po pravici ne imeli na imetju nobenega de-

¹⁾ „Novice“, 26. štev. z dne 28. junija 1848.

²⁾ Nemški oklic „Der slovenische Verein zu Laibach“ z dne 26. aprila 1848.

³⁾ Slomšekovo pismo z dne 8. dec. 1848. *KB*.

⁴⁾ Dr. Fran Ilešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1905, str. 27, 93 in 97.)

⁵⁾ Vrtovčevo pismo z dne 16. 1848. dec. *KB*.

leža.¹⁾ Nasprotoval mu je dr. Kranjec.²⁾ Celo Slomšek, ki je sam deloval za ločitev Spodnje Štajerske od Sekovske škofije, se je izrekel i zoper Frankfurt i zoper zvezo s Hrvati ter je tudi javno grajal, da so se mnogi duhovniki udeleževal agitacije za „Zedinjeno Slovenijo“. Med odličnimi Slovenci na Štajerskem in Koroškem so nekateri goreli za „Slovenijo“ kot upravni organizem, namenjen za čisto narodne interese, na pr. šolstvo. Koseski sicer ne dvomi, da se slovenska zahteva uresniči, toda v daljni bodočnosti. Sedaj pa ni možno napraviti kaj odločilnega za „Slovenijo“. Te želje niso splošne in slovenska zrelost je še veliko vprašanje. Inteligencija v Istri neče ničesar slišati o Kranjski, Trst tudi ne, najbrže Gorica tudi ne.³⁾ V ustavnem odseku je prvi predložil dr. Kavčič načrt za razdelitev Avstrije po narodnostih, ki je bil pa zmes zgodovinskega in narodnega načela: njegova „Slovenija“ bi obsegala slovenski del Štajerskega, Kranjsko in slovensko Primorje brez koroških Slovencev. Za Kavčičev načrt se je izjavil tudi dr. Kranjec, dasi ni soglašal ž njim popolnoma, Gorjup je bil pa izprva za ohranitev starih kronovin, a je pozneje opustil to stališče.

Kar se tiče zveze s Hrvati in Srbi, sta jo vneto zagovarjala koroška politika Matija Majar⁴⁾ in Andrej Einspieler⁵⁾; uredništvo „Slovenije“ je pripomnilo, da je govor le o prostovoljnem pridruženju na postavnem potu. Matija Majar je obenem širil vseslovanski program, po katerem se naj vsi avstrijski Slovani spoznajo za eden narod⁶⁾; vsako slovensko pleme naj ima „svoj domači shod s svojim poglavarjem, vsa slovanska plemena skupaj pa naj imajo slovanski zbor z vseslovanskim upravnishtvom kot eden slovanski narod.“⁷⁾ Slovanska plemena v Avstriji so mu Slovenci, Hrvatje, Srbi, Čehi, Moravani, Slovaki, Poljaki in Rusini, vsi so si med seboj popolnoma enaki.⁸⁾ To je bila ideologija Kollárjeva brez realnega temelja.

Dunajska „Slovenija“ se je pač krepko potegovala za združenje vseh Slovencev v eno upravno celoto, toda bližja zveza s Hrvati je bila nameravana le za slučaj, ako bi se uresničil nemški frankfurtski program. Graška „Slovenija“ je nasprotno zahtevala, naj se promet s Hrvati olajša s tem, da

¹⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 15. šte. z dne 3 oktobra 1848.

²⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 26. šte. z dne 20. dec. 1848.

³⁾ Pismo Koseskega z dne 11. oktobra 1849. *KB*.

⁴⁾ „Slovenija“, 16. šte. z dne 25. avg. 1848.

⁵⁾ „Slovenija“, 36. šte. z dne 4. maja 1849.

⁶⁾ „Slovenija“, 16. šte. z dne 25. avg. 1848.

⁷⁾ „Slovenija“, 51. št. z dne 26. dec. 1848.

⁸⁾ *KV*. (Priobčil dr. Fr. Ilešič v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 106.)

se odpravi carinska meja in oba naroda naj se tesneje združita po skupnosti višjega šolstva. Za tesno zvezo s Hrvati je deloval dr. Muršec in pa Oroslav Caf, ki je v njej videl spas Slovencev, kakor je pisal dne 27. maja 1848. leta odboru za prireditve slovanskega shoda v Pragi.¹⁾ Dr. Martinak je bil zopet proti temu, češ, da bi se pri zvezi s Hrvati morala slovenska narodnost udati sosednji, močnejši ilirski narodnosti.²⁾ Proti temu je bil — kakor rečeno — tudi Slo m š e k. I v a n M a c u n se je pa potegoval za uvedenje hrvaško-srbskega jezika v šole in urade po Slovenskem, ker se mu je misel, da bi kdaj cvetlo slovensko slovstvo, zdela prevarljiva; zato se je je treba pravočasno braniti.³⁾ Govorilo se je tudi o ustanovitvi jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu.⁴⁾

Velik del slovenskih izobražencev je bil nasprotnik slovenskim naporom; mnogi so bili narodno mlačni in polni različnih predsodkov, le malo je bilo zavednih Slovencev. „Slovenija“ toži: „Slovenski domorodci delajo vse brez osnove in dogovora, onih pa, ki kaj delajo, koliko jih imamo? Politikarji ex professo, učeni juristi, advokati, višji uradniki — vsa ta truma javnosti in mogočnega vpliva se odteguje javnemu življenju in pušča nemočnim mladičem sveti boj...“⁵⁾

Kaj naj rečemo o preprostem ljudstvu? Stokajoč pod jarmom podložništva, je bilo čisto naravno glavno njegovo prizadevanje to, da se reši tlake in desetine, da se osvobodijo dosedanjenja socialnega položaja. V Poljčanah na Štajerskem se je na pr. ustanovilo neke vrste kmetsko društvo, da bi širilo omiko med poljedelskim ljudstvom, ki pa je imelo smisel le za odpravo tlake brez odškodnine. Po nekem burnem zborovanju je društvo prenehalo.

Nesoglasje je vladalo med Slovenci tudi glede franfurtskega vprašanja. Nemški politiki (baron Andrian, Schuselka, Rizzi) so vabili Slovence, da volijo v Frankfurt, in jim zagotavljali narodno enakopravnost; tudi nekateri Slovenci (dr. Ahačič, dr. Lavrič, Gurnik) so bili za to in za kandidate so se priporočali mnogi znani Slovenci, na pr. Ambrož, dr. Burger, dr. Chrobat, dr. Dolenc, dr. Hradecky, dr. Kavčič, dr. Ulepič itd.⁶⁾ Boj proti Frankfurtu sta pa vodili glavno dunajska in graška „Slovenija“. Najbolj zanimiva je polemika med grofom Antonom Auerspergom in du-

¹⁾ Dr. Zd. V. Toboika, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Praga, 1901, II. str. 39—94.)

²⁾ „Slovenija“, 13. števec z dne 15. avg. 1848.

³⁾ „Slovenija“, 3. števec z dne 11. julija 1848.

⁴⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 47. števec z dne 24. nov. 1849; „Slovenija“, 1. števec z dne 1. jan. 1850.

⁵⁾ „Slovenija“, 96. števec z dne 30. nov. 1849.

⁶⁾ „Novice“, 18. števec z dne 3. maja 1848.

najsko „Slovenijo“.¹⁾ V svojem drugem odgovoru pravi namreč grof Auersperg: „I jaz verujem v veliko lepo bodočnost slovanskega imena, i jaz spremljam z najtoplejšim srčnim sočutjem slovenski narod na njegovi poti k omiki. Naj stopa „Slovenija“ še nekaj časa ob rami svoje starejše sestre Avstrije, tega vodstva se ji ni treba sramovati, ker ni namreč manj nardarjena, pač pa je mlajša. Ko nekoč popolnoma dozori, potem bo ločitev naravna in zato manj bolestna.“ Nato zaključuje z naslednjimi proroškimi besedami: „... Bojim se Rusov (dunajska „Slovenija“ je bila namreč mnenja, da se Slovencem ni treba bati Rusov, in je upala, da se jim lahko brez nemške pomoči postavi Avstrija častno nasproti), a ne kot neprijateljev Nemčije, bojim se jih le kot prijateljev Avstrije in avstrijskih Slovanov. Bojim se jih kot naprošenih rešiteljev avstrijske vlade iz onih grozних stisk notranjih razprtij, ki prete naši domovini, ako se ločite od Nemčije; zakaj največja nesreča, ki bi mogla doleteti Avstrijo, bi bila ruska pomoč. O da bi ne doživel uredničenja te slutnje!“ Nasproti trditvi dunajske „Slovenije“, da na Laškem verolomna frakcija iz nečimurnosti zločinsko tepta pravice postavnega vladarja in interese italijanskega ljudstva, pravi grof Auersperg, da ne more tam brezpogojno grajati, kar ga navdušuje v domovini, a obsoja in preklinja izdajstvo in podla sredstva.

V graški „Sloveniji“ je zlasti dr. Muršec deloval zoper Frankfurt. V pismu na Gaja poroča, da po njegovem prizadevanju 16 okrajev ni volilo.²⁾ Kratko in jedernato je odgovarjal frankfurtovcem dr. Kranjec: „Ako veljajo zgodovinske pravice, potem velja zvezno pismo z dne 8. junija 1815. leta, ki zagotavlja samostojnost posameznih držav, prištetih Nemčiji; za vsako izpremembo ustavnih zakonov je treba edinosti glasov vseh zveznih udov, t. j. vseh vladarjev. Ako pa zvezno pismo ne velja več, ampak le prirodno pravo in namesto vladarjeve volje le narodna volja, potem velja tudi volja Slovanov, ta pa je proti zvezi z Nemci. Za vsako zvezo je treba edinosti glasov. Slovanov vlada k volitvi v Frankfurt ni mogla siliti, ker še niso v državni zvezi z Nemci. Kakšno edinstvo hočejo zdaj Nemci? Ako narodno, potem ne spadajo sem slovanske dežele; ako državno, zakaj bi se morali zbrati vsi pod nemško zastavo?“³⁾ Koseski se je izrekel proti Frankfurtu.

¹⁾ Anton Graf Auersperg, An meine slovenischen Brüder. Ljubljana. 26. aprila 1848. — Offenes Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien an Herrn A. Grafen v. Auersperg (Anastasius Grün). Dunaj, 3t0 aprila 1848. (Sestavil dr. Matija Dolenc.) — Anton Graf Auersperg, An-, wort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien Gradec, 6. maja 1848.

²⁾ KG.

³⁾ „Slovenija“, 3. šte. z dne 11. julija 1848.

tudi z gospodarskega stališča, češ, da bodo Nemci napravili carinske meje, ki bodo razcepile našo monarhijo v več delov in nas ločile od slovanskih bratov.¹⁾

Volitve same so se izvršile različno: na Kranjskem nekateri kraji niso hoteli voliti, drugi z neznatno udeležbo, na Koroškem in Primorskem je bilo volilno gibanje živahnije, na Štajerskem ponekod sploh niso volili. Slovenci so pozneje protestirali proti frankfurtski ustavi in izjavili, da so volili poslance v Frankfurt zoper svoje prepričanje in le iz spoštovanja do cesarskega ukaza.²⁾

Na slovanskem shodu v Pragi ne slišimo veliko o Slovencih. Slovenska zastopnika sta bila Stanko Vraz in Anton Globočnik, ostali so se vrnili kmalu na Dunaj. Glavno delo je slonelo na Globočniku, ki je bil takrat jurist, pripravljajoč se za svoje izpite; zato ni mogel tako posezati v razvoj dogodkov, kakor bi bilo želeli.³⁾ Slovanski shod je sprejel slovenski narodno-politični program, dasi ni bil Čehom nič kaj všeč, ker bi se po tem načelu moralo ločiti tudi Češko po narodnostih.⁴⁾

10. Dotakniti se moram v glavnih obrisih obenem političnega razvoja na Hrvaškem.⁵⁾ Do leta 1790. so imeli Hrvatje osebno edinstvo z Ogrskim. Tega leta so osebno edinstvo zamenjali s stvarnim, personalno unijo z realno. Odločevala je pri tem razredno-gospodarska politika hrvaškega plemstva na škodo narodni ideji. Jožef II. je bil izdal leta 1784. naredbo, da se mora v treh letih zamenjati dotedanji latinski uradni jezik na Ogrskem, Hrvaškem in na Sedmograškem z nemškim. Leta 1785. je pa odredil, da bosta tudi plemstvo in duhovščina plačevala davek, ker doslej sta imela ta dva stanova vse politične pravice in vso zemljiško posest, a od nje nista plačevala nobenih državnih davkov, nasprotno je pa moral kmet-tlačan poleg meščana plačevati ves davek: državi in svojemu zemljiškemu gospodu, ne da bi bil imel zato kakšne politične pravice. In na Hrvaškem je bilo skoro 90% kmetov! Da bi se hrvaško plemstvo laže upiralo germanizatorni politiki Jožefa II. in uspešneje branilo svoje gospodarsko stališče, je sklenilo z Ogrskim realno unijo, ker so imeli ogrski velikaši iste interese kakor hrvaški. Čisto razredno — plemiška korist, namerjena proti socialni in gospodarski osvoboditvi hrvaškega kmeta, je tesneje združila hrvaško plemstvo z mogočnim in

¹⁾ „Novice“, 20. številka z dne 17. maja 1848.

²⁾ „Novice“, 48. številka z dne 29. nov. 1848.

³⁾ Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

⁴⁾ Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.

⁵⁾ Dr. Rudolf Horvat, Najnovije doba hrvatske povjesti. (Zagreb, 1906, str. 5 in naslednje.)

številnim ogrskim plemstvom, upajoč od njega pomoči proti svojemu lastnemu narodu. Na skupnem državnem zboru v Budimu leta 1790. sta se sklenila dva osnovna zakona: 1. Hrvaške županije sprejemajo naredbe od ogrskega namestništva in 2. o hrvaških davkih razpravlja skupni državni zbor, toda ločeno od ogrskih davkov. Zadnji dostavek so dodali Ogri, ki so torej bolj varovali narodno hrvaško samostojnost nego Hrvatje sami.

Germanizatorne tendence Jožefa II. so napotile ogrske plemenitaše, da so začeli uvajati namesto latinščine v javno življenje madjarski jezik kot jezik onega naroda, ki je politično vladal na Ogrskem. Hrvatje pa niso spoznali političnega položaja, marveč so na svojem ozemlju zagovarjali latinski jezik in ne, da bi se bili naslanjali na široke sloje naroda. Pa kako neki? Saj so se vendar tesneje združili z Ogrskim iz strankarskih koristi proti svojim rojakom — kmetom! Zato ni moglo biti drugače, da je madjarizacija na Hrvaškem napredovala in se njen vpliv vedno bolj širil ter postajal od dne do dne mogočnejši. V tej borbi so iskali Hrvatje pomoči pri kroni, ona je postala njih edina zaščitnica — s tem se je razmerje med njimi in Madjari vedno bolj poostrovalo.

Z letom 1830. je nastopil ilirizem v znamenju narodne ideje in je pridobil zase v prvi vrsti hrvaško inteligencijo in meščanstvo; večina plemstva ni bila na njegovi strani, ker se je, malo večča narodnemu jeziku, bala za svoje pozicije, ako postane hrvaščina uradni jezik. Ko je leta 1843. Ilirec Ivan Kukuljević prvi izpregovoril v saboru hrvaški in predlagal hrvaščino za vladni jezik, ni našel odmeva; šele 1847. se je sprejel predlog, da se uvede hrvaščina v šole in urade. To se je sicer zgodilo soglasno, toda za 50 let prepozno: Madjari so se bili med tem časom silno okrepili.

Prišlo je leto 1848. Dosedanji hrvaški sabor, ki je bil sestavljen iz zastopnikov plemstva, duhovščine in odposlancev kraljevskih svobodnih mest, se je po naredbi bana Jelačića izpremenil v „narodni“ sabor v zmislu meščanstva, ki je postalo političen faktor. Hrvatje so se odločili od Ogrskega, ki je hotelo absorbirati vse nemadjarske narode in dežele v ogrski državi pod vodstvom Madjarov. Na račun kratkovidne strankarske politike hrvaškega plemstva je utrdilo madjarstvo svojo narodnost in 1848. leta uporabilo priliko, da se politično popolnoma osamosvoji in, izrabivši zase politični razvoj nemadjarskih narodov, zlasti Hrvatov, zavlada nad njimi.

Kaj so nasproti temu mogli napraviti Hrvatje? Sklicevanje na zgodovinske pravice ni moglo veliko pomagati, ker so sami sozakrivali svoj neugodni politični položaj in sami sodelovali pri ojačanju madjarske narodnosti. Hrvatje so kot

slabši iskali 1790. leta pomoči pri močnejših Madjarih, — kako bi jim bilo sedaj pomagalo zgodovinsko pravo, ki so se ž njim okoristili Madjari? Zaščita slabih je možna po prirodnem pravu; zato vidimo, da so Hrvatje 1848. leta, odcepivši se od Ogrske, opustili zgodovinsko načelo in se oprijeli prirodnega načela. Tako je nastal hrvaški narodno-politični program, ki je bil ob enem jugoslovanski narodni program: Avstrija bodi zvezna država, vsaka narodna skupina imej svoj narodni zbor in vlado, na Dunaju je pa skupna vlada za vojaštvo, finance in trgovino, odgovorna osrednjemu zboru, na katerega pošiljajo posamezne narodne skupine svoje poslance. Jugoslovanska narodna skupina bi obsegala Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo z Reko ter srbsko vojvodino in slovenske dežele.¹⁾ Srbski narodni kongres v Karlovcih je zahteval „srbsko vojvodino“ (Bačka, Banat, Baranja in Srem) in zvezo s Hrvaškim tako, da bi srbskega vojvoda volil sabor v Zagrebu; za srbsko bogočastje in nauk bi bil pa poseben zbor v Karlovcih. Hrvaškega sabora v Zagrebu, ki je sklenil jugoslovanski narodno-politični program, so se udeležili na poziv banskega sveta odposlanci srbski, Slovenec dr. Štefan Kočvar ter Čeha Lamb l in Erben.

11. Leto 1848. je šlo na dnevni red preko slovenskega in jugoslovanskega narodnega programa. Ali je moglo biti drugače? Ideje francoskih filozofov, ki so po Nemcih prišle k nam in v obliki Kollárjeve slovanske vzajemnosti ter Gajevega ilirizma vplivale na slovenski preporod, so obudile med nami duševno življenje, narodno čustvo in položile temelj za kulturni razvoj. Marčeva revolucija je pometla z absolutizmom, zmagala je demokratična ideja, ki si jo je bilo osvojilo meščanstvo, tretji stan. Ta proces se je dolgo pripravljaj, dokler ni dozorel. Meščanstvo je prevzelo politične vaje v roke kot naslednik in dedič fevdalizma. A to je bilo meščanstvo t. zv. zgodovinskih narodov: Nemcev, Italijanov, Poljakov, Madjarov... Meščanstvo teh narodov je bilo poklicano, da zasede politične postojanke, ki so se izpraznile s padcem absolutizma, da naskoči prestolstvo in si ga osvoji. Kaj pa Slovenci?

Absolutizem nas je tlačil narodno in politično. Slovenskih stanov, kakor so jih imeli drugi narodi, ni bilo; kranjski in štajerski stanovi niso bili zastopniki narodnih interesov, ampak samo političnih. Štajerski stanovi so leta 1810. podpi-

¹⁾ Temeljno načelo tega programa je podrobno razvil Ognje-slav Utješenović Ostrožinski v spisu „Program zur Konstitution des österreichischen Kaiserstaates nach dem Principe der konstitutionellen Freiheit und der nationalen Gleichberechtigung. (Aus dem Jahre 1848.) Dunaj, 1861.

rali zahtevo po stolici slovenskega jezika v „prepričanju, da se omika priprostega človeka edino pospešuje z materinščino, da se pa na ta način s povzdigo potrebe po omiki tudi najbolje dosega razširjanje nemškega jezika.“ Ko so se kranjski deželni stanovi leta 1821. razgovarjali o ljudskem šolstvu, je bil baron Karol Zojs bela vrana med njimi, ko je izjavil: „Na Kranjskem se morajo ustanoviti samo slovenske šole (namreč ljudske), ne pa nemške.“ Pritrdila sta mu grof Thurn in vite z Candini.¹⁾ Ko je doletela Slovence politična svoboda, ni moglo biti slovensko meščanstvo dedič fevdalizma, ker je bilo meščanstvo, kolikor ga je sploh bilo na Slovenskem, nemško in laško. Jedro slovenskega naroda je bil kmetijski stan; ta se je pa komaj prebujal iz narodnega mrtvišča in je bil socialno odvisen in nesamostojen; zato je čisto naravno, da slovenski narodni program ni mogel biti drugačen nego prirodnopraven; na podlagi prirodnega prava v zmislu idej francoske revolucije so mogli Slovenci zahtevati svoje narodno-politične pravice, ker niso imeli nobenega zgodovinskega razvoja za seboj, ki bi bili pri njem sodelovali sami kot narod.

Marčeva revolucija je našla slovenski narod nepripravljen, njegova socialna struktura je bila komaj v povojih. Sedaj pa naj bi bil postal hipoma nositelj političnega razvoja — slovenski kmet, zbudivši se pravkar napol iz dvestoletnega duševnega spanca in ne imajoč za dobe absolutizma kot tlačan niti najmanjše prilike, da bi se bil uril v samostojnem upravljanju političnih opravil! Ali je potem čuda, da so Slovence drugi, t. zv. zgodovinski narodi nadkriljevali, ker so bili socialno naprednejši, na pr. Nemci, in politično izšolanerji, na pr. Italijani in Madjari, ki so imeli svojo samoupravo? Ti narodi so nasprotovali slovenskemu prirodnopravnemu programu, ki je hotel nemškemu in laškemu meščanstvu kot dediču fevdalizma v naših deželah vzeti iz rok politično vladno.

12. Na miren način se ni dal uresničiti slovenski narodni program, to je mogel doseči le boj in sicer na dve strani: nasproti drugim narodom in nasproti absolutistni vladi. Ali so pa bili Slovenci zmožni voditi tak boj? Masa slovenskega naroda ni prihajala v poštev niti narodno niti politično; slovenska inteligencija je bila pa maloštevilna, neodločna, needina med seboj in omahujoča v svojih narodnih čustvih (dr. Fuster!).

V prvem državnem zboru so imeli Slovenci kakih 16 poslancev. Ker je imelo volilno gibanje pri nas agraren značaj, je bilo izvoljenih nekaj čisto nesposobnih mož. Slo-

¹⁾ Josip Apih, Deželni stanovi kranjski od 1818—1847. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1890, st. 152.)

venski poslanci niso nastopali kot narodna celota niti po točnem programu. Ni bilo med njimi solidarnosti in discipline. Med odličnejšimi poslanci so bili Ambrož, Črne, Doljak, Gorjup, dr. Kavčič, dr. Kranjec, dr. Miklošič in dr. Ulepič. Na dr. Miklošiča se ni bilo zanašati veliko, očitala se mu je častilakomnost. Že leta 1837. piše dr. Kočevar Vrazu, da se boji za Miklošiča, njegovo častiljubje ga grozi odvesti daleč od slovenstva. Če bo njegova glava za Slovence izgubljena, kdaj izide druga njemu enaka? Tiste časti, ki ga čaka pri Slovencih, ne dobi pri Nemcih nikdar. „Ni mi prav, toži dr. Kočevar, ko čujem, da je na slovenstvo pozabil; upam pa, da bode tudi za Slovence pisal, ko postane profesor ali advokat.“¹⁾ Tudi Cigale očita Miklošiču leta 1849. častilakomnost in boječnost, o Ulepiču pa pravi, da nima pojma o domovini in narodnosti.²⁾ Dr. Kranjec se opravičuje, da je večkrat glasoval z levico, kar so storili tudi drugi, zlasti poslanci — kmetje. V vprašanih slovanske narodnosti — pravi dr. Kranjec — je glasoval vedno s češko desnico. Pri vprašanih svobode pa ne, ker so se Čehi dostikrat izkazali kot prijatelji aristokracije. V čisto političnih rečeh, ki se ne tičejo narodnosti, se je pred oktobersko revolucijo po njegovem mnenju levica bolj junaško potegovala za pravo svobodo nego desnica.³⁾ Dr. Kavčiča, ki je zagovarjal v javni seji sekularizacijo cerkvenega imetja, graja „Slovenski cerkveni časopis“, dasi hvali njegov nastop za „Zedinjeno Slovenijo“.⁴⁾ Dr. Kavčič piše glede tega Bleiweisu, da sta bila v ustavnem odseku edino on in neki poljski škof zato, da imej katoliška vera predprave pred drugimi krščanskimi „sektami“. „Jaz sem bil edini v ustavnem odseku, ki sem pri vsaki priliki odločno in direktno govoril za katoliško vero in dal drugim pogum, da so nazadnje meni pritrdili; jaz sem bil edini, ki sem direktno govoril proti emancipaciji Židov.“ V domovini pa ga obrekujejo, da je brezverec.⁵⁾ Koseski je izpodbujal Bleiweisa, naj se poteguje za poslanca, da ne bode izvoljen kakšen „Deutschtümmler“ ali pa v dunajska rovarstva zaljubljeni Ambrož.⁶⁾ Dr. Bleiweis je zastopal ravno konservativno smer, ki se je gibala med narodnim in zgodovinskim načelom. Bleiweisovo stališče označujejo naslednje besede, ki jih je govoril v odboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 19. novembra

1) *KV.*

2) „Korespondenca dr. Jos. Muršca“, I. c., str. 97.

3) „Celjske Slovenske Novine“, 22. šte. z dne 22. nov. 1848.

4) „Slovenski cerkveni časopis“, 10. šte. z dne 2. sept. 1848; 13. šte. z dne 23. sept. 1848.

5) Kavčičevo pismo z dne 22. sept. 1848. *KB.*

6) Koseskega pismo z dne 23. sept. 1848. *KB.*

1848. leta, ko se je sklenilo protestovati proti frankfurtski ustavi: „Vso čast narodnosti, ki je najsvetejši zaklad; a umestno je, da se nasproti opoziciji poudarjajo še tudi drugi razlogi nego zgolj narodnost; to je potrebno posebno zato, ker narodu na kmetih ni še popolnoma jasen pojem o narodnosti.“ Bleiweisovo zgodovinsko stališče je pobijal dr. Martinak, češ, da je po revoluciji zavrženo: „Ker smo priznali dobre sadove revolucije, moramo dosledno odobravati revolucijo samo.“

Kakšno je bilo politično mišljenje slovenskih časopisov, ki jih je rodila marčeva revolucija?

„Novice“ so bile konservativne v načelih in taktiki. Kakor v literarnih vprašanjih, tako so tudi v politiki puščale do besede tega in onega ter čakale previdno, da je dozorelo vprašanje. Temeljnim državljanskim pravicam, kakor jih je razumeval tedanji demokratični liberalizem, zlasti v cerkvenih rečeh, so bile „Novice“ nasprotne.¹⁾

„Slovenija“ je bil prvi slovenski politični list v pravem pomenu besede in v večjem obsegu; priobčevala je tudi odlične članke iz drugih časopisov, zlasti slovenskih, in zastopala slovenski narodni program. Uredniki „Slovenije“ so bili Matej Cigale, Dragotin Dežman in Fran Cegnar; glavni politični sotrudniki: Ambrož Doljak, Einspieler, Konšek, Peter Kozler, Majar, Malavašič, dr. Martinak, dr. Muršec, Praprotnik, Vilhar; literarni sodelavci pa zlasti: Globočnik, Hicinger, Koseski, Levstik, Macun, Navratil, Svetec, Toman, Trdina, Valjavec.

„Pravi Slovenec“ je imel urednika Fr. Malavašiča in samo par sotrudnikov; kmalu se je politike čisto vzdrževal²⁾ in nehal — kakor pravi urednik — ne, ker je imel malo naročnikov in malo pomočnikov, ampak zato, ker ni mogel urednik zaradi drugih opravkov izhajati s časom.³⁾ V Trstu je izdajalo „Slovansko društvo“ časopisa „Slavjanski Rodoljub“ in „Jadranski Slavjan“; oba lista sta kmalu prenehala. „Jadranski Slavjan“ je izhajal pod uredništvom Simona Rudmaša v slovenskem in hrvaško-srbskem jeziku; svaril je pred tem, da bi zahtevali takoj uvedbo stvari, ki so sicer „potrebne posledice ustavne enakopravnosti in politične svobodnosti, ki se pa ne morejo dopolniti pri tej priči.“ Kot take pretirane in torej nemožne stvari se označujejo zahteve: 1. da naj dobe posamezne dežele vesoljne Avstrije večjo oblast in samostojnost, 2. da imej mate-

1) „Novice“, 47. štev. z dne 22. nov. 1848; 48. štev. z dne 29. nov. 1848.

2) „Pravi Slovenec“, 26. štev. z dne 25. jun. 1849.

3) „Pravi Slovenec“ 52. štev. z dne 24. dec. 1849.

rinski jezik Slovanov v slovanskih deželah vse pravice, kakor nemški v nemških, laški v laških itd. in 3. da se Avstrija odreče nemški zvezi. Ta je potrebna zaradi angleške pohlepnosti, da se obvarujejo meje nasproti komunizmu in socializmu in da se rešijo slovanski kristjani turškega jarma.¹⁾ Fr. Polak je uredoval v Novem mestu izhajajoči list „Sloveniens Blatt“, ki je zagovarjal slovenske politične težnje v nemškem jeziku in ki so ga „Novice“ branile pred očitanjem, da ima slovensko ime, a ne piše v slovenskem jeziku.²⁾

Liberalno strujo v slovenski žurnalistiki so zastopale „Celjske Slovenske Novine“ (pozneje imenovane „Celjske Novine“ in „Slovenske Novine“) pod uredništvom prof. Valentina Konšeka. Glavni sotrudniki so bili: Caf, dr. Kočevar, dr. Kranjec, Macun, dr. Muršec, Škrebe, dr. Šubic. Priobčevale so članke za ločitev cerkve in šole, za odpravo samostanov, sekularizacijo cerkvenega imetja (Škrebe³⁾), za odpravo celibata (dr. Šubic).⁴⁾ Ko je dr. Muršec tem nazorom ugovarjal, češ, da bi nič ne rekel, ako bi bil dr. Šubic v nemških novinah to objavil, ali žalost: da se v slovenske novine med nedolžno ljudstvo kaj takega seje, tu dostavlja uredništvo: „Bog se usmili! Ali bi ravno slovenski narod moral najdalje ječati v temi?“⁵⁾ Župnik Anton Lipovšek pripoveduje, da njegovi župljani za menihe nič ne marajo, češ, da se naj meniško imetje obrne za druge mašnike, ki so nam edino potrebni.⁶⁾ Drugič omenja, da so po nekod po celih farah odrekli bero, celo ubogim kaplanom.⁷⁾ — Proti „Celjskim Slovenskim Novinam“ se je oglasil „Slovenski cerkveni časopis“.⁸⁾ Nato je odgovoril urednik, da hočejo nekateri izpodkopati njegov list, ker je preposveten. „Zaradi tega, kar sem doslej pisal in vzel v časopis, bom na tem in onem svetu lahko dajal odgovor. Zdaj se mora odkritosrčno govoriti in delati. Kdor pa zdaj pod grmom čepi in šele čaka, odkod pripiše veter, da bi se po njem obrnil, ta nima nobene ljubezni do domovine. Jelite, prijetno bi vam bilo, ko bi mi orali, vi veterniki, pa za nami želi?“⁹⁾

¹⁾ „Jadranski Slavjan“, 1. štev. meseca marca 1850.

²⁾ „Novice“, 23. štev. z dne 7. jun. 1848.

³⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 13. štev. z dne 20. sept. 1848. Tudi mesto Kranj je poslalo peticijo deželnemu zboru, naj cerkveno imetje zapade državi, ona pa naj plačuje duhovnike.

⁴⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 14. štev. z dne 27. sept. 1848.

⁵⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 15. štev. z dne 3. okt. 1848.

⁶⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 16. štev. z dne 11. okt. 1848.

⁷⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 23. štev. z dne 29. nov. 1848.

⁸⁾ „Slovenski cerkveni časopis“, 16. štev. z dne 14. okt. 1848; 18. štev. z dne 28. okt. 1848.

⁹⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 20. štev. z dne 8. nov. 1848.

Pozneje je pa vendar izjavil, da se bo varoval takih sestavkov, po katerih bi se brez potrebe dražili ljudje, zraven pa ne imeli nobene koristi. Napake bo le tedaj odkrival, če se bo upal jih s tem poboljšati. Če je kaj napačnega storil, bo skušal poravnati.¹⁾ Pri razlaganju oktroovane ustave zagovarja Konšek enakopravnost glede vere, pridobivanja posesti in izvrševanja obrti; pri tem po pravici in resnici razpravlja o zgodovini Židov in nastopa zoper „peklenko laž“, da Židje moré krščanske otroke.²⁾ — Zanimivo je stališče lista glede razmerja med Nemci in Slovenci. Urednik pobija očitanje, da je njegova politika dvomljiva. Želi, da bi se Slovenec spoznal za Slovence in si prizadeval omikati se s svojimi pripomočki, namreč po svojem jeziku. Če je le mogoče, se pa na drugi strani ogiblje vsake besedice, ki bi utegnila razžaliti nemški narod, čeprav nemški časopisi čisto drugače delajo. S takim ravnanjem se sicer iskrenim Slovincem ne prikupi, toda za vsako ceno hoče ohraniti ljubi mir med sosednjima narodoma.³⁾ Kako si je Konšek mislil narodno enakopravnost, dokazuje priobčena pesem „Enakopravnost“ (A. Povh), ki ima po eno slovensko in po eno nemško vrstico pri vsaki kitici. Ta pesem zopet kaže, pravi uredništvo, da Slovenci vemo, kaj je enakopravnost; ta enakopravnost pa tirja, da tudi Nemci take pesmi zlagajo in prepevajo.⁴⁾

Prva in zadnja kitica te pesmi se glasita:

Kak srečni smo mi brati	Sosedno v mir živimo
In schöner Steiermark!	In schöner Steiermark,
Nam hudga ni se bati,	Se braterno lubimo:
Die Einheit macht uns stark.	So bleiben wir auch stark.

„Celjske Slovenske Novine“ so prenehale, ker niso imele kavcije.⁵⁾

„Slovenski cerkveni časopis“, ki se je od leta 1849. dalje imenoval „Zgodnja Danica“, je zastopal cerkveno politiko. Urednik je bil dr. Janez Pogačar, poznejši škof ljubljanski, glavni sotrudniki pa: Hicinger, Jeran, Marn, Ravnikar, Potočnik, Volc — sami duhovniki. Jeran je pisal zoper one odstavke temeljnih državljskih pravic, ki se tičejo cerkvenih razmer. Verske reči naj bi se obravnavale v posebnih zborih vsakega naroda po njegovih potrebah in željah.⁶⁾ Za bistveni del narodnosti označuje vero, drugi posamezni deli narodnosti so le sredstva. Narodnosti preti škoda, ako se

¹⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 24. šte. z dne 6. dec. 1848.

²⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 15. šte. z dne 12. aprila 1849.

³⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 9. šte. z dne 1. marca 1849.

⁴⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 34. šte. z dne 24. avg. 1849.

⁵⁾ „Celjske Slovenske Novine“, 52. šte. z dne 31. dec. 1849.

⁶⁾ „Zgodnja Danica“, 2. šte. z dne 11. jan. 1849.

njen glavni del, vera, uničuje; nasprotno pa trpi tudi vera, ako se jezik, šege in navade naroda itd. zatirajo, ker se med takim narodom vera težje razvija. Narodnosti imajo svoj začetek v izvirnem grehu. Razdelitev v jezike je posledica greha, ne greh, ki pa nam služi v srečo. V narodnostih je postavljena meja napuhu; če bi bil en sam jezik, bi se pregrehe hitreje in hujše širile. Razložek med narodi neha z vero, katera kot glavni del narodnosti združuje vse narode.¹⁾

„Ljubljanski Časnik“ je bil prvi slovenski uradni list, ki ga je urejeval Blaž Potočnik in pozneje s Cegnarjevo pomočjo prof. Melcer; glavni literarni sotrudniki so bili: Cegnar, Levstik, Navratil, Trdina, Valjavec. Ko se je vlada odločila za izdajanje takega lista, je minister Bach mislil na „Novice“ in Bleiweisa.²⁾ Dr. Dolenc je svetoval Bleiweisu, naj zahteva za uredništvo 1000 goldinarjev, naj dela pretenzije, ker je za to upravičen; zakaj to, kar se mu ponuja, je „miserables Blutgeld.“³⁾ Dr. Anton Beck, urednik državnega zakonika v češki izdaji, je pisal Bleiweisu, da bi vlada zelo rada videla, ako bi bil on urednik oficialnega časopisa za Kranjsko. Obenem mu je povedal, da ni zaupanja do njega, kakor je domneval dr. Bleiweis, ker se je govorilo, da ni imel razsvetljave pri otvoritvi Južne železnice⁴⁾. Kolikor dr. Beck ve, se o tem uradno ni nič omenjalo. Dr. Bleiweis je odklonil uredništvo in mislili so potem na Kasteleca ter so poizvedovali o njegovih sposobnostih.⁵⁾ „Ljubljanski Časnik“ je Slovence polagoma pripravljaj na dobo reakcije. V zunanji politiki se je zagovarjala zveza celotne Avstrije in Nemčije s skupnim carinskim ozemljem;⁶⁾ v notranji politiki baje ne potrebujemo ne deželnih in ne državnih zborov, ne narodne straže, ne kovanih dvajsetic, ne svobode tiska, ne odprave obsednega stanja, ampak zaupanja državljanov do vlade.⁷⁾ Katoliška vera je trdna podpora vsake države.⁸⁾ Najprej je avstrijska domovina, potlej slovenska.⁹⁾ Naša vlada je nemška in bo nemška, dokler ne razpade avstrijsko cesarstvo. Naša vlada mora pa tudi ohraniti prvo mesto med državami nemške zveze v prid sebi in v srečo cele Evrope. Nemški jezik je prvi med jeziki avstrijskega cesarstva.¹⁰⁾ Tudi federalizem bo morebiti nekoč pripravna pod-

1) „Zgodnja Danica“, 35. štev. z dne 29. avg. 1850.

2) „Novice“, 21. štev. z dne 22. maja 1861.

3) Dolencevo pismo z dne 24. nov. 1849. *KB*.

4) Gl. dr. J. Lokar, Bleiweis in Novičarji, str. 138. (*Ured.*)

5) Beckovo pismo z dne 12. dec. 1849. *KB*.

6) „Ljubljanski Časnik“, 5. štev. z dne 17. jan. 1851; 29. štev. z dne 25. marca 1851.

7) „Ljubljanski Časnik“, 20. štev. z dne 11. marca 1851.

8) „Ljubljanski Časnik“, 21. štev. z dne 14. marca 1851.

9) „Ljubljanski Časnik“, 29. štev. z dne 11. aprila 1851.

10) „Ljubljanski Časnik“, 30. štev. z dne 15. aprila 1851.

laga za posloje naše ustave. Kdor pa že zdaj oznanuje svoje nagnjenje za federalizem, ta ali ne išče po pravi poti državne sreče in moči, čeprav bi bil poštenjak, ali pa se le hlini, da je prijatelj edinosti cesarstva.¹⁾ — „Ljubljanski Časnik“ se je poslovil od svojih bralcev na naslednji način: „Pešale in pešale so njegove moči kakor sivega starčka, da je moral svojo usodo zgodaj doseči. To pa ni moglo drugače biti, ker mu je manjkalo studenca, iz katerega bi bil zajemal vir življenja, ker je pogrešal zraka, v katerem bi bil mogel okrepčati svoje slabe ude. Da se ni dvignil visoko, da bi ga bili čislali in hvalili, mu ni zameriti, ker je imel eno perut zvezano, drugo zlomljeno. Sam se je trudil strmo na strmem potu, nobeden mu ni prišel v pomoč, nobeden segel opešanemu pod pazduho, torej ni čudo, da je reva začel slabeti in pešati, da je nazadnje omagal.“²⁾

13. Slovenci, kakor Jugoslovani sploh, še niso bili zmožni, da bi bili mogli voditi samolastno politiko. Bili so vladna stranka. Od vlade so se nadejali pomoči; njenim zahtevam so pripomogli često do veljave, dajajoč se izrabljati za sredstvo proti demokratizmu. Umevna je taka taktika edino z ozirom na narodna nasprotstva z Nemci, Italijani in Madjari; drugo vprašanje je, je li bila opravičljiva. Sicer je pa v boju, ki je nastal med avstrijskimi narodi ter med njimi in absolutizmom v prvi vrsti krivda t. zv. zgodovinskih narodov, da so s svojim nastopanjem pognali Slovane v naročje reakciji. Vsakomur, kdor je poznal narodne in politične razmere avstrijskih narodov, je moralo biti na prvi pogled jasno, da je zmaga demokratične ideje brez Slovanov nemogoča. Na vsak način bi bilo treba sporazumljenja s Slovani, ako so hoteli doseči Nemci, Italijani, Madjari svoje narodno edinstvo in svobodo. Slovani so bili najnevarnejši nasprotniki zaradi svoje zaostalosti. Čehi kot najkulturnejši slovanski narod so sicer stali Nemcem najbližje, a se niso mogli ustavljati absolutistni vladi, ker njih demokratično prepričanje ni bilo dovolj močno in se ni moglo opirati na zadostno politično izobrazbo volilcev. In kaj naj poročemo o Jugoslovanih, oziroma Slovencih, z ozirom na to, kar smo doslej slišali o njih?

Madjari so si nemadjarske narodnosti, zlasti Hrvate in Srbe, sami sovzgojili za svoje nasprotnike, ko so jih s svojo šovinistno politiko naravnost silili, da so iskali pomoči pri kroni in tako postali njeni zavezniki. Isto so zakrivali Nemci glede Slovencev in Čehov. S tem, da so hoteli rešiti narodnostno vprašanje na račun narodne in politične nezrelosti slo-

¹⁾ „Ljubljanski Časnik“, 51. šte. z dne 27. jun. 1851.

²⁾ „Ljubljanski Časnik“, 104. šte. z dne 30. dec. 1851.

vanskih narodov, so pokazali, da sami niso bili dovolj zreli.¹⁾ — Nemci so prezrli, da je za uresničenje demokratične ideje treba nove Avstrije, ki pa je nemogoča brez zveze s Slovani, in da je baš zaostalost in nezrelost, zlasti južnih Slovanov, največja nevarnost in zapreka demokratizma. Krepka narodna zavest kot posledica večje kulture in politične izšolanosti bi bila najboljša opora v boju z absolutizmom. In tega niso razumeli veliki narodi! Iz posameznih poizkusov se sicer spozna, da so mnogi uvidevali potrebo nekakega zblizanja s Slovani, n. pr. levičarja dr. pl. Löhnerja program o Avstriji kot federativni državi; tu se nahaja tudi „Slovenija“, h kateri bi mogle pristopiti Hrvaška in Slavonija, ali načrt dr. Wildnerja o jezikovnem vprašanju, kjer se odreka nemščini nadvlada nad drugimi jeziki.²⁾ Toda to so bili le poedini glasovi, v podrobnostih nedosledni in prešibki, da bi bili mogli odmevati.

Poglavitni znak nemškega narodnega čustvovanja na Dunaju, kjer je bil sedež revolucije, je bilo zasmehovanje mladih slovanskih narodov, zbujujočih se h kulturi. To je bilo narodno mišljenje Dunajčanov, da so, neznajoči drugega jezika nego nemščino, proglašali slovanske jezike za živalske glasove! Ali je bilo potem čudno, da so Slovani podpirali reakcijo proti demokratizmu, ki se jim je kazal v tako nekulturni podobi? In vendar je sam ministerski predsednik baron Pillersdorf obsojal stari policijski sistem in priznaval, da ne morejo monarhiji njeni najhujši sovražniki bolj škodovati, nego oni, ki se drže absolutizma in nasilja. Windischgraetz naj bi bil Dunaju s spravljalivostjo odvzel revolucijsko orožje. Na Ogrskem je tuja sila pomagala vladi k postavi, ko le skupno delo lastnih moči zagotavlja trajno zmago.³⁾ Tako je sodil

Kakor glas vpijočega v puščavi se mi zde na drugi strani besede dr. Kočevarja v pismu na Muršeca: Cesar (Ferdinand) samo voljo Nemcev in Madjarov izpolnuje in neče, da bi bili Hrvati pod dunajskim ministerstvom, ker je to slovanska volja in ker se boji, da ne bi razsrdil Madjarov. Čemu potem preliva 40.000 Hrvatov kri za cesarja in nemški prestol? Ako ne pomore Slovanom nadvojvoda Ivan, potem se je bati, da izgube vso ljubezen do prestola.⁴⁾

Stanku Vrazu pa piše dr. Kočevar, naj ban Jelačić ne hodi pred Dunaj in naj rajši brani Hrvaško pred Madjari. S

¹⁾ Dr. Maximilian Bach, l. c. str. 512 in naslednje.

²⁾ Dr. Wildner, Die Nationalitätenfrage in Österreich und zwar erstlich die Sprachenfrage. Dunaj, 1849.

³⁾ F. v. P. (Freiherr von Pillersdorf), Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849. Dunaj, 1849.

mož, ki je bil vse kaj drugega nego demokrat.

⁴⁾ „Korespondenca dr. Jos. Muršca“, l. c. 1904, str. 140.

svojim prihodom pred Dunaj izgubi simpatije med Nemci, ki mislijo, da imajo zdaj dokaz, da pomaga reakcionarni stranki.¹⁾ In Palacký je dejal ministru Bachu: Ako nam Avstrija ne more ali noče privoščiti in zagotoviti narodne enakopravnosti, potem nam nič ni do njene ohranitve; zakaj krivice dobimo dosti tudi izven Avstrije in to zastonj²⁾.

Leto 1848. je bilo za nas izgubljeno, narodno in politično. Avstrijski narodi niso dosegli svojega narodnega edinstva, marveč so zaigrali še svojo politično svobodo, ker so pobijali reakcijo z reakcionarnimi sredstvi. Nad demokratizmom je zmagal absolutizem; razložek je bil v tem, da so dobili revolucionarni Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari isto za kazen, kar se je dalo Slovanom, zlasti južnim, za plačilo. Kollárjeva profesura slovanske arheologije na Dunaju in pjavna podpora njegove fantastne „Staroitalie slavjanske“ sta se prištevali glavnim pridobitvam, ki jih je prinesla avstrijskim Slovanom njih zvestoba leta 1848. in 1849. Malo, ali še tega ni bilo treba! Marsikaterim „Slovanom“ naših dni ta primer lahko služi v svarilo — pravi k temu prav dr. Murko.³⁾

14. Izmed vseh slovenskih časopisov, ki jih je rodilo 1848. leto, sta se ohranila samo dva: „Novice“ in „Zgodnja Danica“. Prenehala so politična društva: že leta 1849. se je graška „Slovenija“ izpremenila v bralno društvo, ker bi bili sicer vsi dijaki (in teh je bilo največ v društvu) prisiljeni odstopiti;⁴⁾ istega leta se je „Slovensko društvo“ v Ljubljani odpovedalo politiki in postalo zopet samo literarno društvo itd.⁵⁾

Dasi je bil dr. Bleiweis pri urejevanju „Novic“ previden, kolikor je mogel, vendar ni našel milosti pri vladi in slovenski duhovščini. Župnik Cigler je pisal Bleiweisu v tem oziru, da kroži pri duhovnikih anonimno pismo, v katerem se odsvetuje od naročevanja „Novic“, češ, da so veri nasprotno, zapeljive, nevarne in da je dr. Bleiweis največji protivnik duhovnikov. Cigler sodi, da je ta nasprotnik „Novic“ duhovnik.⁶⁾ Skrbno je svaril tudi Luka Jeran pred priobčevanjem „zaljubljenih brkljarij“.⁷⁾ Davorin Trstenjak se pritožuje zaradi „zeLOTov“, ki se pohujšujejo nad njegovimi spisi v „Novicah“, in dostavlja: „Sed haec recensio maneat inter nos, quia illa abuti possent Jesuitae en Frak et en Talar, katerih imate v Ljub-

1) *KV*. (Priobčil dr. Fran Ilesič v *Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana*, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 107.)

2) Dr. Frančišek Palacký, *Idea státu Rakonského*. (Praga, 1865, str. 23.)

3) Dr. M. Murko, Jan Kollar, I. c. II. del, str. 224.

4) „Celjske Slovenske Novine“, 16. štev. z dne 19. aprila 1849.

5) „Pravi Slovenec“, 17. štev. z dne 23. aprila 1849.

6) Ciglerjevo pismo z dne 14. jan. 1853. *KB*.

7) Jeranovo pismo z dne 13. febr. 1857. *KB*.

ljani več nego mi v Mariboru.“¹⁾ Ostro se izraža Mihael Verne o slovenski „Klerisey“, ker se pohujšuje nad njegovimi spisi.²⁾

Edini posvetni slovenski časopis, „Novice“, je poskušala Bachova reakcija ubiti; „Zgodnja Danica“ je bila cerkven list in zato brez nevarnosti. Matija Majar je priporočal, da se je treba sedaj skrbno poprijeti literarnega dela in v politiki samo opazovati, kaj se godi.³⁾ Toda tudi literarno delo ni bilo varno.

Petra Kozlerja so postavili pred vojno sodišče zaradi imena, ki ga je dal svojemu zemljevidu, namreč: Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, češ, da slovenske dežele ni med številom avstrijskih kronovin! Leta 1850. je ponudila vlada Bleiweisu službo deželnega živinozdravnika v Pragi, kar je pa dr. Bleiweis odklonil. Nekateri mislijo, da ga je hotel Bach na ta način odpraviti iz domovine. Pozneje ga je baje zaman skušal z večjo svoto denarja pregovoriti, da bi bil odložil uredništvo „Novic“.⁴⁾

Tako so ostale „Novice“ kot drag spomin preteklosti in edino upanje prihodnosti.

III.

Ustavna doba do dualizma.

15. Bachov absolutizem je napravil finančni in politični bankrot. Na Dunaju se je sešel t. zv. pomnoženi državni svet, ki se je posvetoval, kako se naj izboljšajo državne razmere. Izmed Slovencev ni bil nihče poklican vanj, pač pa sta bila v njem Hrvata Strossmayer in Vranicani. Slovenci na Kranjskem so upali, da jim bo zagovornik v tem zboru grof Anton Auersperg. V spomenici z dne 28. junija 1860. leta navajajo, da ni dovolj, ako se doseže ravnotežje v državnem proračunu (to je bil prvotni namen, da se je sklical državni svet): Auersperg naj deluje na to, da se izpremeni vladno načelo v zmislu reprezentativnega sistema, Kranjsko naj dobi, združeno z ostalimi deželami monarhije, svojo avtonomijo, svojo deželno upravo in zakonodajo.⁵⁾

Ze v državnem svetu sta se pokazali dve stranki, ki sta si ustavo in upravo avstrijske države predstavljali vsaka po svojem: centralistno in federalistno. Centralisti so bili za kar najobsežnejšo osrednjo oblast v duhu in

¹⁾ Trstenjakovo pismo z dne 25. dec. 1854. *KB*.

²⁾ Vernetovo pismo z dne 14. okt. 1852. *KB*.

³⁾ „Korespondenca dr. Jos. Muršca“, I. c., str. 44 in 49.)

⁴⁾ Dr. Bogoslav Sulek, I. c.

⁵⁾ *KB*.

zmislu dosedanjega sistema, le nekaj koncesij bi bili pripravljene odstopiti deželam; federalisti so zagovarjali državno edinstvo, v kolikor to zahtevajo skupne potrebe, vse drugo pa prepuščali posameznim deželam. Predlog glede federalistne ustave in uprave je dobil večino. Kot odgovor na to je sledila oktoberska diploma (20. oktobra 1860. leta) ministra Gulochowskega, povračajoča avstrijskim narodom ustavo v zmislu federalizma. Toda z oktobersko diplomom podeljena ustava je naletela na odpor i pri centralistih i pri federalistih: enim je bila preveč federalistna, drugim pa preveč centralistna. Posledica tega je bil februarški patent (26. februarja 1861. leta) ministra Schmerlinga v zmislu centralizma. Vnel se je boj med centralizmom in federalizmom, ki še dan-današnji ni dognan.

Kaj je bilo bistvo in jedro tega boja?¹⁾

Že od 14. stoletja dalje so skušale vladarske rodbine Anžuvincev, Luksenburžanov in Jageloncev združiti in spraviti pod svojo oblast alpske, sudetske in karpatske dežele. To se je končno leta 1526. posrečilo Habsburžanom, ki so kot nemški cesarji najuspešneje mogli braniti podonavske dežele pred napadi Turkov. In pragmatična sankcija Karola VI. ni drugega nego pravni izraz ali pravna oblika zgodovinskega fakta, da so se podonavske dežele zedinile v zvezo pod habsburškim vodstvom, ki naj zagotovi krščanstvu notranji in zunanji mir pred islamom. V dolgotrajni zvezi so se polagoma razvili in dejansko obstojali skupni interesi, ki so zahtevali skupno zakonodajo in upravo dežel in narodov, združenih pod habsburškim žezlom v celoto na zunaj.

Ko je minila turška nevarnost, je pretila avstrijski državi poguba od krščanskega zapada: avstrijska nasledstvena vojna in francoske vojne. Napoleon Bonaparte je postal cesar Francozov, nakar je izdal Franc II. pragmatikalni patent (1804.), s katerim si je dal naslov dednega avstrijskega cesarja in dve leti potem (1806.) odložil nemško cesarsko krono. Nasproti narodni državi Francozov nastopa Avstrija kot zveza različnih narodov, ki ji je cilj: vzajemna korist na znotraj in skupno varstvo proti sovražnikom na zunaj.

Leto 1848. pomenja za Avstrijo najhujšo krizo. Vse gibanje tedanjega časa je bilo proti njej: ideji narodnosti in konstitucionalizma si mogočno osvajata zapadno Evropo. Toda odločujoče meščanstvo v Avstriji, v prvi vrsti nemško in laško, še ni bilo toliko razvito, da bi bilo izvedlo marčevo revolucijo: zmagal je absolutizem, ki je bil močan dovolj, da si ni

¹⁾ Rudolf Springer (dr. Karl Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. (Dunaj in Lipsko, 1906, str. 9 in naslednje.

dal izviti vlade iz roke, in obenem kratkoviden še bolj, da ni poznal položaja svoje dobe. Zato je segel nazaj v srednji vek in hotel imeti Avstrijo kot krščansko-katoliško cesarstvo, ki naj gospoduje Nemčiji in Italiji ter vodi evropsko reakcijo v boju proti protestantskemu severu in brezverskemu, prekucijskemu zapadu: rimsko-nemško cesarstvo Karola Velikega in Otona Velikega v pomanjšani izdaji! Tako je nastal konkordat.

Ta Schwarzenberg-Thunova državna ideja je napravila popolen bankrot; bila je v političnem oziru absolutistno-birokratična, v narodnem centralistno-germanizatorna in v verskem rimsko-katoliška. In vse to v Avstriji, ki ima prebivalstvo raznih narodnosti in raznih ver, kjer zahteva različno kulturno in gospodarsko stanje tudi različno zakonodajo in upravo! Bachov absolutizem je povzročil izgubo Lombardije, velikanski državni dolg in nezadovoljnost avstrijskih narodov, ki je spravljala v nevarnost obstoj države. Prišla je oktoberska diploma, ki nam je prinesla zopet ustavo.

Oktoberska diploma sloni na pragmatični sankciji in računa z Avstrijo kot celoto, ki je sestavljena iz različnih dežel. Težišče te ustave je v kronovinah, oziroma pri narodih, ki so odločilni v tej ali oni deželi. Deželni zbori so pravna podlaga države, v katerih naj vladajo narodi, ki so kulturno in gospodarsko razviti. Ta ustava podreja manjše narode močnejšim sosedom in daje odločilno besedo stanovskim skupinam (višji duhovščini in plemstvu), kakor jih nahajamo v starih deželnih zborih do leta 1848. Nemci niso bili zadovoljni z oktobersko diplomom, ker je bilo njeno težišče v kronovinah; ta sistem je nasprotoval njih državni ideji. Zakaj, ko se je izjalovil poizkus z obnovljenjem rimskega cesarstva v naznačenem zmislu, ko se je morala Avstrija umakniti iz Italije, potem ji je ostala še Nemčija in tako se je rodila ideja o narodnem, t. j. nemškem cesarstvu. Oktoberska diploma pa je naletela na hud odpor tudi pri Madjarih, ker so si domnevali, da jim daje še premalo pravic; zato so ponovili svoje zahteve, ki so jih začasno dobili v viharnem letu 1848., a jih po premagani revoluciji zopet izgubili. Slovani so bili z načeli oktoberske diplome vobče zadovoljni in so ugovarjali le posameznostim, na pr. deželnim redom. Ker je bila osnova federalistna, jim je bila oktoberska diploma zastava, okrog katere so se zbirali v ustavnih bojih naslednjih let.

Oktobersko diplomom je izpodrinil februarski patent, ki ni drugega nego kodifikacija ali uzakonitev ideje o nemško-narodnem cesarstvu. Namen februarskega patenta je: vladati avstrijsko državo v nemško-narodnem zmislu, ali nemška kultura naj bi bila vsaj odločilna. Ta ustava je odsev zu-

nanje politike avstrijske, ki naj ji služi: Avstrija pozablja na svojo nalogo, ki jo ima na znotraj nasproti svojim narodom in se lovi za ciljem, ki ji utika korak za korakom z brezobzirno gotovostjo in doslednostjo. Februarski. patent prenaša težišče ustave v državni zbor in omejuje delokrog deželnih zborov, ki jih sestavlja po interesnem zastopstvu. To interesno zastopstvo je prikrojeno nemški državni ideji, zato daje vlado v roke veleposestvu in obrtno-trgovskemu kapitalu, ki sta bila najbolj razvita pri Nemcih. Februarska ustava je iz navedenih vzrokov zadela ob odpor vseh nenemških narodov.

16. Leto 1848. je postavilo Avstrijo pred življensko vprašanje: „Kako urediti s krvjo pridobljeno ustavo?“ Gordijski vozal je pretrgal absolutizem s tem, da je vzel zopet sam vlado v roke. Na ta način je bilo vprašanje le odloženo, a ne rešeno. Avstrijska manira! Leta 1860. je stala naša država drugič pred isto uganko.

Avstrija naj bi bila zveza enakopravnih narodov — to je bil program, ki ga je bil leta 1848. formuloval Palacký. Ta program je bil demokratičen, ker je slonel na narodnem načelu. Kromeriški ustavni odsek je zavrgel to načelo in se je poprijel zgodovinskih kronovin. Ravno tako oktrovana marčeva ustava iz 1849. leta, dasi je bil minister Bach naklonjen narodni avtonomiji,¹⁾ in pri tem je tudi ostalo v vseh poznejših ustavah.

K razvoju zgodovinskega načela so največ pripomogli Madjari; nanje so se naslanjali Čehi, Hrvatje in Poljaki, za katerimi so hodili tudi Slovenci. Odločilno je vplival s svojimi spisi imeniten madjarski politik baron Eötvös.²⁾

Eötvös razvija v spisu „Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich“ leta 1850. nazore, ki so značilni za madjarsko politiko pred tem letom in po njem. Eötvös zagovarja močno enotno Avstrijo, ki ne sme biti zveza po osebnem edinstvu združenih neodvisnih ustavnih držav (on sam je bil leta 1848. naučni minister v prvem ogrskem kabinetu grofa Batthyanyja, ko je bilo Ogrsko z ostalimi habsburškimi deželami zvezano samo po osebi vladarjevi!), marveč mora imeti enotno ustavo. Enakopravnost vseh narodnosti v državnem življenju je pa nemogoča in se ne da nikdar popol-

¹⁾ Programm zur Durchführung der nationalen Autonomie in Österreich. (Von einem Slaven.) Dunaj, 1885. To brošuro je spisal pod Bachovim vplivom rusinski politik A. vitez Dobrjanskij.

²⁾ Eötvös, Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich, 1. izdaja v Pešti 1850. — Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs, 3. izdaja v Lipskem 1859. — Die Nationalitätenfrage, 1. izdaja v Pešti 1865.

noma izvesti. Prvi pogoj načela o enakopravnosti bi bila razdelitev dežel po narodnosti, kar se pa ne da izvršiti. Samo tedaj bi mogla biti ta razdelitev popolna, ako bi se ne izvedla na podlagi ozemlja, ampak po prebivalcih tako, da posamezna občina ne izvršuje svojih političnih pravic v zvezi s svojimi sosedi, marveč v zvezi s svojimi rojaki.¹⁾ Razmerje poedinih delov do državne celote se naj uredi po zgodovinskih pravicah posameznih dežel.

Iste nazore razvija Eötwös v spisu „Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs“ iz leta 1859. Enotni državi prepušča zunanje stvari, vojaštvo, denarstvo in trgovino ter priznava, da je bila pred letom 1848. vlada za te skupne stvari na Ogrskem skoro ravno tako absolutna, kakor v drugih deželah. Važna je njegova zahteva, da morajo biti posamezni deli v čisto enakem razmerju do državne skupnosti. Ti deli pa, ki dajejo podlago državi, slone na zgodovinskem pravu posameznih dežel. Vpoštevati se mora zgodovinska narodnost in ne jezikovna, ker zgodovinska narodnost je ozko vezvana, da, identična z deželnimi posebnostmi. Narodno stremenje je pomenja toliko, kakor stremenje po deželni avtonomiji. Meje posameznih kronovin so zgodovinski dane. Dežele, ki so po zgodovinskem pravu deli ene krone, se lahko združijo. Jezikovnim potrebam narodnih manjšin v poedinih deželah zadostimo, ako uvedemo občinsko in županijsko (komitatsko) samoupravo.

V tretjem spisu „Die Nationalitätenfrage“ iz leta 1865. razlaga Eötwös podrobneje svoj nazor o narodnosti, ki mu je zavest skupnosti, pridobljena po vzajemnih spominih preteklosti in vzajemnih interesih sedanjosti. Važen faktor je sicer pri tem tudi skupnost jezika, toda skupni spomini preteklosti ter skupni interesi in upi sedanjosti zbujejo tudi med raznojezičnimi prebivalci enaka, da, časih še bolj krepka narodna čustva.

Tako je Eötwös razvil pojma t. zv. zgodovinske ali politične narodnosti in zgodovinsko-političnih individualitet. Narodnost v tem političnem pomenu, kakor jo je sprejel tudi Gumpłowicz,²⁾ koristi zgodovinskim narodom, t. j. onim, ki so igrali v zgodovini samostojno, državno vlogo, ki so imeli svojo državno neodvisnost, dočim so drugi manjši narodi, ki niso imeli svojega samostojnega, državnega življenja, ali pa ga zgodaj izgubili, preden so se

¹⁾ Tu je izražena narodna avtonomija na podlagi t. zv. osebnega načela. Ta način rešitve zagovarja zlasti dr. Karl Renner, med Slovenci Etbin Kristan.

²⁾ Dr. Ludwig Gumpłowicz, *Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn*. Inomost, 1879.

mogli politično ojačiti, po tej teoriji obsojeni, da hlapčujejo drugim, dokler se gospodarsko in kulturno toliko ne okrepe, da si izvojujejo priznanje svoje enakopravnosti. Zgodovinskim ali političnim narodom je seveda mnogo do tega, da se jim njih deželo prepuste v vladanje, kjer jim drugi ne delajo naporja; zato se potegujejo za kar največjo avtonomijo svojih zgodovinsko-političnih individualitet.

Proti centralistnim Nemcem, ki so zaslepljeni in omamljeni od svoje državne ideje o narodno-nemškem cesarstvu prezirali ves ustroj in razvoj avstrijske države, nastopajo Madžari, Čehi, Poljaki, Hrvatje in Slovenci za federalizem na podlagi zgodovinskega prava.

Palacký je po letu 1848. opustil svoj narodno-teritorialni federalizem in je leta 1865. v spisu „Ideja avstrijske države“¹⁾ formuloval svoj program na zgodovinsko-zemljepisni podlagi. Po Eötvösovi teoriji je proglasil Avstrijo za zvezo zgodovinsko-političnih individualitet. Slutil je že takrat dualizem, zato je ravno z ozirom nanj svoje naziranje iz leta 1848. o potrebi avstrijske države modifikoval z izrekom: „Bili smo pred Avstrijo in bodemo tudi po njej.“ Čehi so bili v letih 60. socialno in gospodarsko še premalo razviti, da bi bili sami političen narod v zmislu Eötvösevem, zato so se pod vodstvom dr. Riegra²⁾ oklenili češkega zgodovinskega plemstva. Kaj to pomenja, zgodovinsko plemstvo, je jasno izrazil leta 1845. grof J. M. Thun z besedami: „Ich bin weder ein Čeche, noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme.“³⁾ To je bila češka politična narodnost, kakor je bila na Ogrskem politična narodnost madjarska.

Revolucionarni Poljaki s svojimi plemenitaškimi veleposestniki, gospodujočimi nad kmetским prebivalstvom in nad Rusini, so se čisto naravno ogrevali za zgodovinsko pravo, ki naj jim pribori izgubljeno poljsko kraljestvo. Oni so bili političen narod in hoteli tudi ostati vsaj v Galiciji.

Zveza z Madžari je zavedla Hrvatje, da so slepo posnemali svoje učitelje v vsakem zgodovinskem salto mortale, kakršnih je vsa polna madjarska politika. Dober poznavalec in očividec tedanjih hrvaških razmer, Fran Erjavec, piše: „Starodavni ustav“ je bil malik, kateremu se je zdaj vse klanjalo, od katerega je vse pričakovalo spas naroda. Šovinizem je cvetel kakor nikdar poprej. . . . Narod pa je prišel iz dežja pod kap. Hrvatje, postavljeni na križpot, so se morali odločiti, s kom

¹⁾ Dr. František Palacký, *Idea státu Rakouského*. Praga, 1865.

²⁾ O dr. Riegru imamo življenjepis v slovenskem jeziku od dr. Ivana Žmavca: Dr. Frančišek Ladislav Rieger. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1903, str. 155—181.)

³⁾ T. G. Masaryk, *Česká otazká*. (Praga, 1895, str. 104.)

se hočejo politično zvezati. Vabili so jih v Beč, mamili so jih v Pešto. Vedeli so, da jim pravega prijatelja ni tukaj, ni tamkaj, temveč povsod le zaveznik za silo. Zato so oprezali in odkladali odloko, kolikor dolgo so mogli in to temveč, ker v tej stvari med njimi ni bilo sloge.¹⁾

Leta 1861. se je nudila Hrvatom prilika, da popravijo, kar so zagrešili njih velikaši 1790. leta, a zaman: „more patrio“ so se zopet izjavili za državnopravno zvezo z Ogrskim in razglasili, da ne priznavajo nobenih skupnih zadev z Avstrijo, prav tako, kakor Madjari kljub zgodovinski resnici, katero je vneto zagovarjal Eötvös še 1859. leta! Pač je manjšina uvidevala, da obstojajo skupne zadeve med Avstrijo in Hrvaškim, ki jih je treba urediti, toda večina ni imela zmisla za dejanski položaj in je, sledeč madjarski politični terminologiji, pripravljala pot dualizmu. A dr. Ante Starčević, odklanjajoč v zvezi z dr. Kvaternikom i Dunaj i Pešto, razglašala narodno dogmo, da more hrvaško državo ustvariti samo „Bog i Hrvati“!²⁾ To postopanje je bilo v protislovju z zaključki sabora iz leta 1848.: Hrvaška je zatajila svojega Jelačića! V strahu pred dunajskim absolutizmom so pozabili Hrvatje, da morejo svobodo in boljšo prihodnost svojega naroda pridobiti in ohraniti prej v zvezi z vsemi avstrijskimi narodi nego v zvezi z Ogrskim, v katerem gospodujejo Madjari — to je zaman poudarjal Kukuljević.³⁾ Andrej Einspieler je obžaloval, da so Hrvatje zatajili celo gibanje iz 1848. in 1849. leta, ter upal, da zdravi in praktični čut hrvaškega ljudstva manjšino iz leta 1861. izpremeni v večino.⁴⁾ „Slovenec“ je svaril Hrvate, naj se ne dajo preslepiti Deakovemu „belemu listu“.⁵⁾ In daljši razvoj je pokazal, da so Hrvatje pod vodstvom svojega plemstva delali za madjarsko politično idejo!

In Slovenci?

V boju proti nemškemu centralizmu se oklepajo oktoberske diplome. Središče slovenske politike postaja Kranjsko. Narodni program iz 1848. leta, sloneč na prirodnem pravu, se umika zgodovinskemu načelu. Matija Majar sicer zopet vneto zagovarja združenje slovenskih pokrajin v eno deželo,⁶⁾ tudi s p o m e n i c a, poslana Schmerlingu z 19.386 podpisi, daje

¹⁾ Fr. Poljanec (Fr. Erjavec), Spomini s pota. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 140.)

²⁾ Dr. Rudolf Horvat, l. c. str. 200 in naslednje.

³⁾ I. K. S. (Ivan Kukuljević Sakcinski), Narodna moralna snaga u žni h Slavenah i hrvatske političke stranke. (Zagreb, 1865, str. 13.)

⁴⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1862, VI. zv. str. 372.

⁵⁾ „Slovenec“, 94. šte. z dne 6. dec. 1865; 95. šte. z dne 10. dec. 865.

⁶⁾ „Novice“, 11. šte. z dne 13. marca 1861; 12. šte. z dne 20. marca 1861.

ministru v preudarek, ali bi se ne mogla enakopravnost v šoli in uradu lažje in ceneje izvršiti, ako bi se slovenske dežele spojile v eno administrativno kronovino;¹⁾ isto željo izraža dr. Bleiweis v kranjskem deželnem zboru dne 8. aprila 1861. leta: toda to je bil le vzor, ki so o njem mislili odločilni kranjski politiki, da se mu že približujejo, ako ga imajo skritega v svojem srcu in ga omenjajo ob gotovih svečanostnih prilikah. Za dnevno politiko pa je zahteval od 1861. leta naprej slovenski program: 1) narodno enakopravnost in 2) razširjenje deželne avtonomije v okvirju enotne, ustavne Avstrije.²⁾

Odločilni politiki kranjski so upali, da koristi vsemu narodu, kar koristi Kranjskemu; oni so pozabljali, da deželna avtonomija ubija narodno enakopravnost. Uvidevali pa so, da bi bile dežele, kjer stanujejo Slovenci, premajhne za vse one naloge, katere jim odmerja oktoberska diploma. Zato so iskali deželne skupine, historično-politične individualitete, in so jo tudi srečno iztaknili. Kar je Čehom in Hrvatom njih državno pravo, to bodi Slovencem „notranje-avstrijska skupina“. Predvsem je delal za ta program Andrej Einspieler; zgodovinsko gradivo, s katerim se je utemeljevala ta skupina, sta pa podajala Peter Hicinger³⁾ in Peter pl. Radics.⁴⁾ Tako je nastal narodno-politični program, sklenjen v Mariboru dne 25. septembra 1865. leta. Mariborskega shoda so se udeležili s Kranjskega: dr. Bleiweis, dr. Costa, Svetec in dr. Toman, s Koroškega: Einspieler, s Štajerskega: dr. Dominkuš, dr. Geršak, Herman, dr. Benjamin in Gustav Ipavic, Kapus, Lipold, dr. Muršec, dr. Pavlič, dr. Prelog, dr. Radej, Ratej, dr. Raziag, dr. Sernec, dr. Vošnjak, Davorin Trstenjak, Žuža in drugi. Predsedoval je dr. Bleiweis, poročal pa je Svetec.⁵⁾ Sad tega shoda so naslednji sklepi:

Kranjskemu vojvodstvu se naj povrne zemljiška celota, kakor je bila ustanovljena s pismom cesarja Karola V. z dne 16. marca 1522. Združijo naj se s Kranjskim vzhodna Istra ali grofija Pazinska, potem Trst in Krasa tisti del, ki je zdaj združen z grofijo Goriško.

V deželnih zborih z mešanim prebivalstvom se ustanove narodne kurije. Skupne reči ilirskega kraljestva (Kranjsko, Koroško in Primorsko) in štajerske vojvodine, ki tvorita notranje-avstrijsko skupino, naj zastopa skupni zbor, kamor pošiljajo

1) „Novice“, 18. šte. z dne 1. maja 1861.

2) „Novice“, 45. šte. z dne 6. nov. 1861.

3) „Novice“, 30. šte. z dne 26. jul. 1865.

4) „Triglav“, 66. šte. z dne 18. avg. 1865, 67. šte. z dne 22. avg. 1865; 68. šte. z dne 25. avg. 1865; 69. šte. z dne 29. avg. 1865.

5) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini. (Izdala Slovenska Matica, Ljubljana, l. zv. 1905, str. 187.)

svoje poslance deželni zbori te skupine. Narodne potrebe Slovencev zastopa narodni zbor, sestavljen iz poslancev slovenskih deželnozbornskih kurij. Skupne državne stvari se obravnavajo v zmislu oktoberske diplome v državnem zboru, kamor pošiljajo svoje poslance deželni zbori in kjer se glasuje po skupinah. Vsako deželo vlada deželna vlada, vsako deželno skupino dvorna pisarna, vso državo pa ministerstvo na Dunaju.

Mariborski program zahteva narodno samoupravo ali self-governement s troje upravnih organizmov: soseska, občina in županija po zgledu ogrskih komitatov, imajoča politično in sodno upravo I. stopnje. Na ta način bi se omejeval birokratizem. Končno obsega program določbe glede narodne enakopravnosti: med Slovenci morajo biti vsi uradniki slovenščine zmožni v govoru in pisavi; v vseh ljudskih šolah slovenskih krajev bodi slovenščina učni jezik; srednje šole (gimnazije in realke) naj bodo utrakvistne, da bo kolikor mogoče polovica predmetov s slovenskim, polovica pa z nemškim (laškim) učnim jezikom; slovenščina je v notranje-avstrijski skupini za vsakega obligatna, ker je deželni jezik; na vseučilišču se predavajo pravoslovni predmeti tudi slovenski; pri višjem sodišču morajo biti slovenščine zmožni svetniki po razmerju slovenskega prebivalstva.¹⁾

Mariborski program, sloneč na zgodovinskem pravu, je izzval živahen razgovor. Dr. Vošnjak, ki ga je zagovarjal pred vojno 1866. leta, je bil po vojni proti njemu, ker so se izpremenile politične razmere, ki so pokazale moč narodne ideje.²⁾ Napisal je tudi brošuro „Slovenci, kaj čemo?“ v kateri nastopa proti notranje-avstrijski skupini in zagovarja združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov.³⁾ Na površje prihaja zopet vprašanje slovenske in jugoslovanske skupine, ker se je govorilo o tem, da misli vlada združiti Kranjsko s Primorskim v eno deželo z enim deželnim zborom v Trstu in priklopiti tej skupini še beneške Slovence.⁴⁾ Poudarja se, da so Slovenci za zgodovinsko pravo, ako ni v nesoglasju z narodnostjo, sicer pa je treba dajati prednost narodnostnemu načelu: ono bodi vodilo pri sestavljanju slovenskega političnega programa, a ne zarjavele reminiscence starodavnih dob, ki se nikakor ne ujemajo več z duhom časa.⁵⁾ Celó Einspieler sam, ki se je najbolj potegoval za notranje-avstrijsko skupino, je začel po-

1) „Novice“, 40. šte. z dne 4. okt. 1865. in „Slovenec“, 77. šte. z dne 7. okt. 1865.

2) „Slovenec“, 78. šte. z dne 11. okt. 1865; 19. šte. z dne 7. marca 1866; 76. šte. z dne 22. sept. 1866.

3) Dr. Jos. Vošnjak, Slovinci, kaj čemo? Ljubljana, 1867.

4) „Novice“, 34. šte. z dne 22. avg. 1866.

5) „Slovenec“, 79. šte. z dne 3. okt. 1866.

puščati dosledno zgodovinsko načelo in je govoril o združenju ilirskega kraljestva z južnim Štajerskim.¹⁾ Jugoslovanski skupini se je z druge strani nasprotovalo, dokler Hrvatje sami nimajo enotnega programa in ne vedo, kam.²⁾ Tudi dr. Bleiweis je uvideval, da je notranje-avstrijska skupina neizvedljiva, in je poudarjal potrebo združenja vseh Slovencev v eno administrativno-politično celoto; vprašanje je le: Kako?³⁾

Za narodno pravo in jugoslovansko skupino se je pote goval zlasti Luka Svetec, ki je pisal: „Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo, dokler se bodemo na historijo opirali. Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka.“⁴⁾ Dobro je tudi pojasnjeval Svetec, da je n. pr. ilirsko kraljestvo le enostranski diplomatičen akt cesarja Franca I., ki ne veže ne vladarja in ne naroda, in da po zgodovinskem pravu ni možno združenje ilirskega kraljestva z južno Štajersko (načrt Einspielerjev). Tudi zedinjenja Kranjskega s Primorskim vlada ne more izvršiti po zgodovinskem pravu. Zgodovinsko je utrjena le notranje-avstrijska skupina, ta je pa zdaj nepraktična tudi zato, ker je Nemci nikakor ne marajo in jih Slovenci siliti ne morejo niti nočejo, torej: „Dajmo historiji in njenim izročilom slovo in primimo se odločno narodne ideje.“⁵⁾ Obenem je razpravljaval Svetec o sredstvih, ki naj dovedejo do cilja: zbor zastopnikov vseh Slovencev, izvoljen na podlagi splošne volilne pravice, naj se izreče o prihodnji državnopravni uredbi.⁶⁾

Mariborski program je bilo mrtvorojeno dete. Vojna 1866. leta, ko so beneški Slovenci prišli pod Italijo kljub prizadevanju svojih rojakov⁷⁾ in ko se je videlo, kako se Nemčija združuje korak za korakom, je zopet povzdignila narodno idejo, opirajočo se na prirodno pravo. Tako je izginila z dnevnega reda notranje-avstrijska skupina; narodna enakopravnost in razširjenje deželne avtonomije je pa ostal najbližji cilj slovenske politike.

17. Avstrija je mogla obstati izključno nemška in katoliška toliko časa, dokler so bili drugi avstrijski narodi še malo razviti.⁸⁾ Z gospodarskim in socialnim razvojem drugih narodnosti se začenja preobrat. Bachov absolutizem in Schmerlingov cen-

1) „Slovenec“, 81. šte v. z dne 10. okt. 1866.

2) „Slovenec“, 87. šte v. z dne 31. okt. 1866.

3) „Novice“, 34. šte v. z dne 22. avg. 1866.

4) „Novice“, 40. šte v. z dne 3. okt. 1866.

5) „Novice“, 41. šte v. z dne 10. okt. 1866.

6) „Slovenec“, 88. šte v. z dne 3. nov. 1866.

7) „Slovenec“, 67. šte v. z dne 22. avg. 1866; 77. šte v. z dne 26. sept. 1866; 86. šte v. z dne 27. okt. 1866.

8) Rudolf Springer, l. c. str. 32 in naslednje.

tralizem dokončujeta, kar je pripravljala avstrijska politika prejšnjih stoletij, ki je zlasti iz Madjarov napravila to, kar so: narod politikov par excellence, ki pod pretvezo ustavnosti, verske in politične svobode zida svojo izključno madjarsko narodno državo. To je bil politični cilj K o š u t o v. Kar je zgrešila Avstrija v narodnem, verskem in političnem oziru, ker ni priznala ni narodnega, ni verskega, ni ustavnega gibanja: vse to je bila voda na mlin Madjarov, ki so nastopali za ustavnost in svobodo ter pod tem geslom zbirali okrog sebe vse, kar je bilo protireakcionarnega. Tako so pridobili zase zlasti Hrvate. Schmerling je padel in prišel je Belcredi s septemberskim manifestom (20. septembra 1865. leta).

Septemberski manifest ustavlja februarski patent in hoče na podlagi oktoberske diplome dognati spravo z Ogrskim in Hrvaškim. Nemški centralizem se umika federalizmu, čigar stebri so Madjari, Čehi, Poljaki in Hrvatje. Tako je nastala Belcredijeva „pentarhija“: Habsburška monarhija se razdeli v pet skupin: Avstrijsko, Ogrsko, Češko, Gališko in Hrvaško-Slavonsko. Za celo cesarstvo je skupen državni zbor s skupnim ministertvom v zmislu oktoberske diplome. Vsaka skupina ima svoj skupinski zbor s kompetenco ožjega državnega zbora in svojega dvornega kancelarja. Vsaka dežela ima svoj deželni zbor s kolikor mogoče veliko avtonomijo in svojo deželno vlado. Vse narodnosti so enakopravne. — Ta ustava bi bila koristila zgodovinskim narodom, Slovence pa potisnila v avstrijsko skupino, kjer bi bili odločevali Nemci. Po januarskem patentu (2. januarja 1867. leta) sklicani „izredni državni zbor“ naj bi se bil posvetoval o tej ustavni izpremibi. A namesto nje je prišel Beust.

Vojna leta 1866. je potisnila Avstrijo končno iz Nemčije in Italije. Sedaj je bila prilika, da najde Avstrija sama sebe, t. j. svoje narode, da najde svoje stališče v krogu evropskih držav; toda tradicija je bila močnejša nego dejanske razmere. In ta tradicija ni mogla preboleti, da je protestantska Prusija odvzela katoliški Avstriji vodstvo Nemčije, iz katere hoče napraviti narodno, protestantsko cesarstvo. Ta misel se je upirala tradicionalni politiki katoliških Habsburžanov, ki so živeli še vedno v preteklosti. Zato je bilo treba sprave z Madjari za kakršnokoli ceno, da je katoliška Avstrija za vsak slučaj zavarovana in združena za boj s protestantsko Prusijo. In tedanji interesi Habsburžanov so bili identični z interesi onega socialnega sloja, ki je predstavljal takrat med Nemci političen faktor: nemške buržoazije. Ker je bila Avstrija iztisnjena iz Nemčije in Italije in ker so izgubili avstrijski Nemci politična tla na Ogrskem, tedaj so hoteli obdržati vlado vsaj v enem delu države. Popustili so boj z Madjari, sklenili

z njimi kompromis in si razdelili plen: Madjari naj vladajo ogrske narode, Nemci pa avstrijske — du a l i z e m je bil gotov. Da si pa pridobe pri tem delu zaveznikov in pomočnikov, zato so dali Nemci primerno avtonomijo Poljakom, t. j. vladu nad Rusini, Madjari pa Hrvatom nad Srbi. Kupčija je bila sklenjena.

Slovani so sokrivi dualizma.

Češka državnopravna politika s svojo pasivno opozicijo se je izjalovila, ker je precenjevala svojo politično moč. Udala se je vodstvu zgodovinskega plemstva, ker je upala, da bo češko plemstvo protiutež madjarski in nemško-centralistni aristokraciji ter nemški buržoaziji, ki sta pripravljali delitev Avstrije. V odločilnem trenutku pa je češka aristokracija zapustila Čehe. Dr. Rieger je pisal 1. avgusta 1866. leta, ko je bil s Palackim, Strossmayerjem in Mažuraničem pri slovanskem shodu na Dunaju: „Jezim se edino na našo aristokracijo, katere matadorji kljub opetovanemu vabilu ne pridejo prav v tem trenutku, ko bi mogli ravno največ koristiti.“¹⁾

Hrvatje so sicer končno uvideli, kam jih je zavedla dosedanja negativna politika nasproti Avstriji. Večina sabora je 18. decembra 1866. leta sklenila, da se začne samostojno pogajati z Avstrijo, in 19. decembra 1866. leta je sprejela adresu v tem zmislu; toda bilo je že prepozno; Ogrska je odločila usodo Hrvaške brez njenega sodelovanja.²⁾

Naravnost uboga pa je bila slovenska politika 1867. leta in to kljub sijajni zmagi na Kranjskem in Štajerskem, ki je zbudila pozornost celo v tujini.³⁾ Ladja brez krmarja sredi Jazburkanega morja — to je slika tedanje slovenske politike.

„Novice“ niso mogle verjeti, da bi češki, hrvaški in poljski federalisti, snujoč Belcredijevo „pentarihijo“ pri slovanskem shodu na Dunaju meseca avgusta 1866. leta, prepuščali Slovence brez njih vednosti in volje nemški skupini, oziroma lastni usodi!⁴⁾ Posamezniki so sicer uvidevali, kako so speljali Madjari z zgodovinskim pravom na led avstrijske Slované, ki na ta način ne morejo priti do skupnega slovanskega programa;⁵⁾ toda to so bili le utrinki, zapadajoči v splošni desorganizaciji in frazeologiji. Shoda federalistov na Dunaju dne 15. februarja 1867. leta, ki naj bi bil določil stališče Slovanov po padcu Belcredija, so se udeležili tudi Slovenci in sicer: dr. Costa, dr. Dominkuš, vitez Gariboldi, dr. Klun, Svetec, dr. Toman in dr. Vošnjak. Sklenil se je solidaren nastop. Dr. Valentin Zarnik je rotil Poljake, naj ostanejo zvesti slovanski solidarnosti, in

1) Dr. Ivan Žmavc, I. c. str. 177.

2) Dr. Rudolf Horvat, I. c. str. 252 in naslednje.

3) „Novice“, 6. števec. z dne 6. febr. 1867.

4) „Novice“, 33. števec. z dne 15. avg. 1866.

5) „Novice“, 42. števec. z dne 17. okt. 1866.

Slovence, da se morajo držati Čehov in tudi najmanjšega kora ne storiti brez porazumljenja ž njimi.¹⁾ Toda Slovani so obračali — Beust je pa obrnil. Slovansko solidarnost je razbila vladna sila: čutili so jo najbolj Čehi, Poljaki so ji previdno ušli, a Slovenci so se spokorili, ker so izprevideli, da jim posnemanje češke taktike škoduje, Čehom pa nič ne koristi, dokler so Poljaki nezanesljivi. To je poudarjal Slovencem tudi dr. Rieger.²⁾ Slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) so glasovali za dualizem, dasi sta Svetec in dr. Toman govorila proti njemu in ga imenovala „grob našega življenja“ (besede Tomanove). In zakaj tako? Imeli so sicer namen, da glasujejo proti. Ko so se pa Poljaki izjavili za dualizem, so izpremenili tudi Slovenci svoj namen z ozirom na solidarnost ž njimi, z ozirom na obljubljeno razširjenje deželne avtonomije in z ozirom na to, ker niso hoteli motiti soglasja v zboru.³⁾ Kranjska politika, posnemajoča zgodovinske narode!

Glede decemberske ustave (21. decembra 1867. leta), ki izpreminja februarski patent v zmyslu dualizma, so bili slovenski poslanci na predlog dr. Kluna sklenili z večino petih glasov (Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold in Svetec) proti dvema (Pintar in dr. Toman), da glasujejo zanjo. Pri glasovanju so se pa cepili: manjšina (Lipold, dr. Klun in Svetec) je glasovala za, večina pa proti (grof Barbo, Črne, Pintar in dr. Toman). Svetec je pojasnjeval postanek dualizma in postopanje slovenskih poslancev. Večina, ki je glasovala proti, je to storila z ozirom na Poljake in tirolske Nemce, dasi podpirajo Slovenci Poljake le iz solidarnosti in ne iz prepričanja, da bi bilo vse to dobro zanje, kar koristi onim, ki si hočejo zagotoviti popolno vlado nad Rusini. Manjšina pa je glasovala za decembersko ustavo z ozirom na § 19. o narodni enakopravnosti in z ozirom na razširjeno deželno avtonomijo,⁴⁾ kar je zahtevala tudi spomenica, ki so jo izročili slovenski državni poslanci Beustovemu ministerstvu.⁵⁾ Vsaka stran je imela torej svoj prav: Slovenci so ustregli i svojim zaveznikom i vladi!

18. Podlaga slovenski politiki je mogel biti le kmet-ski stan. Vodstvo kmetske mase je prišlo v roke nižje duhov-

¹⁾ „Slovenec“, 21. šte. v. dne 19. febr. 1867.

²⁾ Riegrovo pismo iz leta 1867. in Klunovo pismo z dne 28. avg. 1867. KB. (Priobčeni v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 72; zv. VI. str. 133—135.)

³⁾ „Novice“, 24. šte. v. dne 12. jun. 1867.

⁴⁾ „Novice“, 43. šte. v. dne 23. okt. 1867; 44. šte. v. dne 30. okt. 1867; 4. šte. v. dne 22. jan. 1868; 5. šte. v. dne 29. jan. 1868; 6. šte. v. dne 5. febr. 1868; 7. šte. v. dne 12. febr. 1868.

⁵⁾ „Novice“, 29. šte. v. dne 17. jul. 1867.

ščine in poedinih posvetnjakov, izvršujočih t. zv. svobodne poklice. Stališče slovenske duhovščine označuje dr. Jos. Rogač takole: „Mati me je rodila Slovenca, država sprejela Avstrijca, cerkev krstila katoličana, posvetila tudi duhovnika; Nemca v sebi — njega se ne zavedam ne pred Bogom, ne pred ljudmi.“¹⁾ Višja duhovščina je bila po Slovenskem ali brezbrizna ali celo nasprotna narodnemu gibanju, na pr. škof dr. Vidmar na Kranjskem ali dr. Stepišnik, naslednik Slomšekov, na Štajerskem. Častna izjema sta zlasti primorska vladiki Dobrila in Legat ter ljubljanski kanoniki in bogoslovni profesorji dr. Čebašek, dr. Pogačar, dr. Vončina in drugi.

Vsak narod, najsi bo še tako ubog, ohrani svojo nižjo duhovščino. Cerkevna opravila, ki tako globoko posegajo v notranje in zunanje življenje priprostega človeka, se morajo izvirševati v narodnem jeziku, sicer ne dosejajo svojega namena. Duhovnik — tujec je stalno nemogoč. Kmet ni ofenziven, ker svoje narodnosti ne širi, pač pa je defenziven: on svojo narodnost brani in ohrani. Njegov stan, ki zahteva razsežnost zemljišča, njegova oddaljenost in osamljenost od kulturnih in gospodarskih središč, vse to mu pripomore, da se ne potuji, ako je naseljen na enotnem ozemlju. Dr. Renner (Rudolf Springer) pravi v tem oziru, da bi morali izpremeniti ves gospodarski ustroj današnje družbe, ako bi hoteli kompaktno naseljene narode iznaroditi: po izgledu Rimljanov bi jih morali zaslužniti in jih prodati v tujino!²⁾

Zato se je ohranil tudi slovenski kmet kljub tisočletnemu nemškemu gospodstvu, seveda zaostal v kulturi in gospodarstvu, a duhovščina je postala naravna njegova zaveznica in voditeljica v boju za narodno enakopravnost, ko je napočila ustavna doba. Po prvi zarji ustavnosti 1848. leta nas je absolutizem zazibal v desetletno politično spanje. Ko nas je oktoberska diploma zbudila zopet k ustavnemu življenju, se je začelo politično gibanje, ki pa ni moglo biti takoj odločno in jasno. V ospredje so stopale bolj osebe nego načela. Polagoma so se bistrili pojmi in snovale stranke.

Avstrija se je iz stanovske fevdalne države jela pretvarjati v moderno meščansko državo. Vse to je zahtevalo velikih upravnih, sodnih in predvsem gospodarskih preuredb. Napaka Bachova je bila, da je reformoval od zgoraj doli namesto od spodaj navzgor. Aristokratija v zvezi z birokratijo naj bi bila ustvarila novo, meščansko Avstrijo, kar bi bila mogla storiti le demokratija, sodelovanje narodov. Seveda ne smemo pozabiti, da je Bacha rodila fevdalna protirevolucija. Vse je izha-

¹⁾ Dr. Jos. Rogač, Narodnost in slovenstvo. (Ljubljana, 1860, str. 55.)

²⁾ Rudolf Springer, l. c. str. 67.

jalo iz enega središča: z Dunaja in vladalo je eno načelo: nemško. Ustavna doba je pa poklicala k političnemu življenju narode in naravno se je sedaj vnel boj za vlado. Slovenski kmet je po dvodstvom duhovščine prihajal s svojimi primitivnimi zahtevami, da se naj po šolah uči in po uradih uraduje v njegovem jeziku. Temu so se upirali Nemci in Italijani iz čisto umljivih razlogov, ker bi jih bila uvedba slovenskega jezika izpodrinila iz šol in uradov ali jim pa vsaj delala težave pri poslovanju. Pridružili so se jim v tej borbi meščani in plemiči, deloma tujci, deloma potujčeni domačini, ki se nikakor niso mogli vživeti v novo dobo, ker so bili močje stare šole. Niso si mogli misliti, da bi se slovenščina kdaj povzdignila do veljave. Plemstvo je že tako izgubilo glavno svojo moč z odpravo podložništva, ostala mu je le država z vsemi sinekurami, zato je branilo njen nemški značaj. K tem nasprotnikom so uskočili tudi nekateri slovenski posvetnjaki, bodisi iz sebičnosti, bodisi iz drugih nagibov, kar ni nič nenavadnega v političnem življenju, zlasti v takih prehodnih dobah, ko se iz starega poraja nekaj novega.

Tako sta se polagoma izkristalizovali na Slovenskem dve politični stranki: narodna, ki je obsegala slovensko kmetско ljudstvo, kolikor je prihajalo politično v poštev, to je: v kolikor je bilo socialno in s tem tudi narodno samostojno, ter nemška, oziroma laška, obsegajoča vse one sloje, ki so imeli svoje gospodarske interese, da so se upirali prodiranju Slovencev v javno življenje. A izmed onih slovenskih posvetnjakov, ki so se pridružili v tem boju zoper svoje rojake Nemcem, je bil najpomembnejši Dragotin Dežman (1821—1889), ki je postal tip nemškutarja, kakor imenujejo Slovenci take uskoke.

Šuklje je v svoji izborni razpravi o Palackem napisal naslednje besede: „Celo pri najbolj izobraženih ljudeh je to kaj prav navadnega, da izpreminjajo svoja načela (politična), da zapustijo svoje prijatelje in somišljenike ter sramotno pobegnejo v nasprotni tabor. To se godi iz dvojnega vzroka: Ali ni bilo pri njih onega pravega prepričanja, katero izvira le iz resnega premišljevanja in preudarjanja, katero je nasledek temeljitih študij in mnogovrstnih skušenj, in potem je begunstvo nasledek duševne plitvosti in površnosti; ali pa so ti uskoki predrugačili svoje mnenje le iz materialnih razlogov, iz grde sebičnosti, iz nizke čistilakomnosti, in potem izvira njihov odpad iz podlosti in nemoralnosti.“¹⁾

¹⁾ Fr. Šuklje, I. c. str. 54.

Kako si razlagamo ta pojav pri Dežmanu? Levstik,¹⁾ Svetec,²⁾ Trdina³⁾ in dr. Vošnjak⁴⁾ sodijo, da sta ga gnali v odpadništvo častilakomnost in ljubosumnost glavno nasproti Tomanu. Brezdvomno je igralo osebno vprašanje svojo ulogo, ker se Dežman po svoji zunanosti ni mogel kosati z lepim, ognjevitim Tomanom. Zapostavljali so ga, dasi je bil duševno veliko višji nego dr. Toman,⁵⁾ čigar značaj tudi ni bil brez ničemurnosti.⁶⁾ Ze od leta 1858. dalje je imel Dežman znanstvene boje z Davorinom Trstenjakom⁷⁾ in dr. E. H. Costo; potem pa je prišla vmes še politika, ki ga je izvabila popolnoma v nasprotni tabor, kjer je vztrajal do smrti.

Ko je Dežman ob otvoritvi „Rudolfina“ dne 2. decembra 1888. leta s slovensko besedo, kakršno je slišati malokdaj, globoko ganjen, navdušeno slavil znamenitosti in krasote Kranjske ter navajaje Vodnikove verze pozival mladino, kako naj ljubi to zemljo, takrat — pravi Levec⁸⁾ — smo še jeden pot živo čutili, kaj je izgubil narod slovenski s tem izrednim možem, čigar pesni se odlikujejo po globokem čutu, plemenitem veselju po narodi, po zdravem humorju, po politični odločnosti in po pripovedni nadarjenosti; ki se kaže v prozi navdušenega Slovana in temeljitega poznavatelja slovenskega slovstva, ki je pisal obče lep in krepak jezik, ki je, sam vsestransko omikan in navdušen za vsak napredek, vplival narodno, literarno in znanstveno zlasti na dovtetne ljubljanske dijake (Erjavec, Simon Jenko, Kermavner, Levstik, Mandelc, Stritar, Trdina, Tušek, Valjavec, Zarnik), on, ki je bil desna roka Bleiweisova in up Slovencev... — Kranjska dežela ga je sicer obdržala kot učenjaka, naravoslovca in stari-noslovca, toda obenem je izgubila v njem slovenskega politika; zato je pa dobila kot nadomestilo dr. Costo, ki se je iz nadutega nemškega učenjaka čez noč prelevil v Slovenca!

Dežmanovo narodno in politično mišljenje se je razvijalo v dobi slovenskega preporoda, ko so se Slovenci pod vplivom svobodomiselnih idej zapadne Evrope jeli gibati narodno in politično. Ni to naša sramota, da smo se po Nemcih udeležo-

¹⁾ „Pavliha“, 5. šte. z dne 30. junija 1870.

²⁾ Pismo Svetčevo z dne 7. novembra 1908.

³⁾ Janez Trdina, l. c. str. 720.

⁴⁾ Dr. Jos Vošnjak, Spomini, l. c. str. 88.

⁵⁾ Dr. Fr. Oblak, Dr. Karol Lavrič in njegova doba. (Gorica, 1906, str. 25—26.)

⁶⁾ Davorin Trstenjak piše 1870. leta, da se glasi sodba o Tomanu v pisarni ministerskega predsednika Potockeega naslednje: Toman ist ein eitler politischer Geck. *KB.*

⁷⁾ Pismo Trstenjakovo z dne 28. aprila 1858. *KB.*

⁸⁾ Fr. Levec, Karl Deschmann. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 254—256.)

vali splošne kulture, na drugi strani ni bilo dano Nemcem na prosto voljo, ali hočejo ali nočejo biti naši kulturni posredovalci: zgodovinski razvoj, utemeljen v naši zemljepisni legi, nam je odkazal to razmerje dotlej, dokler si ne priborimo vseh onih socialnih faktorjev, ki so v moderni kulturi in modernem gospodarstvu potrebni, da igra posamezen narod samostojno ulogo. Ta doba ni še tako blizu, tem manj je mogla biti takrat, pred 50. leti, ko smo komaj stopali v javno življenje. Ako je zagovarjal Dežman nemško kulturo kot sredstvo k lastnemu napredovanju,¹⁾ je s tem le glasneje poudarjal to, o čemer so drugi tem manj govorili, čim bolj so v istini to sredstvo uporabljali.

Občevalni in parlamentarni jezik slovenskih voditeljev je bil v začetku izvečine nemški. Pri prvih volitvah za deželni zbor kranjski se priporočajo za kandidate tudi Nemci, na pr. dr. Gauster²⁾, ki je razvil v pismu na Bleiweisa naslednji program: „Nemški element je samo, naj bi bil samo duševna vez različnih bratovskih narodov v Avstriji, le duh naj vlada, duh, ki noče drugega nego napredek izobrazbe, in meni se zdi, da je ravno velika naloga nemškega duha v Avstriji: pospeševati svobodni razvoj, individualno samostojnost, v kolikor se to le da združiti z blaginjo celote.“³⁾ Šlo se je samo za to, da se mladi slovenski kulturi, opirajoči se na starejšo in mogočnejšo nemško kulturo, daje dovolj zraka in svetlobe, da more poganjati svoje cvetje in prinašati svoj sad. S pesniškimi besedami je pojasnil to razmerje leta 1850. Anton grof Auersperg v pismu na Bleiweisa: Slovensko ljudstvo se mora še nekaj časa učiti in ne more pri tem še pogrešati nemške omike. S tem pa ne oviramo njegove prihodnosti, kakor ne oškodujemo življenskih upov nadepolnemu mladeniču, če ga opozarjamo na nekatere pomanjkljivosti v njegovi izobrazbi, ki jih mora še popraviti. Poslanstvo nemštva je na slovanskih tleh sicer nujno, toda le prehodno in preneha, ko izpolni svoj namen. To ni nič nečastnega za nemštvo, ako izgine nekoč na ta način iz slovanskih dežel, kakor ni sramotna smrt starca, ki je dostojno izvršil svojo življensko nalogo in se bliža po naravnem potu svojemu koncu.⁴⁾ Podobno piše tudi Slo m š e k 1855. leta, češ, da Slovencem v sedanjih razmerah nikakor ne kaže nemščino odstranjevati, marveč pred-

¹⁾ Pismo Dežmanovo Valentinu Zarniku, z dne 9. jan. 1861. *K. B.* (Priobčeno v *Naših Zapiskih*, Ljubljana, 1909, zv. I. str. 13.)

²⁾ „Novice“, 11. šte v. z dne 13. marca 1861; 12. šte v. z dne 20. marca 1861.

³⁾ Pismo dr. M. Gausterja z dne 16. marca 1861. *KB.* (Priobčeno v *Naših Zapiskih*, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.)

⁴⁾ Pismo Antona grofa Auersperga z dne 12. dec. 1850. *KB.* (Priobčil dr. Janko Lokar v „Carniola“, Ljubljana, I. letnik 1908, str. 195—198.)

vsem slovenščino na noge postaviti in na materni jezik gospodarjevega dodevati, da se mladini skozi domača vrata odpira v sosedno hišo.¹⁾

Usodno za nas in za Dežmana je bilo to, da je začel nemško kulturo, ki mu je bila izprva le sredstvo, zamenjavati s ciljem. O tem, v koliko bodi nemštvo pripomoček za nadaljnjo, višjo omiko, so mnenja lahko različna; kakor hitro pa prekoračimo to mejo in si stavimo nemštvo za smoter svojega prizadevanja: tu stojimo na razpotju.

Dežman se od zapadne Evrope ni navzel samo narodne ideje, s čimer nam je veliko koristil, marveč tudi svobodomiselnost, ki nam je bila pa pri njem v škodo, dasi bi nam bila lahko v korist. Bil je izmed redkih mož na Slovenskem, ki je imel odprt pogled po svetu in je videl, kako velike korake je treba delati Slovence, da dohite svoje sosede. In tu se je prenaglil! Na Dunaju je v državnem zboru opazal, kako proti centralizaciji, ki je bila zoprna tudi njemu, nastopajo Čehi s posnemanjem madjarske taktike, ne brigajoč se, kaj bo z drugimi avstrijskimi narodi, če oni dosežejo svoje državno pravo. Videl je, kako ljub bi še bil nekaterim absolutizem, in se je bal, da zaradi ustavnih bojov ne pride zopet reakcija na krmilo, kakor 1848. leta.²⁾ Kot svobodomislec je imel tudi v cerkveno-političnih vprašanih svoje stališče, različno od večine narodne stranke. Kje naj bi bil našel tla za svoje ideje? Med kmetskimi ljudstvom, ki ga je vodila duhovščina in čigar narodno-politični program je zastopal dr. Bleiweis, ni bilo misliti na uspešno delo. Zakaj, slovenski kmet ni mogel pogrešati vodstva svoje duhovščine, ker je bila vsa naša socialna struktura še v povojih in ni bilo razven duhovnikov in peščice posvetnjakov-inteligentov nobenih drugih slojev, ki bi bili delali za narodno osvoboditev Slovencev. Vmes so prišle še osebnosti s Costo in Tomanom: ljubosumnost in čisto upravičena zavest o svoji duševni veličini sta bili omamili Dežmana, da je stopil na pot, s katere ni mogel več nazaj. Izgrešil je bil svojo politično nalogo: oklenil se je nemštva, čigar interesi so bili takrat identični z interesi plemstva, meščanstva in uradništva, dasi je bil Dežman po svojih narodnih in političnih nazorih, po celem tedanjem socialnem položaju na Slovenskem poklican, da se loti dela po naših nemških in ponemčenih mestih in trgih v znamenju slovenske narodnosti in svobodomiselnosti. Gospodarska nujnost je, da se tujerodna ali potujčena mesta sredi kompaktno naseljenega kmetskega ljudstva

¹⁾ Pismo Slomšekovo z dne 19. dec. 1855. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. V. str. 108.)

²⁾ Pisma Dežmanova z dne 8., 13. in 30. maja 1861. *KB.* (Priobčena v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. I. str. 14—15, zv. II. str. 37.)

prej ali slej narodno prilagodijo svoji okolici, ko doseže okolica potrebno stopinjo kulture in gmotne neodvisnosti. Brezdvomno bi bil naletel Dežman na odpor konservativnih voditeljev, ako bi se bil v svobodomiselnem zmislu lotil političnega dela po Slovenskem. Ali je bil pa potem, ko je prestopil k Nemcem, brez boja? Nasprotno! Izkušnja nas uči, da se strastna ljubezen časih preobrne v strastno sovraštvo; to se je pokazalo tudi pri njem: slovenski narod ga je črtil kakor nikogar drugega, a na drugi strani si je tudi on prizadeval, da bi ta srd zaslužil. Dežman je v službi Nemcev pač oviral in zavlačeval razvoj Slovencev, toda prepričati ga ni mogel. Ako bi bil pa ostal slovenski politik v označenem zmislu, za kar je bil usposobljen in kar je bilo potrebno, da si pridobimo meščanstvo, obrtno-trgovski kapital, potem bi bil s tem odlično pospeševal narodno osvoboditev svojih rojakov: tam negativnost, tu pozitivnost. Naj bi bil ostal liberalen narodnjak, potem bi se bila zbrala okrog njega skoro vsa neodvisna inteligentna slovenska mladina — tako je pisal o njem „Slovenski Narod“ leta 1869.¹⁾ Z odpadniki, ki jih je bila gola sebičnost in veterinjaštvo, nismo ničesar izgubili; o Dežmanu pa zaključujem z Levčevimi besedami: „Politika je bila nesreča naša in — njegova!“²⁾

19. Prve volitve leta 1861. niso prinesle Slovincem v nobenem deželnem zboru večine. Pri drugih volitvah leta 1867. so si kranjski Slovenci pridobili večino in jo odslej tudi obdržali razven v letih 1877. do 1883. Glavni slovenski poslanci so bili v tej dobi na Kranjskem: Ambrož, grof Barbo, dr. Bleiweis, dr. Costa, Peter Kozler, župnik Pintar, Svetec, dr. Toman, Miroslav Vilhar in baron Anton Zois. Na Goriškem so imeli Slovenci v drugi volilni dobi po izpremenjenem volilnem redu približno enako število poslancev kakor Italijani. Najimenoitnejši med njimi so bili: dr. Abram, Črne, Anton Gorjup, Marušič, dr. Tonkli, Winkler in dr. Žigon. Na Štajerskem ni bilo izprva nobenega slovenskega poslanca, le Nemeč Mihael Herman, voljen od Slovencev, je zagovarjal slovenski program, leta 1865. se mu je pridružil dr. Razlag in 1867. leta še šest drugih Slovencev: dr. Dominkuš, Lenček, Lipold, dr. Prelog, Rak in dr. Vošnjak. Na Koroškem se je ubadal Andrej Einspieler, v Trstu Ivan Nabergoj, v Istri sta pa podpirala Slovane glavno škofa-virilista: Dobrila, in Legat.

Vse narodno-politično gibanje te dobe se je koncentrovalo v čitalnicah in časopisih.

¹⁾ „Slovenski Narod“, 41. štev. z dne 8. aprila 1869.

²⁾ Fr. Levce, l. c.

Čitalnice so se začele ustanavljati od leta 1861. dalje po vseh mestih, trgih in večjih krajih na Slovenskem.¹⁾ „Novice“ so označile namen čitalnic tako-le: To so društva, v katerih se bo bralo ali čitalo in bodo včasih poštene veselice v domači besedi.²⁾ Čitalnice so torej nudile čitanje časopisov in knjig ter zbirale Slovence k t. zv. besedam, kjer sta se z glasbo, s petjem, plesom, z igrami in govori gojili družabnost in narodna zavest. Ustanovitev čitalnic se je vršila nekako boječe, posebno so se ustanovitelji bali tolikokrat ponavljane očitanja, da kalijo narodni mir, ker cepi čitalnica dotlej složno prebivalstvo v dva nasprotna narodno-politična tabora; toda često so našli glasno priznanje tudi v krogih neslovanskih sodeželjanov in someščanov, ki so uvaževali kulturni značaj narodnega gibanja.³⁾ Slovenska inteligencija, ki se je doslej pečala glavno z jezikoslovjem in beletristiko, se je po čitalnicah začela brigati za narodno-politična vprašanja. Slovenščina se je polagoma uvajala v javnost, da je postajala občevalni jezik tudi srednjih slojev. S čitalnicami so se polagali temelji slovenski drami, glasbi in petju, tu se je pletlo in razvijalo vse družabno, narodno in politično življenje Slovencev. To je bila edina takratna oblika javnega nastopanja, priprosta v svojih sredstvih, a uspešna v svojih učinkih, ker je bila izraz svoje dobe, utemeljena v tedanjih razmerah. Z resnostjo se je družila zabava, pri čemer je prevladovala čustvenost, navdušenost, ki je rodila sad zato, ker je bila pristna, prihajajoča iz notranjega nagiba, ko je Slovenec v družbi s svojci mogel dati duška svojim dolgo pritajevanim čustvom. Bilo je pa tudi potreba krepkih, zavednih čustev, da so porajala odločno voljo, ki se ni strašila zaprek, odrekanih in žrtev pri delu za uresničenje svojega prepričanja. Čitalnice so vršile kulturno nalogo, ko so učile in vzgajale slovenski narod za javnost, in s tem izpolnile svoje poslanstvo.⁴⁾

¹⁾ Prve čitalnice so se ustanovile v Trstu, Mariboru in Ljubljani, potem so nastale v Ajdovščini, Andrežu pri Gorici, Barkovljah, pri sv. Benediktu v Slovenskih Goricah, v Ilirski Bistrici, Slovenski Bistrici, Brežini pri Trstu, Črnomlju, Celju, Celovcu, Črnicah pri Gorici, Cerknem, Gorici, Idriji, pri sv. Ivanu pri Trstu, v Kamniku, Kanalu, Kaplji, Kastvi, Kranju, Kobaridu, Komnu, Laškem trgu, Škofji Loki, Ljutomeru, Metliki, Nabrežini, Novem Mestu, na Občini pri Trstu, v Planini, v Podragi pri Vipavi, Postojni, Prvačini, Ptuj, Pulju, Rihenbergu, Rocolu pri Trstu, Rujanu, Rušah na Stajerskem, Št. Vidu pri Vipavi, Št. Vidu pri Ljubljani, Sevnici, Skednju pri Trstu, Sodražici, Solkanu, Tolminu, Vipavi, Vrtojbi, Vojniku, Volčah pri Gorici, na Vranskem, v Žalcu itd. (Letopis Slovenske Maticе, Ljubljana, 1870, str. 282—297.)

²⁾ „Novice“, 38. števec, z dne 18. sept. 1861.

³⁾ Jos Apih, Naš cesar. (Celovec, 1898, str. 154.)

⁴⁾ Sliko čitalniške dobe podaja Anton Kos v svojem potopisu: „Uspomena na Sloveniju.“ Zagreb, 1863.

Kar se tiče časopisov, se je takoj po uvedbi ustavnosti čutila potreba po slovenskem političnem listu, ker „Novice“ niso zadoščale, saj tudi niso imele tega namena in so bile samo tednik. Dr. Bleiweis sam piše v tem oziru: „Živa potreba njegova se kaže čim dalje bolj . . . Če pa spravimo političen slovenski časopis na noge, nikar še ne mislimo, da ž njim ukrotimo svoje nasprotnike in dopisnike v nemških časnikih ter preverimo ž njimi bralce teh zopernikov. Ti ne berejo ali ne razumejo slovenskih reči; za nje je vsa naša beseda bob v steno. Slovanom je živo treba nemškega časopisa na Dunaju, ki bi krepko zastopal slovenske zadeve . . . Potreba bi bilo v vsaki slovenski deželi tudi nemškega časnika v domoljubnem duhu . . . Domača reč, sicer silno potrebna, sama ni zadosti.“¹⁾

In na drugem mestu zopet: „Uredništvo „Novic“ priznava popolnoma potrebo večkrat na teden izhajajočega političnega časnika. Ako je bilo prigovarjanje in zagovarjanje zastoj, niso „Novice“ krive, marveč to, da nobenega ni, ki bi vzel to zadevo dejansko v svoje krepke roke . . . Tistim, ki mislijo sedaj, 1861. leta, da se hočejo „Novice“ vesti kot „političen časnik“ in ne imeti zraven sebe drugega, rečemo danes, da „Novice“ ostanejo, dokler bodo pod sedanjim uredništvom, tudi do konca to, kar so dozdejale in da večkrat ko enkrat ali dvakrat na teden ne bodo nikdar izhajale in nikdar ne svojega obsega izpremenile. Sedanje uredništvo ima več drugih opravil, kakor edino le pečati se z novinarstvom, bodisi politično ali kakšno drugo. Da se doslej ni še oživil političen časnik, je po naših mislih najbolj krivo to, da morajo pri nas skoro le tiskarne biti tisti Betlehem, v katerih se rodi novinarstvo . . . Pri nas hočemo vse le od tiskarjev; ti pa — in kdo jim bo to zameril? — se ne spuščajo radi v špekulacije na vrat na nos.“²⁾

Dr. Bleiweis je govoril dovolj jasno, da ni moglo biti nobenega dvoma več. Prvi, ki se je oprijel njegovega nasveta, naj vsaka slovenska dežela izdaja nemški časnik v domoljubnem duhu, je bil Andrej Einspieler, odločen človek, eden tistih mož, ki jih mora tudi nasprotnik spoštovati. Andrej Einspieler, Božidar Raič in Davorin Trstenjak — to je bila trojica slovenskih duhovnikov-politikov, ki s svojim kremenitim značajem, s svojo načelno doslednostjo in s svojo požrtvovalno delavnostjo zbujaajo občudovanje in priznanje. Einspieler je začel delati za narodno-politično probujo in napredek koroških Slovencev z izdajanjem nemških listov, ker je hotel na ta način poučevati Nemce o slovenskih

¹⁾ „Novice“, 6. štev. z dne 6. febr. 1861.

²⁾ „Novice“, 21. štev. z dne 22. maja 1861.

zahtevah. Prvi tak list so bile „Stimmen aus Innerösterreich“.

„Stimmen aus Innerösterreich“ (1861—1863) je bila izprva nekaka revija, izhajajoča v snopičih. Njen program je bil: narodna, verska in politična enakopravnost.¹⁾ V cerkveno-političnem oziru zahteva svobodno cerkev v svobodni državi;²⁾ poteguje se za uvedbo splošne volilne pravice;³⁾ v državno-pravnem oziru bodi Avstrija od nemške zveze neodvisna, enotna država,⁴⁾ na znotraj razdeljena na podlagi zgodovinskega federalizma v devet skupin: 1. v ogrsko (za Ogrsko s srbsko vojvodino), 2. sedmograško (za Sedmograško), 3. hrvaško (za Hrvaško, Slavonsko in Dalmacijo z vojaško krajino), 4. nižjeavstrijsko (za nadvojvodini Avstrijo pod in nad Anižo), 5. prednjeavstrijsko (za Solnograško in Tirolsko s Predarlskim), 6. notranjeavstrijsko (za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko), 7. beneško (za Beneško), 8. češko (za Češko. Moravsko in Slezijo) in 9. gališko skupino (za Galicijo in Bukovino).⁵⁾ Protí koncu se je list izpremenil v dnevnik in je imel naročnikov največ Nemcev. Einspieler je skušal, kakor pravi v zadnji številki, vzgajati čitatelje za „človekoljubno in svobodno svetovno naziranje.“⁶⁾

Drugi nemški list Einspielerjev je bil „Drau-Post“ (1863—1866), pri katerem pa ni vedno sodeloval, ker je list opustil prvotno stališče. Pozneje je ustanovil „Kärntner-Blatt“ (1869—1876), ki mu je sledil „Kärntner-Volksstimme“ (1876—1883). Z nobenim teh listov ni imel sreče, dasi je žrtvoval čas, trud in denar zanje: ubile so jih ali tiskovne pravde⁷⁾ ali pa neplačujoči naročniki.

Prvi slovenski politični list ustavne dobe je bil „Naprej“, ki ga je ustanovil Miroslav Vilhar in ki mu je bil duša Fran Levstik. Miroslav Vilhar je bil graščak, nemški vzgojen, ki je izprva zlagal nemške pesmi, a je potem postal zaveden Slovenec, zlasti pod vplivom Levstikovim, in je

¹⁾ Program lista datiran z dne 15. jun. 1861.

²⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65.

³⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1862, IV. zv. str. 212—225.

⁴⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1862, V. zv. str. 290—304; VI. zv. str. 361—374.

⁵⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1862, VII. zv. str. 409—416.

⁶⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 42. štev. z dne 30. aprila 1863.

⁷⁾ Zaradi dopisa v „Stimmen aus Innerösterreich“, 11. štev. z dne 22. marca 1863. leta o delovanju deželnega zbora koroškega je bil obsojen Einspieler na mesec zapora, izgubo 60 goldinarjev kavcije in na povrnitev sodnih stroškov. List je prenehal.

narodno probujal Notranjsko.¹⁾ „Naprej“ je izhajal dvakrat na teden od 2. januarja 1863. do 29. septembra 1863. v Ljubljani in je bil pisan v lepem, pravilnem jeziku. Nastopil je z naslednjim programom: „Časnik „Naprej“ misli na ustavnem potu potezati se za vse in vsakoršne pravice slovenskega naroda ter vedno in povsod imeti pred očmi blagost svoje domovine s pazljivim očesom na južne brate, s katerimi smo Slovenci v materialni in duševni dotiki. Da bi „Naprej“ dosegel svoj sveti namen, obeta častitim bralcem take liberalno-politične, lepoznavske in gospodarske sestavke, kakršni so potrebni, da se izve, kar se bode važnega godilo po vsem svetu; da se zbuja narodnost, vnema skrb za občno korist, širi vsestranska omika in luč med Slovenci, in kolikor je mogoče, da se pripomore k splošni izobraženosti na jugu.“²⁾

„Naprej“ je ubral kritično struno in učil Slovence ločiti zrno od plev. O slovenskih deželnozborskih poslancih na Kranjskem piše: „Z žalostnim scem moramo povedati, da slovenska stran v deželnem zboru tava, kakor čeda brez pastirja; da nikakor nad seboj ni pokazala tiste politične združnosti, kateri se čudimo pri Čehih; da so se poslanci ene stranke časih za male stvari v zbornici nepolitično, nepremišljeno zbadali.“³⁾ Potegoval se je za zedinjenje Slovencev⁴⁾ in za narodno enakopravnost,⁵⁾ zaradi česar je predsedel Vilhar šest tednov ječe! Časopis je prenehal, kar je naznanil Vilhar z naslednjimi besedami: „Današnji list je zadnji „Naprejev“ list. Važne in grenke vzroke te dogodbe zagrebam v svoje srce. Veliko hvalo izrekam podpornikom in jemljem slovo, rekoč: Živimo za narod, izobražujmo se, krepčajmo se, složimo se v korist svoji domovini in vsemu cesarstvu! Večni Bog je pravičen; on meri pota narodom in tudi nas vidi. Ako tudi nas je malo, pa vendar čutimo, da smo enega debla, ene krvi! Tedaj: Bog z nami!“⁶⁾

Slovenski politični list je prenehal, sledil mu je nemški „Triglav“ (1865—1870), ki so mu bili uredniki Peter pl. Radics, Edvard Pour, Peter Grasselli⁷⁾ in Jakob Alešovec, sotrudniki pa dr. Ahačič, dr. Bleiweis, dr. E. H. Costa, dr. Klun, Levstik, Macun itd. Proti ustanovitvi nem-

¹⁾ Dr. Jos. Tominšek, Spomenica Miroslavu Vilharju. (Ljubljana, 1906, str. I.—XXXVIII.)

²⁾ „Naprej“, 1. štev. z dne 2. jan. 1863.

³⁾ „Naprej“, 29. štev. z dne 10. aprila 1863.

⁴⁾ „Naprej“, 14. štev. z dne 17. februarja 1863.

⁵⁾ „Naprej“, 42. štev. z dne 26. maja 1863.

⁶⁾ „Naprej“, 78. štev. z dne 29. sept. 1863.

⁷⁾ Zaradi Levstikovega članka „Unsere Deutsch-Liberalen“ v 25. številki z dne 6. junija 1868. je bil Grasselli obsojen na tri mesece zapora, ki se mu je potem znižal na pet tednov.

škega lista se je pojavila opozicija, zlasti Levstik se je ustavljal temu listu, ker je bil mnenja, da se s tem zagraja pot slovenskemu političnemu časopisu. Tudi tržaški Slovenci, med njimi Cegnar in Nabergoj, so poslali Bleiweisu spomenico, v kateri nastopajo proti nemškemu listu, ki ne bi dosegel svojega namena, da bi namreč spreobrnil Nemce in nemškutarje, nasprotno bi pospeševal germanizacijo, ker bi odtegoval pomoč slovenskemu slovstvu in bi imeli nasprotniki več vzroka privati Slovincem nemški jezik, češ, da sami po tem hrepene. Celó napačno pa je — navaja dalje spomenica — snovati tak list samo za Kranjsko, ker se s tem ubija zavest celokupnosti in širi partikularizem.¹⁾ Na drugi strani so pa voditelji na Kranjskem zagovarjali tak list in njim se je pridružil tudi katehet Andrej Marušič, pišoč iz Gorice: „Slovenskim bralcem so „Novice“ več nego za deset do petnajst let še dovolj. Nemškega lista potrebujemo za indiferentne, da jih za svojo reč pridobimo, da bodo vedeli, kaj hočemo. Kdor noče verjeti, da nam je še za kakih deset let bolj treba nemškega nego slovenskega časnika, naj pride v našo čitalnico. Tu bo videl, koliko in kako se slovenski časniki hero. Jaz sicer ljubljanskih razmer natanko ne poznam, ali dozdeva se mi, da velika večina tiste stranke, ki se za slovenski politični časnik poteguje, ne le o politiki ničesar ne ume, temveč še morda celo slovenskega pismenega jezika dobro ne razume, pisati pa ga gotovo ne zna.“²⁾

„Triglav“ je prenehal, ker ni imel dovolj naročnikov in so še ti zaostajali z naročnino; poleg tega ni bilo sotrudnikov, da je bil zadnji njegov urednik Alešovec — kakor pripoveduje sam — večinoma navezan le nase.³⁾

Da bi ustregel potrebi in želji po slovenskem političnem časniku, je začel Andrej Einspieler izdajati v Celovcu pod uredništvom upokojenega duhovnika J. E. Božiča izbo-ren list „Slovenec“ (1865—1867) izprva dvakrat, potem trikrat na teden. Geslo mu je bilo: „Živi, živi, duh slovenski, bodi živ na veke“; program pa: „Prijatelj katoliški cerkvi, enakopravnost drugovercev; prijatelj pravi omiki na podlagi narodne enakopravnosti in prijatelj mogočni Avstriji.“⁴⁾ Glavni sotrudniki so mu bili: Levstik, Raič, Trstenjak, dr. Turner, dr. Vošnjak, dr. Zarnik. Naročniki so bili največ duhovniki, šolska mladina in kmetje.⁵⁾ „Slovenec“ je pisal za narodno enakopravnost ne

¹⁾ Spomenica tržaških Slovencev z dne 30. jun. 1864. *KB.*

²⁾ Pismo Marušičevo z dne 23. sept. 1864. *K. B.* (Priobčeno v *Naših Zapiskih*, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.—69.)

³⁾ „Triglav“, 78. šte. z dne 30. sept. 1870.

⁴⁾ „Slovenec“, 1. šte. z dne 14. jan. 1865.

⁵⁾ „Slovenec“, 56. šte. z dne 14. jul. 1866.

glede na levo in desno: proti duhovski in posvetni gosposki. Česar niso sprejele v svoje predale oprezne „Novice“, to je priobčeval „Slovenec“. Prenehal je, ker ga tiskar, ustrahovan po Nemcih, ni hotel več tiskati. Einspieler je bil žilav in odločen žurnalst, vedno odkrit in načelen nasprotnik, ki je delal iz prepričanja in ljubezni do stvari. Vzor mu je bil koroški pesnik in časnikar Rizzi, njegov osebni prijatelj. Vztrajnost in podjetnost Einspielerjevo na časnikarskem polju kaže tudi „Mir“, ki ga je ustanovil leta 1882. že na svoja stara leta in ki se je ohranil do dandanes.

V Trstu je izdajal Ivan Piano leta 1866. list „Ilirski Primorjan“ dvakrat na mesec, ki mu je bil glavni sotrudnik Fr. Cegnar. Z letom 1867. se je izpremenil „Ilirski Primorjan“ v „Primorca“, ki ga je urejal Vekoslav Raič in mu je bil odličen sotrudnik zopet Fr. Cegnar. Leta 1869. je začela izhajati dvakrat na mesec „Jadranska Zarja“ (lastnik Martelanec). Omenjam še „Tržaškega Ljudomila“, ki ga je izdajal štiri mesece 1866. leta Josip Góđina Vrdelski. Góđina ni bil slovenščine popolnoma vešč, poleg tega je njegov list prinašal sestavke smešne vsebine v narečju, kar so grajale „Novice“, „vendar brez zamere, ker domači bralci morebiti ravno te sestavke najrajši bero“.1) Vsi listi so služili tržaški prebujenosti.

V Gorici je izdajal Andrej Marušič list „Domovino“ (1867—1869), o kateri je dejal, da ni bil njen glavni namen biti političen časnik.2) Program ji je bil: „Domovina“ hoče biti zastava, katera kaže na eni strani: „Naprej!“ — na drugi: „Za vero, za dom, za cesarja!“ Prva naloga „Domovine“ je: buditi slovensko in avstrijsko zavednost; druga naloga: biti jez potujčevanju primorskih Slovencev. . . . Duh, ki bo preveval list skoz in skoz, bo duh sprave in prijaznosti z Lahi. Tudi vladi ne mara sistematično nagajati. Razmere je treba vpoštovati vsak čas, kakor so, in si pridobivati v narodnih in drugih zadevah izlepa, kar nam gre in česar zares neobhodno potrebujemo.3)

V Mariboru je začel izhajati 1867. leta (najprej dvakrat na mesec, potem pa kot tednik) „Slovenski Gospodar“, ki mu je bil prvi izdajatelj, založnik in urednik dr. Matija Prelog. Program mu je bil poduk slovenskega ljudstva v domači, lahko razumljivi besedi o raznih gospodarskih pa tudi političnih in narodnih stvareh.4) Po zgledu „Novic“

1) „Novice“, 29. šte. z dne 18. jul. 1866.

listi te dobe se niso vzdržali dolgo, ker je bilo še premalo

2) „Domovina“, 52. šte. z dne 31. dec. 1869.

3) „Domovina“, 1. šte. z dne 3. jan. 1867.

4) „Slovenski Gospodar“, 1. šte. z dne 16. jan. 1867.

je imel z geslom: „Pouk v gospodarstvu bogati deželo“ v prvi vrsti ta namen, da gospodarski poučuje in dviga ljudstvo, s tem pa ga tudi pridobiva narodno-politično, kar se mu je v resnici posrečilo. Izmed sotrudnikov omenjam: Hermana, Majcigerja, Raiča, dr. Razlaga, Šumana, Trstenjaka, dr. Ulago, dr. Vošnjaka. — „Slovenski Gospodar“ izhaja še sedaj.

IV.

„Mladi“ in „stari“.

20. Dualizem je zbudil odpor po Slovenskem. „Novice“ so pisale: „Glasovanje naših poslancev je osupnilo vsakega in od ust do ust gre vprašanje: Kako to?“¹⁾ A takoj so premagale svojo osuplost in so odgovarjale: „Solidarnost s Poljaki in tirolskimi Nemci vtegne pozneje pri važnih praktičnih vprašanjih, ko pojde za preuredbo februarske ustave, mnogo več koristiti, nego bi bilo koristilo, ako bi se bili Slovenci ločili od Poljakov pri adresi, ki je „jalova formalnost“.²⁾ Tudi „Domovina“ se je čudila nedoslednosti slovenskih poslancev.³⁾ Ostro je pisal „Slovenski Gospodar“ proti slovenskim dualistom, češ, da so zapustili federalistno načelo, na podlagi katerega so bili izvoljeni, in slovansko vzajemnost s Hrvati in Čehi.⁴⁾ Obžaloval je, da dr. Bleiweis zagovarja to postopanje⁵⁾, da samo v „Novicah“ toži in ostaja doma; če bi bil on na Dunaju, bi se to gotovo ne bilo zgodilo: Kdor je vodja naroda, naj prevzame tudi dolžnosti!⁶⁾

Bolj in bolj se je čutila potreba večjega slovenskega lista, ki bi se pečal izključno s politiko in zagovarjal narodno načelo. V Ljubljani so snovali tak list in ga še pred porodom krstili „Slovenski Jug“. Mlajša inteligencija je pripravljala duševno delo, starejši naj bi bili skrbeli za finančno vprašanje; toda ti so bili še vedno mnenja, da je bolj treba nemškega časnika, zato so oživili „Triglav“, ki je bil zaradi vojne 1866. leta začasno prenehal.⁷⁾ Česar ni zmogla Ljubljana, to je dosegel Maribor: 2. aprila 1868. leta je začel tu izhajati trikrat na teden „Slovenski Narod“.

Ustanovniki „Slovenskega Naroda“ so bili: dr. Dominkuš, Gorup, Herman, dr. G. Ipavic, dr. Kočever, Lenček, Lipold, dr.

1) „Novice“, 24. šte. z dne 12. jun. 1867.

2) „Novice“, 25. šte. z dne 19. jun. 1867.

3) „Domovina“, 24. šte. z dne 14. jun. 1867.

4) „Slovenski Gospodar“, 11. šte. z dne 16. jun. 1867.

5) „Slovenski Gospodar“, 9. šte. z dne 27. febr. 1868.

6) „Slovenski Gospodar“, 34. šte. z dne 5. dec. 1867.

7) „Slovenski Gospodar“, 33. šte. z dne 28. nov. 1867; 34. šte. z dne 5. dec. 1867.

Muršec, dr. Pavlič, Pfeifer, dr. Ploj, dr. Radej, Raič, dr. Razlag, dekan Rozman, dr. Vošnjak, Žuža in drugi. Največ je zanj prispeval dr. Dominikuš.¹⁾ Program „Slovenskega Naroda“ je bil: 1.) Edina, mogočna in svobodna Avstrija, ker le v Avstriji si Slovenci rešijo in ohranijo narodnost. 2.) Poroštvo obstanka in uspešnega razvoja Avstrije je edino v federalistnih načelih; zato združenje vseh Slovencev v eno administrativno celoto, ker le tu dobi enakopravnost slovenskega jezika v uradu, šoli in javnem življenju dejansko veljavo. 3.) Decemberska ustava se naj izpremeni po ustavni poti. 4.) Listu „ne bodo samo verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete, kakor so vsemu narodu, ampak se bode poganjal n. pr. tudi za to, da se neoskrunjeno ohrani cerkveno imetje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se oživlja bolj in bolj javno cerkveno življenje“. 5.) Mir in sporazumljenje z vsemi avstrijskimi narodi. 6.) Poudarjanje upravičenih tirjatev slovanskih bratov v Avstriji, posebno Hrvatov in Srbov, kakor lastnih. 7.) Duševna vez in vzajemnost slovanska po zamenjavi literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.²⁾

„Slovenski Narod“ je postal glasilo slovenskega izobraženega občinstva, vanj so dopisovali naprednejši politiki in pisatelji posvetnega in duhovskega stanu. Prvi urednik mu je bil Anton Tomšič, bistroumen in odločen žurnalist, kakršnih so imeli Slovenci doslej malo. Tomšič je imel težavno stališče: na eni strani njegovo načelo, da javno delo ne sme biti brez kontrole, čeprav ostre, na drugi strani pomirljivci, ki so pričakovali, da se slovenska politika obrne na boljše tudi brez opozicije. Poleg tega pa je visel nad njim Damoklejev meč državnega pravdnika, da bi uničil list s tiskovnimi pravdami, ki jih je narekovalo celó vojno ministerstvo! Toda Tomšič ni bil samo duhovit časnikar, marveč tudi spreten zagovornik: bil je rojen parlamentarec.³⁾ Glavna sotrudnika sta mu bila sorodna značaja: Josip Jurčič in Fran Levstik.

Boj proti dualizmu je vodil „Slovenski Narod“ brezobzirno. Vzor mu je bila češka pasivna opozicija. Pri tem je uvideval, da stoje Čehi na drugem stališču nego Slovenci, toda skušal je premostiti to nasprotje z naglašanjem slovanske vzajemnosti. Tako je zašel v zagato, iz katere ni mogel najti prav izhoda, kar je bilo na kvar načelni jasnosti in doslednosti. Jurčič je želel, da bi se tudi Čehi in Hrvatje držali narodnega načela, ker bi se s tem dosegla edinost.⁴⁾ Na drugi strani pa se pou-

¹⁾ „Slovenski Narod“, 106. šte. z dne 17. sept. 1872.

²⁾ „Slovenski Narod“, 1. šte. z dne 2. aprila 1868.

³⁾ „Slovenski Narod“, 63. šte. z dne 3. jun. 1871. (Življenjepisi Tomšičev izpod peresa Jos. Jurčiča.)

⁴⁾ „Slovenski Narod“, 76. šte. z dne 29. sept. 1863.

darja federalistna ideja, bodisi, da so posamezne skupine zgodovinske ali narodne, češ, da je Slovanom skupen program: ohranitev slovanske narodnosti, pri čemer imajo Čehi za sredstvo zgodovinsko pravo, Slovenci pa narodno.¹⁾ Dasi je „Slovenski Narod“ priporočal Hrvatom, naj postanejo enaki med enakimi, češ, da so njim stare pravice več nego mlada narodna zavest drugih Slovanov²⁾, ko iščejo po starih pismih pravice do kakega kosa Kranjske in mislijo, da so kaj posebnega izvršili, če so proglasili enakopravnost Srbov;³⁾ dasi je smatral za napačno, ako kdo misli, da bodo po zadovoljtvu Čehov zadovoljni tudi Slovenci;⁴⁾ dasi je zavračal politiko Poljakov, stremelih po deželni avtonomiji:⁵⁾ vendar je češki taktiki na ljubo žrtvoval jasnost in doslednost svojega narodnega načela.

„Domovina“ je pobijala stališče „Slovenskega Naroda“, odkrivajoč njegove hibe. Pasivna opozicija ne more vesti k zmagi, dokler so Poljaki nezanesljivi. In čeprav se Poljaki pridružijo pasivnemu uporu, to ne odločuje, dokler vladajo v Galiciji velika nasprotstva z Rusini, ki morejo s pomočjo vlade prekriti Poljakom račune.⁶⁾ Čehi se drže svojega zgodovinskega prava, Slovenci si morejo le v narodni skupini ohraniti svojo narodnost.⁷⁾ Vsa slovanska solidarnost je „pium desiderium“: vzajemno narodno čustvovanje in književna vzajemnost med Slovani je nekaj drugega nego politična solidarnost. Med Slovani je kvečjemu neka negativna solidarnost: nezadovoljnost s sedanjim stanjem. Kakor hitro pa prestopimo na pozitivna tla, tu solidarnosti ni več niti v načelu niti v taktiki.⁸⁾

Razven „Slovenskega Naroda“ je nastopal proti dualizmu in Bleiweisovi politiki „Pavliha“, zabavljivo-šaljiv list, ki ga je izdajal na Dunaju Levstik od 30. aprila 1870. do 31. julija 1870. leta dvakrat na mesec. Namen mu je bil šibati:

Nemškutarje in narodnjake,
Če bodo delali napake.
A kar je poštenjaku sveto,
Nikdar ne bodi v zobe vzeto!⁹⁾ (Besede Stritarjeve.)

„Pavliha“ je bil doslej najboljši slovenski humoristični list. Odlikuje se po svojih umetniških karikaturah Ključevih, po svojem čistem jeziku in njegova vsebina ima trajno vrednost.

1) „Slovenski Narod“, 39. šte. z dne 4. jul. 1868.

2) „Slovenski Narod“, 80. šte. z dne 10. jul. 1869.

3) „Slovenski Narod“, 102. šte. z dne 30. avg. 1869.

4) „Slovenski Narod“, 100. šte. z dne 26. avg. 1869.

5) „Slovenski Narod“, 18. šte. z dne 12. febr. 1870.

6) „Domovina“, 25. šte. z dne 19. jun. 1868.

7) „Domovina“, 28. šte. z dne 10. jul. 1868.

8) „Domovina“, 25. šte. z dne 19. jun. 1868.

9) „Pavliha“, 1. šte. z dne 30. aprila 1870.

Poleg ožjih pristašev Bleiweisovih (dr. Costa, Marušič, dr. Polklukar, Svetec, dr. Toman itd.) je zgrabil tudi dr. Zarnika, kar mu je nakopalo smrt, ker se je tudi „Slovenski Narod“ odrekel vsake osebne in stvarne solidarnosti ž njim.¹⁾ Obžalovati moramo, da se je celo Tomšič dal zavesti strasti nasproti Levstiku, ki je po pravici tožil, da je „pri nas, kjer se vsaka stvar meri na mravljinčjo ped, mnogo lažje napačno delati nego napačna dela grajati.“²⁾

Razven postopanja v državnem zboru je grajala opozicija tudi domačo dnevno politiko. Jurčič je očital, da se v Ljubljani politikuje od danes do jutri, iz roke v usta, ko se Slovenci pričkajo z Dežmanom in mislijo, da so s tem že precej storili za svojo prihodnost.³⁾ „Slovenski Narod“ je pisal, da je treba opustiti polemična razpravljanja in po vseh deželnih zborih, kjer so Slovenci zastopani, podati premišljen in določen program v obliki deklaracije ali resolucije. Pridobiti se morajo poročila za narodni obstanek.⁴⁾

Dne 2. septembra 1869. leta so bili zbrani v Ljubljani slovenski poslanci in so sklenili, da pride v tekoči sesiji v kranjskem, štajerskem in goriškem deželnem zboru na dnevni red zedinjenje Slovencev.⁵⁾

Najprej so slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru interpelovali vlado zaradi zedinjenja Slovencev. Interpelacija, ki jo je sestavil Herman, zahteva na podlagi oktobrske diplome skupni deželni zbor za vse slovenske pokrajine z deželno avtonomijo za notranjo upravo, nauk in bogočastje ter pravosodje, poleg tega najvišje sodišče in vseučilišče. Vladni komisar je odgovoril, da bo vlada odločno nasprotovala zedinjenju Slovencev. V goriškem deželnem zboru sta podobno interpelacijo vložila dr. Tonkli in dr. Žigon. V kranjskem deželnem zboru pa se je sprejela resolucija, ki je slonela na popravljeni decemberski ustavi; zato je tirjala razširjenje avtonomije posameznih kraljestev in dežel, katerim naj se pusti na prosto voljo, da se združijo po svojih zgodovinsko-pravnih razmerah, po narodnem soplemenstvu ali z ozirom na finančne ali sploh materialne okoliščine v državnopravne skupine“. Vlada je nenadoma zaključila zasedanje kranjskega deželnega zbora, da prepreči vsako obravnavo o tej resoluciji. Štajerskim in goriškim slovenskim poslancem so se pošiljale čestitke in zapupnice zaradi tega, ker so sprožili vprašanje o zedinjenju Slo-

1) „Slovenski Narod“, 86. šte. z dne 26. jul. 1870.

2) „Pavliha“, 7. šte. z dne 31. jul. 1870.

3) „Slovenski Narod“, 76. šte. z dne 29. sept. 1868.

4) „Slovenski Narod“, 80. šte. z dne 8. okt. 1868; 100. šte. z dne 26. avg. 1869.

5) „Slovenski Narod“, 122. šte. z dne 16. okt. 1869.

vencev; nasprotno pa je Levstik bičal in šibal kranjsko politiko, ki je v svoji resoluciji naglašala v prvi vrsti razširjenje deželne avtonomije in prepuščala vse drugo prosti volji deželnih zborov.¹⁾ „Novice“ so odgovarjale, da kranjski deželni zbor po decemberski ustavi ni kompetenten zahtevati kaj drugega; poleg tega Čehi in Poljaki nasprotujejo načelu, da bi se zgodovinske dežele trgale po narodnosti.²⁾ Levstik je grajal, da slovenski politiki na Kranjskem sami dajejo največ gradiva in netiva nemški stranki, ker s svojo nedoslednostjo naravnost izzivljajo njeno kritiko, ki potem neusmiljeno spravlja vse na dan. Vzkliknil je: Res stavimo Slovenijo, da Bog pomagaj!³⁾ Janko Pajk se je izrekel tudi proti Fischhofovemu nasvetu narodnih kurij⁴⁾, češ, da se ne da natančno določiti njih kompetenca, in je zagovarjal združenje Slovencev.⁵⁾

Nasprotstvo med strujo, ki jo je zastopal „Slovenski Narod“ in med oficialno politiko, ki jo je vodil dr. Bleiweis s sodelovanjem Coste, Svetca in Tomanja, je prenehalo, ko so slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) v zvezi z drugimi federalisti izstopili iz državnega zbora dne 31. marca 1870. leta. „Slovenski Narod“ je izstop imenoval znak narodne sloge, češ, da zdaj so nehali razlogi, ki so cepili narod v dva tabora, in je poudarjal, da mora prenehati vsaka delitev: vsi Slovenci, duhovniki in neduhovniki, morajo naglašati narodno stališče.⁶⁾ Sam dr. Toman — tako pripoveduje Jurčič — je priznal Tomšiču, da je bila škoda, ker sporazum ni došel poprej.⁷⁾ In ko je nastopilo ministerstvo Potočkega, je kranjski deželni zbor v svoji adresi z dne 30. avgusta 1870. leta prvikrat v ustavni dobi omenjal tudi zedinjenje Slovencev. Adresa govori o razširjenju avtonomije kraljevin in dežel ter se izjavlja obenem za „združenje pokrajin, koder prebiva slovenski narod, v administrativno in kolikor mogoče državnopravno celoto.“ Dr. Bleiweis se je pri tej priliki opravičeval in pojasnjeval, zakaj se doslej še ni izrečno stavila ta zahteva. Po njegovem pojasnilu zato, ker bi jo bili zavrgli po krivičnem volilnem redu sestavljeni deželni zbori na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Trije ustavni faktorji bi jo bili pokopali: deželni

1) „Slovenski Narod“, 132. šte. z dne 11. nov. 1869; 133. šte. z dne 13. nov. 1869

2) „Novice“, 44. šte. z dne 3. nov. 1869.

3) „Slovenski Narod“, 136. šte. z dne 20. nov. 1869.

4) Dr. Adolf Fischhof, Österreich und die Bürgschaften seines Bestandes. Dunaj, 1869.

5) J. Pajka Izbrani spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 34—43.)

6) „Slovenski Narod“, 39. šte. z dne 2. aprila 1870; 45. šte. z dne 16. aprila 1870.

7) „Slovenski Narod“, 63. šte. z dne 3. jun. 1871.

zbori, državni zbor s svojo centralistno večino in vlada; Slovenci pa so jo hoteli obdržati neoskrunjeno in jo poudarjati ob ugodni priliki. V tem času je Peter pl. Radics iznova sprožil vprašanje o notranje-avstrijski skupini z dednim poklonjevanjem deželnih zastopnikov pred cesarjem kot deželnim knezom Kranjskega, Štajerskega, Koroškega, Goriškega, Trsta in Istre. Radics je mislil, da se bodo slovenski voditelji na Kranjskem zopet postavili na isto historično-politično stališče, kakor so ga odobraval leta 1865.¹⁾ Toda razmere so se predrugačile: notranje-avstrijska skupina je bila pokopana za vedno.

Čeprav je „Slovenski Narod“ naglašal, da v politiki več velja um nego srece,²⁾ vendar kaže, da je politikoval bolj s čutom nego z umom, ko je priporočal pasivno opozicijo. Proti nemško-madžarskemu dualizmu so iskali Slovenci naravnih zaveznikov med Slovani: narodno nasprotstvo proti Nemcem in Madjarom jih je družilo s Čehi in Poljaki; toda ta vzajemnost ni mogla izbrisati gospodarskih in socialnih razlik, ki so ustvarjale podlago za politiko češkega državnega prava in gališke deželne avtonomije. V dobi, ko je odločevalo v slovenski politiki češko in poljsko plemstvo, ni mogla biti slovenska solidarnost drugačna nego jezikovno-literarna, nasprotno se je morala izjaloviti vsaka pozitivna politična solidarnost avstrijskih Slovanov, ker ji je manjkalo realnega temelja, t. j. istih socialnih slojev, ki bi bili imeli skupne gospodarske in s tem politične interese. Kakor so se Hrvatje leta 1861. odrekli vsake realne skupnosti z Avstrijo, tako pravi tudi češka deklaracija z dne 22. avgusta 1868. leta (točka 2.), da je bila in da je zveza češke krone z drugimi habsburškimi deželami samo dinastična. Ako je opozicija Jurčič-Levstik-Tomšičeva poudarjala češko taktiko, je bilo to težišče njenega prizadevanja napačno in kritika Bleiweisove politike je v tej točki izgrešila svoj cilj. Na drugi strani je pa treba priznati, da je ravno opozicija mnogo pripomogla k narodni zavesti širših plasti, ker je s svojo agilnostjo in kritiko razgibala slovensko javnost k živahnejšemu življenju.

21. V boju proti dualizmu so Slovenci iskali različnih potov in so si pri tem prišli navskriž. „Domovina“ je prva izrekla besedo: Sprava!³⁾ Tudi Tomšič je uvideval, da s samim priporočanjem pasivne opozicije ne morejo biti Slovenci kos političnemu položaju, marveč, da je treba poiskati si pozitivne podlage, pravnega orožja, Arhimedove točke, na katero

¹⁾ „Slovenski Narod“, 53. štev. z dne 7. maja 1870.

²⁾ „Slovenski Narod“, 33. štev. z dne 19. marca 1870.

³⁾ „Domovina“, 28. štev. z dne 10. jul. 1868.

bi mogli naslanjati svoje politično delo.¹⁾ Tako pozitivno podlago je nudila decemberska ustava s svojo društveno in zborovalno svobodo. „Domovina“ je odgovarjala, da si Slovenci na temelju osnovnih postav lahko zidajo svojo narodno politiko in najdejo torišče skupnega dela.²⁾

Tako so nastala politična društva in tabori.

V dobi absolutizma je bilo slovensko delovanje jezikovno-literarno: tiha literarna delavnost (Janežič, Slo mšek) je izobrazevala slovenski jezik in gojila slovstvo ter s tem dajala slovenstvu kulturni temelj. Od leta 1860. dalje se je s čitalnicami slovenski živelj širil na zunaj v družabno življenje. S političnimi društvi in tabori pa je stopil Slovenec iz čitalničnega radovanja in rajanja³⁾ v politično javnost, zahtevajoč uresničenje svojega programa: Zedinjene Slovenije in narodne enakopravnosti v šoli in uradu.

Politična društva za varovanje slovenske narodnosti so nastala na pr. v Ljubljani (Slovenija), Gorici (Soča), Celovcu (Trdnjava), Trstu (Edinost) in v Mariboru. Poleg teh društev so se ustanovile tudi „Katoliške družbe“ v Ljubljani, Gorici in Mariboru, katerih namen je bil verski in dobrodelen in ki so združevale obe narodnosti. Levstik je nastopal proti „Katoliški družbi za Kranjsko“, ki ji je načeloval grof Wurmbrand, češ, da je plemstvo podpora absolutizma in da ž njim narodnost ne pridobi ničesar.⁴⁾ Zavračal ga je Matej Močnik, ki je poudarjal, da je ravno dandanes treba družbe, katera se zaveda svojega katoličanstva ter katoliško prepričanje in versko zavest stavi pred narodno.⁵⁾

Obenem s temi društvi je našlo pot na Slovensko tudi delavsko gibanje, ki se je začelo v Avstriji krepkeje razvijati po novem zborovalnem in društvenem zakonu z dne 15. novembra 1867. leta. Že tega leta se je v krogih ljubljanskih tiskarjev sprožila misel, da se osnuje društvo, ki bi varovalo in gojilo gmotne in duševne koristi tiskarskih pomočnikov. Črkostavec Karol pl. Rhein je izdal oklic za uresničenje tiskarskega izobraževalnega društva, ki je imelo prvi svoj občni zbor dne 9. februarja 1868. leta. To je bilo prvo delavsko strokovno društvo na Slovenskem, ki so ga podpirali tudi delodajalci in drugi meščanski krogi gmotno in duševno s predavanji znanstvene in humoristične vsebine (na pr. Dežman, Dimitz, prof. Heinrich, dr. Keesbacher, Klein in realčni ravna-

¹⁾ „Slovenski Narod“, 45. šte v. z dne 18. jul. 1868.

²⁾ „Domovina“, 31. šte v. z dne 31. jul. 1868; 32. šte v. z dne 7 avg. 1868.

³⁾ Besede Zarnikove v „Novicah“, 31. šte v. z dne 29. jul. 1868

⁴⁾ „Slovenski Narod“, 109. šte v. z dne 15. dec. 1868; 1. šte v. z dne 1. jan. 1869.

⁵⁾ „Zgodnja Danica“, 2. šte v. z dne 8. jan. 1869.

telj Schrey). Početkoma se je društveno delovanje raztezalo glavno na prirejanje zabavnih shodov, na javna predavanja in jezikovni poduk. Leta 1879. pa se je izobraževalno društvo preosnovalo po zgledu drugih delavskih društev v kronovinsko društvo (za vojvodino Kranjsko) s podpornim in izobraževalnim oddelkom, ko so se bile že poprej ustanovile bolniška blagajna, blagajna za potujoče pomočnike, ki iščejo dela, blagajna za onemogle in brezposelne.¹⁾ Društvo obstoja še danes.

V Trstu je nastalo dne 6. junija 1869. leta delavsko društvo „Čbela“ z geslom „Marljivo“, ki je bilo namenjeno samo Slovanom. Predsednik je bil Fran Cegnar in tajnik Vekoslav Raič. To je bilo prvo slovensko nestrokovno delavsko društvo, čigar namen je razložil Vekoslav Raič v posebni brošuri, ki je zanimiva zato, ker nam odkriva spor med Schulze-Delitschevim načelom samopomoči in med Lassalovo idejo o državni pomoči. Raič čisto dobro označuje nasprotje med delom in kapitalom, ker kapital zaslužuje delo, potem pa nadaljuje: Ako si hočejo delavci pomagati, si morajo tudi oni ustanoviti kapital, ki bo služil njim v korist. Za zloženi denar bi se kupoval potrebni živež na debelo, s čimer bi se marsikaj prihranilo, in naraščajoči kapital bi se mogel polagoma uporabljati za dobičkonosna podjetja. Društvo bi obenem podpiralo svoje ude v bolezni ali v kaki drugi nesreči in skrbelo za njih izobrazbo s časopisi in knjigami, s šolami za otroke, s predavanji itd. Državno pomoč je treba zavračati, ker bi bila podpora pičla, država bi zahtevala gospodarstvo in nadzornišтво, kar bi škodovalo delavski samostojnosti, produktivna moč bi padala, ker bi se delavstvo zanašalo na državo in postajalo leno, in končno, odkod bi zadolžena država jemala denar.²⁾

V Ljubljani se je ustanovilo dne 20. februarja 1870. leta izobraževalno društvo, namenjeno delavstvu obč. Vlada ni dovolila, da bi se bilo društvo imenovalo „Slovanska Lipa“, in je prepovedala politična predavanja.³⁾ Nemeč mizar Harrisch je poudarjal, da se je treba ogibati narodnega prepira; Slovenec žurnalist Arko je pozivljal delavstvo, naj se spominja svojega slovanskega rodu, a naglašal je tudi narodno slogo, češ, da nikakor ni prva naloga delavcem, da bi oni rešili narodno vprašanje. „Slovenski Narod“ je nato pripomnil, da se od tega društva ni nadejati ničesar, ako ne krene s ceste, na katero je

¹⁾ Letno poročilo društva tiskarjev, kamenopiscev in kamenotiskarjev na Kranjskem (slovensko in nemško). Ljubljana, 1894.

²⁾ Vekoslav Raič, Potrebe delavcev društva za Slovence v Trstu. Trst, 1869.

³⁾ „Triglav“, 8. štev. z dne 28. jan. 1870.

zavozilo.¹⁾ „Novice“ so pa pisale, da t. zv. delavska društva, katerih pomen še ljudem ni jasen, ne izvirajo iz nikakšne žive potrebe, marveč so stvar nove dobe in le tuji cepovi na domača drevesa. Ljubljansko društvo ima po svojih pravilih prav tak namen kakor družba katoliških rokodelskih pomočnikov. Čemu tedaj še drugo enako društvo?²⁾ Dne 8. decembra 1872. leta je občni zbor delavskega izobraževalnega društva sklenil, naj vsi delavci pristopijo ljubljanskemu ognjegasnemu društvu, ki na ta način izgubi svoj nemški značaj.³⁾

Poleg izobraževalnega društva je nastalo tudi „Delavsko bolniško društvo“, ki mu je načeloval žurnalista Ark o. Začele so se snovati zveze ali asociacije čevljarjev, krojačev in mizarjev, kar ni bilo prav delodajalcem;⁴⁾ čevljarji so v aprilu 1871. leta uprizorili celo štrajk. Kakor drugod, tako se je tudi delavsko gibanje po Slovenskem oklepalo deloma liberalnih Schulze-Delitschevih načel, pri čemer so nemški in slovenski izobraženci skušali pridobiti si delavstvo zase, deloma pa „je polagoma prodirala socialistna zavest, ki se je kazala v mednarodni centralizaciji strokovno organizovanega proletariata. V tem zmislu je po poročilu „Slovenskega Naroda“ deloval posebno krojač K u n c, zaradi česar svari imenovani list delavstvo pred njim.“⁵⁾

Obenem z liberalno in socialistno smerjo se porajajo prvi zarodki krščansko-socialne misli. Ta nazor naglašata Matej Močnik v svojem predavanju o delavskem vprašanju 1871. leta: Vzrok pariške komune je tudi v krivičnem razmerju med kapitalom in delom, a brezbožnost je ustajalo le pospeševala. Lažje je reči, naj krščanska ljubezen napolni brezno med bogatinom in revežem, težje pa je kaj takega pričakovati. Posamezna dobrotljivost ne more odvrniti splošnega zlega. Treba združevanja na podlagi krščanskih načel.⁶⁾

Tu govorim o delavskem vprašanju toliko, kolikor posega v Bleiweisovo dobo, ko je bila vodilna misel slovenske politike narodnost; zato si dovoljujem h koncu samo še splošno opazko. Delavsko gibanje v Avstriji obče in na Slovenskem posebej ni moglo imeti precej iz početka jasnih ciljev pred seboj in se je več ali manj naslanjalo na obstoječe politične stranke. Ker je prevladoval nemški značaj, se je oklepalo delavstvo liberalnega nemškega meščanstva, upajoč, da se z njegovo pomočjo ubrani reakcije in si izvjuje nekatere svoje splošne zahteve, ki so

1) „Slovenski Narod“, 23. števec dne 24. febr. 1870.

2) „Novice“, 9. števec dne 2. marca 1870.

3) „Slovenski Narod“, 150. števec dne 28. dec. 1872.

4) „Slovenski Narod“, 61. števec dne 30. maja 1872.

5) „Slovenski Narod“, 63. števec dne 18. marca 1874.

6) „Zgodnja Danica“, 29. števec dne 21. jul. 1871; 30. števec dne 28. jul. 1871.

bile lastne tudi liberalnemu meščanstvu. Ni pa hotelo biti delavstvo le privesek nemški liberalni stranki, kar izprevidimo iz tega, da je bilo leta 1871. pripravljeno podpirati ministerstvo Hohenwarthovo pod pogojem, ako se izvede splošna in direktna volilna pravica brez reakcionarnih dodatkov. V tem zmislu so se izjavili tedanji delavski voditelji Most, Oberwinder, Scheu in drugi.¹⁾ Toda delavstvo je kmalu spoznalo, da se ne more zanašati ne na liberalno in ne na konservativno pomoč ter je očiščeno po notranjih krizah polagoma dospevalo do svoje osamosvojitve.

Misel o prirejanju taborov²⁾ so sprožili štajerski Slovenci, ki so se tudi največ zanje prizadevali. Ljubljana je zastajala za Mariborom, kjer je bilo živahnejše narodno-politično življenje. V vabilu na prvi tabor v Ljutomer, ki ga je priobčil v imenu začasnega odbora dr. Prelog, še ni med nasvetovanimi točkami zedinjene Slovenije.³⁾

Tabori so se vršili: 1868. leta v Ljutomeru, Žalcu in Šempasu na Goriškem; leta 1869. v Brdih pri Gorici, v Sevnici, na Kalcu na Notranjskem, v Vižmarjih pri Ljubljani in v Ormožu; leta 1870. v Tolminu, Sežani, Cerknici, pri Kapeli pod Radgono, v Kubežu v Istri, na Bistrici pri Pliberku na Koroškem, v Vipavi in Žopračah na Koroškem; leta 1871. v Buheljah na Koroškem. Na taborih se je govorilo in glasovalo za združenje Slovencev v eno administrativno in politično celoto⁴⁾, za narodno enakopravnost v šoli, cerkvi in uradu; obenem so se razpravljala razna gospodarska vprašanja. Glavni govorniki so bili: dr. Costa, Dolenc, Klavžar, dr. Lavrič, Noli, Raič, dr. Razlag, dr. Tonkli, dr. Vošnjak in dr. Zarnik.

Tabori so zanašali med najširše kmetske plasti narodno in politično zavednost. Udeležba je bila ogromna, ker to niso bili le javni shodi pod milim nebom, marveč obenem narodne svečanosti z zastavami in slavoloki, s petjem in godbo; zažigal se je umetni ogenj, pokali so topiči, po gorah pa so žareli kresovi. . . . Ni čuda, da je vse to mogočno vplivalo in vnelo navdušenje! Za spomin so se razdeljevale taborske svečtinje. V spomin vižmarskega tabora, s katerim je doseglo taborovanje svoj vrhunec, naj bi se bil pa postavil kamenit spomenik na vižmarskem polju. In res, piramida s primernim napisom se je naročila, izdelala in plačala, a postavila se ni!⁵⁾

¹⁾ Julius Deutsch, Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung. (Dunaj, 1908. str. 68.)

²⁾ Dr. Jos. Vošnjak, Slovenski tabori. Maribor, 1869.

³⁾ „Slovenski Gospodar“, 26. številka z dne 25. jun. 1868.

⁴⁾ J a n k o P a j k prišteva zedinjeni Sloveniji tudi Prekmurce; Trst naj pa bo svobodno mesto s posebnim zborom. (J. Pajka Izbrani spisi, Maribor, I. zv. 1872, str. 21.)

⁵⁾ Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, I. c. II. zv. 1906, str. 79.)

22. Novo smer v slovenskem literarnem in političnem življenju pomenja Levstik. Njegov nastop moremo prav ceniti, ako se dotaknemo temeljev slovanskega vprašanja.

V slovenski literaturi in politiki se pojavljata dva tipa slovanstva: Prešernova „Zdravica“ in Jenkov „Naprej“ sta njiju klasični priči. Tako genialen človek, kakor Prešeren, je sprejemal slovansko idejo v obliki, ki je bila takrat edino zmožna, da uvede Slovence v kulturo: jezik Trubarjev je bila ona posoda, v katero je vlival vsebino svojega slovanstva. In kakšna je bila ta vsebina? Ko se je napovedoval konec Metternichovega absolutizma in se je bližala pomlad narodov, tedaj je Prešeren zapustil Slovincem v „Zdravici“ svoj testament:

Komu najpred veselo	Edinost, sreča, sprava
Zdravico, bratje, č'mo zapet'?	K nam naj nazaj se vrnejo !
Bog našo nam deželo,	Otrok kar ima Slava,
Bog živi ves slovenski svet,	Vsi naj si v roke sežejo,
Brate vse,	Da oblast
Kar nas je	In z njo čast,
Sinov sloveče matere!	Obilnost bodo naša last!

Žive naj vsi narodi,
 Ki hrepene dočakat dan,
 Da, koder solnce hodi,
 Prepri iz sveta bo pregnan;
 Da rojak
 Prost bo vsak,
 Ne vrag, le sosed bo mejak!¹⁾

To je Prešernovo slovenstvo in slovanstvo, ki je bistven del njegovega občečloveškega ideala, ki je zanj žil in se boril! Prešeren je postal svetoven, ne, ker se je bil postavil v tako ostro nasprotje z drugimi narodi, zlasti germansko-romanskimi, kakor je to propovedoval slovanski evangelijski Kollárjev, marveč zato, ker je kljub temu, da je izrastel iz pristno domačih tal, združil svojo, do najvišje mere dovršeno slovensko-slovansko individualnost z evropsko univerzalnostjo na podlagi kulture, enakopravnosti in svobode. To ja njegov program, ki ga nam zapušča kot svojo dedščino, de ž njim rešimo problem malega naroda, kakor ga je rešil zase on, naš največji kulturni delavec.

Prešeren je videl pasivnost, nesamostojnost, nezavednost slovenskega ljudstva in spoznal, da je treba narod najprej dvigniti moralno, kar prepričevalno dokazuje dr. Prijatelj.²⁾ Prešeren je pasivnost premagal s slovensko kulturo, kakor

¹⁾ Uporabljam izdajo L. Pintarja.

²⁾ Ivan Prijatelj, Več Prešerna! (Prešernov Album, Ljubljanski Zvon, 1900, str. 724—732.) — Dr. Ivan Prijatelj, Dvoje Prešernovih pisem. (Zbornik Slovenske Maticе, Ljubljana, 1902, str. 186—202.)

nihče drugi med nami, a Stanko Vraz ji je ušel. Njegova rešitev je čisto moderna, v dobi kaotičnega in meglenega slovanstva je podal umsko, znanstveno formulo pri vsem svojem gorkem čustvovanju: zedinil je evropski razum s slovanskim čutom. Ako dr. Prijatelj kliče Slovincem: Več Prešerna! dostavljam temu klicu: Nazaj k Prešernu!

Vse drugačen je drugi tip slovanstva, ki ga predstavlja Simon Jenko. Jenko je bil mnenja, da učenjaški zbori in znanstvene terminologije, navdušene pesni in učene akademije nikoli ne zedinijo in ne proslave slovanstva, marveč slovanska vzajemnost se osnuje s krvjo. V pesmi „Dan slovanski“ poje:

V potocih prelivaj se kri!	Nad črnimi grobi vesel
Le zemlja, ki prejšnje si dni	Slovan bo zastavo razpel,
Kri hrabrih očetov popila,	God svóbode bode praznoval,
Se s trupli njihovim' gnojila,	Svetá bo stranem oznanóval
Sovražnikov krvco popij,	Veselega petja odglas:
Sovražnikov trupla pokrij!	Da tu je odmenjeni čas! ¹⁾

Slovanske nesreče — „tega kriv je tuji meč!“ („Adrijansko morje“.) Klasičen dokaz Jenkovega slovanstva je njegov „Naprej“, ki se je rodil, kakor pripoveduje Stritar²⁾, najprej v glavi Davorina Jenka in potem postal kot skupno delo obeh Jenkov slovenska marzeljeza.

Naprej, zastava Slave,
Na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave
Naj puška govori!

Z orožjem in desnico
Nesemo vragu grom,
Zapisat v kri pravico,
Ki tirja jo naš dom!³⁾

Spasa in rešenja slovanstva se je nadejal Jenko od ruske kot edine mogočne slovanske države, zato je bil tudi nasprotnik Poljakov. To je bil dualizem Kollárjev in ruskih slavjanofilov.

Oba tipa slovanstva bijeta boj za prvenstvo med nami v literaturi in politiki. Pravimo, da smo narod **Prešernov**, toda naša marzeljeza je „Naprej!“ To je **katastrofalno** slovanstvo, ki omogoča velike besede, a tako rado pozablja dejanski položaj in drobno delo. Prvi, ki se je postavil proti temu tipu v literaturi in politiki, je bil Levstik, dedič in nositelj Prešernove tradicije med Slovenci, velik v svojem trpljenju in svojem delu. Levstik je

¹⁾ Fr. Levce, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 371—372.)

²⁾ Jos. Stritar, Spomini. (Zvon, Dunaj, 1880, str. 382.)

³⁾ Uporabljam izdajo Antona Funtka.

kritik slovenskega rodoljubja, kakor na književnem tako na političnem polju, onega rodoljubja, ki je rodilo Koseskega in Tomana ter doseglo svoj vrhunec v Jenkovem „Napreju“.

Stritar pravi, da nam življenje kaže dve različni vrsti rodoljubov: eni vpijejo, drugi delajo; eni se za mizo gosté, drugi strežejo; eni imajo sad, drugi trud; enih je mnogo, drugi so redki.¹⁾ Levstik je bil med onimi redkimi, ki ne govore veliko o rodoljubju, ker žive in delajo rodoljubno; zato je bičal ono vrsto rodoljubja, „ki s polnim kozarcem v roki poje: „Naprej zastava Slave!“²⁾ Čistil je ozračje in potegnil za seboj predvsem akademično mladino, ki je videla v njem svoj vzor, kar je pokazala na svojih shodih dne 14. avgusta 1868. in 4. septembra 1869. leta.³⁾ Saj je bil nauk, ki ga je dajal Levstik mladini, čisto drugega kova, nego ga je doslej bile vajena slišati: „Resničnost je dolžnost, uljudnost ne.... Na bodi te strah sentimentalnega zdihovanja po zlati slogi, miru in spravi, po blagi edinosti; iz tega zdihovanja bomo slab kruh pekli.... V glavnih stvareh: v ljubezni do naroda in in domovine, v poštenosti, v resnicoljubju, v boju zoper svoje nasprotnike smo in moremo biti vsi složni, a v drugih rečeh smo in hočemo biti svobodni.“⁴⁾ To je bila moška beseda, prazna solzave deklamatorike, prihajajoča iz prepričanja, da svoboda naroda zahteva svobodo posameznika v soglasju s koristi celote. Kar je Levstik spoznal za pravo in resnično, to je branil z ognjevitó zgovornostjo, z imponujočo odkritosrčnostjo in resnicoljubnostjo; svoje nazore in prepričanje je zagovarjal odločno, brezobzirno, s suverensko samozavestjo, zgrabivši za najostrejše orožje.⁵⁾ In temu poštenjaku je očitala Bleiweis-Costova stranka, da je podkupljen od vlade, tista stranka ki je sama na Dunaju kupovala in prodajala koncesijo za Gorenjsko železnico! Ko ga niso mogli uničiti gmotno, so ga hoteli ubiti moralno! Levstik je upravičeno odgovarjal, da se Slovenci, boreč se z nepoštenimi nasprotniki, sami več ne boje nepoštenega orožja; zaničuje se znanje in prava izobraženost, ker je nima še niti narod niti njegovi prvaki; navideznemu velikačenju in brezobzirnemu absolutizmu

¹⁾ Jos. Stritar, Levstik (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 84; Zbrani spisi VII. zv. str. 176.)

²⁾ „Naprej“, 32. šte. z dne 21. aprila 1863.

³⁾ „Slovenski Narod“, 59. šte. z dne 20. avg. 1868; 105. šte. z dne 7. sept. 1869.

⁴⁾ Fr. Levstik, Objektivna kritika. (Slovenski Narod, 1868; Zbrani spisi, V. zv. str. 54—64.)

⁵⁾ Fr. Levec, Fran Levstik. (Zbrani spisi, V. zv. str. 323.)

se družī najkosmatejši materializem.¹⁾ Tako je mogel in smel govoriti moŹ, ki je rekel o sebi:

UboŹstvo, skrb, od vas teptanje	A vendar glave ne uklanjam
I mraz i glad sem pretrpel,	Ter vam ne bodem je nikdar,
Izgubil zveze vse nekdanje;	I brez bojazni Źe oznanjam:
Pred jasli vaŹe nisem Źel!	Ti slepec si, a ti slepar!

(„SovraŹnikom“)²⁾

Očitanje podkupljivosti ni imelo sicer nobene podlage, kar je bilo znano tudi Bleiweisu;³⁾ toda dosegla je le svoj namen: Levstik je plačal s svojim izkrvavljenjem drzen korak, da je učil Slovence knjiŹevne in politične kritike.

Levstik je prvi krenil za PreŹernom in s svojo orjaŹsko naturo trebil kamenje s pota, dokler ni prezgodaj obnemogel. Pobijal je katastrofalno slovanstvo, kakor sem nazval Jenkov tip, ki Slovane samo Źteje in ne tehta, „ker, da je moč samo v Źtevilu, misli“ („Zbor zverine“); ono slovanstvo, ki vso filozofijo slovanske zgodovine izraŹa s priprosto formulo: Tu German — tam Slovan, kakor bi bilo s tem izčrpano in utemeljeno v se naŹe kulturno, gospodarsko in politično Źivljenje! Najbolj značilen je v tem oziru sonet „NaŹa nesreča“, priobčen prvikrat v „Mladiki“, 1868. leta, ki izrazito nasprotuje dosedanjemu enostranskemu pojmovanju slovenske zgodovine:

1.	2.
Kaj čaka drage naŹe domovine?	Sramotni dan, ki bode zadnje sine
Vsi viri nje Źivenja so odprti	Kropil stideč jej na mrtvaŹkem prti,
Od nekdanj, i polagoma jo k smrti	Brez solze pokopaval rod zatrti —
Samo slovenskih grehov kletva rine.	Ta dan poplača nam vse naŹe čine

3.

Izdajstvo, samoljubje i mehkōta,
Trepet, domač razpor, neskrb, slepōta,
I svojstvo, s katerim opicam smo v rodi;

4.

Do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi:
To Źiba naŹa je, ta nas stvorila
V nesrečno ljudstvo — a ne tuja sila!

V dobi, ko je njegovo Źivljenje viselo tako rekoč na tanki niti in ko ga je zapuŹčal celo TomŹič s „Slovenskim Narodom“, tedaj je Levstik v „Pavlihi“ s svojo ironijo in satiro odkrival velike istine, ki kaŹejo globok vpogled v slovensko duŹo.

¹⁾ Fr. Levstik, Gospodom naročnikom „Pavlihe“. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 272.)

²⁾ Uporabljam izdajo Fr. Levca.

³⁾ Davorin Boie, stud. phil. na Dunaju, ki je izrabil prijateljske razgovore s Stritarjevim krogom, da jih je po svoje prikrojene priobčil v „Novicah“ (40. Źtev. z dne 5. okt. 1870. in 42. Źtev. z dne 19. okt. 1870.), piŹe z dne 8. aprila 1870. leta kot Bleiweisov poročevalec o gibanju „mladih“, da se dela Stritarju kakor tudi Levstiku krivica, ako kdo pravi, da sta podkupljena od kogarkoli. KB.

movinske ljubezni in rodoljubje mu ni nobena zasluga, ki bi se smeli ž njo ponášati.¹⁾

Stritar pobija katastrofalno slovanstvo in priznati moramo, da je njegova kritika — zlasti iz poznejših let — mojsterska in trajne vrednosti, posebno v „Dunajskih sonetih“ je naravnost nedosežna.²⁾

„Boriš se vedno ti samó s prvaki,
Vse nanje tvoje letajo puščice,
Le njih napake vidiš in krivice;
Glej, kaki so nemškutarji!“ — „Enaki!“

„Zakaj ne mahaš njih?“ — „Prijatelj,
čaki!
Lepo po vrsti vse! — Najprej resnice
Pri sebi mi iščimo in pravice;
Sami najprej bodimo poštenjaki!“

Ti Schreyi, Schafferji, in kar
gospóde
Enake je, kaj meni ti? — Sramoto
Ko v naši krvi čutim, ta me bóde.

Napakó tujo vidim pač in zmoto,
A iz domače dvakrát več je škode;
Ta peče me, ta vžiga mi togóto!“

(XIX. sonet.)

Molčanje lepo res je, modro delo,
Ki misli: Kar ne peče te, ne gási!
Z njim človek sitnosti ne nakopa si,
Celo koristi svoje bo imelo.

A vendar, bratje! meni bi se
zdelo:
Molčali smo dovolj, — prišli so časi,
Da jasna, krepka se beseda zgási,
Ki reče: To je črno, to je belo!

Da vse nam gre narobe, kaj je
krivo?
Povedati je treba to med brati:
Molčanje naše prepotrpežljivo.

Čas je, da že prestanemo mižati;
Pomislite, vam priporočam živo:
Tuj greh na grehe drugih je
molčati!

(XLVI. sonet.)

Pri vsi tej upravičeni kritiki so pa vendar Stritarjevi temeljni nazori o slovanstvu nevzdržni, ker so v ostrem nasprotju z zapadno kulturo, kakor se je glasila zgodovinska filozofija Kollárjeva in ruskih slavjanofilov. Stritar pravi, da je našel tako rekoč intuitivno, do česar so prišli drugi po svojih izkušnjah in preiskavah.³⁾ Slovan prinese „ljudstvom bratoljubje sveto“ („Mojemu narodu“) in „človeštvo ena bode naj družina, rešitelj svetu bode naj Slovan!“ („Rojakom“.) Kakor slavjanofili pripisuje tudi on ruskemu narodu ono veliko poslanstvo, ki prinese svetu odrešenje. Slovanstvo edino je poklicano, da reši socialno vprašanje, socialnost mu je — kakor se glasi njegova formula iz poznejših let — eno s krščanstvom in slovanstvom.

¹⁾ Jos. Stritar, Česa je posebno treba našim pesnikom. (Slovenski Glasnik, Celovec, 1868, str. 18.) — Literarni pogovori. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 46; 1876, str. 29.) — Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 30, 77, 302.)

²⁾ Jos. Stritar, Dunajska pisma. (Ljubljanski List, 1884; Zbrani spisi, VI. zv. str. 369—425.) — Pogovori. (Ljubljanski Zvon, 1885, str. 548—555; Zbrani spisi, V. zv. str. 437—451.) — Dunajski soneti. (Dunaj, 1. izdaja 1872, 2. izdaja 1873; Zbrani spisi VII. zv. str. 65—96.)

³⁾ Jos. Stritar, Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 78.)

Temeljno vprašanje, za katero se gre, je to: Ali se res ločijo Slovani po svoji plemenitosti, po svojem blagem čutu toliko od Germanov in Romanov, oziroma drugih narodov, da so poklicani rešiti človeštvo? Dejstvo je, da je razloček med Slovani, Germani in Romani, toda kakšen? Pri natančnejši psihologični in sociologični analizi se pokaže, da je ta toliko slavljena slovanska mehkost v resnici le pasivnost, resignacija, naravnost fatalizem.¹⁾ Znan je v tem oziru zlasti ruski mužik. In Slovenci? Ali ni znak našega značaja potrpežljivost, vdanost, prepuščanje svoje usode tujim silam, brezbriznost? Ali se ne prepričujemo dan na dan, kako nas šele zunanji vplivi, n. pr. Nemci, vlada itd. pripravijo do dela, navadno potem, ko je že prepozno? Ako ne dobimo sunka, se ne vzdramimo. Tožimo o svoji usodi in igramo radi vlogo nedolžnega jagnjeta, pri tem smo često brutalni na zdolaj in klečeplazi na zgoraj. Navadno se razlaga, da je naše tisočletno hlapčevstvo krivo te pasivnosti. Videli smo, kako ostro je nastopal Levstik proti temu enostranskemu pojmovanju. Deloma je resnično, da sta tlačanstvo in nemško gospodstvo vzgajali v nas servilizem; toda po drugi strani je pa zopet ravno doba fevdalizma in valptovstva rodila slovensko književnost in socialne boje slovenskih kmetov za „staro pravdo“. Kje je bila tu pasivnost? Ona ne bi bila mogla spočeti tako velikanskih činov, kakršne je uprizoril krog Trubarjev in Gubčev. A sedaj naj bi se s pasivnim značajem, ki nima dovolj ali nič iniciative, ki mora dobivati povelja od tujcev, dal rešiti svet, človeštvo?

Kaj naj storimo?

Ako hočemo Slovani, Slovenci gospodarski in kulturni napredek, potem nam je treba sinteze krepkega čuta in kritičnega uma, iz katere se poraja odločna volja. Ne Slovani v ostrem nasprotju z germansko-romanskim svetom, marveč premagati slovansko pasivnost in sprejeti vase nekoliko germanske samostojnosti — to bodi naša naloga. Prevelika pasivnost vede do neodkritosti in neplodne sentimentalnosti, ki slabi našo voljo in poraja prazne deklamatorje; prevelika samostojnost pa navaja k brezobzirnosti in krutosti: zato je treba sinteze obeh, seveda ne samo nam, ampak tudi drugim, da nastopi doba humanitete, ki naj obsega značilne lastnosti Slovanov in Germanov. Ako sta Čeh Chelčický, ustanovitelj krščanske sekte Čeških bratov, in Rus Tolstoj tipična zastopnika ideje človekoljubja, ne smemo pri tem pozabiti, da je Chelčický sin reformacije, ki nasproti univerzalnemu katolicizmu postavlja načelo individualnega razuma, in da je filozofija Tolstega v svojem jedru pozitivista.

¹⁾ T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. str. 71—78.)

Kar ima slovenska zgodovina velikih momentov: od slovenske reformacije in socialnih bojev za „staro pravdo“ pa do Prešerna, Levstika in današnjih dni — povsod vidimo, da jih je omogočilo premaganje pasivnosti v obliki, ki je bila lastna dotični dobi. Kar posebno hvali na pesniku Stritarju dr. Tominšek¹⁾: mehkosanjavost, ki je last slovenske duše, ta je sicer polna miline in prinaša morebiti posamezniku srečo in zadovoljnost; toda kulturni in politični program malega naroda ne more biti. V življenski borbi ne odločuje sanjavost, zakaj: Čujte in molite, da ne pridete v izkušnjavo! (Mat. 26, 41). Na drugi strani je pa tudi brutalna in fanatična taktika za moderno dobo zastarela, ker ne dovaja nikdar do trajnih uspehov niti pri velikih narodih, a najmanj je mogoče tako postopanje pri nesamostojnih narodih, ki morejo svojo življensko upravičenost utemeljevati le s kulturo in pravičnostjo. S tega stališča se nam šele prav kaže vsa veličina Prešernova in po njem Levstikova ter njihuj pomen za slovenstvo.

23. Z Levstikovim nastopom in z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda“ prihaja nekaj svežega in mladega v slovensko narodno življenje. Dne 26. marca 1868. leta je pisal „Slovenski Gospodar“: Poleg narodne stranke se je v najnovejšem času začela ustanavljati t. zv. mladოსlovenska. Tudi ona je narodna. Nastala je iz opozicije proti našim prvakom. Prvaki se ji zde premalo odločni, prepohlevni, preponižni. Ni vse hvalevredno, kar hvalijo „Novice“; treba je še vse bolj, še vse več grajati, kakor grajajo „Novice“ — to je prepričanje mladih. Oni spoštujejo „Novice“, toda si ne prikrivajo, da bodo morale izročiti gospodarstvo mlajšim rokam. Prvaki bi mogli pri sedanjih razmerah za naš narod kaj več izkresati nego so izkresali; toda oni so preveč obzirni, boječi, brez zaupanja v svoje moči, v moči našega naroda. Mlada Slovenija se ni odcepila od narodne stranke, ona je prirastla, kakor priraste mladika na drevesu. Ne dela stari nasproti, ampak jo sili naprej. Ona nosi bodočnost našega naroda v svojih prsah, naš narod sme s ponosom gledati na svoje mladike — dela je čaka ogromno“.²⁾ Jurčič je bil pa mnenja, da se je le v domišljiji rodila mitična sekta „mladih Slovencev“, češ, da že samo ime vrže razdor med Slovence in da ta ločitev ni upravičena, ker razločki, ki so glede državnopravnih razmer med „Slovenskim Narodom“ in „Novicami“ ter „Triglavom“ ne vladajo samo med mladino in starino: Vsi so ena stranka, v kateri so mladi in stari; mladina neče, da bi se smatrala za posamezno stranko.³⁾

¹⁾ Dr. Jos. Tominšek, Jos. Stritar. (Ljubljanski Zvon, 1906, str. 735—736.)

²⁾ „Slovenski Gospodar“, 13. šte. z dne 26. marca 1868.

³⁾ „Slovenski Narod“, 17. šte. z dne 9. febr. 1869.

Ko je glede konfesionalnih, t. zv. majnikovih zakonov dr. Srnec priznaval državi oblast v vsem, kar se tiče zunanjih in pravnih razmer o razdružitvi in sklepanju zakona, ter se izrekel zoper izključno duhovsko oblast nad šolstvom in učiteljstvom, sicer pa proti ločitvi šole od cerkve¹⁾, je Jurčič cerkveno-politično stališče „Slovenskega Naroda“ označil naslednje: Nekateri zahtevajo razpravljanje cerkvenih vprašanj. Mislimo, da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti nego katoličanstvo. . . . Onim, ki zahtevajo v listu člankov o verskih postavah in enakih rečeh, dajemo na pomislek, ali bo raztrganje Slovencev v dva tabora (katero ni nemogoče) koristilo naši narodni stvari v današnjem položaju. Vse za Slovenijo, najprvo! To je naše geslo in zato nismo prijatelji Costa-Wurmbrandovih fuzij.²⁾

Značilno za tedanje naše razmere razpravlja o tem vprašanju Davorin Trstenjak: V istini ni niti starih niti mladih Slovencev. „Slovenskega Naroda“ ne vzdržujejo mladi, materialni njegovi podporniki so možje, ki so se že pred 20. leti zbirali okrog „Novic“. Ne ljubljanski nezadovoljneži, ne graški in ne dunajski dijaki niso utemeljitelji „Slovenskega Naroda“, ampak domoljubi iz dob pred konstitucionalizmom in ti imajo ter bodo vedno imeli splošno nanj vpliv. „Slovenski Narod“ bi se ne bil ustanovil kot organ slovenskih domoljubov, ako bi se ne bilo pokazalo, da so poprejšnji politični organi slovenski hodili pot, ki ne vodi do narodne blaginje. Ker so slovensko akcijo bile vzele v roke le nekatere osebe, ne oziraje se na večino mislečega naroda in ker so te osebe storile obilo nedoslednosti, škodljivih narodu, ni ostalo nesebičnim ustanovnikom „Slovenskega Naroda“ drugega nego stopiti v pošteno opozicijo in to ne iz trmoglavosti nego iz čiste ljubezni do naroda. . . . Mi ne tajimo, da bi radi hodili v lepi složnosti z duhovništvom, katero čislamo kot izvrsten steber naše narodnosti, ali zopet mu svetujemo, naj ne išče nikjer drugje zvez nego v narodu, katerega podučuje in z vzvišenim svojim poslanstvom posvečuje. Mi nismo in ne bomo podkopavali večnih resnic niti se uprli napravam in obredom cerkve, katere udje so naši rojaki; ako pa ne polemikujemo zoper napade cerkvenih nasprotnikov, držimo se samo svojega načela, po katerem nismo ustanavljali cerkveno-političnega časnika. . . . Kako bi se tudi mi mogli postaviti za odvetnika duhovskih koristi, saj še sami, kakor uči izkušnja, niso našli kompasa v novem ustrojstvu držav. . . . Težko se je tudi držati cerkvenih strank, ker so večidel odvisne od episkopata; da pa ta v po-

¹⁾ „Slovenski Narod“, 46. šte. z dne 21. jul. 1868; 58. šte. z dne 18. avg. 1868.

²⁾ „Slovenski Narod“, 115. šte. z dne 31. dec. 1868.

litičnih zadevah ni edinih misli, ve vsak posvetnjak in neposvetnjak. O tem pa smejo biti naši bralci prepričani, da bo naš list služil onemu duhu, ki veje iz zgodovine cerkve, a ne iz intolerantnih glav... „Slovenski Narod“ hoče krepko stati za zedinjeno Slovenijo. Svojih političnih načel ne zajema iz najnovejših državljanskih besednjakov, ampak iz zgodovine in izkušnje. Pri Slovencih je preveč občutljivosti in zavisti: toda pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak velik značaj. Idiličnosti v političnem življenju nikdar ni bilo in je ne bo, treba političnega napredka... Absolutistnost v politiki ne pospešuje nobene stvari... Naša politična moč ne leži v navdušenih opozicionalnih govorih, ampak le v soglasnih zahtevah vsega slovenskega naroda. Politično zrel narod se nikdar ne zanaša samo na vladajoče može, ki nam za časa svojega vladarstva utegnejo biti kolikor toliko pravični; toda po svojem propadu nam ne morejo več pomagati, ako si nismo sezidali sami čvrste trdnjave med narodom in za narod. Politika slovenskih voditeljev je pomanjkljiva, ker mislijo, da leži naša politična akcija v ministerskih lopah.¹⁾

Tak je bil politični položaj na Slovenskem, ko so svetovni dogodki leta 1870. naravnost katastrofalno zadevali Avstrijo, t. j. njeno državno idejo o krščansko-katoliškem in nemško-narodnem cesarstvu, po kateri naj bi bila habsburška Avstrija izvrševalnica evropske reakcije, ki jo vodi rimska kurija s papežem na čelu. In sedaj je padal udarec za udarcem: zedinjena Italija in zedinjena Nemčija! Avstrija je odpovedala konkordat, ko se je sklenila papeževa nezmožljivost, v francosko-nemški vojni je hotela sicer v zvezi s Francijo in Italijo nastopiti proti protestantski Prusiji za prvenstvo v Nemčiji, ker Kraljevi Gradec še ni bil izpametoval avstrijskih državljanov; toda Sedan in tretja francoska republika sta napravila konec tem iluzijam.

Ti svetovni dogodki tudi niso mogli ostati brez posledic na slovensko javnost niti v cerkvenem niti v narodnem oziru.

Že dualizem je povzročil preobrat v slovenskem mišljenju. Avstrijski Slovani (razven Poljakov) so odgovorili na nadvlado Nemcev in Madjarov s tem, da so potovali v Moskvo pod vodstvom Palackega in Riegerja. Izmed Slovencev je bil najimenitnejši udeležnik Matija Majar. To potovanje je dalo Palackemu povod, da je izpremenil utemeljevanje svojega političnega programa. Leta 1848. je bilo vodilno njegovo geslo: Avstrija proti Rusiji, 1867. leta pa: Avstrija poleg Rusije. Palacký ostaja sicer še vedno pri ideji federalistne Avstrije in sicer — kakor vemo — na zgodovinsko-zemljepisni podlagi,

¹⁾ „Slovenski Narod“, 1. številka, z dne 1. jan. 1870.

rusko univerzalno monarhijo bi smatral še vedno za neizrečno zlo in nesrečo brez mere in konca; toda sedaj se je ne boji več, nasprotno ideja federalistne Avstrije zahteva prijateljstvo z Rusijo in drugimi velesilami. Po letu 1870. skrbi Palackega nemška in madjarska hegemonija, da razmišlja o razpadu Avstrije. V tem slučaju bi se Čehi ne zadovoljili s svojo usodo, najsi bi prišli pod prusko ali pod rusko oblast: Pruse bi smatrali za glavne sovražnike svoje narodnosti, Rusom pa, svojim sorodnikom in prijateljem, bi bili najzvestejši — ne podaniki, nego zavezniki, ne da bi pri tem hoteli sprejeti ruski jezik, ruski pravopis in pravoslavje. Dokler pa ostane vse pri starem, dotlej med Čehi in Rusi ne more biti drugega razmerja nego platonična ljubezen.¹⁾

„Slovenski Gospodar“ je grajal Bleiweisa, da se ni udeležil etnografične razstave v Moskvi, češ, da ne gre izgovarjati se s starostjo ali z bolehnostjo v tako važnem času — glejmo starčka Palackega!²⁾ Toda tudi brez Bleiweisove udeležbe so tedanji dogodki vplivali na slovensko javnost. „Slovenski Narod“ je pisal o tem, kaj bi bilo, ako zadene Avstrijo nesreča z nemške strani: izražal je mnenje, da pač vsak Slovenec prej in rajši postane po narodnosti Rus nego Prus.³⁾

Rusofilsko vseslovansko stališče dobi v „Slovenskem Narodu“ to formulo: Germansko-romanski zapad sloni na socialni uredbi fevdalizma, na slovanskem vzhodu, v Rusiji, je doma demokratizem, enakopravnost vseh državljanov. „Srednjega stanu“ ali meščanstva v germansko-romanskem zmislu na Ruskem nikdar ne bo. Iz fevdalizma se je razvilo socialno vprašanje, ki loči germansko-romanski svet od slovanskega. S socialnim vprašanjem nastopa doba slovanstva, za slovanstvo socialno vprašanje ni nobena zapreka, zastopnik te dobe je Rus!⁴⁾ Namesto pretirane lojalnosti, deklamujoče nemškim mogotcem Koseskega verze „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane!“ (udarec je pač veljal politiki Bleiweisovi), se poudarja vseslovanstvo kot kulturna, moralna opora, prinašajoča svobodo.⁵⁾ Velika slabost je, da se pred svetom prikriva ideja panslavizma, ki živi enako pangermanizmu in panromanizmu kot zavest o edinosti vseh slovanskih narodov, utemeljena na sorodnosti slovanskih narečij in deloma na skupnosti zgodovine.⁶⁾

¹⁾ František Palacký, Radhost. (Praga, 1873, III. del, str. 303—316.)

²⁾ „Slovenski Gospodar“, 34. številka, z dne 5. dec. 1867.

³⁾ „Slovenski Narod“, 45. številka, z dne 17. aprila 1869.

⁴⁾ „Slovenski Narod“, 86. številka, z dne 24. jul. 1869.

⁵⁾ „Slovenski Narod“, 148. številka, z dne 18. dec. 1869.

⁶⁾ „Slovenski Narod“, 144. številka, z dne 10. dec. 1870.

Tu vidimo, kako je mogočno vzkipela nemška zavest izzvala enak odmev na slovenski strani. V svojem odporu Slovenci prvi hip niso našli druge formule za slovanstvo nego navdušenost Kollárjevo in ruskih slavjanofilov. Ni čuda, saj je zgodovinsko neutemeljeni filozofiji o slovanski demokraciji zapadel celó tako kritičen duh, kakor je bil Palacký! To je bila ista zmeta, kakor jo je zagrešila na drugi strani v 60. letih ruska inteligencija, ko je hotela preskočiti dobo kapitalizma in namesto fevdalne družbe takoj uvesti socialistno.

Prodiranje nemštva je postavilo Slovence pred vprašanje: Kam in kako? Čustvo jih je zavajalo, da so se tolažili z rusofilstvom, dejanski položaj je pa zahteval praktične, umske rešitve. Koketkanje z Rusi — saj drugega to ni moglo biti — se je naslanjalo na katastrofalno politiko, v kateri bi Slovenci izgubili svojo narodno individualnost, a naj bi prišli tudi pod Rusijo; zakaj slovanski kosmopolitizem ni nič boljši nego vsakteri drugi kosmopolitizem. Palacký je rekel o Čehih — in Čehi niso Slovenci! — 1873. leta, da jim bo čisto vseeno, če že morajo nekoč nehati kot narod, ako potem postanejo Nemci, Italijani, Madjari ali Rusi!¹⁾ Slovenci se morejo pozitivno uveljavljati le v jugoslovanstvu. Ta misel se je tudi zopet pojavila kakor 1848. leta.

V Sisku, kjer je bil takrat Jurčič urednik opozicionalnega glasila „Südslavische Zeitung“, so se začeli razgovori, ki so končno vedli do t. zv. ljubljanskega jugoslovanškega programa. Dne 1. decembra 1870. leta je bil v Ljubljani sestanek slovenskih in hrvaško-srbskih politikov, ki so se ga udeležili Slovenci: dr. Bleiweis, dr. Costa, Kosar, dr. Lavrič, Murnik, dr. Poklukar, dr. Razlag, dr. Tonkli, Trstenjak, dr. Ulaga, dr. Vončina; Hrvatje in Srbi: Barčič, dr. Brlić, Danilo, dr. Kostić, dr. Makanec, Miškatović, dr. Mrazović in drugi.²⁾

Ljubljanski jugoslovanški program poudarja edinost južnih Slovanov, ki se kaže v narodnem čustvu in jeziku. Slovenci, Hrvatje in Srbi habsburške monarhije združujejo vse svoje moralne in materialne moči v dosego edinstva na književnem, gospodarskem in političnem polju; svoje delovanje bodo osnovali tudi na to, kako bi pomagali zadovoljiti v enakih potrebah svojim bratom onostran mej, s katerimi so ene narodnosti; delati hočejo z društvi in skupščinami, zbori in časopisi sporazumno v vsakem vprašanju, ki se tiče njih zadev.³⁾

Ljubljanski jugoslovanški program je nastal pod vplivom pruske vojne sreče; toda tega, kar je imel pravzaprav namen

¹⁾ Dr. T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes. (Praga, 1899, str. 57.)

²⁾ „Slovenski Narod“, 143. štev. z dne 8. dec. 1870.

³⁾ „Slovenski Narod“, 142. štev. z dne 6. dec. 1870.

povedati, ni povedal: jugoslovanska ideja naj bi bila namreč v pomoč hrvaškemu državnemu pravu.¹⁾ Velik del hrvaško-srbskih politikov je predlagal, naj se Jugoslovani naravnost izrečejo za zedinjenje svoje politične individualnosti v okviru ogrske krone; toda Slovenci so bili proti temu, kar je grajal „Slovenski Narod“.²⁾ Program se je potem omejil na omenjeno, vsekako važno izjavo, ki je tako izpodrinila prvotni in glavni namen: državno-pravno stališče. Jugoslovansko vprašanje ni niti državno niti dinastično, ampak gospodarsko in narodno vprašanje. Usodna hiba je, da si južni Slovani izčrpavajo svoje moči v boju za državno-pravne teorije na korist kapitalistnim državam zapadne Evrope in raznim dinastijam, njih eksponentom. Dočim se mi pripravamo za ime, za vero, za pisavo, prodira med nas tuji veliki kapital, da nas zasušnji gospodarsko, a obenem narodno in politično. Znanost dokazuje, da so Jugoslovani etnografična in kulturna celota, oni pa tvorijo tudi gospodarsko, agrarno enoto, ki jo izrabljata sedaj tuja industrija in trgovina. V tem spoznanju je celo jugoslovansko vprašanje, a ne v državno-pravnih teorijah in dinastičnih izpremembah. Leta 1870. in 1871. se je oglasil nekdo v „Slovenskem Narodu“, dobro spoznavajoč, da si male države, če si še tudi ohranijo zaradi tekmovanja sosednjih večjih držav navidezno politično neodvisnost, nikakor ne morejo ohraniti gospodarske neodvisnosti, marveč se morajo naslanjati na večje sosedbe;³⁾ zato je tudi podlaga jugoslovanskemu programu gospodarska, pri čemur nam je treba morja, drugače smo zaprti pred morskimi vrata.⁴⁾ Žal, da nam še vedno kali pogled in spoznanje naša zaljubljenost v paradno navduševanje in prazno čustvovanje.

24. Razpor zaradi dualizma se je za silo polegel, ko se je okoli leta 1870. začela iznova krhati sloga med Slovenci zaradi cerkveno-političnih načel. „Zgodnja Danica“ in „Slovenski Gospodar“, ki mu je bil urednik dr. Uloga, sta odločno zagovarjala katoliško politiko. Dr. Šuc je pozivljaval v „Zgodnji Danici“, naj si Slovenci snujejo katoliško-politična društva⁵⁾, ki so se res jela ustanavljati (v Ljubljani in drugod) in so imela namen varovati in pospeševati katoliško-konservativne koristi v cerkvenih, državnih in občinskih zadevah.⁶⁾ Davorin Trstenjak je pisal Bleiweisu, naj ne podpira Sucevih namenov in naj pove tudi Jeranu in camera caritatis, naj

1) „Slovenski Narod“, 141. številka, z dne 3. dec. 1870.

2) „Slovenski Narod“, 20. številka, z dne 18. febr. 1871.

3) „Slovenski Narod“, 145. številka, z dne 13. dec. 1870.

4) „Slovenski Narod“, 2. številka, z dne 5. jan. 1871.

5) „Zgodnja Danica“, 15., 16., 18., 19., 20., 22. in 23. številka, 1870.

6) „Zgodnja Danica“, 18. številka, z dne 5. maja 1870.

se ne da zlorabljeni: dr. Šuc je Stepišnikova kreatura in zelo častilakomen človek.¹⁾

Proti tej struji je zlasti ostro nastopal v „Slovenskem Narodu“ Božidar Raič: Slovencem je treba gospodarske povzdige, potem bodo narodni, same nebeške resnice nikogar ne rede. Nerazboritost političnega novinca more zahtevati od poslanca versko izpovedanje. Ne potegujmo se mnogo za reči, ki za naš narod ničesar ne odločujejo, neskvarjen Kristov nauk nam bodi edino svetlo vodilo; prikripine, ki so se spletle vmes v poznejši cerkveni dobi po strastih in sebičnostih ali kako drugače, pustimo iz misli ali ne polagajmo na nje prevelike vrednosti. Vedrina vladaj in mrak se potlači! Konservativci naj bodo iskreni narodnjaki! Duhovniki so poslani, da prinašajo blagost ljudstvu v vsakem oziru, a ne zato, da se naslanja nanje absolutizem. Poslancev ne pošiljamo v kak cerkven shod ali rimski koncil nego v Gradec proti zagriženim vragom naše narodnosti in našega narodnega bitja, za verske in duhovniške stvari so tam vladike. . . . Protestantstvo je moralo prebuditi slovenski jezik in slovstvo, ni li to skrajna sramota za nas katoliške razumnike in predstojnike? To nam daje največ povoda, da ne hodimo po konservativni poti, ki vodi narodnost in narod v pogubo. Vsak pravi narodnjak mora biti naprednjak, a ta umen svobodomislec. Po mojem mnenju more edini pravičnik biti pobožen, brez pravičnosti je pobožno navje neumnost in nemogočnost.²⁾

Janko Pajk, ki se je v „Slovenskem Narodu“ leta 1869. izrekel proti zvezi duhovništva s plemstvom in zahteval, da morajo biti duhovniki najprej in vedno narodni³⁾, se je leta 1871. ločil od slovenskih konservativcev, ker je smatral — kakor pravi sam — razcepljenje za naravno in upravičeno.⁴⁾ Dr. Dominkuš je 1869. leta poudarjal nasproti Nemcem, da je „Slovenski Narod“ svobodomiselno glasilo, v katerem je dr. Srnc branil konfesionalne postave, ki sta jih zagovarjala tudi dr. Vošnjak in on.⁵⁾ Nasproti temu je pa Jurčič, ko je po smrti Tomšičevi leta 1871. postal urednik „Slovenskega Naroda“, pisal dr. Vošnjaku, da Slovenci ne preneso verskega boja poleg narodnega in da se je lahko izogibati verske borba, ker je dovolj drugega dela.⁶⁾ Razlikovanje v „mlade“ in „stare“,

¹⁾ Pismo Trstenjakovo iz leta 1870. *KB*.

²⁾ „Slovenski Narod“, 110. številka z dne 21. sept. 1871; 122. številka z dne 19. okt. 1871; 123. številka z dne 21. okt. 1871; 124. številka z dne 24. okt. 1871.

³⁾ J. Pajka Izbrani spisi (Maribor, 1872, I. zv. str. 15—19.)

⁴⁾ „Slovenski Narod“, 82. številka z dne 12. aprila 1874.

⁵⁾ F. Dominkuš, Die nationalen Bestrebungen der Slovenen. (Gradec, 1869, str. 4.)

⁶⁾ Dr. Jos. Vošnjak, Spomini o Jos. Jurčiču. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 202.)

najsi je prihajalo od slovenske ali nemške strani, je Jurčič dosledno zavračal, pišoč, da je „Slovenski Narod“ glasilo edino narodne stranke, da bi bil vsak globok razdor poguben ter da je v resnih razpravljanih vedno odbijal in bo odbijal naslov „mladoslovenske“ in „staroslovenske“ stranke.¹⁾

Kakor „Slovenski Narod“, tako je stal na narodnem stališču tudi novi list „Soča“, ki ga je leta 1871. ustanovil dr. Lavrič v Gorici. Prvi urednik je bil Viktor Dolenc. Namen „Soče“ je bil: braniti narodnost proti vsem napadom, oživljati in razširjati taborske sklepe o Sloveniji in zvezi Slovanov na jugu v zmyslu ljubljanskega programa, oziraje se vedno na druge slovanske narode. Uredništvo prosi dopisnike, naj natančno poizvedo dogodke, preden o njih pišejo, da se preprečijo zmote, popravki in nevšečni osebni prepiri posebno v lastnem taboru.²⁾ List je izdajalo politično društvo „Soča“, v katerem sta imela glavno besedo dr. Lavrič in Klavžar in so izprva sodelovali tudi mlajši duhovniki (Stres, Vales) na podlagi kompromisa, po katerem se ni izrečno poudarjalo cerkveno stališče, češ, da društvo ima ta značaj, dasi se ne vtika v verske zadeve.³⁾ Že dne 18. junija 1872. leta pa so proti „Soči“ ustanovili goriški duhovniki, med njimi dr. Hrast in dr. Gabrijelčič, tednik „Glas“, ki je poudarjal katoliško stališče in bil glasilo katoliško-političnega društva, pozneje društva „Gorice“, ki mu je načeloval dr. Tonkli.

Preporna vprašanja so vedno bolj silila na površje. Dne 8. in 9. oktobra 1872. leta se je namreč pri konferenci na Dnnaju proti ustavovercem ustanovila „avstrijska pravna stranka“. Pravna ali državnopravna stranka je na podlagi zgodovinskega načela zahtevala samostojnost in integriteto posameznih kraljestev in dežel ter delovala za vpliv cerkve v državnem življenju.⁴⁾ Božidar Raič je nasproti temu dokazoval v „Slovenskem Narodu“, ki se je dne 6. oktobra 1872. leta preselil v Ljubljano, potrebo narodne in liberalne stranke v zmyslu umnega, vednostim primerne in z njimi točno se skladajočega razvoja, češ, v velikih svetovnih vprašanjih Slovenci malo odločujejo, čemu torej nepotrebno pričkanje za stvari, ki gredo z njimi in brez njih svojo zgodovinsko pot. Raič je za resno čiščenje in odklanja smrdljivi mir, ključoč konservativcem: Dokler je na dnevnem redu mlačnost in nedelavnost razumništva, dotlej se Slovenci ne rešimo, čeprav

¹⁾ „Slovenski Narod“, 82. šte. z dne 18. jul. 1871; 146. šte. z dne 17. dec. 1872.

²⁾ „Soča“, dne 31. marca 1871. (To je bila številka na poskušnjo, 1. šte. je izšla dne 12. aprila 1871.)

³⁾ „Slovenski Narod“, 143. šte. z dne 7. dec. 1871.

⁴⁾ Viktor Weiß-Starkenfels, Kleiner politischer Katechismus der österreichischen Rechtspartei. Dunaj—Pešta, 1873.

postavite papeštvo na vrh Triglava, narod pa sami nemčite in nemčiti pomagajte!¹⁾

Ko so se napovedovale direktne volitve, je „Slovenski Narod“ sicer uvideval, da glede zastopstva ne prinašajo Slovencem škode, vendar je bil s federalistnega stališča načeloma proti njim, češ, da se je treba ozirati na Slovane, zlasti Čeha, in se ne zadovoljevati s pohlevno politiko malih koncesij.²⁾ Ko je leta 1873. postal prvi slovenski dnevnik, je izražal kot novoletno voščilo željo, da bi prišli vsi Slovenci na političnem in gospodarskem polju do res krepkega delovanja in v tem delovanju do prave sloge, to je, do ustvarjajoče sloge, ki spoštuje tudi drugo mnenje ali celo čisto protivnost v nevelikih, narodno vprašanje ne zadevajočih rečeh. Priporočal je proti direktnim volitvam pasivni upor, češ, da v tej borbi Slovenci lahko zopet najdejo svojo slogo.³⁾ „Novicam“, ki so pisale, da je razdor vsak dan očitnejši in da je potreba ločitev strank, ker je v političnem življenju boljši očitni nasprotnik nego potuhnen prijatelj⁴⁾, je odgovarjal „Slovenski Narod“, da je on za edinstvo vseh frakcij pod narodno zastavo, nevere ni trosil in je ne bo, ker je prepričan o potrebi vere; toda sedaj gre za narodno in politično borbo: Nikogar ne zametuje, najbo katerekoli vere ali nevere, da le brani tudi narodnost.⁵⁾ In res, začetek je kazal, kakor da ne pride do razkola; toda slovenski federalisti dr. Bleiweis, dr. Costa, Einspieler, Herman so se izrekli za državnopravno stranko. Zlasti „Slovenski Gospodar“ se je potegoval za njo in je pisal: Ideal vsakega Slovenca je naš narodni program; a sedaj, pri direktnih volitvah, hoditi ž njim na dan — to je sleparstvo ali pa sanjaštvo. Sami ne opravimo ničesar, a Čehi in Poljaki stoje nepremakljivo na zgodovinskem pravu. Liberalni Nemci so proti nam, konservativni nam v sedanjem položaju ne morejo pritrjevati. Z narodnim programom sejemo razdor med federaliste, proti liberalnemu centralizmu je treba združene opozicije v državnopravni stranki: z zmago federalizma pride na dan tudi narodni program. Izključno narodni program je paganski in katoliški cerkvi protiven.⁶⁾ Neki dopisnik „Novic“ pa je izrazil mnenje, da se bode liberalnega Slovenca bolj bal in ogibal nego nemškutarjev.⁷⁾

¹⁾ „Slovenski Narod“, 118. števec z dne 12. okt. 1872; 136. števec z dne 23. nov. 1872; 137. števec z dne 26. nov. 1872.

²⁾ „Slovenski Narod“, 68. števec z dne 15. jun. 1872; 147. števec z dne 19. dec. 1872.

³⁾ „Slovenski Narod“, 1. števec z dne 1. jan. 1873.

⁴⁾ „Novice“, 13. števec z dne 26. marca 1873.

⁵⁾ „Slovenski Narod“, 73. števec z dne 30. marca 1873.

⁶⁾ „Slovenski Gospodar“, 19. števec z dne 8. maja 1873; 24. števec z dne 12. jun. 1873; 25. števec z dne 19. jun. 1873.

⁷⁾ „Novice“, 21. števec z dne 21. maja 1873.

Boj se je vnel na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so ustanovili „Slovenski Tednik“, politični in gospodarski list za kmetско ljudstvo, ki je začel izhajati v Ljubljani dne 4. julija 1873. leta, Klun pa je osnoval „Slovenca“, „političen list za slovenski narod“. „Slovenec“ je izhajal trikrat na teden in je imel namen zagovarjati celoto Avstrije pod habsburško-lotarinškim žezlom, zedinjenje Slovencev v eno upravno enoto, duševno edinstvo in složnost, obenem pa tudi katoliško cerkev, versko šolo in potrebe kmetškega stanu.¹⁾

„Slovenski Narod“, ki je do zadnjega pisal, da upa na složnost pri državnozbornih volitvah, je bil po dejanskem položaju prisiljen, da je opustil to upanje, češ, razdor je načelen, a ne oseben: „Mladi“ so v prvi vrsti in nad vse slovensko slovanski narodnjaki, pripravljeni za kompromis na podlagi enakopravnosti in moškega poštenja, ako se kompromis ne dotika narodnega in svobodomiselnega načela.²⁾ Božidar Raič se je strinjal s „Slovenskim Narodom“ v narodno-političnih nazorih: le zasebna krepost vsakega posameznika je, ali je pobožen, ali brezbožen³⁾. A dr. Bučar se je v pismu na dr. Poklukarja izrazil o verskem vprašanju naslednje: Vera je važen faktor državnega obstanka in čisto nepotrebno bi bilo ter razvitku narodne ideje nekoristno, ako bi kdo skušal slovenski narod spraviti ob njegovo današnjo vero. Toda veliko reči, ki jih dandanes duhovščina tirja in hoče doseči, ne spada v pravi pojem „verskih temeljev“. Ali je res vera ost, okoli katere se vrtijo vse slovenske narodne potrebe? Edina ost, ali vsaj najvažnejša? Ne, ker drugače bi samo katoličani mogli srečni biti, taki pa, ki kaj drugega verujejo, nesrečni, čeprav jim nihče ne krati narodnosti, svobode, jezika in so blagoslovljeni v gospodarskem, denarnem, sploh gmotnem oziru. Ubogi narod, ki dandanes svoje najboljše moči izgublja za idealen spiritualizem ali pa celo v korist njegovih stanovskih nositeljev! Dr. Bučar si želi nazaj onih časov, ko so bili Slovenci edini, ker duhovščina ni stavila svojega dobička v prvo vrsto, ampak jo je narodna zavest držala pri posvetnjakih in posvetnjake pri njej. Osebne mržnje so se potem polastile prepira; treba je, da gredo oni za korak nazaj, ki so ga storili preveč naprej.⁴⁾

Tako so si stali pri državnozbornih volitvah leta 1873. dvojni slovenski kandidatje nasproti na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so si priborili štiri poslance, si ustano-

¹⁾ „Slovenec“, 1. številka z dne 14. okt. 1873.

²⁾ „Slovenski Narod“, 185. številka z dne 13. avg. 1873.

³⁾ „Slovenski Narod“, 229. številka z dne 5. okt. 1873.

⁴⁾ Bučarjevo pismo dr. Poklukarju z dne 28. sept. 1873. *K. B.*

vili svoj klub in glasovali za Stremayrjeve cerkveno-politične postave, dr. Razlag je bil za samostansko postavo celo poročevalec.

25. Dr. Bleiweis je v dobi narodnega preporeda postal vodja literarnega in političnega gibanja na Slovenskem. Ni bilo dovolj sposobnih mož, da bi se bilo delo delilo, vsak je moral biti vse. A že od 1858. leta dalje hodi po zaslugi Janežičevi („Slovenski Glasnik“) slovenska književnost svojo pot, neodvisno od Bleiweisa in proti njegovi struji. Značaj tej dobi dajeta Levstik in po njem Stritar („Zvon“). Okostenelost, asketstvo, pretirano samoljubje, nedostatek kritike in širšega obzorja — vse to je ravno tako škodovalo razvoju slovenske literature kakor politike. Zato je bilo čisto naravno, da se je odpor na literarnem polju slej ali prej prenesel tudi na politično; zakaj literatura in politika sta — ali bi vsaj morali biti — samo dve obliki istega kulturnega življenja. Proti Bleiweisovim „Novicam“ pomenjata napredek že Vilhar-Levstikov „Naprej“ in Einspielerjev „Slovenec“, tem bolje pa nastaja obrat z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda“. Poleg Bleiweisa je stal takrat v ospredju literarnega in političnega gibanja na Slovenskem zlasti dr. Costa.

Tudi politični nasprotnik mora priznavati, da je bil dr. Costa nadarjen in delaven človek. Sam Levstik je pisal o njem, da je „poln talenta in najboljširnega znanja“. ¹⁾ Kot spreten jurist je bil desna roka Bleiweisu, ki ga je pošiljal v boj zoper svoje nasprotnike, priznavajoč mu, da je v taki borbi bolj mojster nego on. ²⁾ Dr. Costa je dajal Bleiweisu tudi navodila za odgovore „Slovenskemu Narodu“. ³⁾ V zahvalo za izkazane uslužnosti ga je dr. Bleiweis kandidoval na najvišja mesta, na pr. 1871. leta za deželnega glavarja in celo deželnega predsednika kranjskega. ⁴⁾ Vprašanje pa je: Ali je bila delavnost in nadarjenost Costova v prid slovenskemu narodu in ali ni s svojim vplivom zavajal Bleiweisa na pota, ki niso bila umestna, marveč naravnost škodljiva? Brezdvomno je, da je bilo v njem precej absolutistne in diktatorske narave, ki ni rada prenašala kritike. Neopravičljiva je na pr. njegova pasivna politika glede volitev v ljubljanski občinski svet. Dr. Razlag je svaril Bleiweisa pred „adoptiranim Slovincem“, češ, da se naj iztrga iz tlake neslovenskih elemen-

¹⁾ „Slovenski Narod“, 7. štef. z dne 16. aprila 1868.

²⁾ Bleiweisovo pismo dr. Costi (brez datuma). *KB*.

³⁾ Bleiweisovi pismi dr. Costi (brez datuma). *KB*.

⁴⁾ Bleiweisovi pismi dr. Costi z dne 7. maja 1871. in z dne 29. jun. 1871. — Costovi pismi dr. Bleiweisu z dne 3. jul. 1871. in z dne 9. jul. 1871. *KB*.

tov, ki so se sebično vrinili v slovensko delovanje, in potem ostane njegova avtoriteta neomadeževana.¹⁾ Davorin Trstenjak je že leta 1862. napovedoval Bleiweisu, da ga dr. Costa in ultramontanstvo ugonobita.²⁾ Costo imenuje veterinjaka,³⁾ ki je postal verski hinavec⁴⁾ in prinesel korupcijo med Slovence.⁵⁾ Stritar pa je izrekel o njem v „Dunajskih sonetih“ naslednjo sodbo:

Med Nemci nisi našel svoje cene,
Zatò blagò vse svoje pravdoznansko
Prenesel sem v deželo si slovansko,
Češ, dete veseli se zlate pene.

Neumen nisi, to se mora reči;
Oh! le predobro si Slovence sodil,
Ti znaš očitno „več ko hruške peči.“

Prej z blagom si okrog po hišah hodil,
Zdaj jeli vsi sami so k tebi teči;
Kako še dolgo boš za nos jih vodil!

(IX. sonet.)

In dalje:

Sancta simplicitas! — Ti iz pobožnosti,
Smeješ se, kuješ trde rumenjake,
Sram ni, poklekar! te v debelokožnosti.

Drugje ti prilike ne najdeš take;
Da z Bogom si in vragom v lepi složnosti,
Za to, pobožnik! šel si med prvake.

(XXXV. sonet.)

„Slovenski Narod“ se je ustanovil, da dela opozicijo Bleiweis-Costovi literarni in politični vladi. Značilno za daljnji razvoj „Slovenskega Naroda“ je to, da sta se zoper konservativno, cerkveno smer, ki so jo začeli ostentativno širiti „stari“, odločno izrekala dva duhovnika: Davorin Trstenjak in Božidar Raič; zlasti Davorin Trstenjak je bil poleg dr. Razlaga skoro edina politična glava „mladih“. Trstenjak je bil nenavadno bistroumen in preudaren mož, ki je mislil politično, a ne samo govoril o politiki, kakor so to delali drugi. Levstik se je bil po letu 1870. vdal resignaciji in se sploh ni aktivno več udeleževal političnega življenja; zato ne moremo reči, kako bi bil umeval položaj on. Duševni vodja „mladih“ je bil Trstenjak, a kot svobo-

¹⁾ Razlagovo pismo z dne 1. jan. 1872. *KB*.

²⁾ Trstenjakovo pismo z dne 10. marca 1877. Korespondenca dr. Jos. Vošnjaka, skrajšano citiram *KJV*.

³⁾ Trstenjakovo pismo z dne 10. jan. 1872. *KJV*. (Priobčil dr. Jos. Vošnjak v „Spominih“, Ljubljana, I. zv. 1905, str. 147—148.)

⁴⁾ Trstenjakovo pismo z dne 9. jun. 1872. *KJV*.

⁵⁾ Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV*. (Priobčil dr. Jos. Vošnjak, I. c. str. 148—150.)

domiselni duhovnik se je moral izogibati konflikta s cerkvenimi predstojniki, ker bi bilo kaj takega škodovalo njemu in Slovincem;¹⁾ zato ni stopal v ospredje, ampak je deloval s svojim svetom in s svojo iniciativo. Na zunaj je polagoma kot reprezentant nastopal dr. Razlag.

Trstenjak je izpodbijal trmo posameznikov.²⁾ Nasprotoval je „starim“ v literaturi in politiki, ko je spoznal, da s svojim avtokratstvom tirajo Slovence v sramoto in pogubo. Trdnjavi, izza katerih je hotel prodirati proti Bleiweisovcem, naj bi bili v prvi vrsti lastna tiskarna in pisateljsko društvo: prva naj bi s „Slovenskim Narodom“ paralizovala politično vlado Bleiweis-Costovo, drugo naj bi namesto okostenele „Slovenske Maticice“ organizovalo leposlovno in znanstveno slovstvo med Slovenci. Trstenjak je hotel smotreno delo, zato je tudi zahteval, naj se da „Slovenskemu Narodu“ določen pravec z jasnim programom.³⁾

Jurčič je bil spreten žurnalista, toda „Slovenskemu Narodu“ ni znal dati enotne smeri. Zato ga je grajal Trstenjak, da nima pravega načrta: enkrat piše v zmislu obstoječe ustave, drugič zopet v federalistnem, tretjič se kažejo celo republikanske simpatije.⁴⁾ Lastni pristaši niso bili zadovoljni z Jurčičem zaradi tega ne, ker jim ni bil socialno dovolj visoko postavljen — tu imate slovensko bahavost! — in ker niso marali, da bi on sam vodil politiko „Slovenskega Naroda“.⁵⁾ Trstenjak je z bistrim očesom spoznal, da je treba za uspešno delo organizacije, da je treba vodstva, ki ima jasen program in ne prepušča vsega enemu človeku in to uredniku, ki bi moral biti le organ stranke.⁶⁾ Kako politično je mislil Trstenjak, to je pokazala prihodnost: „Slovenski Narod“ je kot trgovsko podjetje donal koristno posameznikom, a je ubijal stranko, ki bi ji bil moral služiti!

Vreden drug Trstenjaku je bil dr. Razlag: oba Ilirca stare šole in poštenjaka od nog do glave. Dr. Razlag je prebil štiri leta v semenišču in njegov semeniški vodja ga je priporočal, naj bi ga tedanji sekovski škof Rauscher poslal na Dunaj, da postane doktor bogoslovja; toda Rauscher je to odklonil, češ: Das Slavische hat keine Zukunft! Užaljen zapusti Razlag semenišče in se posveti pravoslovju.⁷⁾ Politične boje bi bil laže prenašal, ako bi bil imel naravo Levstikovo,

¹⁾ Trstenjakovo pismo dr. Kočvarju z dne 30. dec. 1864. *KJV*.

²⁾ Trstenjakovo pismo dr. Razlagu z dne 10. febr. 1872. *KJV*.

³⁾ Trstenjakovo pismo z dne 31. avg. 1872. *KJV*.

⁴⁾ Trstenjakovo pismo z dne 20. sept. 1872. *KJV*.

⁵⁾ Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV*.

⁶⁾ Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV*.

⁷⁾ „Slovenski Narod“, 31. številka, z dne 15. marca 1870.

Raičevo ali Trstenjakovo: bil je namreč mehka duša. Postal je 1871. leta deželni glavar kranjski in se je moral boriti s tiho opozicijo Bleiweis-Costovo, ker je zastopal prepričanje, da se svoboda in javna npravost ne smeta vtopiti v narodnosti, da se iz narodnosti ne sme delati monopol in za rodoljubje zahtevati nagrada.¹⁾ Isto načelo je lepo izrazil 1873. leta „Slovenski Narod“: Krivice ne trpi, a je tudi drugim ne delaj! Treba svojo moč zatajevati in pravičen biti celo tam, kjer je Slovencem na škodo. Ako rabijo politični nasprotniki nepoštene pripomočke, ne sledi iz tega, da jih moramo posnemati in ravno tako ravnati. Gledati je treba, da smo v politični morali boljši nego oni. S tem poštenjem morda začasno propadamo in kake izgube trpimo; toda nikdar nas ne sme zapustiti zaupanje, da resnica in pravica zmaguje, da se nam krivične izgube polagoma povrnejo. Kdor hoče pravico, mora sam znati pravičen biti: prijatelju in protivniku; v tem more grešiti, a vedoma ne sme.²⁾

Bleiweis-Costova diktatura se je zabarikadovala za Kranjsko in je odganjala zlasti štajerske Slovence, ki so ji postajali neprijetni. Provincialni patriotizem se je zopet začel razraščati. Dr. Razlag je imel namen, da podere Costovo korupcijo, a kranjski Slovenci ga niso popolnoma razumeli ali pa niso imeli poguma, da bi ga bili podpirali.³⁾ A ne samo proti „stari“ se je moral boriti dr. Razlag, marveč tudi „mladi“ so ga po strani gledali, dasi jim je bilo težko odločno nastopati proti njemu. Mož je mislil s svojo glavo in ni živel samo iz rok v usta, ampak je zrl tudi v prihodnost. Jurčič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so bili prenagli, prestrastni, kakor je to navada pri mladini, ki se rada zaganja iz skrajnosti v skrajnost. Dr. Razlag pa se je izjavil, da je proti njegovim političnim načelom delovanje za radikalno stranko skrajne levice, ki se v danih slučajih utegne celo združevati z nazadnjaško stranko skrajne desnice.⁴⁾

Poleg tega je igrala tudi tu osebnost svojo ulogo. „Mladim“ je bilo treba glave. Trstenjak je posegal vmes in svetoval, naj se sporazumejo z dr. Razlagom, koliko se smejo zanašati nanj in kako daleč gre ž njimi; tudi Svetca naj ne odbijajo, ampak pridobivajo.⁵⁾ Trstenjak se je strinjal z Raz-

¹⁾ Poslano Razlagovo. („Slovenski Narod“, 151. šte. z dne 28. dec. 1871.) — Zaupnica zagrebških Slovencev dr. Razlagu z dne 20. jan. 1872. leta. („Slovenski Narod“, 16. šte. z dne 10. febr. 1872; 20. šte. z dne 20. febr. 1872.)

²⁾ „Slovenski Narod“, 274. šte. z dne 28. nov. 1873.

³⁾ Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV*.

⁴⁾ Razlagovo pismo dr. Ahačiču z dne 15. dec. 1872. („Slovenski Narod“, 149. šte. z dne 24. dec. 1872.)

⁵⁾ Trstenjakovo pismo z dne 14. dec. 1872. *KJV*.

lagovim nastopanjem in je poudarjal, da je treba gledati na premise in posledice, a ne na trenutne učinke.¹⁾ Zagovarjal je Razlaga, češ, da ne išče niti slave niti gmotnih koristi; zato hodi svojo pot, ki mu jo narekuje njegovo prepričanje, a ne slepa strast.²⁾ Obenem pa se je Trstenjak izrekal proti dr. Zarniku, češ, da je nezanesljiv, veternjak, ki se naslanja zdaj na „mlade“, zdaj na „stare“; a dr. Vošnjaka je prosil, naj prepušča vodstvo drugim.³⁾ Že Levstik je v „Pavlihi“ odrekal Zarniku moralno kvalifikacijo za vodjo kake stranke, ker se je pred deželnozborsko volitvijo leta 1869. uklonil „starim“, da jim je podal svoj program,⁴⁾ dasi niso tega do- slej zahtevali od nobenega drugega, a leta 1870. se jim je z reverzom vdal na milost in nemilost. Levstik je grajal, da je bilo Zarniku več do tega, da pride v kranjski deželni zbor, nego do tega, skozi katera vrata pride.⁵⁾ Dr. Zarnik je leta 1873. sam priznal, da se je leta 1869. uklonil Bleiweisu iz politične oportunitete.⁶⁾ In Zarnikovi politični oportuniteti na ljubo je Tomšič s „Slovenskim Narodom“ odtegnil Levstiku podporo in tako onemogočil izdajanje „Pavlihe“! Leta 1871. je kandidoval dr. Zarnik za deželnega odbornika in je grozil Bleiweisu, ako ne bo izvoljen, da „stante pede“ odloži man- dat in izstopi iz vseh narodnih društev, v katerih vladajo nje- govi osebni nasprotniki.⁷⁾

Dr. Razlagu so „mladi“ in „stari“ zamerjali njegovo zmernost in premišljenost, dasi je bila njegova slabost le pre- mala odločnost in vztrajnost.

Med odličnejšimi pristaši „mladih“ je bil tudi dr. Lav- rič, narodni buditelj goriških Slovencev. Dr. Lavrič je bil tip prekipevajočega čustva; v njem je bilo premalo praktičnosti in preveč prenapetosti. To ni bila njegova manira, marveč taka je bila njegova narava. Narodnemu preporodu goriških Slovencev je izkazal velike usluge; njegova nesebičnost in po- žrtvovalnost ga je upropastila. Ko ni mogel dati Slovencem ničesar več, je v svoji preveliki občutljivosti prostovoljno za- pustil ta svet.⁸⁾ Pravi Katon Utičan!

¹⁾ Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV*.

²⁾ Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV*.

³⁾ Trstenjakova pisma z dne 15. marca, 17. marca, 14. dec. in 21. dec. 1872. *KJV*.

⁴⁾ „Triglav“, 39. številka z dne 14. maja 1869.

⁵⁾ „Pavliha“, 7. številka z dne 31. jul. 1870.

⁶⁾ „Slovenski Narod“, 220. številka z dne 25. sept. 1873.

⁷⁾ Zarnikovo pismo z dne 19. avg. 1871. *KB*.

⁸⁾ Dr. Fran Oblak, Doktor Karol Lavrič in njegova doba. Gorica,

„Mladi“ so imeli v svoji sredi odlične talente, agitatorje in žurnaliste; nedostajalo jim pa je enotnega vodstva, ki bi bilo vodilo smotreno delo in dajalo določeni pravec. Stritar v „Dunajskih sonetih“ tudi „mladim“ ni prizanašal s svojo kritiko:

„Kje mlada je Slovenija, o kje je?
Popotniku, prijatelj, mi naznani!

— — — — —
— — — — —

Kje so možje, za vzvišene ideje,
Za dom, človeštvo in resnico vžgani?“ —
„Slovenija! — Tu ena je v Ljubljani!
A mlada? — Ne! — Ideje?“ — Mož se smeje!

(XXII. sonet.)

Možje! zakaj sedimo tu pokojno?
Pred nami laž šopiri se, krivica,
Nesramnost ne zagrinja dnevu lica,
Grdob krdelo širi se nebrojno!

In ti, zastavo dvigni nam trobojno,
Orožje svetlo suče naj desnica;
Dom kliče nas, svoboda in resnica,
Naprej! in zmaga venča sveto vojno! —

Kakô? Kaj vidim? — Nikdo se ne gane?
Sovražno pláši vas, možje! krdelo?
Preveč moči nasproti vam je zbrane?

Borili se ne boste za deželo?
Za svojo mater strášijo vas rane? —
Naprej! pa naj si sam razbijem čelo!

(XXIII. sonet.)

26. Marčeva revolucija leta 1848. je imela namen, da nadomesti fevdalno Avstrijo z meščansko državo. Toda stari stebri, na katerih je doslej slonela družba, so bili še toliko močni, da so za desetletja onemogočevali ustavno življenje. Z oktobersko diplomo in s februarским patentom je začela Avstrija polagoma zapuščati fevdalna tla in se demokratovati. Ta proces pomlajevanja in prerajanja je pospešil Kraljevi Gradec. Izrinjena iz Nemčije in navezana na svoje lastne moči, je bila Avstrija prisiljena, da si ureja svoje gospodarstvo neodvisno od Nemčije. Z najnevarnejšim svojim notranjim nasprotnikom, z Ogrsko, je sklenila mir in z orjaškimi koraki je sedaj poskušala nadomestiti, kar je bila zamudila. Visoka gospodarska konjunktura je bila posledica tega razvoja, ki je zahteval ustavno podlago, odgovarjajočo ekonomskim in političnim razmeram: industrializacija Avstrije je morala odstranjevati ostanke fevdalne dobe. Pri tem je prišlo do boja s cerkvi in Slovani.

Kaj naj bi bila Avstrija po mnenju cerkve, to je jasno povedal tridentinski škof Riccabona v nekem pastirskem pismu 1866. leta: Avstrija je najbolj nepotrebna država na svetu, če kot katoliška oblast v imenu in po naročilu rimske kurije ne zagotovi papeštvu srednje Evrope proti protestantskemu severu in prekucijskemu, brezbožnemu zapadu.¹⁾ Vodja avstrijske cerkvene politike je bil kardinal Rauscher, oče konkordata. Vprašanje po odstranitvi konkordata je postalo pereče, kakor hitro je nastopilo kot političen faktor industrialno meščanstvo. Kapitalistno gospodarstvo ne pozna konfesionalnih mej, svobodna obrt in trgovina se razvija vzporedno s svobodo vesti. Ravno tako potrebuje kapitalistna produkcija in distribucija izobraženega uradništva, ki je kos vsem tem mnogoštevilnim tehničnim zahtevam veleobrti in veletrgovine. V tem boju med cerkvijo in državo je moral zmagati ekonomični razvoj, načelo konstitucionalizma nad absolutizmom; zakaj po letu 1866. in 1870. poskušati še enkrat reakcijski režim, bi bila igra z ognjem, ki bi se najbrže ne bila tako završila kakor 1848. leta, ako je bila sploh še mogoča.

Ko se je Avstrija preustvarjala iz fevdalne v kapitalistno državo, se ni mogla naslanjati na drugo nego nemško meščanstvo, ki je prevladovalo po vseh mestih. Ta nemška buržoazija, zastopnica avstrijske industrije in trgovine, je bila politično centralistna, ker to je bil njen gospodarski interes: enotna zakonodaja in uprava v celi državi, seveda nemška! Poleg nemške buržoazije je prihajalo v poštev bogato in vplivno zgodovinsko plemstvo, zlasti češko, madjarsko in poljsko. Nemci so morali dovoliti zgodovinskemu plemstvu nekoliko koncesij. Stroga centralizacija se ni več dala izvajati: najbogatejši plen so odnesli Madjari, dočim se je drugim narodom vrgla deželna avtonomija. Toda Čehi in Poljaki so po zgledu Madjarov zahtevali vedno več, fundamentalni članki iz leta 1871. so poslednji poskus češkega plemstva, ki bi se bil kmalu posrečil. Da prepreči fevdalno politiko, ki se je zabarikadovala za ozidje deželne avtonomije, sklene nemška buržoazija direktne volitve v državni zbor, uzakonjene dne 2. aprila 1873. leta. Nemška buržoazija zmaguje nad češkimi in poljskimi fevdalci; zakaj kapitalistno gospodarstvo ni samo interkonfesionalno, ampak tudi internacionalno, zahteva-joče svobodo proizvodnje in izmenjavanja. To je bila ekonomična podlaga boja, ki se je na zunaj označeval kot udarec nemškega centralizma proti slovanskemu federalizmu. Ekonomski in socialni vzroki nam torej razlagajo cerkveno-politična in narodno-politična nasprotja teh let.

¹⁾ Rudolf Springer, l. c. str. 26.

Na Slovenskem ni moglo biti nič drugače.

Pri Slovencih je prihajal v poštev kot politični faktor kmetški stan, a še ta ne povsod in vedno; mesta in trgi so bili v nemških in laških rokah, edino na Kranjskem se je začelo razvijati slovensko malomeščanstvo, ki je bilo pa še zelo nezanesljivo in omahujoče. Po revoluciji 1848. leta, ki je osvobodila kmeta podložništva, je izginjal politični interes med poljedelskim prebivalstvom. Njegovo kulturno in gospodarsko življenje je bilo še prav patriarhalno. Župna cerkev in vaški sejmi vsake kvatre na leto: to so bila vsa kulturna in gospodarska središča slovenskih kmetov, zlasti v oddaljenejših, od velikih cest in železnic ločenih gorskih krajih. Take razmere vladajo še dandanes v marsikaterem kotičku slovenske domovine. Naravno je pripadalo vodstvo te kmetске mase duhovništvu.

To je bil material, ki je iz njega zidal dr. Bleiweis prvo slovensko politično stranko. Preroditelji slovenski, duhovniki in posvetnjaki, so uvidevali, da je narodno-politični razvoj najpopolneje omogočen tedaj, če se vse slovenske dežele, v katerih so naseljeni Slovenci kompaktno, zedinijo v eno ozemlje. Nastal je leta 1848. program „Zedinjene Slovenije“, ki je odgovarjal tedanji socialni strukturi slovenskega naroda. Splošni tok časa je pognal tudi Bleiweisa s seboj, da je postal zagovornik tega programa, slonečega na narodnoteritorialnem načelu. Minilo je pa potem celih 20 let, preden so se Slovenci zopet spomnili svoje poglavitne narodno-politične zahteve. Ta čas so vdano služili deželni avtonomiji, kar se je na zunaj označevalo za boj Slovanov proti Nemcem, v resnici pa se je slovenski kmet boril za mogočnega češkega in poljskega velikaša, ki je bil toliko Slovan, kolikor je to koristilo njegovemu razrednemu interesu. Vodstvo češkega in poljskega naroda je bilo v rokah fevdalcev; politični izraz veleposestniškega gospodarstva je bila deželna avtonomija. Slovenci so hodili čez drn in strn z deželnimi avtonomisti in opozicija „Slovenskega Naroda“ je v podpiranju te politike nahajala svoje izhodišče.

Toda kljub vsi slovaški vzajemnosti, ki je pokrivala razredno fevdalno politiko Čehov in Poljakov, je vendar prodiralo tudi nasprotno spoznanje. Ravno „mladi“ so bili glavni zagovorniki federalizma v zmislu narodnega načela, po katerem bi prišel Slovenec do svoje narodne in kmet-posesnik do svoje gospodarske veljave. Doba taborov je izraz tega spoznanja in hotenja ter v prvi vrsti delo „mladih“: dr. Lavriča, Raiča, dr. Vošnjaka, dr. Zarnika in drugih. „Stari“, z dr. Bleiweisom na čelu, so se vdajali splošnemu pritisku,

dasi ne z vnemo. Dr. Bleiweis piše leta 1871. Costi, da ne gre na noben tabor, češ, da se z govorom napenjati neče, mutast pa, če pride, ne more biti.¹⁾ Adresi kranjskega deželnega zbora z dne 30. avgusta 1870. leta (za vlade Potockega) in z dne 14. oktobra 1871. leta (za vlade Hohentwarta) sta omenjali sicer zedinjenja slovenskih dežel v „eno upravno in kolikor mogoče državnopravno telo“, toda to je bil le okrasek, v svojem jedru se je opirala slovenska politika na oktobersko diplomu in na njeni podlagi zahtevala razširjenje deželne avtonomije. To je bilo čisto v zmislu Einspielerja, ki je pisal leta 1870. Bleiweisu: Vladi naj se naravnost pove, da se je „Slovenija“ porodila, ker je slovenski narod izgubil vse upanje v pravičnost Nemcev. „Slovenija“, bodi šiba nad tramom, strašilo Nemcem in vladi; vendar slovenski voditelji še niso izgubili vsega upanja do vlade in Nemcev ter jim ponujajo še poslednjo besedo, preden tudi oni sežejo po poslednji rešitvi. Einspieler se izreka za uvedbo narodnih kurij v dvojezičnih deželah, kakor jih je predlagal dr. Fischhof.²⁾

Tu se nam kaže stališče „starih“ jako jasno: po zgledu tistih staršev, ki svoje otroke strašijo, ako ne ubogajo, so razglašali „Slovenijo“ za strašilo Nemcem in vladi! Te politike sv. Miklavža se Slovenci še do danes niso oprostili. „Mladi“ so se na eni strani odločno potegovali za zedinjeno „Slovenijo“, a na drugi strani so zopet ravno oni krepko poudarjali potrebo slovanske vzajemnosti in so njej na ljubo morali žrtvovati svojo doslednost in načelnost. Leta 1871. je bil shod federalistov v Pragi, ki so se ga udeležili od Slovencev dr. Costa, Herman in dr. Vošnjak; pozneje je prišel še Matija Majar kot zastopnik „Trdnjave“. Pri tem shodu so se sprejeli fundamentalni članki za podlago, po kateri se naj uredi notranje politične razmere Avstrije. Kakor pripoveduje dr. Vošnjak, so Slovenci omenjali, da se ne morejo ogrevati za strogo zgodovinsko pravo in da bi bila prevelika deželna avtonomija večini Slovencev v kvar, a Čehi so jih tolažili z narodnimi kurijami.³⁾ O fundamentalnih člankih so se izrekli „mladi“ sploh skeptično. „Slovenski Narod“ je pisal, da pozdravlja novo ero samo takrat, ako bodo Čehi uporabljali vso svojo veljavo tudi v korist vseh avstrijskih Slovanov, da ne ostanejo Slovenci sami sredi nemških dežel.⁴⁾ Ostreje je nastopal neki drug člankar, češ, da fundamentalni članki čisto posnemajo državnopravno načelo Madjarov, da prepuščajo ostalo opozicijo sami sebi, da federalistno stranko ločijo, a ne družijo, ker se

1) Bleiweisovo pismo z dne 13. maja 1871. *KB*.

2) Pismo Einspielerjevo z dne 5. maja 1870. *KB*.

3) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, l. c. II. zv. 1906, str. 178.

4) „Slovenski Narod“, 118. štef. z dne 10. okt. 1871.

opirajo na izkjučno češko stališče, slabejšim deželam daje vsestransko svobodo le parlament na najširši podlagi; v opoziciji ni jasnosti niti v sredstvih niti v ciljih, zato tudi ni discipline in ni uspeha.¹⁾ Izmed slovenskih poslancev se je določno izrekel proti fundamentalnim člankom in proti avtonomiji malih dežel dr. Razlag v deželnem zboru kranjskem dne 7. decembra 1872. leta in v državnem zboru dne 7. marca 1874. leta, kar se mu je takrat seveda štelo za narodni greh.

Vsaka ustava je pravni izraz obstoječih ekonomičnih in socialnih razmer. Ni v tem nič idealizma in nič čustvenosti. Decemberska ustava je bila delo onih družabnih slojev, ki so imeli takrat v rokah gibno silo modernega življenja: industrijski in trgovski kapital. To je bila nemška buržoazija, ki je zastopala svoje interese prav tako, kakor češko ali poljsko plemstvo svoje veleposestniške. Ako so se Nemci politično imenovali ustavoverce, so s tem izražali svoje kapitalistno stališče, kakor je bila na drugi strani državnopravna stranka glasnica fevdalstva; eni in drugi so zastopali narod v političnem zmislu.

Narodni boj med Nemci in Slovenci se je mogel uspešno voditi le na temelju ustave in na tej pravni podlagi dosegati ustavno izpremembo, odgovarjajočo socialnim potrebam slovenskega naroda. Ustava bi bila morala biti sredstvo, s katerim bi bili skušali uveljavljati svojo voljo. Zato pa je bilo treba pridobiti tudi meščanstvo po Slovenskem, ki je bilo v zmislu decemberske ustave važen politični faktor. Pasivno politiko, ki naj bi bila odklanjala obstoječo ustavo, ali pa politiko deželne avtonomije, bi si bili Slovenci mogli dovoljevati, ako bi bili imeli dovršeno socialno strukturo, to se pravi: če bi bili pri njih razviti vsi oni socialni sloji, ki so igrali v tedanjem političnem življenju odločilno ulogo. Tako pa so s svojim posnemanjem fevdalcev odbijali od sebe meščanstvo.

Boj med kmetom-Slovincem in meščanom-nemškutarjem ali Nemcem je mogel biti le ekonomičen in kulturn, ne pa državnopraven v zmislu deželne avtonomije, ki tlači Slovence narodno in gospodarsko. Dokler je kmetsko ljudstvo na nizki kulturni stopinji in njegovo gospodarstvo primitivno, dotlej se godi dobro tujerodnim mestom in trgov sredi njegovega ozemlja. Z večjo omiko pa prihajajo višje telesne in duševne zahteve; čim bolj se razvija ekonomično življenje, denarni in blagovni promet, tem slabše je za meščana-tujerodca, ako nastopa ekstremno v narodno-političnem oziru. Polagoma, a gotovo se vrši asimilacija mest, okolica jih absorbuje, osvajajoč si indiferentne obrtnike, trgovce, inteligente, ki v nastalem konkurenčnem boju nečejo izgubljati svojih odjemalcev.

¹⁾ „Slovenski Narod“, 81. štev. z dne 9. aprila 1873; 118. štev. z dne 24. maja 1873. Te članke je pisal J. P. (Janko Pajk?)

Tega niso razumevali „stari“, marveč so s svojim nastopanjem v kulturnih in cerkveno-političnih vprašanih odganjali od sebe še take, ki bi jim bili morebiti drugače sledili. „Mladi“ so nasproti temu naglašali narodno nujnost mestne kulture. Janko Pajk je že leta 1868. v „Slovenskem Narodu“ imenoval nedostatek meščanstva Ahilovo peto za Slovence in je grajal pedsodek slovenskega kmeta, ki misli, da mora spočenjati same „gospode“ (duhovnike).¹⁾ In leta 1872. je pisal „Slovenski Narod“, da se morajo Slovenci lotiti obrta in trgovine, naseljevati se po mestih na Slovenskem ter se v obrtu in trgovini vzajemno podpirati.²⁾ Davorin Trstenjak je naravnost poudarjal, da se mora stranka „Slovenskega Naroda“ naslanjati na mesta in trge, „Novičarji“ nimajo zaslombe, ker niso naprednjaki. Treba je tudi, da se organizujejo narodno-napredni učitelji.³⁾ Dr. Vošnjak je spoznal važnost gospodarskega boja za Slovence s tem, da je začel leta 1872. po češkem zgledu ustanovljati posojilnice in hranilnice, ki naj bi paralizovale nemški kapital. Drastično pa je označil razloček med „mladimi“ in „starimi“ Stritar v „Dunajskih sonetih“ z naslednjimi verzi:

Srce mi krvavi, plamtí mi jeza ;
V fevdalstvo, hlapčevstvo in zagorjanstvo
Vklenili nam pošteno ste slovanstvo ;
Nečastna družba mi, ostudna zveza !

Da vedno delj okrog po sveti seza
To žalostno o nas, Slovanih, znanstvo,
Storilo vaše je neotesanstvo,
Ki nas v sramoto vedno bolj pogreza.

Svet čuje naj moj glas : Mi nismo taki !
Sovražniki ideje nismo nove !
Svobodomorci, hlapci in mračnjaki !

Kedó je kriv, da svet takó nas zove ?
Oj ti, moj rod slovanski, blagi, jaki !
Razbij sramotne skoraj že okove !

(XL. sonet.)

In dalje :

Izpoved mojo čujte : Jaz svobódi
Iz srca vdan sem, — mirno poslušajte !
V politiki poštenje mene vodi ;

Temo sovražim, — kamen pobirajte !
Za mir gorim in spravo med narodi ;
Slovenec liberalen sem, — metajte !

(XLI. sonet.)

¹⁾ J. Pajka Izbrani Spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 77—82.)

²⁾ „Slovenski Narod“, 97. štev. z dne 22. avg. 1872.

³⁾ Trstenjakovo pismo z dne 20. septembra 1872. *KJV*

27. Slovenski narod je polagoma odraščal izključno duhovskemu vodstvu, ker se je pojavljalo čim dalje več posvetne inteligencije. Slej ali prej je moralo priti do nasprotij, ker je avstrijski episkopat hotel izrabljati razvijajoče se narodnosti za svoje cerkveno-politične namene proti svobodomiselnemu gibanju tedanje dobe, ki je imelo svoje središče med Nemci. Slovani naj bi se bili potegovali za fevdalno in klerikalno gosposdo. Kardinal Rauscher, vodja cerkvene politike, je bil poleg tega velik ustavoverec, centralist in nasprotnik Slovanov. Slovence sta v to struju vodila glavno dr. Costa in Herman, a njima je sledil dr. Bleiweis.

Na dnevnem redu je bil stari spor med cerkvijo in državo. Cerkev in država sta si prilaščali vodstvo drug nad drugim. Sociologični temelj tega boja je dobro pogodil „Slovenski Gospodar“, ki je pisal 1873. leta: Mi branimo zgodovinske pravice cerkve in jih izpreminjamo po medsebojnem dogovoru državne in cerkvene oblasti, ne pa po liberalnem načelu, ki trdi, da je država edini izvir vsega prava.¹⁾

Teoretična podlaga spora je bil konflikt med prirodnim in pozitivnim pravom. Cerkev se je naslanjala na stališče, ki ga je nekdaj imela, ne ozirajoč se na dejstvo, da so se socialne prilike izpremenile in zato zahtevale novo pravno formulacijo, odgovarjajočo potrebam moderne dobe. Urediti je bilo treba vnanje razmere cerkve in države, ki so morale biti v ustavni državi drugačne nego pod absolutizmom. Cerkev je branila svoje politično stališče v imenu verstva, prisvajajoč si monopol na verstvo, kakor bi verstva izven cerkve sploh ne bilo, dasi je verstvo zmisel, princip življenja, a cerkev le družba, imajoča skupno verstvo! Cerkev je stala na stališču apriorne, absolutne resnice, dasi sta verstvo in cerkev ravno tako podvržena zgodovinskemu razvoju kakor vse druge socialne tvorbe, ker cilj, zmisel življenja je pri različnih narodih in v različnih dobah različen. V cerkvenem naziranju se kaže konservativnost, to je precenjevanje minulosti, ki spaja politiko z religijo ali celo popolnoma nadomešča religijo s politiko. Ta cerkveni nazor je prav tako škodljiv napredku vede in nravnosti, kakor verstvu samemu.

Nasproti precenjevanju minulosti, kojega glavna zaščitnica je cerkev, stoji prirodno pravo, ki popravlja izrastke preteklosti in ureja življenske razmere v zmislu potreb sedanjosti. To ni prirodno pravo francoske filozofije 18. stoletja, ki v svojem apriorizmu in racionalizmu prezira ves socialni razvoj, marveč to je prirodno pravo v zmislu evolucijske teorije, ki preteklost vpoštevata toliko, kolikor soglaša s sedanjostjo in

¹⁾ „Slovenski Gospodar“, 20. šte. z dne 15. maja 1873.

oboje organsko spaja med seboj. Tako se onemogočuje skrajni racionalizem in skrajni historizem.¹⁾

Kdo naj ureja medsebojno življenje? Na eni strani si prisvaja to pravico cerkev, kar je anahronizem; zakaj to, kar je nekoč bilo, se v tej obliki ne vrača nikdar več. Na drugi strani pa se naglaša načelo o vsemogočnosti države, kakor bi poleg nje ne moglo obstojati ničesar drugega. Narodnost, znanost, umetnost, nrvnost, verstvo — vse naj bi bilo odvisno od države, ki bi si na ta način podvrgla vse panoge kulture. Dva ekstrema si stojita nasproti, ki se pa zopet dotikata: cerkev in država. V zmislu prirodnega prava bi bilo, da si človeška družba sama po raznih svojih organizacijah ureja svoje razmere in prepušča skupni organizaciji vseh skrb za skupne interese. Ločitev cerkve od države je s tega stališča edino upravičena rešitev prepornega vprašanja. Temu se pa upira cerkev, ako ji je politika več nego verstvo; a tudi kapitalistna država se nerada odreka uslug, ki jih more dajati cerkev.

Tako je bilo pri nas v Avstriji, ko je bil z uvedbo ustavnosti onemogočen konkordat in je bilo treba za novo vsebino nove oblike. Ako bi bili cerkev in država hoteli popolno svobodo, bi bili morali zahtevati ločitev. Cerkev pa je skušala obdržati svojo prejšnjo postojanko ob izpremenjenem položaju in se je spuščala v boj z napredkom, ki ga niso izumeli šele konfesionalni zakoni 1868. leta in cerkveno-politične postave leta 1874. Kulturni boj je bil plod socialnega razvoja in uzakonjenje svobodomiselnih zahtev ni bilo drugega nego kodifikacija tega, kar se je dejansko izpreminjalo: prirodno pravo je izpodrivalo dotlej veljavno pozitivno pravo. Na drugi strani so pa državo vladajoči sloji, nemška buržoazija, izvajali izpremembo v svojo korist, kakor so cerkveni krogi zagovarjali konkordat v prid sebi, a oboji so odklanjali popolno ločitev, ker bi bila škodovala interesom obojih. Današnje razmere zahtevajo tako pravno formulacijo, ki daje prostost i cerkvi i državi in ne škoduje ni verstvu ni politiki, nasprotno koristi o b e m a, ker ju osamosvaja.

Na Slovenskem so se v boju med cerkvijo in državo „stari“ naslanjali izključno na cerkev, „mladi“ pa na državo. Dočim so „stari“ vse zlo valili le na državo, si dr. Janez Pogačar, tedanji knezoškof ljubljanski, ni zapiral oči pred dejanskim položajem in ni karal le ene strani. Ob svojem nastopu je v pastirskem listu z dne 6. septembra 1875. leta glede ljudskega šolstva priznal, da se duhovščini tudi po novi postavi odpira široko in rodovitno polje, a mera dobrodejnega vpliva ni odvisna samó od duhovske časti, ampak od osebne

¹⁾ Emanuel Chalupný, Úvod do sociologie. (Praga, 1905, II. zv. str. 431—466.)

vrednosti. Pomenljiva je tudi naslednja izjava dr. Pogačarja v istem pastirskem listu: „V naših časih se od vseh strani sliši klic: Vera je v nevarnosti! Dobro. Odkod pa prihaja nevarnost? Spominjam se evangelijske prilike: «Ko so delavci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal med pšenico». Preden kamen vržemo na druge, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali, ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli?“

„Mladi“ so uvidevali potrebo nove uredbe in zahtevali državno nadoblast. Šuklje ni bil popolnoma zadovoljen s Stremayrjevimi postavami, ker so se mu kljub naprednosti zdele polovičarske in celó svobodno cerkev v svobodni državi je smatral za nezadostno sredstvo nasproti velikanskemu hierarhičnemu sistemu.¹⁾ Dr. Razlag se je v svojem državnozbornem govoru dne 7. marca 1874. leta tudi izrekel zoper ločitev cerkve od države, a iz drugih razlogov nego Šuklje, ker je zahteval sporazumno akcijo države in cerkve, zagovarjajoč sicer nazor, da se da pogodba odpovedati, zakon pa izpremeniti. Značilno za slovensko posvetno inteligencijo je dejstvo, da se je izrekal za svobodno cerkev v svobodni državi leta 1861. v „Stimmen aus Innerösterreich“ Andrej Einspieler. Utemeljeval je svoj nazor na sledeči način: V področje cerkve spada večnost, v področje države časnost. Idejno stoji cerkev nad državo in sicer po svojem izviru in namenu; toda v resnici, v svoji zgodovinski realnosti stoji cerkev poleg države. Cerkev po svojem namenu nima pravice nad časnostjo, državo, a prav tako se ne sme podrejati državi: obe oblasti delujeta druga poleg druge. Načelno ločitev cerkve in države zahtevajo tudi dejanske, verske razmere. Ustava zagotavlja versko svobodo in enakopravnost raznih verskih družb. Nekatera vprašanja (šolstvo, menjavanje konfesije, zakon) se dajo rešiti le na podlagi svobodne cerkve; ne dajo se pa rešiti na temelju privilegovane državne cerkve in taka cerkev je vsaka, ki potrebuje državnega priznanja. Država ne more dovoljevati cerkvi drugega nego pravico bivanja, cerkev pa ne more od države tirjati drugega nego pravico bivanja in svobodnega razvoja.²⁾

Glede razmerja katoliške cerkve do drugih verskih družb pripominja Einspieler, da so po zakonu vse priznane verske družbe enakopravne, toda objektivno je najvišja in najresničnejša srednjeveška ideja, naj bi bil en hlev in en pastir, a doslej še nismo dospeli do tega ideala: duh evangelija

¹⁾ „Slovenski Narod“, 27. štev. z dne 4. febr. 1874.

²⁾ „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65. Svobodno cerkev v svobodni državi je zagovarjal tudi dr. Klun v pismu na svoje volilce z dne 15. nov. 1867. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. IX. str. 201—204.)

pa prepoveduje vsako nasilno in nečiste nagibe uporabljajoče poseganje v verski razvoj človeštva.¹⁾

28. Meščanstvo po Slovenskem je pri državnozbornskih volitvah 1873. leta glasovalo za nemške ustavoverce in „Slovenski Narod“ je upravičeno pisal, da se zanesljivi sobojevniki ne pridobivajo samo z lepimi besedami o domovini, narodu in svobodi.²⁾ Politični boj med „mladimi“ in „starimi“ je bila le epizoda. Karakteristiko temu boju daje izvolitev Hohenwarta, nemškega fevdalca, ki jo je „Slovenski Narod“ odobral, pišoč: „Mi smo čisto zadovoljni, da je Hohenwart izvoljen, ker smo odločni anticentralisti, samo proti temu smo morali biti, da bi ga nam dr. Costa na Notranjskem diktiral proti možu, ki smo ga mi hoteli. Če bi bili „stari“ Hohenwarta takoj kandidirali na Gorenjskem, bi mi ne bili ničesar rekli.“³⁾

Prvi poskus sprave med obema slovenskima strankama sta napravila dr. Geršak in Božidar Raič. Slovenci naj bi se zopet združili pod geslom: Blagost naroda in upor germanizaciji! Kar se s tema točkama ne ujema, se naj opusti; kar je indiferentnega, naj se da na prosto voljo posameznikov. Na svojem polju naj dela vsak po svojih posebnih stanovskih ali socialnih pravilih in isto prosto gibanje pripušča tudi svojemu sosеду. Pravomočne dosedanje postave se sprejemajo z vsemi posledicami; kar je kvarnega na njih, se odpravi po zakonu poti.⁴⁾ Dr. Uлага je v imenu konservativne stranke zahteval n. pr. cerkveno avtonomijo, odstranitev „Narodovega“ in „Slovenčevega“ urednika ter izročitev teh listov drugim močem; Herman pa sploh ni bil za pogodbo.⁵⁾

Raičev predlog je bil kompromis, ki je izražal premalo konkretnosti in ni imel upanja, da prodre v tej obliki na obeh straneh. „Stari“ so dobro poznali „mlade“ in vedeli, da so pripravljeni ne le za kompromis v taktiki, marveč tudi za kapitulacijo v načelih.

„Slovenec“, ki je pisal, da se mu izrek „rajši volim nemškutarja nego Mladoslavenca“ ne zdi več trd, zakaj neinškutarstvo in krščanstvo se ne izključujeta, dočim mladoslovenstvo pomenja brezverstvo,⁶⁾ je mesec pozneje začel govo-

1) „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1861, II. zv. str. 139—156.

2) „Slovenski Narod“, 249. šte. z dne 29. okt. 1873.

3) „Slovenski Narod“, 242. šte. z dne 21. okt. 1873. V notranjskih kmetskih občinah je proti Hohenwartu zmagal dr. Razlag, nakar je bil Hohenwart izvoljen v gorenjskih kmetskih občinah, kjer mu je prepustil mandat dr. Poklukar.

4) Raičevo pismo z dne 16. sept. 1874. *KJV*.

5) Raičevo pismo z dne 6. okt. 1874. *KJV*.

6) „Slovenec“, 108. šte. z dne 12. sept. 1874.

riti o stvari¹⁾ in je naglašal naslednja načela: Osebni liberalizem ne kali edinosti, toda takoj je izpodbit steber, na katerem sloni prijateljstvo, kakor hitro bi „mladi“ veri na škodo delali propagando za liberalizem; zakaj boj za slovensko narodnost se bojuje na Slovenskem, a boj za liberalizem ne bo izbojevan na Slovenskem in najmanj v uredništvu „Slovenskega Naroda.“²⁾ „Slovenec“ je prvo Bog in sveta vera, češ: kakšne narodnosti bomo po smrti?³⁾ Vera in narodnost sta mu na Slovenskem eno in neločljiva.⁴⁾

„Starim“ je bil posebno na poti dr. Razlag. „Slovenec“ ga je označil naravnost za izpodtiko sloge, pišoč, da je „petra scandali.“⁵⁾ V seji kranjskega deželnega zbora dne 12. oktobra 1874. leta je nastopal dr. Razlag za enakopravnost učiteljic z učitelji in za zvišanje učiteljskih plač. „Stari“ so bili proti temu, dr. Bleiweis je bil mnenja, da nič ne de, ako manjka učiteljev, ker jih lahko nadomeščajo duhovniki, ki so gotovo dobri učitelji. V seji dne 10. maja 1875. leta so bili „stari“ v šolskem vprašanju poraženi, ker so poleg Nemcev glasovali proti njim tudi dr. Razlag, dr. Zarnik, Grasselli in še dva druga slovenska poslanca. Dr. Razlag je kmalu potem zapustil Ljubljano in se ločil od političnega delovanja; „stari“ so se oddahnili. „Slovenec“ mu je pisal v slovo, da je vri in blag mož povsod, samo na političnem polju je kakor jelen na ledu.⁶⁾ „Glas“ pa je uganjal hinavščino: po smrti Costovi, ko je bil dr. Razlag še nevaren, mu je očital neznačajnost;⁷⁾ toda, ko je jemal slovo od politike, potem je pa omenjal, da so mu tudi politični nasprotniki priznavali značajnost in zmernost.⁸⁾

Smrt nepriljubljenega dr. Coste in odhod dr. Razlaga — oboje 1875. leta — sta olajševala „mladim“ umikanje. „Slovenec“ je gladil pot, pišoč, naj bi smrt Costova združila Slovence v eno dušo in eno telo.⁹⁾ To se je tudi zgodilo in sicer sta se najprej na Goriškem glasilo in društvo „starih“ spojili z glasilom in društvom „mladih“, v skupno glasilo „Sočor“ in skupno društvo „Slogor“. Za kako ceno? Politično društvo „Sloga“ se ne vtika v strogo verske zadeve in ne učini ničesar, kar bi utegnilo žaliti vero, njene zavode in duhovski stan; politično glasilo „Soča“ ne razpravlja cerkve-

1) „Slovenec“, 122. številka z dne 15. okt. 1874.

2) „Slovenec“, 25. številka z dne 27. febr. 1875.

3) „Slovenec“, 33. številka z dne 18. marca 1875.

4) „Slovenec“, 34. številka z dne 20. marca 1875.

5) „Slovenec“, 144. številka z dne 5. dec. 1874.

6) „Slovenec“, 70. številka z dne 17. jun. 1875.

7) „Glas“, 6. številka z dne 5. febr. 1875.

8) „Glas“, 25. številka z dne 18. jun. 1875.

9) „Slovenec“, 18. številka z dne 11. febr. 1875.

nih ali verskih vprašanj in torej ne dela propagande za vero, za njene zavode ali za duhovski stan; na drugi strani pa tudi ne sme kritikovati vere, njenih zavodov ali duhovskega stanu!¹⁾ Ta poravnava in sprava se je sklenila dne 6. decembra 1875. leta. „Slovenču“ ni bila všeč, češ, da se je katoliška stranka čisto udala liberalni.²⁾

Kaj je privedlo „stare“ na Goriškem, da so sklenili spravo z „mladimi“? Ali rodoljubna skrb za bodočnost naroda? Rodoljubje dr. Lavriča in dr. Tonklija se sploh ne da primerjati. Dr. Lavriču, protestantu, tudi katoliški „Slovenec“ ni mogel odrekati nesebičnosti in poštenosti.³⁾ „Glas“ je prvi pozival goriške Slovence k slogi in jih vztrajno klical k spravi.⁴⁾ Ob enem s temi vabečimi glasovi pa slišimo tudi tožbe, da ima „Glas“ premalo delavcev⁵⁾ in „Slovenčev“ goriški dopisnik je po dognani spravi priznaval, da je bil „Glas“ duševno in gmotno na slabem.⁶⁾ In to je bil eden poglavitnih vzrokov, da se je sklenila sprava, ker se „Glas“ ni mogel vzdrževati zaradi pomanjkanja duševne in gmotne podpore. Tudi društvo „Gorica“ je bilo le bolj na papirju; voditelji „starih“ (dr. Gabrijelčič, dr. Tonkli) so hoteli svoje nazadovanje prikriti s spravo, o kateri sami niso bili prepričani, a „mladi“ vsega tega niso vedeli. Tako je pojasnil Bleiweisu politične razmere na Goriškem mož, ki jih je gotovo dobro poznal: Andrej Marušič.⁷⁾

„Mladi“ so v svoji nezavednosti in zmedenosti pograbili prvo priliko, da naprte vso politično odgovornost „starim“; ti so pa v boju zoper Auersperg-Lasserjevo vladno sukali staro orožje fevdalstva in reakcionarstva. Ali se je potem kaj čuditi, da so mesta in trgi obračali hrbet Slovincem ter da si je kranjsko nemštvo in nemškutarstvo s pomočjo vlade (Vesteneckove mahinacije!) pridobilo leta 1875. večino v obrtno-trgovski zbornici in nato pri deželnozborskih volitvah leta 1877. potisnilo še enkrat — a to zadnjikrat — slovensko večino na Kranjskem v manjšino?

V tem času je ustanovil Ivan Dolinar polmesečnik „Edinost“, ki je začela izhajati v Trstu dne 8. januarja 1876. leta in ji je bil izprva s Cegnarjevo pomočjo urednik Dolinar, potem pa Dolenc.

1) „Glas“, 53. šte. z dne 31. dec. 1875.

2) „Slovenec“ 14. šte. z dne 1. febr. 1876.

3) „Slovenec“, 33. šte. z dne 18. marca 1876. 37. šte. z dne 28. marca 1876.

4) „Glas“, 2. šte. z dne 8. jan. 1875; 5. šte. z dne 29. jan. 1875; 9. šte. z dne 26. febr. 1875; 22. šte. z dne 28. maja 1875; 41. šte. z dne 8. okt. 1875.

5) „Glas“, 52. šte. z dne 24. dec. 1874.

6) „Slovenec“, 19. šte. z dne 14. febr. 1876.

7) Marušičevo pismo z dne 9. jan. 1876. *KB*. (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 71.)

Z izvolitvijo grofa Hohenwarta se je težišče slovenske politike preneslo na Dunaj; zakaj Hohenwartu se je pokoraval dr. Bleiweis v vseh važnih vprašanjih. Vso svojo prihodnost so zidali Slovenci na konservativno plemstvo: poleg grofa Hohenwarta so bili namreč od 1879. leta dalje slovenski poslanci še knez Windischgrätz, baron Gödel in vitez Schneid.

Slovenci so tvorili s Čehi, Poljaki in konservativnimi Nemci „železni obroč desnice“, ki je dajal vladi Taaffejevi državnozbornsko večino. Slovenski poslanci, združeni v Hohenwartovem klubu, so pod vplivom omenjenih konservativnih aristokratov zvesto podpirali Taaffeja, dasi je na pr. grof Barbo pisal Bleiweisu ob Taaffejevem nastopu, da ni nikdar nič držal nanj in se ne smemo nadejati, da bi nam bil pravičen.¹⁾ In Davorin Trstenjak je pisal dr. Vošnjaku, naj kranjski Slovenci pazijo, da se ne bodo še kesali svojih Hohenwartov, Windischgrätzov in Schneidov, ker so preveč zapljivi in še niso uvideli, kaj je „avstrijanstvo“.²⁾ S slovensko pomočjo se je vzdrževal dalje, zlasti pri obmejnih Slovencih, protislovanski sistem, ki je bil poleg tega reakcionaren. A največja ironija je bila menda pač ta, da je Taaffeja v trenutku, ko bi bil s svojo volilno reformo vsaj nekoliko koristil Slovonom, vrgel ravno Hohenwart, ker mu je bila ta volilna reforma prenapredna.

O baronu Gödelu piše dr. Bleiweis že 1871. leta, da nima lastnega prepričanja in da vse dela le „ad maiorem sui gloriam“. Dr. Razlag ga je označil za moža, ki nima trdnega značaja, ki se dela Slovenca in se rad suče v duhovniških krogih, da bi po Slovencih dospel do visokih mest.³⁾ Tudi Schneid mu očita častilakomnost in ni mu všeč, ker se tako tišči v ospredje.⁴⁾ Gödela so volili štajerski Slovenci v državni zbor.

Knez Windischgrätz je bil vladni kandidat, ki je nanj opozarjal Slovence grof Hohenwart.⁵⁾ Schneid, ki je zanj delal, piše Bleiweisu, da bi bila izvolitev Windischgrätzova zelo ljuba Taaffeju, ki si je želi, a ne more za to takoj kaj ponuditi.⁶⁾ Drugikrat piše Schneid, da je Windischgrätzova kandidatura zbudila senzacijo v dvornih krogih.⁷⁾ Zakaj je bilo vladi in grofu Hohenwartu toliko do tega, da prodre knez Windischgrätz, pojasnjuje Schneid s tem, češ, da

¹⁾ Pismo grofa Barba z dne 16. avg. 1879. *KB*.

²⁾ Trstenjakovo pismo z dne 7. avg. 1880. *KJV*.

³⁾ Bleiweisovo pismo dr. Costi z dne 13. maja 1871. *KB*.

⁴⁾ Schneidovo pismo z dne 19. sept. 1879. *KB*.

⁵⁾ Hohenwartovo pismo z dne 11. dec. 1879. *KB*.

⁶⁾ Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB*.

⁷⁾ Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB*.

so z vstopom Čehov v državni zbor zapustili tudi konservativni aristokratje svojo pasivnost, da aktivno paralizujejo vpliv liberalne aristokracije, ki je imela doslej odločilno besedo pri kroni. Zato imenuje Schneid kandidaturo Windischgrätzovo „einen staatsklugen Schritt“, „eine sehr antiauersperg'sche Tatsache“, zakaj, čim bolj se udeležuje visoko konservativno plemstvo političnih bojev, tem bolj gotovo kulturno napredujejo razni narodi.¹⁾ In tako je po zaslugi dr. Bleiweisa in grofa Hohenwarta tvegala slovenski narodič svoje skromne moči za fevdalstvo konservativnega plemstva!

Vitez Schneid je delal na to, da bi se zmerne želje konservativne stranke izražale v konciliantnih oblikah brez razburljivih debat v časopisju in brez demonstrativnih priredb.²⁾ Zato tudi ni odobral prošnje za razpust kranjskega deželnega zbora,³⁾ ki je imel od 1877. leta nemško večino in v katerega so Slovenci leta 1880. vstopili z izjavo, da prihajajo iz patriotizma, ker kaže Taaffejeva vlada voljo, biti pravična vsem narodom; a ker tudi ona ni hotela pred koncem volilne dobe razpustiti deželnega zbora, sta ga zapustila dr. Bleiweis in Klun, dočim so drugi ostali. Schneid je priporočal, naj Slovenci izrekajo Taaffeju zaupanje v zmerni obliki, ker bi preveč narodno in preveč enostransko ovacijo utegnili nasprotniki izrabljati, da bi delali vladi nove težkoče.⁴⁾ Grof Taaffe pozna želje Kranjske in jih vpoštevata, v kolikor ne nasprotujejo njegovemu programu, to je: držati se mora poti, ki ne užali zlasti Nemcev in ne ustvarja političnih mučenikov.⁵⁾ Schneid je bil tudi mnenja, da bi bilo velikega pomena, ako bi se baronu Schweglu, ki je bil vodja ustavovercev na Kranjskem, postavil mostiček do Slovencev.⁶⁾ Pri tej priliki bodi omenjeno, da so Slovenci leta 1879. ponudili baronu Schweglu kandidaturo v Ljubljani, a on jo je odklonil.⁷⁾

Schneid je bil nasprotnik vsakemu koraku v nekoliko radikalnejši obliki, češ, da bo to možno takrat, kadar se osnuje strankarska vlada iz „desnice“.⁸⁾ Če bi Slovenci takoj silili vlado h koncesijam, bi jo spravljali v nevarnost, ker se mora poprej okrepiti, preden stopi v akcijo. Vsaka koncesija, ki bi jo dal Taaffe, bi bila okrepitev opozicije.⁹⁾ S tega stališča je

1) Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB*.

2) Schneidovo pismo z dne 29. jul. 1879. *KB*.

3) Schneidovo pismo z dne 22. avg. 1879. *KJV*.

4) Schneidovo pismo z dne 15. dec. 1879. *KB*.

5) Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB*.

6) Schneidovo pismo z dne 5. sept. 1879. *KB*.

7) Schweglovo pismo z dne 20. junija 1879. *KB*.

8) Schneidovo pismo z dne 4. jan. 1880. *KB*.

9) Schneidovo pismo z dne 13. sept. 1880. *KJV*.

nastopal Schneid proti Čehom, ker so mu bili preglasni v svojih zahtevah.¹⁾

Na eni strani kaže Schneid veliko zaupljivost v Taaffeja, a na drugi strani so prišli tudi nadenj trenutki, da je tožil zaradi brezuspešnosti slovenskih prizadevanj.²⁾ A zopet se je tolašil, da nam je Taaffejeva politika ugodna, čeprav nam zaradi svoje mnogostranske obveznosti ne more pomagati v malih rečeh.³⁾ Želel je, naj bi se Slovenci proti ustavovercem izrekli za zahteve nemške demokratične stranke, ki jo je vodil dr. Kronawetter: za znižanje cenza za volitev v državni zbor in za progresivni osebno-dohodninski davek.⁴⁾

V zmyslu Schneidovih načel je pisal leta 1881. v Mariaboru ustanovljeni list: „Sü d s t e i e r i s c h e P o s t“. V programu se pravi: Strankarski politični boj absorbujе najboljše moči. To ne vznemirja ljudstva, je li na krmilu Herbst ali Hohenwart ali Taaffe, marveč to, kako se dela gospodarska politika, ali ima trgovina trg, prometna sredstva, tarife, ki jo pospešujejo, ali se štiti obrtni stan pred propadom, kakšna je carina. Žurnalistika podžiga strasti in neti narodni prepir. „Südsteierische Post“ ne stoji brezpogojno v službi nobene stranke, ona hoče delati v zmyslu narodnega sporazumljenja, objektivno presoјati dnevne dogodke in zmanjševati nasprotstva.⁵⁾ Schneid je tožil, da „Slovenski Narod“ in „Slovenec“ niti ne omenjata lista, dasi je edini časnik na Štajerskem, ki je naklonjen Slovincem in piše časih za nemške odjemalce še prevleč v slovenskem zmyslu.⁶⁾

Schneid je bil kot človek poštenjak, resnicen prijatelj Slovencev, toda kot politik posebljenost Taaffejevega sistema, čigar glavni znak je bilo uspavanje narodov, ki naj brezpogojno zaupajo vladi kot svoji dobri materi.

* * *

Dr. Bleiweisu se je posrečilo kljub epizodi 1873. leta zbrati vso slovensko politično javnost pod konservativno streho, v kateri sta igrala odločilno ulogo duhovščina in plemstvo. Kakor se mu je izmaknil svobodni napredek slovenske literature, tako mu je tudi v politiki ušlo važno spoznanje, da konservativnost ne more biti vez, ki naj spaja slovenski narod s plemstvom: plemstvo si je, naslanjajoč se na cerkev, hotelo ohraniti svoje politične postojanke, ki jih je z demokratizacijo vsega

1) Schneidova pisma z dne 21. sept., 30. sept. in 17. okt. 1880. *KJV*.

2) Schneidovo pismo z dne 5. okt. 1880. *KJV*.

3) Schneidovo pismo z dne 21. okt. 1880. *KJV*.

4) Schneidovo pismo z dne 28. okt. 1880. *KJV*.

5) „Südsteierische Post“, 1. štef. z dne 6. aprila 1831.

6) Schneidovo pismo z dne 30. dec. 1881. *KJV*.

javnega življenja bolj in bolj izgubljalo, Slovenci so se pa morali za svoje politično stališče še le boriti. Dr. Bleiweis je bil prvi politični vodja narodno se prebujajočega slovenskega kmeta-posestnika, čigar kulturni varuh je bil duhovnik. To je bil delokrog, ki je v njem dr. Bleiweis živel in se izživel.

Splošno se dandanes priznava pomen Levstikovega in Stritarjevega nastopa v literaturi, ki sta jo dvignila nad Bleiweisovo stališče in ugodno vplivala na kulturni razvoj Slovencev s svojo kritično smerjo, če že ne vedno v snovi, pač pa gotovo v obliki. In glej! Kar se v literaturi priznava, da je bilo nujno potrebno, to se izpodbija v politiki z ene in z druge strani. V tem tiči ravno nemetodičnost in nesistematičnost in zato tudi neuspešnost slovenskega političnega razvoja, da ne hodi vzporedno s kulturnim napredkom. V literaturi je zavladala mestna kultura, v gospodarstvu in politiki pa so se „mladi“ po prvem zaletu ustrašili samega sebe; zato so ostali na polovici pota in so samo eksperimentovali. In to je bila hiba. Poizkus je umesten in potreben v teoretičnem znanstvu, a v socialnem življenju, kjer imamo opraviti z živo materijo, s človekom, je eksperiment nevaren. Politično misliti in delati, a ne samo o politiki govoriti, se pravi: poznati socialni razvoj ter s smotreno organizacijo ta razvoj uravnati in pospeševati. Tega niso znali „mladi“: dr. Razlag je bil osamljen zapustil politično torišče, a Jurčič, dr. Lavrič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so se pobotali s „starimi“; od vsega političnega „mladoslovenstva“ je ostal samo Zarnikov narodni radikalizem, ki ga dobro označuje Levec, češ, da je mogel ugajati zlasti širjemu občinstvu, da je pa morala njegova slava oveneti povsod, kjer se je obravnavalo stvarno.¹⁾ Posvetna inteligencija, ki ji je bil vzor Zarnikov radikalizem, ni našla politične ideje za slovenski narod. Posledica tega je bila reakcija, ki jo je začel in dovedel do zmage dr. Anton Mahnič.

¹⁾ Fr. Levec, Dr. Valentin Zarnik. (Ljubljanski Zvon, 1888, str. 307.)

Bleiweis in drugi — pred policijo.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

I.

V dunajskem arhivu notranjega ministerstva se nahaja med policijskimi in cenzurnimi listinami iz l. 1845. v fasciklu 1748 pod številkami 7314, 6467 nekaj aktov, nanašajočih se na dopisovanje med Bleiweisom¹⁾ in Koseskim.

Akti vsebujejo policijsko preiskovanje, povzročeno po Bleiweisovemu pismu, ki ga je pisal Veselu-Koseskemu 13. ju-

¹⁾ O Bleiweisovem dunajskem življenju in delovanju pred njegovim prihodom v Ljubljano se da po aktih, kar jih ni uničenih (v naučnem ministerstvu) posneti naslednje: Leta 1834. — kakor je znano je promoviral 1832 — je bil z odlokom študijske dvorne komisije poslan na Moravsko, da opazuje živinsko kugo. Prihodnje leto (1835) je postal suplent, skoro potem (2. jan. 1836) korepetitor na c. kr. živinozdravniškem zavodu na Dunaju. Tu je ostal ves čas, dokler ni prišel v Ljubljano. V jesenskem času je oskrboval internistično kliniko in cepljenje na oddelku za cepljenje koz pri istem zavodu. Skozi več let je zdravil po Nižjeavstrijskem živinske bolezni, ako je bil dunajski živinozdravnik zadržan. L. 1840. se je izpraznilo mesto profesorja za živinozdravništvo na ljubljanskem liceju. Za to mesto so se potegovali štirje prosilci: dr. Franc Kostl iz Cerkljan, dr. Gustav Swoboda, Jože Dworzak iz Klokota na Češkem in dr. Janez Bleiweis. Svetnik ilirskega gubernija v Ljubljani, Sporer, jih je kvalificiral. Pri Bleiweisu opisuje njegovo dunajsko delovanje, pohvalno omenja njegovo knjigo o „praktičnem zdravljenju najnavadnejših notranjih bolezni pri konjih“ in pristavlja, da je bil prosilec z odlokom štud. dvorne komisije z dne 20. junija 1840 št. 3777 pri kompetiranju za profesorsko mesto na ljubljanskem liceju konkurzno izkušnje oproščen. Izdelke treh ostalih kompetentov so poslali v pregled ravnatelju dunajskega c. kr. živinozdravniškega zavoda. Ta se je dne 24. apr. 1841 o vsakem posameznem podrobno izjavil in pristavil končno naslednjo svojo sodbo: „H koncu pa moram pripomniti, da se ne more meriti nobeden iz predloženih mi izdelkov, celó izvrstni izdelek ranocelnika Dworzaka, ne glede na notranjo vsebino, ureditev, jasnost in kratkočo obravnave s tiskanim delom in različnimi sestavki tukajšnjega kliničnega korepetitorja in asistenta med. drja. Janeza Bleiweisa, ki tudi prosi za to izpraznjeno stolico in čigar znanje, delovanje in zasluge v živinozdravniški stroki je ravnateljstvo zavoda že v svoji izjavi o prosilčevi prošnji za dispenzo od konkurzne skušnje podrobneje ocenilo.“

nija 1845 in ki ga je policija prestregla in v izpisku poslala na Dunaj. Pisimo se glasi:

„Dr. Jleiweis (unleserlich) Von Triest.
[s svinčnikom pripisano: Bleiweis]

an

Herrn Kameralrath Vefsel — Triest

Laibach, 13. Juni 1845.

Auszug.

... U jamo pade, kdor jo drugimu koplje macht hier allgemeines Furore. Es ist ein Meisterstück der Prosa u. von so schöner sittlicher Tendenz. Die Slavisten im Seminar sind alle wie verückt davon. Viele wissen noch nicht, von wem es ist. Nächsten Mittwoch werden sie es erfahren; denn ich werde Ihre Unterschrift beisetzen, weil ich mit dem Gang in den Eisenhammer, — welches ebenfals ein Labsal für die gebildeten Novizeleser sein wird — die 2te Jahrgangshälfte damit beginnen werde, damit die allenfalls neu eintretenden nicht ein Bruchstück bekommen.

Ju praša — ist richtig gestellt.

Ihr Versprechen, mit Zeit u. Gelegenheit wieder für die Novice etwas zu senden, war mir eine höchst erfreuliche Nachricht u. wird allen Novize-Lesern eine ungemein willkommene Spende sein. Aus Steiermark hat man sich schon angefragt: ,ob H. Koseski krank sei, oder ob sonst was inzwischen gekommen sei, dass so lange kein Gedicht von dem berühmtesten Dichter erscheint, dessen Werke dauernden Werth haben. Selbst Ognjislav Oltrožinski und Preradović sind für die südlichsten Slaven nicht das, was Koseski für uns.' So lautet der Brief. — Ich aber freue mich, dass unser Koseski weder krank ist, noch dass sonst etwas dazwischen gekommen ist, sondern dass er immer dieselbe Liebe für unser Kindlein „Novice“ hegt. Die Unterschrift von U jamo pade etc. wird die Fragenden beruhigen.

Ihre neuerliche Eröffnung bezüglich des im Plane habenden Sobiesky hat mich inniglich erfreut. Gott erhalte E. W. bei ungeschwächter Gesundheit, u. wir können einen 2. Osman erwarten! Das wäre fürwahr ein herrliches Thema, u. wer wäre dieser grossartigen Aufgabe mehr gewachsen, als der Dichter der ‚Slovenija‘! Wie würde die ganze slävische Welt darüber jubeln — u. wie stolz könnten wir Slovenen auf unsern vaterländischen Dichturfürsten blicken! — Diesen Gedanken dürfen Sie nicht fallen lassen, um Alles in der Welt

nicht; — denn Aller Blicke sind jetzt auf Sie gerichtet. Mit der „Novice“ geht es immer besser. Die Leute werden wach, u. die gemeinschaftliche Orthographie verbreitet sich immer mehr. Ich hoffe, dass wir mit 1846 nur mit Einer Orthografie schreiben werden können. Slomšek war neulich in Laibach. Mit der Slovenska Matica wird nichts — staunen Sie! Sie hat die Genehmigung **nicht** erhalten! — Panславismus ist das Gespenst, was man fürchtet, und doch denkt bei uns gewiss Niemand darauf. — Sie werden nun ohne einen Verein Bücher herausgeben, weil man einen Verein nicht duldet. Die Sache bleibt im Grunde dieselbe. Auch Slomšek ist ganz für die illirische Orthographie; nur meint er, soll man langsam damit vorwärts gehen, weil kaum die Metelčica begraben ist, u. wieder eine neue! — Diess würde die Leute schrecken, dass sie alle 5 Jahre Etwas Neues lernen müssten. Er hat Recht. — Metelko opponirt nicht offen gegen die illyrische — er ist apatisch und geht fleissig spazieren. Prešern habe ich gewonnen, u. dass ist ein wichtiger Gewinn. Potočnik ist ein obstinater Alterthümer, eigentlich Metelkianer. Doch das thut eben nicht viel. Stanig und Vertovec sind auf unserer Seite. Die Theologen mit wenigen Ausnahmen fast ganz.

Sonstige Novitäten haben wir nicht etc.“

To Bleiweisovo pismo je važno v prvi vrsti zato, ker izvira iz prvih let njegovega delovanja na Slovenskem. Pisano je bilo tudi v izvorniku po nemško, kakor vsa¹⁾ korespondenca med urednikom „Novic“ in njih glavnim pesnikom (po privatnem sporočilu drja. Lončarja, kateremu je Bleiweisova zapuščina na razpolago). V pričujočem pismu se nam kaže ves Bleiweis, z njegovo veliko skrbjo za težko porojeno „detece“ Novice, z njegovim brezmejnim občudovanjem Veselove Muze, v čemur je Koseski iskal in našel izpodbudilo k nadaljnjemu delovanju. Da je skromni pesnik v Bleiweisovem proslavljanju videl bodrilo, kaže njegov odgovor Bleiweisu z dne 3. nov. 1845, ki se glasi (po sporočilu drja. Lončarja): „Wenn meine Verselein nach Ihrem Urtheile für die Bildung unserer Sprache irgend einen Werth haben, so freut es mich ungemein. Ich muss gestehen, dass ich dann und wann sehr missmuthig daran zweifle und mehr als einmahl den ganzen Quark bei Seite schiebe. Nur der sehnliche Wunsch etwas beizutragen, dass unser Dialekt der kränkenden Geringschätzung nach und nach entrückt werde, die ihm so im vollen Masse zu theil wird, nöthigt mir wieder das Blei in die Hand. Es ist daher nöthig, dass ich von Zeit zu Zeit geschützt werde, sonst erlahme ich in meiner eigenen Zaghaftigkeit.“²⁾ Končno pripoznava veliko večjo veljavo Prešernu. — A Bleiweis je izpodbujevan po ta-

¹⁾ Vsaj eno slovensko nam je zdaj znano. Gl. zgoraj str. 107. *Ur.*

²⁾ Gl. zgoraj str. 88. *Uredništvo.*

kih pismih, kakor enega sam navaja s Štajerskega, vendar resno videl v Koseskem „Dichterfürsta“.

Za Bleiweisovo obzorje je zanimivo, da je že takrat imel pred očmi ves slovanski svet, češ, da bodo vsi Slovani vzradoščeni nad veliko pesnitvijo Slovencea.

Kar se tiče podrobnosti, naj zadostuje nekaj pripomb: V „Novicah“ 1845. št. 21. z dne 21. mal. travna je bil začel priobčevati Bleiweis Koseskega spis „V jamo pade, kdor jo drugimu koplje“ v dveh oddelkih. Stev. I. obsega v prozi kratek uvod in potem leposloven sestavek, enega izmed prvih v „Novicah“. V njem Koseski pripoveduje pravljico, posneto iz knjige „Hekathomithi“ italijanskega pisatelja Giov. Batt. Giraldi Cinthio. Dejanje se vrši na dvoru turškega sultana Selima. Pripoveduje se o odaliski Tamuliji in sultanovem ljubljencu sužnju Lamprinu, ki se kot ukradena slovanska otroka spoznata za brata in sestro. Konec, ki je izšel 18. junija, pripoveduje, kako pride dvornik Lamprin pri sultanu v zamero, obrekovan od rivala Hasana-Kizlarage. Imel bi ga raztrgati ris ob priliki, ko ga sultan pošlje vprašat, če je že zverina napitana. Kizlaraga pa ga prehití, medtem ko Lamprin moli v krščanski kapeli, in pade namesto njega opojenemu risu v kremplje. Oddelek II., ki je izšel v št. 29. „Novic“ z dne 16. mal. srpana, obsega v vezani besedi Koseskega prevod Schillerjeve „Hoje na plavž“.

Dalje govori Bleiweis o podjetju Slomšekovem; ta je bil dne 23. febr. 1845. vložil pri ilirski dež. vladi v Ljubljani prošnjo, da se mu dovoli ustanovitev društva za izdajanje ljudskih in premijskih knjig¹⁾ pod imenom „Slovenske Maticе“. Slomšek je bil morebiti izpodbujen po članku Cafa v šte. 3. „Novic“ 1845 — o katerem bo govor nižje — kjer Caf priporoča, naj se šolarjem za darila ne dajajo nerazumljive nemške knjige, ampak naj se v ta namen pišejo ali prevajajo slovenske knjige ter izdajajo v lepi slovenščini. Da je Slomšek delal v sporazumu s Cafom, se vidi tudi iz tega, da je poslednji prvi sporočil javnosti o nameravanem podjetju, pišo²⁾: „Novo, celo posebno veselje za vse Slovence. Komur čest, čest. Rim. XIII. 7. Slavni pisavec naš, naj boljšega glasa, vsi vživo do serca vneti za naše dušno in umsko izobraženje, prezaslužen gosp. A. Slomšek, kanonik in školastik Lavantski, — gkdo li med Slovenci Jih ne pozna, Jih z spoštovanjem ne imenuje? gdar Jihove ljube duše po osobi ne pozna, vsej jo pozna po Jihovi mili pisavi: nedolžni otročič kaže ves vesel na „D o b e r D a r“ — „B l a ž e in N e ž i c a“ sta mu naj ljubljajša tovariša;

1) Dr. Jakob Sket: Štiridesetletno književno delovanje društva in družbe sv. Mohorja. Slovenske Večernice. V Celovcu, 1892, str. 5.

2) Novice, 1845, šte. 8, z dne 19. svečana.

deklica kaže na „Devištvo“ — na „Srččen Pót“ hlapčič — kmet in gospod hvaléžna na „Hrano“ in „Filotejo“ in še na veliko pisem — vsej kajli bi govoril, kar vsaki Slovenec vé? — naš gosp. Slomšek, pravim, nam pripravljajo novo, novo življenje: družbo v izdajanje cenejih Slovenskih knjig naréjajo, kar bo nam „Slovenska Matica“. 26. Prosenca t. l. pišejo prečast. gosp. Slomšek: „Družba v izdajanje cenejih rodoljubnih knjig je začeta: pretečene dni so postave in vodbe viši c. k. vladi isporočene bile“. Véčni Bog! oča vseh narodov daj dober tek tej napravi in dolgo življenje skerbniemu gosp. napravljavcu! — Dvojne želje si zraven tega ne moremo zderžati: 1. Da bi ta le „Matica“ vse Slovence od Madjarske do Vlaške meje, od Nemških gor do Ilirskih logov prijazno objemala, in 2. da bi ga ne bilo spaćeniga Slovenca, kateri bi ves voljen te Matice z glavo in mošnjo ne hotel podpirati!“ Podpis: „—fov“.

Ilirski gubernij je (v sporazumu s štud. dvorno komisijo) Slomšekovo prošnjo odbil dne 15. mal. travna 1845, šte. 434¹⁾. O tem je Slomšek sporočil nekemu prijatelju: „Da je dvorni odbor za nauke našo prošnjo za izdajanje knjig odbil, ne da bi navedel vzrok, že veste. Meni je s tem težko breme odvzeto, žalibog pa tudi dobra stvar pokončana. Pojedini uporabljamo svoje moči ter omagujemo. To vidijo sovražne sile in zabranjujejo vse dobro pod najrazličnejšimi razlogi. Vendar me to ne bo zadrževalo, po močeh delovati k večji božji časti in v blagor ljudstva, med kojega me je postavila previdnost. Naše načelo bodi: Malo govoriti, veliko storiti, vse pretrpeti.“²⁾

Slomšek je potem res — „brez društva“ — z novim letom 1846 začel izdajati „Drobtinice“.

Zanimivo je v pismu dalje mesto, kjer Bleiweis govori o Prešernovem razmerju do gajice. Na prvi pogled bi človek skoraj sodil, da se s tem sodobnim sporočilom potrjujejo besede, ki jih je Bleiweis zapisal, izdajajoč Prešernovo zapuščino v l. 1875.: „Bohoričica je kraljevala tako omnipotentno, da silno nerad se je Prešern ločil od nje in se gajice poprijel še le potem, ko je videl, da ves upor nič ne pomaga in je že leta 1846. „Novicam“ obveljalo vpeljati gajico“.³⁾ Ta dva dokaza, o katerih resničnosti se je že večkrat dvomilo, bi imela več prepričljivosti, ko bi ne prihajala oba izpod peresa — drjal Janeza Bleiweisa, in ko bi ne bilo dokaj verjetnih — nasprotnih dokazov. Ko bi se bil Prešeren tako „trdovratno drža.

¹⁾ Sket, l. c. str. 6.

²⁾ Glej: Dr. Anton Medved: Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. V Celovcu, 1900, str. 54.

³⁾ Glej: Dr. Janez Bleiweis: Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna. Letopis Matice Slovenske za leto 1875, str. 119.

Bohoričice“, kakor trdi Bleiweis na navedenem mestu, bi ne bil že l. 1838. Korytko, čigar desna roka in glavni sodnik je bil Prešeren pri urejanju narodnega blaga, tako določno napovedoval svojih zbirk v češkoilirskem pravopisu.¹⁾ In ne bil bi že l. 1840. pisal najboljši prijatelj Prešernov v tej dobi, Andrej Smolé, Stanku Vrazu: „Der Herr Dr. Prelhern arangirt jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben, und dann wird er sie drucken lassen. Wahrscheinlich auch mit die neuen Lettern“.²⁾ Tudi bi ne bil izdal Smolé l. 1840. „Matička“, „Varha“ in „Vodnika“ deloma v gajici, ker mu je vse te stvari, kakor vémo, urejeval baš Prešeren. Nekatera teh izdanj je pripravljajl Prešeren s Kastelcem že od l. 1833. In leta 1838. je pisal Malavašič Vrazu, da bo vse to izšlo „s novim pravopisom, in dvomiti se ne more, de bodo v kratkem vse zaderge noviga pravopisa zaterte in de si bode gladko stezo tudi med kranjske Slovence nadélal“.³⁾ Res da ima Prešeren še v „Novicah“ 1845. z dne 15. prosenca pesem „Vodniku“ v bohoričici, dne 16. mal. travna istega leta pa „Pesem od železne ceste“ že v gajici, istotako dne 28. vel. travna 1845. legendo „Kaj se sme in more peti“ (pozneje „Orgljar“) in 2. mal. srpana istega leta „Janezu N. Hradeckitu“ tudi v gajici, vendar govori gori skicovana predzgodovina gajice na Kranjskem za to, da je stal temu pravopisu Prešeren blizu že veliko pred letom 1846, v katerem je „Novicam“ „obveljalo upeljati gajico“.

II.

Ko je dobil Sedlnitzky, predsednik dunajskega policijskega in cenzurnega dvornega urada, zgoraj navedeno Bleiweisovo pismo Koseskemu v svoje roke, je takoj odredil preiskavo. Pisal je ljubljanskemu gub. svétniku in policijskemu predsedniku drju. Uhrerju pismo, ki se v prevodu glasi: „Iz vsebine proti vrnitvi priloženega prepisa tu pričujočega pisma drja. Bleiweisa (najbrž urednika od c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani izdavanega literarnega časopisa „Novice“) c. kr. komornemu svétniku Jovanu Veselu v Trstu bo Vaše Blagorodje povzelo več podatkov o literarnem razmerju, obstoječem med piscem in adresatom z namenom, razširjati slovanski jezik in literaturo. Ker bi jako rad dobil podrobnejših pojasnil o poprejšnjem življenju, kakor tudi o sedanjih osebnih in drugih razmerah pisca zgoranjega pisma, o načinu njegovega življenja in delovanja, dalje o njegovih moralnih in državljanskih načelih s posebnim ozi-

²⁾ Prim. moj članek: Dvoje Prešernovih pisem. Zbornik Mat. Slovenske. IV. 1902, str. 191.

¹⁾ Primeri moj spis: Emil Korytko. K 70letnici njegove smrti. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, XVIII. seš. 1—4.

³⁾ I. c. str. 194.

čom na slovanske tendence, ki jih, kakor se zdi, zastopa, in prav tako o osebnosti ostalih v zgoranjem pismu omenjenih oseb in o razmerah, ki govori o njih pismo: zato si usojam prositi Vaše Blagorodje, uvesti o zgoraj označenih odnošajih natančne, vendar popolnoma tihe preiskave in mi naznaniti njih uspeh obenem z Vašim odkritosrčnim mnenjem o osebnosti drja. Bleiweisa in stopnji važnosti njegovih zgoraj označenih stremljenj.

Z odličnim spoštovanjem i. t. d.

Na Dunaju, 27. junija 1845.

Sedlnitzky m. p.

Dr. Uhrer je odgovoril Sedlnitzkemu s pisanjem, ki ga zaradi njegove važnosti priobčujem v izvirniku, dodajajoč pod črto najpotrebnejše opazke:

„Nro. 193.

An Seine
des Herrn Praesidenten der k. k. Obersten Polizei- und
Censur-Hofstelle Grafen v. Sedlnitzky etc. etc.
Excellenz in

Wien.

Hochgeborner Graf!

Euere Excellenz!

In Befolgung des hohen Auftrages vom 27ten v., Empfang 5ten d. M., über den Dr. Bleiweis, und über die in dem rückfolgenden Communicate genannten Personen und die darin berührten Verhältnisse nähere Aufschlüsse zu ertheilen, unterfange ich mich, Euerer Excellenz Folgendes ehrfurchtsvoll zu unterbreiten.

Der Schreiber des mir im Auszuge mitgetheilten Briefes ist sonder Zweifel der Doktor der Medizin Johann Bleiweis, Redacteur des krainischen ökonomisch-industriellen Wochenblattes — Novice — das seit dem Jahre 1843 hier erscheint. — Bleiweis ist von Krainburg — einer circa 3 Stunden von Laibach entfernten Stadt — gebürtig, der Sohn eines dortigen Händlers, circa 38 Jahre alt, und seit dem Jahre 1841 mit einer Wienerinn verheiratet. In Wien studirte und absolvirte er die medizinischen Studien, nahm dort das Doctorat, erhielt auch den Grad eines Magisters der Geburtshülfe, ward als Thierarzt approbirt, befand sich als Correpetitor einige Jahre im dortigen k. k. Thierarznei-Institute, correpetirte auch in andern Fächern, und war Assistent der medizinischen Klinik; muss also in Wien sehr gut

gekannt sein. — Seit dem Schuljahre 1842 ist Bleiweis Professor der Thier- und gerichtlichen Arznei-Kunde bei dem hiesigen Lyceum. Im Mai-Monate des Jahres 1842 wurde er zum Secretär der hiesigen Landwirthschafts-Gesellschaft ernannt, und in Folge dieses Postens ward er Mitglied der Landwirthschafts-Gesellschaften in Kärnten, Steyermark, Görz, Böhmen u. Agram, mit welchen die hiesige in Correspondenz steht.

Bleiweis wird von seiner Kanzel, von den mit obigem Secretär-Posten verbundenen vielen Geschäften, von der Redaction der *Novice* — und der damit verbundenen Correspondenz, dann von seinen Arbeiten für dieses Blatt, ganz in Anspruch genohmen, so dass ihm zur Erholung quasi keine Zeit erübrigt. Deswegen führt er auch ein zurückgezogenes Leben, u. man sieht ihn sehr selten in Gesellschaft. Sein moralisches Betragen ist nicht dem mindesten Tadel unterworfen; er ist ein liebevoller Familienvater, überhaupt freundlich, ruhigen Charakters, u. von guten Formen. Seine Lebensweise ist sehr geregelt, und seine ökonomischen Verhältnisse sind von der Art, dass sie ihm und seiner Familie einen anständigen Unterhalt sichern. Er erfreuet sich in allen obenangeregten Beziehungen, und eben so hinsichtlich seiner litterarischen Bildung eines wohlklingenden Rufes. — Betreffend seine staatsbürgerlichen Grundsätze zeigt er bei jedem Anlasse die besten Gesinnungen, und äussert seine Dankbarkeit für die ihm zu theil gewordene Beförderung zum Professor. — Dem durchlauchtigsten Erzherzoge Johann Baptist — der oberster Protector der hiesigen Landwirthschafts-Gesellschaft ist — ist Bleiweis sehr zugethan, und scheint sich auch Höchstdessen Schutzes zu erfreuen. — Bei aller der scheinbaren Anspruchlosigkeit des Bleiweis glimmt aber im Hintergrunde eine Portion Ambition, sich in der litterarischen Welt einen Namen zu machen, und die Hebung der slavischen Sprache u. Litteratur liegt ihm sehr am Herzen.¹⁾

Der Cameral-Rath Johann Veffel (der sich — in den in die *Novice* gelieferten Artikeln — aus seinem Geburtsorte Koses — in der Pfarre Morautsch Laibacher Kreises — den Namen Koseski czechisch gebildet hat) ist derselbe, der in den Jahren 1823, 1824 u. 1825 als Concepts-Practicant bei dieser Polizei-Direction diente, und sohin als Concipist zur provisorischen k. k. Demanial-Inspection in Triest übertratt. Schon als Student hat sich derselbe in Versen u. Prosa mit Erfolg versucht,²⁾ und seine spätern Aufsätze, so wie seine

¹⁾ Poslednji stavek si je Sednitzky s svinčnikom občrtal.

²⁾ Tu je morebiti na mestu, da se objavi pismo, nahajajoče se v ljubljanski licejki med Čopovo zapuščino. Pisal ga je tedanji profesor matematike na ljubljanskem liceju, Leopold Gunz, dunajskemu vseučiliškemu profesorju filozofije Remboldu (o njem glej: Zbornik, IX. str. 4., 236.) Glas se tako (glej prihodnjo stran):

dermaligen unter obigen Nahmen gelieferten Arbeiten, besonders U jamo pade etc. erhalten den allgemeinen Beifall. — Während des hiesigen Aufenthaltes war das Betragen des V effel unklagbar.

In praša¹⁾ ist noch nicht in Vorschein gekommen.

Das Streben der slavischen Litteraten geht dahin, auch bei den krainischen Slaven eine den übrigen gemeinschaftliche Orthographie einzuführen, um so ihre Werke andern verständlicher zu machen, und auch jene der Andern leichter zu verstehen. — Zu dem Ende rückte der Kaplan des Klagenfurter Doms Mathias Majer in der ersten Nr. der Novice dieses Jahres einen erklärenden Artickel ein, und sprach den Wunsch aus, es möchte dieser Artickel zu Anfang jeden Jahres eingerückt werden.²⁾

Wirklich wird diese Ortographie (die sie die illirische, und auch croatische nennen) immer mehr ausgebreitet, und die ehemalige krainische ist von ihr quasi verdrängt. Auch ein Aufsatz von Cafov, Kaplan von Frauheim bei Marburg, — der in der Novize im Blatte Nr. 3 d. J. eingerückt

„Herrn Professor Rembold

in Wien.

Am 24. Sept. 1818.

Darf ich Ihnen einen Schüler anempfehlen? Nicht als ob die andern aus Laibach mit ihm einrückenden dadurch nachgesetzt würden, aber weil er mich darum angegangen ist, weil er gar sehr liebenswürdig und guter Anlage ist, endlich weil er Unterstützung brauchen kann, um auszukommen. Nämlich Hrrn. Vessel (sprich Vesseeu), dem ich diesen Brief übergebe, ein Landsmann Vegas, der ebenfalls aus der Pfarr Moraitsch in Unterkrain; übrigens einer der drey Dichter, mit welchen die diessjährige Physik geprangt hat; denn wir lassen uns nicht spotten.“ — (Dostavek. — Baš med natisom pričujoče razprave je objavil L. Pintar v Ljublj. Zvonu 1909, 703. isto pismo s podatki o prof. Gunzu.)

¹⁾ Tega mesta v Bleiweisovem pismu Uhrer in njegovi zaupniki niso razumeli. Koseski je bil najbrž poprosil urednika „Novic“, naj neko stvar popravi v njegovem že odposlanem prevodu „Hoje na plavž“ v šesti kitici (odзад šteto!), kjer se nahajata stiha :

Ju praša: *Je storjena reč
Od kneza ukazana?*

²⁾ Tudi Majarjevega sestavka ni Uhrer prav razumel. Članek, natisnjen na drugi strani „Novic“ za l. 1845., nosi naslov: „Novicam k novimu letu iz Celovca!“ in v dialogu med piscem in izmišljenim Radoslavom razlaga prednosti gajice. Sestavek se končuje z naslednjim pojasnilom :

„c, s, z fe izgovarjejo kakor stari z, l, s,
č, š, ž, „ „ „ „ zh, fh, sh, —

in to naj bi se tiskalo v vsake bukve, ki se pri nas v tem pravopisu izdajajo, v novicah pa na prvi list vsakiga pol leta, in to dotlej — dokler se ta pravopis pri nas v šole ne vpelje, de ga bode vsaki znal, kteri se brati uči.“ Torej ne cel sestavek, ampak samo navedeno pojasnilo o izgovarjavi novih črk naj bi se po Majarjevem mnenju ponovno tiskalo!

ist, und aus dem man den Verfasser als einen feuerigen Slaven entnimmt — empfiehlt neue slavische Sprachlehre, und allen slavischen Stämmen verständliche Schrifften. — Dieser Aufsatz scheint mir der hohen Aufmerksamkeit nicht unwerth, und es ist zu wundern, dass derselbe aufgenommen werden durfte. — In demselben werden 5 Mittel angegeben, um der slavischen Sprache aufzuhelfen und selbe zu verbessern.¹⁾

Ist dieser Artikel nicht einverständlich mit Slomšek (Anton, Consistorial-Rath, Domherr, und Schulenoberaufseher in der Lavanter Diöcese) ein gerückt worden, (was ich hier nicht in Erfahrung bringen konnte) so dürfte derselbe den Slomšek zu dem Project bestimmt haben, unter seiner Leitung einen Verein zur Verbreitung slowenischer Volks- und Praemienbücher — wie es übrigens scheint bloss für Kärnthen — zu bilden; Project, welches auch dem hiesigen Landes-Praesidium vorgelegt, und der hohen Studien-Hof-Commission unterbreitet wurde, von welcher es aber als nicht zulässig zurückgegeben, und dem Slomšek zurückstellen gemacht wurde, nachdem ihm vom hohen Praesidium schon gleich nach der Übergabe des Projects bedeutet worden war, bis zur höhern Entscheidung alle Schritte zur Bildung eines Vereines zu suspendiren. — Wahrscheinlich wäre dieser Verein Slovenska Matica getauft worden. — Diese höhere Entscheidung erfuhr Bleiweis durch Slomšek, welcher im Mai mit dem — wegen Gesundheitsrücksichten hieher gekommenen — Fürstbischofe²⁾ von Lavant einige Zeit hier war.

¹⁾ Tudi to mesto je Sednitzky s svinčnikom občrtal. — Clanek Cafova v „Novicah“, 1845, štev. 3 nosi naslov „Pozdravec vsem Slovincom.“ V njem Caf bridko toži, da „slovenskega pisanja po vseh podnarečjih neimamo“, ter poudarja, da „nigdo ni teliko dolžen, slovensko besedo po vse pote podpirati ino popravljati, kakor ravno le duhovniki z učenjem ino pisanjem dobrih knjig“. Nato priporoča v petih točkah, naj se duhovniki uče čiste slovenščine od kmetskega ljudstva, naj dobre knjige pišejo, ali jih iz drugih jezikov prevajajo, naj „ne pustijo šolarjem za premije nerazumljivih nemških knjižic davati, kar se, Bogu bodi potoženo! v naših krajih tolikokrat godi: take neumne igračice se hitro v kaki kot veržejo — ino prav, vsaj neso za nič. Ali to ne vpije v nebo, dnarje za nič potrositi ino mladeži razumne Slovenske bukvice (vsaj jih uže za premije zadosta imamo!) pritergati?“ Dalje svetuje, da se v cerkvi dobre slov. knjige napovedujejo, ter končno, da se po farah ustanove čitalnice, kakor „smo v svojem kraju z velikim trudom začeli ino za tej namen vse Slovenske knjige kupili.“ Konča z besedami: „Vse to se izvira iz serca, vsega vnetega za Slovence ino Slovenšino.“

²⁾ Lavantinski škof Fr. Kuttner je Slomšeka zelo ljubil (prim. Medved, o. c. str. 55). Ko se je leta 1844. izpraznilo mesto kanonika lavantinske stolne cerkve, predlagal je škof primo loco Slomšeka, secundo Aliča, dekana v Vidmu. Prvega je karakterizoval zelo podrobno, češ, da se odlikuje po talentu, dušni in srčni izobrazbi, pravi pobožnosti strogo religioznosti, solidnosti značaja, temeljitem bogoslovskem znan, in izivrstni vporabnosti v dušnem pastirstvu. Dopržil da je filozofskeju in bogi

— Der Fürstbischof, welcher vom Praesidium um die Bekanntgebung des obenangeregten provisorischen Verfügung an Slomšek ersucht wurde, erklärte dessen Bereitwilligkeit in Befolgung des höhern Willens. Indessen ich werde von einer andern Seite versichert, dass diese abschlägige Antwort den — übrigens ruhigen — Slomšek aufgeregt habe¹⁾, und dass er wünschen soll, lieber eine Pfarre zu erhalten, um etwas wirken zu können, als sich als Canonicus u. Schulenoberaufseher zu versetzen. — Man sagt mir, Slomšek sei im Cillier-Kreise geboren, ein slavischer Litterat, von guten Grundsätzen u. sehr geschätzt. Slomšek schreibt wirklich, in dem Paar in dem heurigen Jahrgange der „Novize“²⁾ enthaltenen Auf-

slovske studije z odliko in jih marljivo nadaljuje, delujoč zlasti s slovensko spisanimi mladinskimi spisi in pridigami. Plodonosno je bilo njegovo delo kot spirituala v celovski bogoslovnici in je v polni meri opravičilo nade, ki sta jih stavila nanj oba ordinarijata, celovski in lavantinski. Kot dušnega pastirja ga je odlikoval sam cesar z Najvišjo pohvalo. Vuzeniški dekan je že od 23. oktobra 1838. in se odlikuje s svojo razboritostjo, redoljubnostjo, spretnostjo, natančnostjo in neumorno pridnostjo. Za njegovo spretno in vneto delovanje na šolskem polju mu je gubernij poslal pohvalno pismo. Potem našteva škof Slomšekove lokalne zasluge za vuzeniško župnijo in cerkev ter cerkveno premoženje. Z ozirom na to ga je imenoval cesar Ferdinand dne 17. avg. 1844 za kanonika in škofijskega šolskega nadzornika. — Predlagan čez dve leti (1846) za celjskega opata poleg Antona Žuže in Jakoba Westermayerja ni bil karakterizovan od referenta Mešutarja nič manj ugodno. Hvali se njegovo delovanje pri sv. Lovrencu na Bizeljskem („in Kraina“), Novi Cerkvi (do 25. okt. 1829), v celovski bogoslovnici (od 26. okt. 1829 do 23. okt. 1838). Posebno poudarja Mešutar, da je Slomšek kot kaplan prostovoljno podučeval v slovenskih nedeljskih šolah in kot spiritual istotako prostovoljno učil slovensčine bogoslovce in „druge, ki so potrebovali znanja tega jezika“. V svojih ljudskih spisih in pridigah da se kaže ravno tako pobožnega duhovnika kakor gorkega patriota. Zato da je bil 7. maja 1834 imenovan za konsistorialnega svetnika, med 23. okt. 1838 in 1. okt. 1844 pa nastavljen v Vuzenici kot dekan, okrožni šolski nadzornik, od 6. maja do 1. okt. 1844. je bil tudi prov. škofijski šolski nadzornik in konsistorialni referent. Dalje se poudarja, da opravlja Slomšek službo šolskega nadzornika neumorno, obiskuje bližnje in daljnje šole, pomaga ob prostem času z veliko požrtvovalnostjo na prižnici in v spovednici in spisuje nabožne knjižice. Ordinariat ga bo sicer težko pogrešal, vendar bi ga rad videl kot celjskega opata, ker pričakuje od njegovega delovanja posledic, polnih blagoslova. Nato ga je cesar imenoval 3. marca 1846. (Tozadevni akti v arhivu naučnega ministrstva na Dunaju, fasc. 97 in 222).

¹⁾ Dr. Medved piše o. c. str. 54 o tem: „Slomšekovi prijatelji so bili užaljeni, potrfti; le on sam ni zinil žal besede; s čudno potrpežljivostjo je videl svoj sladki up splavati po vodi. Vendar poguma ni izgubil“.

²⁾ Vidi se, da dr. Uhrer o pisateljih „Novic“ ni bil dobro poučen. V prvi polovici l. 1845. namreč „Novice“ niso prinesle nobenega sestavka izpod Slomšekovega peresa. Morebiti je on smatral članek v 11. številki, podpisano s „—k—“ za njegov, kjer stoji stavki (v gajici): „Slovensko mladost posebno na kmetih naj potrebnih učiti po nemško učiti, je okna zamašene pustiti in dan v hišo nositi . . . Ko bi vsi Slovenci jabelka, hruške in drugo domače sadje v nemar pustili in fige pa mandeljne sadili,

säzen, die croatische Orthographie. — Unter der Metelčica wird jene Orthographie verstanden, die Franz Metelko, Professor der slovenischen Philologie am hiesigen k. k. Lyceum, durch seine im Jahre 1825 hier herausgegebene slovenische Grammatik zu verbreiten suchte, die aber wenig Anklang fand. — Dieser Orthographie wegen entstand bald nach dem Erscheinen der Grammatik der sogenannte ABC Krieg, der fast ein Jahr dauerte, und zu heftigen Artikeln Veranlassung gab, da die Parthie des damaligen Bibliothekärs Tschopp (zu welcher der Scriptor Kastelliz, Dr. Preßchern u. a. gehörten) dieselbe angriffen, wogegen sich Metelko standhaft vertheidigte¹⁾, und im Verlaufe des Streites durch den verstorbenen Hof-Bibliothekar Hofrath Kopitar, der selbe sehr zweckmässig fand, Succurs erhielt, wesswegen Tschopp u. Preßchern sich gegen Kopitar wendeten, wobei gegenseitige Grobheiten fielen, so dass es hier zum Sprüchwort wurde; er ist grob wie ein krainischer Litterat. Den Krieg schloss endlich Kopitar mit Anführung der bekannten Verse

Hoc scio pro certo, quod, si cum stercore certo,
Vincio vel vincor, semper ego maculor.

die Metelkische Orthographie ist, dessen ungeachtet, quasi zu Grabe gegangen, und Metelko zeigt sich deswegen indifferent.

Die Bestimmung des Dr. Preßchern zur neuen Orthographie kann wirklich als ein grosser Gewinn betrachtet werden, weil seine Opposition sehr zu fürchten gewesen wäre — denn seine Artikel²⁾ gegen Metelko waren geharnischt — und weil seinem Beispiele, da er ein geschätzter Litterat ist, Andere folgen werden. Wirklich ist er von der alten Orthographie — die noch in einer Nr. des heurigen Novice zu lesen ist —, zu neuen croatischen übergetreten.

Dieser Dr. Preßchern ist Mitarbeiter des hiesigen Advocaten Crobath, und ein sehr tüchtiger Jurist. Er ist von Velben im Bezirke Radmannsdorf in Oberkrain gebürtig, circa 44 Jahre alt, ledig. Über seine Redlichkeit lässt sich nichts Nachtheiliges sagen; aber bei seinem Hange zum Trunke, und zur Sinnlichkeit, bei seinen excentrischen Grundtätzen, u. bei seiner Tadelsucht, welche — die eigenen Fehler übersehend — alles andere launenhaft u. rücksichtslos geißelt, ist ihm die

bi na zadnje vse sadje lahko spravljali“. Da pisatelj ni Slomšek, se razvidi iz stavka: „kako je v ti reči ravnati, so Vam gosp. Slomšek naj lepši izgled dali“.

¹⁾ Metelko se, kakor znano, sam ni branil.

²⁾ Preßchern ni polemikoval s Kopitarjem v sestavkih, ampak v pesmih, priloženih Čopovemu sestavku.

öffentliche Meynung nicht günstig, und deswegen ward er auch bei seinen Bewerbungen um die Advocatur nicht berücksichtigt; was ihn freylich erbitterte.¹⁾

Den Potofčnik (Pfarrer von St. Veit bei Laibach) u. Metelko (Professor), welche beide für den krainischen Kalender Aufsätze liefern, habe ich schon in meinem gehorsamsten Berichte vom 15. Juny v. J. Nr. 124 als tüchtige Slavisten u. unbescholtene Priester bezeichnet. Diese bleiben ihrer bisherigen Orthographie getreu.

Stanig (Valentin) ist Domherr, Consistorial-Rath, und Schulenoberaufseher der fürsterzbischöflichen Diocese zu Görz. Es wird mir als ein in Jahren sehr vorgerückter, aber in jeder Beziehung schätzenswerther Mann, und als ein geschätzter krainischer Litterat geschildert. Vertove ist nicht bekannt, es dürfte aber Vertovz, oder Vertouz geheissen haben, und darunter der Vicar von St. Veit bei Vippach Mathias Vertovz, gemeint seyn, welcher in der heurigen Novice eine lange u. fassliche Abhandlung über den Weinbau — nach der croatischen Orthographie — einrücken liess, und sich überhaupt eines sehr guten Rufes erfreuet.

Richtig ist, dass diese neue Orthographie auch unter den Theologen grossen Anklang findet.

Bei diesen Verhältnissen, und bei den angedeuteten Eigenschaften des Dr. Bleiweis darf man nach meinem untergeordneten Dafürhalten mit Sicherheit schliessen, dass seine Bestrebungen bis nun bloss die Hebung der slavischen Sprache und Litteratur beabsichtigen, damit die Krainer nicht hinter andern Völkern, die ebenfalls ihren Muttersprachen Aufschwung zu verschaffen suchen, zurückbleiben. An Panslavismus denkt Bleiweis bis jetzt sicher nicht.²⁾

Ob Majer u. Cafov mit ihren Aufforderungen auch nur dieselben Zwecke verfolgen, kann ich nicht aussprechen, da selbe in fremden Jurisdictionen sich aufhalten, und ihre persönlichen und sonstigen Verhältnisse mir unbekannt sind.

Sohn aber wird dieses Einführen einer gemeinschaftlichen Orthographie mit dem Verlaufe der Zeit zur Folge ha-

¹⁾ Primeri, kaj piše v tnm oziru o Prešernu Betty Koglova v „Slov. Narodu“, 1875, številka 92: „(Na policiji) mu niso mogli nič. Splošno so mislili, da bi bil Preširen izvrsten advokat, a advokacije mu samo za to niso dali, ker je bil ‚f r e i g e i s t‘. Birokratje ga niso iskali, ampak samo neodvisni možje; družbe nobene nij kalil, govoril je malo, a govor njegov je bil sarkastičen, dovtipen in dobro osoljen . . . Nikoli nijsem nič slabega o njem slišala, temveč milovali so Preširna kot povsod preziranega ženjalnega moža, kar je sam najbitkeje čutil, pa se vendar nikoli proti nobenemu ni pritožil. Nego v svojih prsih je nosil svoje bolečine, otožen in hud na osodo, se je vsak dan bolj vinu udajal, in kedo se upa zaradi tega prvi kamen vzdigniti nanj?“

²⁾ Tudi ta odstavek je Sedlnitzky s svinčnikom občrtal.

ben, dass die dermalige Indifferenz der Krainer für die übrigen Slaven einer grössern Hinneigung zu selben Platz machen, und Sympathien für selbe erwachen werden.

Ich kenne nicht die Cautellen, unter welchen das Erscheinen der Novice gestattet wurde; indessen da dieselbe nicht bloss Oeconomisch-Industrielles, sondern auch Litterarisches enthält, so könnte es wohl seyn, das dass Blatt sich nicht innerhalb der ihm angewiesenen Gränzen bewege, und es dürfte dann zweckmässig seyn, es in selbe zurückzuweisen; für jeden Fall aber wäre bei Zulassung der Artickel mit aller Umsicht vorzugehen. — Bemerkenswerth scheint mir immer der Umstand, dass auch 2 Schulenoberaufseher S l o m f e k u. Stanig — beide ebenfalls ausser dem Kreise meiner Wirksamkeit — sich dieser Neuerung angeschlossen, und ersterer sogar — wie oben gesagt wurde — einen Verein zur Verbreitung slovenischer Volks- und Praemienbücher bilden wollte, da es doch diesen 3 Männern bei ihrer angegebenen Eigenschaft am Herzen liegen sollte, für die Verbreitung der deutschen Sprache besonders thätig zu seyn, und ich muss der höhern Weisheit die Beurtheilung überlassen, ob bei dieser ihrer Vorliebe der Zweifel an eine entsprechende Ueberwachung zur genauen Befolgung der bestehenden Schulforschriften, und auch die Befürchtung ganz ungegründet sey, dass, da in diesem Gouvernements-Gebiethe mehr als ein Drittel der Curazien keine ordentlichen Schulen hat, die ohnehin auf dem Lande wenig verbreitete deutsche Sprache nach und nach werde vergessen, und so die guten Absichten der Regierung werden vereitelt werden.¹⁾

Ich verharre in tiefster Ehrfurcht

Euerer Excellenz

Unterthänigst Gehorsamster

Franz Johann Uhrer m. p.“

Laibach, am 25ten July 1845.

¹⁾ Iz poslednje, strašno dolge periode, ki jo je Sednitzky tudi s svinčnikom občrtal, veje ves grozni policijsko-germanizatorni duh predmarčne avstrijske vlade. Ta stavek si naj preberejo oni, ki si še danes upajo grajati takratne naše pisatelje, ker niso ob enem z gajico sprejeli tudi ilirščine za naš književni jezik. Ta periodna kača mislim, da bo preverila končno vsakega, ki je dosedaj mislil, da bi se bila dala ilirščina uvesti v naše ljudske šole. Saj je celo uvajanje lokalnega jezika v ljudskošolski pouk bilo v očeh takratnjih birokratov naperjeno zoper „dobre namene vlade“! In izza češkohrvatskega pravopisa jim je grozil vsaj iz prihodnosti — panslavizem — „Sympathien für selbe (die Slaven).“ Kdor vse to preudari, ne bo mogel dovolj visoko ceniti narodno političnega instinkta in uma Prešerna in Bleiweisa, ki sta nas, odločivši se za slovenščino, obvarovala pred riskiranimi eksperimenti in položila soliden temelj našemu rednemu slovstvenemu razvitku.

Zdi se, da to poročilo Uhrerjevo ni imelo drugih posledic, kakor edino to, da je dal Sedlitzky šte. 3. „Novic“ z osumljenim Cafovim člankom enemu svojih dunajskih slovenskih cenzorjev v presojo. Cenzor je moral biti Čeh, kakor kaže deloma čehizovan naslov „Novic“ v njegovem poročilu in pa podpis — Nejebse! Poročilo, datovano z dne 20. avg. 1845, izvaja: „Von den in der vorliegenden Zeitung enthaltenen Artikeln wäre nur der Aufsatz Seite 10 u. 11 „Gruss an alle Slovenen“ (!) aus politischen Rücksichten wegen seiner panslavistischen Tendenz, und wegen der darin herrschenden feindseligen Gesinnung gegen die deutsche Regierungs-Maxime, zu beanstanden gewesen.“ Nato podaja cenzor kratko vsebino Cafovega članka brez vsakih drugih opomb. Tretjo točko, v kateri govori pisatelj o tem, da ni treba dajati otrokom za šolska darila nemških knjig, si je tudi v tem poročilu Sedlitzky dvakrat s svinčnikom občrtal.

O kakem daljnem postopanju proti „Novicam“ po tem povodu ni najti nobenega sledu v aktih policijskega in cenzurnega dvornega urada, iz katerega je bil, kakor se vidi, zaenkrat srečno pregnan strah pred — slovenskim panslavizmom.

Opazke k Levstikovemu življenjepisu.

Napisal Ivan Grafenauer.

Ni še vse tako jasno v Levstikovi biografiji, kakor bi si človek želel, najbolj zategadelj, ker življenjepisni dokumenti, pisma, akti itd., tičeči se Levstika, domala sploh še niso izdani in so torej raziskovalcu večinoma nepristopni. — Tudi v teh vrsticah ne morem priobčiti ravno obilo novega gradiva, pač pa hočem, v kolikor je to na podlagi dozdam znanih dokumentov mogoče, nekoliko razjasniti hronologijo njegovega življenja od leta 1853 do 1858, ki je še najbolj temna.

Najprej: kaj pravijo o tem času Levstikovi življenjepisci? V poštev prideta samo Fr. Levec¹⁾ in Jos. Stritar²⁾; drugi življenjepisni³⁾ nimajo samostojnega biografskega gradiva, vsaj za to dobo ne. Najprej, kaj pravi Levec? Leta 1853. je dovršil Levstik brez mature osmi gimnazijski razred in je odšel na Dunaj. „Tu je pri jezuitih v palači vojvode Modeneškega v Beatričinih ulicah na Kostanjevici prebil nekaj noviciat⁴⁾, potem pa gojenec nemškega viteškega reda bil poslan v duhovsko sementišče v Olomuc, kjer se je v kratkem popolnoma udomačil. Akoravno je z izvrstnim uspehom zvršil prvi semester bogoslov-

¹⁾ Levstikovi zbrani spisi, V. zvezek, Ljubljana 1895. str. 309.—352. — Popravke gl. v Žigonovi razpravi „Donesek o razmerju med Janežičem in Levstikom“, Časopis za zgodovino in narodopisje, IV. (Maribor 1907) str. 85.—171., posebej še str. 93.—94., 97.—99., 129.—130.

²⁾ Ljubljanski Zvon, IX. (1889.), str. 13.—27., 79.—84. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., Ljubljana, 1899, str. 139.—177; gl. tudi „Spomine“ v „Lešnikih“ družbe sv. Mohorja v Celovcu (1906), posebno št. 7. (Juntez), str. 192—202.

³⁾ Literaturo gl. pri Glaserju, Zgodovina slovenskega slovstva, III., str. 311.

⁴⁾ Po obvestilu o Karla Leiferta D. J. na Dunaju nimajo tam pri jezuitih o Fr. Levstiku nobenega zapiska, iz česar sledi, da o kakem pravem noviciatu pri jezuitih na Dunaju ne more biti govora. Noviciata jezuitje tačas na Dunaju sploh niso imeli, ker so prišli oficialno tja šele leta 1856. Leta 1853. so bivali samo trije očetje mimogrede v palači vojvodinje Modenske, ki jim je iz prijaznosti prepustila nekoliko sob. Kakor vse kaže, je Levstik bival pri teh očetih le mimogrede (nekoliko tednov kvečjemu) na poti v Olomuc.

nih študij, je bil radi „bogokletnosti“ in „razuzdanosti“ svojih „Pesmi“, ki so izšle tisti čas (1854) v Ljubljani, iz semenišča izključen, ko jih ni hotel preklicati. Z viatikom 100 gl. je šel Levstik na Dunaj, kjer se je hotel zapisati v tehniko, ker ni imel mature, a je rajši hodil poslušat Miklosicha in se pomenkovat s starim Vukom. Ko mu v nekoliko tednih pridejo novci, se odpravi peš v Ljubljano in potem domov v Spodnje Retje, kjer so njegovi starši tisto leto (1854) prodali hišo in kupili novo v Prečni pri Novem Mestu. Levstik pa je ostal pri sosedu Iliju (Jožefu Oblaku), dokler ni dobil službe domačega učitelja pri grofu Pacetu na Turnu pri Čatežu. Tu je ostal čez tri leta. Ker pa je en njegovih učencev, grof Vilko, umrl¹⁾, drugi, grof Rudolf, pa odšel na Dunaj v Terezijansko akademijo²⁾, je bil zopet brez kruha in zopet je bil pri sosedu Iliju v Spodnjih Retjah, dokler ni prišel jeseni leta 1858³⁾ v Senožeče in na Kalec k Vilharju za domačega učitelja.⁴⁾ — Potemtakem bi bila hronologija sledeča: pesmi bi bile izšle še pred Veliko nočjo 1854., po Veliki noči bi bili Levstika izključili in po nekolikotedenskem bivanju na Dunaju bi se bil odpravil domov k Oblaku, kamor bi bil dospel najbrže okrog junija meseca; od poletja 1854 do jeseni 1857 — čez tri leta — pri Pacetu, potem do jeseni 1858. pri Oblaku.

To bi bilo vse dosti jasno in verjetno; motilo bi nas samo pismo Antona grofa Paceta, objavljeno v „Levstikovih zbranih spisih“ I. 305., kjer govorj samo o „približno 2 $\frac{1}{2}$ letih“ Levstikove službe pri Pacetovih. Čas izstopa je približno trden (jesen 1857) — dasi drugi Levčev razlog, vstop Rudolfov v Terezijansko akademijo, ne stoji, je prvi dovolj trden, da so lahko nastale razmere, v katerih je bil Levstik potem nepotreben — torej bi se vstop v službo premeknil za pol leta naprej, t. j. do pomladi 1855. — A komu naj bolj verjamemo, Pacetu ali Levcu? Pace je sicer črpal iz lastnih spominov, a bil je leta 1857. še zelo mlad, Levstik ga je ravno šele začel poučevati; Levec pa je dobil večino svojih podatkov od Levstika samega, deloma še na Dunaju, deloma potem v Ljub-

¹⁾ Umrl je v Turnu pri Sv. Križu dne 8. septembra 1857. in je bil dne 10. septembra 1857. pokopan pri Sv. Petru pod Novim Mestom. Levstikovi zbrani spisi, I. zv., str. 305.

²⁾ Ravnateljstvo tega zavoda me je prijazno obvestilo, da Rudolf grof Pace, rojen l. 1847., l. 1857. še ni prišel v zavod, marveč da je bil gojenec Terezijanske akademije od l. 1863. do 1870.

³⁾ Levec piše leto 1859. Toda Avg. Žigon je v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“, IV. (1907), str. 91., 97.—99., na podlagi pisma učitelja Sorina z dne 24. avgusta 1858. in Janežičevih pisem z dne 13. oktobra in 6. novembra 1858. dokazal, da je Levstik dospel k Vilharju že jeseni 1858. ne šele 1859.

⁴⁾ Glej Levstikove zbrane spise, V. zvezek, str. 316,—320.

ljani; Levec je poleg tega poznal Pacetovo pismo, saj je bilo njemu samemu pisano in ga je sam objavil; zakaj se torej ni držal pisma? Pač zato, ker je imel v spominu gotovejše izporočilo iz Levstikovih ust. Tako bi človek mislil; samo pojasnila bi bili želeli od življenjepisca za to razliko.¹⁾

A videli bomo, da stvar ni tako jasna in preprosta, zakaj Stritarjevi dati v njegovem „berilu“ se prav slabo skladajo z dati Levčeve biografije. Ko so Levstikove pesmi izšle v Ljubljani, pravi Stritar, je bil v osmem razredu, ne več v Alojzijevišču. Dijaki so slastno prebirali drobno knjižico, „učili so se pesmi na pamet in deklamovali jih v slovenski uri“. Toda nekaterim so se zdele njegove pesmi nevarne, posebno nekemu duhovnemu gospodu na ljubljanski gimnaziji, in delali so urno. Najprej so zasegli dijakom vse njihove iztiske; ko so si hoteli kupiti novih, pri Blazniku ni bilo več „Levstika“, vse je bilo „razprodano“, to se pravi pod pečatom. Medtem pa je Stritar še zmeraj pridno dopisoval Levstiku v Olomuc in prejemal odgovore, ki jih je potem javno v šoli prebiral. Tako pozornega poslušalstva ni imel nobeden učitelj, tudi ne učitelj verozakonski!²⁾ „To ni bila več nepokorščina, to je bil upor“, pravi Stritar. Nekoč pa je bil oni vsemogočni duhovni gospod, pravi vodja gimnazije, v fizikalnem kabinetu poleg učne sobe 8. razreda in je poslušal tako branje, nakar je zastavil vse, da bi bil Stritar izključen, a rešil ga je učitelj latinščine in grščine, Peter Petruzzi.³⁾ Kar se mu pa ni posrečilo v Ljubljani

¹⁾ Avg. Žigon se pa drži raji Paceta, ko pravi: „Prebil je izmed teh let (t. j. 1854.—1858.) menda skorajda celo prvo leto pri „Iliji“ v Spodnjih Retjah“; a podčrtani „menda“ kaže dosti jasno, da s sodbo še ni bil gotov, ko je to zapisal.

²⁾ Učitelj verouka v tem razredu je bil Anton Globočnik. Gl. Programm und Jahresbericht des k. k. akademischen Gymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1855 (t. j. 1854/55, str. 16. in 20., program prejšnjega leta pa str. 14. in 18) — Citat po Ljublj. Zvonu, IX, 20. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., 153.

³⁾ Dr. Jos. Tominšek je mislil (Ljubljanski Zvon XXVI. str. 402.), da je ovaditelj prisluškoval v fizikalnem kabinetu. A ovaditelj je bila druga oseba. Iz Stritarjeve stilistike („Bilo je tedaj v Ljubljani nekoliko mož, posebnih duhovnih gospodov — eden (sc. duhovni gospod!) na gimnaziji naši — ki niso bili navdušeni za mladega pesnika“) se že da sklepati, da je bil dotični gospod **duhovni** gospod, posebno še, ker Stritarju ni mogel pozabiti, da se ni dal pregovoriti za vstop v semenišče. Mitteis pa ni bil duhovnik, pač pa Metelko in Anton Globočnik; Jos. Kogej in Janez Jelenc kakor tudi Jan. Solar in Ant. Brodnik kot suplentje ne pridejo v poštev, kadar se govori o pravem vodju zavoda. Metelko ni znan kot tak mogočnej; ostane torej samo še Anton Globočnik, učitelj verouka. Da je bil Levstikov ovaditelj Globočnik, mi je poleg tega povedal še g. nadzornik Fr. Levec. Iz tega se tudi razvidi, zakaj je Stritar nalašč dejal, da tudi učitelj verozakonski ni imel tako pozornega poslušalstva kot on, ko je prebiral Levstikova pisma.

proti Stritarju, je Antonu Globočniku, zakaj ta je bil ovaditelj, uspelo v Olomucu proti Levstiku: Levstik je bil izključen. Bival je nekoliko časa na Dunaju, prišedši v Maribor je vrgel zadnji krajcar v Dravo in šel potem domov, kjer je dobil mesto odgojitelja na neki graščini na Dolenjskem, odkoder se je vrnil potem zopet domov k „Iliju“.¹⁾

Glavna razlika med Levčevimi in Stritarjevimi dati je čas Levstikove izključitve. Po Levcu bi se bilo to zgodilo po Veliki noči leta 1854., po Stritarju pa šele prihodnje šolsko leto (1854/55); po Stritarju bi bile tudi Levstikove pesmi izšle šele, ko je bil on v osmi šoli, torej šele jeseni 1854, ne pa v prvi pomladi, kakor bi se moralo sklepati po Levčevih podatkih. In zdaj se nam vriva nebroj vprašanj, ki nanje brez novih virov ne bi mogli odgovoriti: ali je bil Levstik samo en semester v olomuškem duhovskem semenišču, ali je bil eno leto, ali še dalje; če je bil gori samo en tečaj in je bil izključen v šolskem letu 1854/55, kakor pravi Stritar, kje je bil do svojega vstopa v semenišče, ker je na Dunaju pri jezuitih mogel bivati samo nekoliko dni, kvečjemu nekaj tednov?

Navidezno se nam zdi, da je mogoče rešiti ta vprašanja, to kolebanje med Levcem in Stritarjem, na podlagi nekega izporočila Stritarjevega v njegovem „berilu“ o Levstiku v zvezi z nekim mestom v Levstikovem „Popotovanju iz Litije do Čateža“. Stritar nam pripoveduje, da so igrali Levstik, on, neki uradnik, neki dijak in neka deklica iz Kočevja v gostilni zunaj Lašč Levstikovo igro „Juntez“: Junteza upijanita dva dijaka in „komisar“, da mu vzamejo hčer, Žefrančku namenjeno, da bi se poročil dijak z njo. Ljudstvo je bilo z igro zelo zadovoljno, neki gorenjski kupec pa se je jezil na „te potepuhe“, ki so upijanili moža in ga hočejo še okrasti, in je pretil, da ga ne bo več v to krčmo, kjer se take stvari dogajajo.²⁾ Temu pa sledi oni za nas važni odstavek: „Lepa večerja, katero nam je napravila hvaležna krčmarica, končala je lepi večer. Ob enem smo tu obhajali Levstikovo slovo. Odhajal je na Pivko za odgojitelja k znanemu, jako čislranemu pesniku in skladatelju slovenskemu.“³⁾ Dotično mesto v „Popotovanju“ pa se glasi: „Igrali so pred trémi léti v Laščah učenci kratko burko v domačem jeziku, in vidil sem, kako so prosti ljudje na uho vlekli in kazali, da jim je všeč.“⁴⁾ Povsem jasno nam je, da

¹⁾ Glej Ljublj. Zvon, IX (1889), str. 18.—21. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII, str. 150.—155.

²⁾ Gl. Ljublj. Zvon IX. str. 26—27. = Jos. Stritarja zbr. spisi VII, 164—166.

³⁾ Glej Ljublj. Zvon, IX., 27. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., 166. Dotični pesnik in skladatelj je M. Vilhar.

⁴⁾ Glej Levstikove zbr. spise, III, 187.

morata biti „Juntez“, ki ga omenja Stritar, in ona kratka burka eno in isto. Stritar se je torej zmotil, ko je dejal, da je tačas Levstik odhajal k Vilharju, ker je tja odšel še le jeseni leta 1858, in je bil ta odstavek „Popotovanja“ že natisnjen v 4. številki prve polovice prvega letnika „Slovenskega Glasnika“, 1. aprila 1858; in tu govori Levstik o tem, da so igrali dijaki to burko pred tremi leti.

Ker pa nimamo vzroka dvomiti o verodostojnosti Stritarjevi zastran Levstikovega slovesa pred odhodom na odgojiteljsko mesto sploh, moramo sklepati, da se Levstik po „Junte-zovem“ večeru ni odpravil na Notranjsko k M. Vilharju, pač pa na Dolenjsko k grofu Pacetu. — In res je Stritar to pomoto sam popravil v svojih „Spominih“, objavljenih v „Lešnikih“ Družbe sv. Mohorja, v 7. oddelku, naslovljenemu „Juntez“. ¹⁾ Tu namreč piše (str. 193.): „Bližal se je čas, ko je moral (Levstik) zapustiti svoje ljube Lašče in nas ter odriniti tja dol na Dolenjsko, kjer je bil dobil službo za domačega učitelja pri grofu Pace-tu.“ V sledečem potem pripoveduje, kako so igrali Junteza — nekaj ga je celo po Levstikovem rokopisu dal datisniti (str. 194—501.) — in kako so se potem poslovili od Levstika.

Kdaj pa je bilo to? Odvisno je od tega, kdaj je Levstik napisal omenjene besede. Velik del „Popotovanja“ je Levstik gotovo že zgotovil pozimi leta 1857, kajti v prvih dveh „Glasnikovih“ številkah je izšla približno ravno polovica vsega „Popotovanja“. Ker se kaže, da je Janežič 1. aprila objavil v „Glasniku“ samo še zadnji kos rokopisa, kolikor ga je imel v rokah (v „Glasniku“ poldruga stran I. 113.—114.), je moralo biti to mesto pisano vsaj še februarja 1858. ²⁾ „Pred tremi leti“ je torej s stališča pisateljevega prej konec počitnic I. 1854. ko pa leta 1855.; na Veliko noč 1855. je pa težko misliti že radi dijakov-igralcev, pa tudi radi tega, ker je Velika noč cerkveno prepovedan čas za hrupne prireditve, kar je bilo tačas gotovo odločilno. Če je pa Levstik s tovarišijo koncem počitnic 1854. igral, odhajajoč k Pacetu, „Junteza“, ni mogel biti izključen iz olomuškega semeniška še le recimo pozimi 1854/55 ali celo pomladi 1855. Prav bi imel torej Levec in ne Stritar. — Toda tak sklep bi bil močno prenagel. Levstik se je mogel postaviti tudi na stališče bralčevo, ki bi pozneje njegove besede tiskane bral in bi računil od I. 1858. tri leta

¹⁾ Jos. Stritar, „Lešniki“, knjiga za odraslo mladino, Celovec, 1906, str. 192—202.

²⁾ Popraviti moram tu še Žigonovo pomoto v „Časopisu z. zgod. nar.“ IV. 88, kjer pravi, da je sklep „Popotovanja“ izšel še le v 6. številki I. „Glasnikovega“ letnika. Tiskan je namreč že v 5. številki, str. 136.—141.

nazaj in bi moral misliti na leto 1855; natančnejšega časovnega določila ni dal, torej se mu je lahko zdel zadosten že tudi površen račun po koledarskih letih. Gotovega torej tudi tukaj nič ni.

Tako je bilo stanje tega vprašanja do leta 1906., ko je naznanil profesor K. Štrekelj v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“¹⁾ knjigo varšavskega vseučilišnega profesorja V. A. Franceva „Materialy dlja istorii slavjanskoj filologii. Pizьma kъ Vjačeslavu Hankě izъ slavjanskichъ zemelъ, Varšava 1905.“ V tej knjigi sta objavljena dva Levstikova lista, ki ju je pisal z Dunaja v Prago Václavu Hanku. Hankov odgovor na prvo Levstikovo pismo je našel Avg. Žigon med Levstikovimi papirji, objavil ga pa je prof. K. Štrekelj v „Časopisu za zgodovino in narodopisje.“²⁾ V prvem pismu ponuja Levstik svoj prevod „Kraljedvorskega“ rokopisa za primeren honorar Hanku, ker je čul, da sprejema vse slovanske prevode. Želi pa honorar, ker je v zelo žalostnih razmerah. Potem pripoveduje o nesreči, ki ga je v Olomucu zadela radi njegovih pesmi vsled ovadbe nekega ljubljanskega duhovnika. Pripoved se popolnoma strinja s tem, kar pravi o tej stvari Stritar v svojem „berilu“ o Levstiku. Novo nam pa je pred vsem sledeče: „Sie („Pesmi“) wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater“³⁾ ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge war eine traurige.“⁴⁾ Dijakom so njegove „Pesmi“ javno zaplenili in neki duhovnik ljubljanski (t. j. Anton Globočnik) ga je ovadil pri semeniškem ravnatelju v Olomucu. Ta je verjel denunciaciji vse, njemu ničesar, vsled česar je moral iti iz semenišča, ker ni hotel svojih pesmi preklicati. „Jetzt ist er (t. j. on sam, Levstik) in Wien und gedenkt die Philosophie zu studieren.“ Pismo je datovano z Dunaja 20. januarja 1855.

To pismo nam je jako dragoceno! Sicer ne govori prav nič o tem, kdaj se je vse to godilo v Ljubljani in v Olomucu, toda ključ za rešitev imamo zdaj v rokah. Prvič lahko trdimo, da Levstik še ne more biti dolgo na Dunaju, da je marveč šele pred kratkim časom dospel tjakaj, ker pravi, da šele namerava tu na Dunaju študovati filozofijo, t. j. seveda slovansko jezikoslovje pri Miklosichu. Še dragocenejša pa je druga vest, ta namreč, da je suplent-duhovnik vpeljal njegove „Pesmi“ kot šolsko berilo na ljubljanski gimnaziji in da je to

1) Gl. nav. delo, III, (1—2 zv.), str. 95.—99.

2) Gl. IV. letnik (1907) str. 171 in dalje.

3) Tukaj rabi Levstik besedo Pater pač v pomenu, kakor se sliši na Moravskem in Češkem, kjer se z njo zaznamuje tudi navaden svetni duhovnik. Opomba K. Štreklja v ČZgN., III. 96.

4) Gl. ČZgN., III., 96. in Francev, Materialy, str. 617.

bilo povod za postopanje ostale, na zavodu zaposlene duhovščine (sosebno torej A. Globočnika) zoper Levstikove pesmi in pesnika samega.

Kdo je bil ta suplent-duhovnik? V poštev moreta priti samo šolski leti 1853/54 in 1854/55. V šolskem letu 1853/54 sta bila na ljubljanski gimnaziji dva suplenta, Janez Šolar in Anton Brodnik, oba duhovnika; a prvi je učil samo v prvih treh razredih, slovenščine nikjer, drugi pa je sicer učil slovenščino, toda samo v obeh odelkih prvega razreda, v drugih razredih pa sploh ni imel opraviti.¹⁾ Šolsko leto 1853/54 torej ne more priti v poštev za Levstikovo zadevo, zakaj v prvem razredu se pač Levstikove pesmi niso prebirale kot šolsko štivo. — V naslednjem šolskem letu (1854/55) je prišel vsled razpisa deželne vlade z dne 4. oktobra 1854. nanovo kot suplent na zavod svetni duhovnik Jožef Kogej, ki pa je učil samo v obeh odelkih I. razreda latinščino, nemščino in zemljepisje, Anton Brodnik pa ravnotako samo v I. a in b latinščino, nemščino in matematiko.²⁾ Ostaneta nam torej samo še dva: Janez Šolar, ki je učil od 15. septembra do 14. novembra 1854., t. j. do svojega imenovanja za pravega profesorja v Celju (min. odlok z dne 30. oktobra 1854, št. 16523), „latinščino, grščino, zgodovino in slovenščino v II., IV., V. in VI. razredu 19 tedenskih ur,³⁾ in Janez Jelenc, imenovan za suplenta po Šolarjevem odhodu (razpis dež. vlade, 27. novembra 1854.); učil je poleg drugih predmetov tudi slovenščino v I. a in b, II., III. in VI. razredu.⁴⁾

Kateri je pravi? Poglejmo! Levstik je dne 30. januarja 1855. pisal z Dunaja Hanku v Prago. Prej pa se je zgodilo najprej, da je suplent-duhovnik rabil Levstikove „Pesmi“ za šolsko štivo, potem, da je ostala duhovščina to izvedela in po ravnatelju Nečasku dala dijakom odvzeti njihove izvide;⁵⁾ nadalje je sledilo dopisovanje med Stritarjem in

¹⁾ Gl. Jahresbericht und Programm des k. k. akademischen Gymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1854, str. 18. — Da sta oba, Šolar in Brodnik, duhovnika, se sicer iz tega mesta ne razvidi, pač pa za Šolarja iz „Izvestja“ za prihodnje šolsko leto (1855), str. 24., za Brodnika pa iz „Izvestja“ za šolsko leto 1856., str. 22.

²⁾ Gl. Jahresbericht etc. für das Schuljahr 1855., str. 24. in 20.

³⁾ Glej Jahresbericht etc. für das Schuljahr 1855, str. 24. in 20. Latinščine v II. je bilo 8 ur, grščine v IV. 4 ure, zgodovine v vseh razredih enako po 3, slovenščine pa po 2 uri. Po nekoliko nejasnem besedilu „Izvestja“ bi bil učil lat. II. (8 ur), gršč. IV. (4 ure), zgod. V. (3), slov VI. (2 uri), a to dá samo 17 ur; učil je torej slovenščino (2 uri tudi v V. razredu).

⁴⁾ Glej Jahresbericht etc. f. d. Schj. 1855, str. 20. in 24.

⁵⁾ To se pa ni zgodilo tako kmalu, kar lahko sklepamo iz Stritarjevih besed, da so se dijaki Levstikovih pesmi učili na pamet in jih deklamovali v slovenski uri. To se torej ni godilo eno uro ali drugo, ampak dalje časa. Prim. Stritar, zb. spisi VII., 150.

Levstikom, ki mu Globočnik gotovo ni precej prišel na sled, nato disciplinarno postopanje proti Stritarju in ovadba zoper Levstika; potem šele sledi izključitev Levstikova iz semenišča v Olomucu, nakar je popotoval Levstik peš¹⁾ iz Olomuca na Dunaj. To vse se ni moglo zgoditi šele po 15. novembru, neglede na to, da se začetnik kakor Jelenc ne bi bil upal uvesti Levstikovih pesmi kot šolsko štivo, ne da bi bil prej vprašal kakega „starejšega gospoda“. Vse govori torej za to, da je oni suplent-duhovnik Janez Šolar, znan pozneje kot izvrsten učitelj, navdušen tolmač staroklasičnih in slovenskih pesnikov in iskren ljubitelj slovenskega naroda, poznejši učitelj Gregorčičev. Tudi po svojem značaju bi bil on zato najbolj zmožen.²⁾

Iz prvega Levstikovega pisma smo torej izvedeli, da se je gonja proti Levstiku in njegovim pesmim vršila v skrajnih mejah od 15. septembra 1854 do 30. januarja 1855. Konfiskacija knjig se pa bržčas pred oktobrom še ni mogla izvršiti, tudi morda pred 14. novembrom še ne, ko je bil Šolar še v Ljubljani, ker bi v tem slučaju konfiskacija bila grdo, javno osramočenje učitelja pred učenci. Disciplinarno postopanje zoper Stritarja se je godilo bržkone še pred Božičem 1854.³⁾ Levstik pa je moral biti izključen malo pred ali ne dolgo po Novem letu 1855. Seveda je torej tudi umljivo, da službe pri grofu Pacetu ni mogel nastopiti že o počitnicah ali v jeseni 1854. Dobrodošlo pa nam je to pismo tudi, ker nam popolnoma jasno in za gotovo pove, da je bil v začetku l. 1855. prevod „Kraljedvorskega rokopisa“ že gotov, dasi je izšel v Celovcu šele l. 1856.

V odgovoru na to pismo (7. februarja 1855.) je želel Hanka, da bi dobil Levstikove pesmi; posebnega veselja pa

¹⁾ Glej: Levstikovi zbrani spisi, V., 318.: „Vsi bogoslovci so ga spremili jedno uro daleč“, in „Ljubljanski Zvon“, IX., 21, g. Jos. Stritarja Zbr. sp., VII., 155.: „... kako so ga tovariši vsi, v dolgi vrsti, spremili daleč ven iz mesta, ... Popotoval je peš.“

²⁾ Glej o Jan. Šolarju Levčev nekrolog v Ljublj. Zvonu III., str. 253.—256. in Glaser, Zgod. slov. slovstva, III., 200., IV., 33.

³⁾ Da radi neke stvari Stritar v l. tečaju šolskega leta 1854/55 ni bil v posebni milosti, dokazujejo tudi katalogi ljubljanske gimnazije. V tem semestru je bil Stritar po lokaciji le četrti odličnjak izmed 37 učencev (gl. Tominšek, Ljublj. Zvon XXVI. 402), dočim je bil v prejšnjem letu v prvem tečaju prvi izmed 44., v drugem pa prvi izmed 41 učencev; v drugem tečaju 1855 pa je bil že zopet drugi odličnjak in kot tak je dobil tudi drugo darilo. — V zadržanju pa je dobil Stritar v tem tečaju samo red „den Vorschriften vollkommen gemäß“, dočim v prejšnjem letu obakrat „musterhaft“, v drugem tečaju 1855 pa že zopet „sehr lobenswert“. — Kaže se, da je Stritarju stvar v šoli vendar le škodovala, dasi ni bil izključen, kakor je bila Antona Globočnika srčna želja. Protokola o dotični konferenci v arhivu l. drž. gimnazije v Ljubljani nisem mogel najti, ker se protokoli niso vsi hranili.

ni kazal za to, da bi za honorar prevzel Levstikov prevod, češ, težko bi ga bilo razpečavati; vendar pa ga vpraša, koliko bi zahteval zanj. Levstik mu odgovarja dne 22. aprila 1855., drugo nedeljo po Veliki noči, z Dunaja: Pesmi mu ne more poslati, ker mu založnik nobenega iztiska ne mara poslati; „Kraljedvorski rokopis“ pa je prodal Družbi sv. Mohorja v Celovcu in s honorarjem se je dozdej siromašno preživil. Ker pa zdaj nima nobene pomoči in ne ve, ne kam ne kod, prosi Hanka za podporo. Upa, da bo v kratkem mogel izdati drugo izdajo svojih „Pesmi“; knjigarji v Ljubljani in drugod bi jo radi prodajali, to ve za gotovo; tudi odjemnikov bi bilo, saj zdaj, ko so njegove „Pesmi“ pod pečatom, hočejo plačevati za njegovo drobno knjižico po pet gl. in več, a kdor je v njeni srečni posesti, je ne dá. Nato vpraša, ali bi se mogla mogoče natisniti v Pragi. — Odgovora Hankovega na to pismo ne poznamo, tudi ne, ali je dobil kaj podpore od Hanka ali ne, za gotovo pa vemo, da Levstikove skrite prošnje, naj mu poišče založnika, ali ni razumel, ali pa ji ni mogel ustreči; zakaj druge izdaje svojih „Pesmi“ Levstik ni doživel.

Vse kaže, da se je Levstik kmalu nato odpravil domov, toda 22. aprila 1855, štirinajst dni po Veliki noči, je bil Levstik še na Dunaju! Ostal je torej na Dunaju dalje nego samo „nekoliko časa“ (Stritar) ali „nekoliko tednov“ (Levec); ker je prišel gotovo že kaj malega pred 30. januarjem in je gotovo tudi še po 22. aprilu 1855. nekoliko časa čakal na Hankov odgovor, je bival na Dunaju skoro gotovo še kaj malega več ko tri mesece. Iz tega pa sledi tudi, da službe odgojitelja pri grofu Pacetu tudi o Veliki noči 1855 ni mogel nastopiti, marveč šele o počitnicah leta 1855, in sicer bržčas ne popolnoma proti kraju počitnic. Stritar namreč pripoveduje, da so ljudje po Levstikovem odhodu na vsak način še hoteli videti „Junteza“, „če ne že pravega, pa vsaj ponarejenega. Še dolgo časa potem so mene, kjer sem bil v veseli družčini, silili, naj pokličem Junteza, če tudi sam. Kaj sem hotel? Poskusil sem, če tudi je bil moj Juntez Levstikovemu podoben, kakor češarek grozdu.“¹⁾ — Če je Stritar po Levstikovem odhodu, čez „dolgo časa“ še sam igral Junteza, Levstik ni mogel oditi k Pacetu šele proti koncu septembra recimo, saj je tudi Stritar moral v začetku oktobra iti na Dunaj. Ali pa morda Stritar „Junteza“ ni igral več o tistih počitnicah? Besedilo ravno ni preveč jasno. Prav v začetku počitnic (tačas, od 1. 1855. naprej, so se začenjale s 1. avgustom in nehale s 30. septembrom)²⁾ pa tudi ni nastopil službe; najprej govori proti temu „Juntez“, potem

¹⁾ Stritar, Lešniki, str. 202.

²⁾ Gl. Jahresbericht etc f. d. Schulj 1855. str. 26.

pa tudi pesem „Na sv. Roka dan“.¹⁾ Leta 1855 je namreč tudi po Dolenskem razsajala kolera in na dan sv. Roka (16. avgusta) tistega leta je prišla velika množica ljudi k podružnici sv. Roka blizu Spodnjih Retij v velikolaški župniji. Prišli so

„S Polja, z Roba in Škocjana,
Poleg naših farmanov.“

Pesem pa dokazuje, da je bil Levstik pri tem cerkvenem shodu navzoč. — Če pa je prišel Levstik šele o počitnicah po 16. avgustu in recimo pred 15. septembrom) leta 1855. k grofu Pacetu, ni mogel biti pri njem ne „čez tri leta“ (Levec), niti „dveh let in pol“ ne (Ant. grof Pace), temveč k večjemu le kaj malega čez dve leti, do jeseni 1857. Pozimi 1857/58 je bil namreč že zopet brez službe v Spodnjih Retjah pri prijatelju Jožefu Oblaku-Iliju in je pripravljal in pisal „Popotovanje“ in »Napake“ na podlagi velikolaške govornice.

Kolikor smo torej mogli dognati, je od l. 1853. do 1858. sledeče gotovo: Brez mature je Levstik dovršil osmi gimn. razred julija 1853;²⁾ o počitnicah 1853 (?) je bival nekoliko časa kot gost pri dunajskih jezuitih; v času po 15. septembru in pred 14. novembrom 1854. je prebiral Jan Šolar z učenci v šoli Levstikove „Pesmi“; pred 30. januarjem 1855. prejkone okrog Novega leta, je bil Levstik izključen iz olomuškega semenišča in je potem, pred 30. januarjem 1855., dospel na Dunaj, odkoder je odrinil po 22. aprilu 1855 (bržčas v začetku majnika) peš proti domu v Ljubljano in Lašče. Po 16. avgustu in pred 30. (ali 15.) septembrom 1855 je šel k grofu Pacetu za domačega učitelja, kjer je ostal do jeseni 1857. Do jeseni 1858 je potem ostal pri „Iliju“, nakar je prišel na Notranjsko k Vilharju. —

Odperto pa je še vedno vprašanje, kje je bil vse šolsko leto 1853/54, ali je bil ves ta čas v olomuškem semenišču, ali je bil kje v kakem noviciatu? Dozdaj na to vprašanje še ne morem odgovoriti. Na dvakratno tozadevno prošnjo mi slavno ravnateljstvo kn. nšk. duhovniškega semenišča v Olovcu dozda j še ni blagovolilo ničesar odgovoriti.

Naj sledi še kot dodatek za nas tako dragocena korespondenca Levstikova s Hankom iz leta 1855., ker je knjiga Francevova nam na Slovenskem zelo težko dostopna:

¹⁾ Levstikovi zbrani spisi, I., str. 143—146. in 301.

²⁾ Pismena matura je bila 16., 17., 18., 20., 21. junija, ustmeni izpiti pa 18.—21. julija; izmed 38 učencev 8. šole se je javilo k izpitu zrelosti samo 19 in še izmed teh so štirje pred izpitom odstopili, ostalih 15 je izpit napravilo (trije z odliko). Treba pa je opozoriti na to, da se je tačas zrelostni izpit potreboval samo za vstop na vseučilišče.

1.

(Levstik Hanku).¹⁾

Euer Wolgeborn!

Der Gefertigte nimmt sich die Freiheit, an Euer Wolgeborn, ohne Ihrer ehrenden Bekanntschaft sich zu erfreuen, den gegen- (str. 617) wärtigen Brief zu richten. Da er in Erfahrung gebracht, dass Sie alle slavischen Übersetzungen der „Königinhofer Handschrift“ annehmen, um sie den schon bis jetzt existirenden beizuschliessen, so wagt er hiemit eine „slovenische“ Übersetzung der gesammten im „rukopis“ vorkommenden Gedichte gegen ein anständiges Honorar anzubieten. Er würde wol nicht davon erwähnen, wenn er jetzt nicht in einer sehr beängstigenden Lage wäre. Er hat einen Band „slovenischer“ Gedichte erscheinen lassen, die sich in seinem Vaterlande einer enthusiastischen Aufnahme zu erfreuen die Ehre hatten. Sie wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge davon war eine traurige. Die am Gymnasium bethätigte übrige Geistlichkeit erhob einen grässlichen Sturm und brachte so weit, dass in allen Gymnasialklassen die Exemplare, welche sich die Studenten angeschafft hatten, öffentlich konfiscirt wurden. Aber die Bosheit ging noch weiter. Da sich der gefertigte Verfasser im f. E. Seminär zu Olmütz in Mähren als Deutschritterordenskleriker befand, so schrieb ein Pater von Laibach einen Brief mit einem beige-schlossenen komentirten Exemplare seiner Gedichte an den Seminärvorsteher. Im Briefe standen unwerschämte (sic!) Lügen, dem Werke wurden die skandalösesten Blasphemien aufgebürdet. Der Vorsteher drang auf Widerrufung der Gotteslästerungen. Der Verfasser erklärte umsonst, dass das Werk die Censur mit Ehren bestanden, dass diese Denunziacion eine abscheuliche Lüge sei. Er versteht unsere Sprache nicht und glaubte dem Briefe jeden Strich, dem Verfasser nichts. Die Folge davon war, dass er das Seminär verliess, weil er sich zur Widerrufung nicht bequemen konnte. Jetzt ist er in Wien und gedenkt die Philosophie zu studieren, hat aber keine Aussicht auf irgend eine Unterstützung, darum kann er in diesen Umständen wol entschuldigt werden, wenn er vom Honorar Erwähnung macht. Er bittet um gefällige baldigste Beantwortung,

Mit Hochachtung etc.

Fr. Levstik.

¹⁾ Francev, Materialy etc., str. 616.—517.

Adresse: Franz Levstik in Wien, Landstrasse, Untere Reisingergasse H. Nr. 497, II. Stock, Thür Nr. 22.

Wien

am 30. Jänner 1855.

2.¹⁾

(Hanka Levstiku).

Vaše Blahorodí!

Kdybyste mi byl překlad slovenský nabídl když sem vydával polyglottu Kralodvorského rukopisu, bylo by mi to velmi vítáno, však pro všecko račte mi psáti, cobyste zaň žádal, neboť posud žádný překladatel honoráru nežádal, jsa spokojen s nějakým počtem zvláštních výtisků. Sám nevím kdybych to tisknouti dáti mohl. Nejhorší při tom jest to, že se Vám ta smutná nehoda stala, tak že snad kdybychom to i tisknouti dali — Vaši nepřáteli by to ani na slovenska gymnasia nepřipustili — a kdyby toho nebylo, kdo by nám to pak kupoval? Na nově vydání polyglotty není ani pomýšlení, já sem ji posud více darmo rozdal než prodal: vůbec nyní jest tak špatný odbyt na knihy, že sotva kdy tak bylo. Každý při té náramně drahotě šetří co nejvíce může.

Ten svazček Vašich slovenských básní bych rád měl, neboť od Vás nic jiného neznám, než Božičnu i Dekle i Ticu a posílám Vám zde zaň Polyglottu Kralodvorského rukopisu, moje Písne i Krakoviaky.

Poroučeje se laskavé paměti mám čest zůstavati nejudanější

Váceslav Hanka.

[V] Prazě 7. unora 1855.²⁾

3.³⁾

(Levstik Hanku)

Euer Hochwolgeborn!

Ich komme erst jetzt der schuldigen Pflicht nach und bitte desshalb tausend Mal um Vergebung. Ich wusste sehr wol, dass (str. 618.) es meine Pflicht sei, Euer Hochwolgeborn

1) Gl. Časopis za zgodovino in narodopisje, IV. 1., str. 172.

2) Na Hankovo vprašanje o Levstiku (16. III. 1855) mu odgovarja 22. marca 1855 profesor biblijske vede v goriškem duh. semenišču Štefan Kociančič: „ . . . Gospod Levstik, od kterega mi pišete, da je Kraljedv. rokopis poslovenil, je pri nas znan ko dober pesnik; gotovo bo tadaj tudi to njegovo novo delo svojega mojstra hvalilo“. Gl. Francev, Materialy, str. 550, Casopis zgod. nar. III. 96.

3) Francev, Materialy, str. 617—619.

ein Bändchen meiner Gedichte zu überschicken, und diess um so mehr, da Sie selbst ein slavischer Schriftsteller und ein Freund unserer Nation sind. Dieser Pflicht wäre ich schon in meinem ersten Schreiben gerne nachgekommen, wenn es mir nur möglich gewesen wäre. Nach Olmütz hatte ich nur 3 Exemplare meiner „Pesmi“ erhalten, wovon ich 2 bei meiner Abreise von dort an meine Mitschüler abzutreten gezwungen wurde; so sehr interessirte man sich dort um mein kleines Werk. Ich befinde mich also nur noch im Besitze eines einzigen Bandes, der hier in Wien, unter meinen Landsleuten von Hand zu Hand geht.

Sobald ich von Euer Hochwolgeboren das Schreiben nebst den beigelegten Werken, wodurch ich mich sehr geehrt und zu grossem Danke verpflichtet fühle, erhalten hatte, schrieb ich alsogleich an den Verleger nach Laibach, er soll mir wenigstens noch ein Exemplar zuschicken; aber drei Briefe an ihn blieben ganz unbeantwortet, erst auf den vierten von etlichen Tagen würdigte sich der stolze Mann herab, mir eine Antwort zu geben: „Alle Exemplare liegen unter Siegel und kein Mensch sei im Stande nur Eines davon zu bekommen!“

Ich würde Euer Hochwolgeborn mit grösstem Vergnügen mein einziges, obwol schon sehr abgeriebenes Bändchen zu senden, wenn ich es nur irgendwie entbehren könnte, allein das Manuskript liegt beim Buchdrucker, welches er mir übrigens zur weitem freien Verfügung gegen Erlegung von 35 f. C. M. (soviel hatte ich erst an Honorar bezogen) abzutreten gesonnen ist, und da ich in der Kürze eine zweite Auflage zu veranstalten gedenke, so kann ich das einzige Exemplar unmöglich entbehren. Euer Hochwolgeborn hatten die Güte, an mich die Frage ergehen zu lassen, wieviel ich für die Übersetzung der „Königinhofer-Handschrift“ verlange? Diese Frage muss ich dahin beantworten, dass ich, in Erwägung, dass Euer Hochwolgeborn durch eine Drucklegung derselben mir, ohne weitere Aussicht auf Absatz, ein Opfer gebracht hätten, dieselbe nach Klagenfurt bereits dem Verein des h. Mohor abgetreten habe, von dessen Honorar ich bis jetzt kümmerlich mein Dairein gefristet. Nun aber bin ich in der schlimmsten Lage. Meine Eltern beantworten mir keinen meiner Briefe, hier in Wien habe ich viele, doch lauter arme Freunde, aber keinen Gönner und keinen Verdienst, trotz meiner bisjetzigen grossen Bemühung darnach. Ich weiss nicht, wohin ich mich wenden, was ich anfangen soll! Alles scheint sich gegen mich verschworen zu haben. In Laibach soll (str. 619.) ich wol so manchen stillen Gönner besitzen, aber leider weiss ich nichts davon!

Ich wage mich daher an Euer Hochwolgeborn mit der Bitte um eine Unterstützung. Mein Selbstgefühl hielt mich von

solchen Schritten zurück, solange ich nicht in das bitterste Elend geraten war, aber nun steht mir keine Aussicht mehr offen, bis zur 2-ten Auflage meiner Gedichte, die in ein Paar Monaten erfolgen würde, wenn ich einen Verleger hätte. Dabei könnte ich viel gewinnen. In Laibach wollen jene, die sich im Besitze meines Werkes befinden, dasselbe nicht um enorme Preise von 5 f. und noch mehr, an andere abtreten. Wäre es vielleicht möglich in Prag den Druck irge(n)dwie¹⁾ zu veranstalten? In Laibach und überall sonst giebt es Buchhändler genug, die es gerne verschleissen wollten, das weiss ich genau.

Mich noch einmal wegen der so lange schuldiggebliebenen Antwort exküsierend, bleibe ich etc.

Franz Levstik.

Adresse: Wien, Vorstadt Wieden, Wehrgasse, H. Nr. 854 zu ebener Erde, Thür Nr. 1.

Wien,
am 22. April 1855.

Gori²⁾ sem dejal, da se konfiskacija Levstikovih „Pesmi“ bržčas ni izvršila pred oktobrom, morda tudi še ne pred 14. novembrom. Ta čas se določi lahko še nekoliko natančneje; zakaj Jožef Blaznik, založnik Levstikovih „Pesmi“, jih v „Oglasniku št. 38. k 96. listu Novic, 1854“ (ki je izšel 2. decembra 1854.) še priporoča: „V ravno ti založbi (kot Alb. Stolz Olibanov „Oče naš“, v Blaznikovi namreč) se dobivajo PESMI. Zložil Fr. Levstik. Mehko vezane veljajo 30 krajc.³⁾ Pred 2. decembrom 1854. torej „Pesmi“ niso dali v zapor! Prvič pa je bilo priporočilo objavljeno v „Oglasniku št. 35. k 92. listu Novic, 1854“ (18. novembra 1854). Ker pa Blaznik knjižice tu ne priporoča kot „ravno zdaj na svitlo prišle“, kakor v isti številki Giontini svoj „Koledar za Slovence“ ali v 29. številki „Oglasnika“ (30. avgusta 1854.) Blaznik že omenjeni „Oče naš“, moramo sklepati, da so izšle „Pesmi“ pač že nekoliko časa pred 18. novembrom. Kakor se sploh kaže, se Jož. Blaznik za Levstikove „Pesmi“ ni baš preveč potrudil — mislil je pač morda: „Kaj bom pri pesmih profitiral?“ — in jih tudi oglasil ni precej, ko so bile izšle, morda šele tačas, ko so postajali kupci redkejši. Prodal jih je pa do konfiskacije, ki se je morala izvršiti kmalu po 2. decembru, precejšnje število; v zaporu

¹⁾ Črka „n“ je izginila v tisku.

²⁾ Gl. stran 267. Med natisom se je g. pisatelju posrečilo dognati sledeča važna dejstva, ki so se še mogla sprejeti v naš Zbornik. — Uredništvo.

³⁾ Starega denarja seveda, 1 gid. = 60 kr.

jih vsaj ni moglo več biti dosti. Celovski „Slovenec“, tečaj II. str. 100 poroča namreč v dopisu iz Ljubljane, datovanem z 21. marc. 1866., da jih je začel Wagner prodajati po 50 kr. (nove veljave = 30 kr. stare veljave) in da jih „ni prav obilo iztisov“.¹⁾ Iz vsega tega, in ker se konfiskacija pač ni mogla izvršiti pozneje ko v decembru 1854., moramo sklepati, da je moral Blaznik prodajati „Pesmi“ pač dalje časa, nego šele od srede novembra nadalje, da so morale pesmi iziti na vsak način že ob začetku šolskega leta ali malo pozneje. Značilno za Jož. Blaznika pa je, da je od Levstika po konfiskaciji zahteval za povrnitev rokopisa ves honorar nazaj (celih 35 gl.!), dasi so morali biti njegovi stroški že davno pokriti — pri visoki ceni „Pesmi“ (pol goldinarja za ne celih 6 pol prav majhne osmerke) in pri nizkih tedanjih tiskarskih stroških, ko je pri 500 izvodih ena pola velike osmerke (Glasnikove oblike) stala 19 gl. (l. 1857) in je pri 1200 izvodih tisk in papir Prešernovih „Poezij“ (12 pol 8° na najboljšem papirju) stalo 257 in pol goldinarja (l. 1846.). A to razumemo pri človeku, ki je plačal po Prešernovi smrti za njegove „Poezije“ dedičem po 13 kr., jih dal po 3 kr. broširati in jih potem prodajal po — celem goldinarju s 375% dobička (pri izvodu 44 kr.), na stroške revnih Prešernovih dedičev.

Zanima nas tudi vprašanje, kdaj je Levstik Blazniku izročil rokopis svojih „Pesmi“. V pomoč nam morejo biti sledeče pesmi: „Božična“, tiskana v Bleiweisovem „Koledarčku Slovenskem za leto 1854.“, str. 54.—57. „Deklica in tica“, objavljena istotam, str. 62., in pesem „Hrepenenje mladega pesnika“ („Uvod“ v „Pesmih“), ki je bila prvič tiskana, na kar nihče dozdej še ni opozoril, v „Novicah“, tečaj XII., „V Ljubljani, v sredo, 5. julia 1854.“, list 53., str. 212.²⁾ Vse te tri

¹⁾ Časopis za zgodov. in narodop. IV, str. 140.

²⁾ Ob tej priliki naj opozorim tudi na Levčevo pomoto v Levstikovih Zbranih spisih V., 331., kjer piše, da se je Levstik „petošolec leta 1850. prvič javno oglašil v „Sloveniji“ (l. 18.) s svojo pesmijo „Vile“, katero je pozneje prekrstil v „Povodnjo deklico“. — Res pa je le, da je Levstik nastopil prvič že kot četrtošolec; v „Sloveniji“, list 42. „V petek, 25. Velkiga travna 1849.“, str. 168, je razglasil s podpisom „—k“. pesem „Želje“ (7 kitic). To je ona pesem, ki jo beremo v „Pesmih“ na str. 31.—32. pod naslovom „Pesem strunarja“, okrajšano za dve kitici in tudi sicer precej močno predrugačeno; v „Zbranih spisih“ pa ima ta pesem zopet naslov „Želje“ in spodaj dostavek „Sušca meseca 1849“, kar se ujema. Opozorim naj pa tudi na to, da i Levstikova „Ura“ („Pesmi“, str. 60., „Zbrani spisi“, l., 183.—185.) ni prvič tiskana v „Pesmih“ (kakor pravi Levec v kazalu Levstikovih zbranih spisov, I), ampak v „Ljubljanskem Časniku“, No. 44. „V torek 3. Rožnika 1851.“, str. 176. in da je isti „Ljubljanski Časnik“ Nr. 15. „V torik 21. Velkiga travna 1850.“, str. 60., objavil Levstikovo dozdej neopaženo balado „Kamniti svatje“ (s podpisom Gornicki kakor v „Sloveniji“, v kateri obravnava v precej nerodnih kiticah, podobnih nibelunškim, znano ribniško pripovedko.

pesmi kažejo razne premembe, ki so časih tolike, da si ne moremo misliti, kako naj bi jih bil povzročil kdo drug nego Levstik sam, zlasti, ker so te inačice — sicer ne vselej, a večinoma — metrično ali pa frazološko res boljše od onih v „Pesmih“. N. pr. „Božična“: „Pesmi“, str. 64: „Do Betlehema hitite, — v jaslih ga iščite“ (naglas „jaslih“), „Koledarček“, str. 55: „Do Betlehema hitite, — Ga v jaslih iščite.“ „Pesmi“, str. 65: „Deva je Mesija rodila“ (naglas devà); Kol. str. 55: „Je deva Mesia rodila“. „Pesmi“, str. 65: „Viditi je želel . . .“ (naglas „viditi“), Kol. str. 56: „Je viditi . . .“ — „Dekle in tica“: „Pesmi“ str. 23: „Pogleda se v vodo, vidi si obraz“ (naglas „vidi si“), Kol. str. 62: „. . . si vidi obraz“. „Pesmi“: „Kar rekel si tiček, to gerda je laž“, Kol.: „Kar tiček si tiček, . . .“ (tiček je apozicija). »Pesmi“: „Čprav siromak i revež bi bil“ (tavtologija), Kol.: „Čprav siromak in bos bi bil“. — „Uvod“: „Pesmi“, str. 4: „Hladni rosi je nedrije zakrila“. Novice, 1854., str. 212.: „In rožica . . . Je hladni rōsi nedrije zakrila“. „Pesmi“, str. 5: „Od vsih strani strune so divno pele“ (naglas „strunè“), Nov.: „Od vsih strani so krasno strune pele“. — „Pesmi str. 4.“: „I zdajci se mi duša v persih vname — Podoba ta me vsoj močjo objame.“ Nov.: „Podoba ta me z vso močjo objame — Brezimenno mi željo v persih vname“. „Pesmi“, str. 6: „Mrak pade“, Nov.: „Mrak seda“. — „Pesmi“, 6.: „Ko ž njim se dvignem na stezo gotovo, — Bežijo brezna pred nogo njegovo“. Nov.: „Sabo veli mi na stezo gotovo. — Zbežé vsa brezna pred nogo njegovo.“ — Nekateri stvari so pa ravno v tej pesmi očitno poprave, pravzaprav „pokvare“, tuje roke, zlasti od 6.—8. kitice, morda tudi katera izmed navedenih, v splošno resničnih poprav, dasi utegnejo biti po večini Levstikove: „In“ mesto „i“ je bržčas urednikov, „sem“ m. „sim“ pa skoro gotovo Levstikov; „Novice“ imajo v vsem letniku 1853. še skoro vseskozi »sim“ (gl. str. 197, 198, 375, 412 itd.), v letniku 1854. pa že „sem“ (str. 62, 80, 104, 152, 180 itd.). Nobene teh poprav, tudi „sem“ m. „sim“ ne, ni v „Pesmih“, torej tudi v rokopisu ne. Kaže se torej, da je Levstik rokopis svojih „Pesmi“ moral prodati že l. 1853., in to še preden je dal svoje prispevke za Bleiweisov „Koledarček Slovenski“. Za to domnevanje govori tudi to, da kaže „Hrepenenje mladega pesnika“ mnogo več in večjih izprememb nego „Božična“ in „Dekle in tica“, ker je večja razdalja med rokopisom „Pesmi“ in novo inačico.¹⁾ Prispevka za „Koledar-

¹⁾ To moje domnevanje bi se moglo utrditi ali pa ovreči, ako bi dobili v roke potrebno rokopisno gradivo, Levstikov rokopis, ki je ostal pri Blazniku (ali ga pozna kdo?) in rokopise onih treh Levstikovih pesmi z eventualnimi popravami tuje (urednikove?) roke. Naj pogleda, če kdo ima!

ček“ je moral Levstik poslati potemtakem uredniku vsaj septembra 1853., najkasneje v začetku oktobra, ker je bil 5. novembra že dotiskan.¹⁾

Tačas pa je bil rokopis „Pesmi“ že pri Blazniku in je ležal pri njem nad eno leto, preden so izšle „Pesmi“. Levstik je torej prodal svoje „Pesmi“ bržkone že poleti 1853., ker je pač tačas najbolj potreboval denarja, ko je obračal svoje korake proti severu, da bi vstopil v Nemški viteški red in se enkrat vrnil kot duhovnik tega reda v Ljubljano.

To pa se je godilo ravno poleti 1853; gotovega dokaza sicer zopet nimamo, a verjetnost je največja. Od vodstva knezoškofijskega semenišča v Olomucu sicer še zmeraj nisem dobil nobenega odgovora, dasi je sicer običajno, da se na pismo vsaj negativno odgovori, če je priložen retourporto, vendar pa se mi je po ljubeznivem posredovanju g. dr. Avg. Žigona posrečilo dobiti v porabo važen Levstikov dokument, ki nadomešča popolnoma odgovor, ki ga iz Olomuca nisem dobil, Levstikov „Wohlverhaltenszeugnis“ namreč, ki ga je dobil ob izstopu iz semenišča. Glasi se:

Wohlverhaltenszeugnis.

Der Gefertigte bestätigt anmit, daß Herr Franz Levstik, Hörer der Theologie des ersten Jahres, sich in dem Fürst.-Erb. Alumnote zu Olmütz, als dessen Zögling, vom 1. Oktober 1854 bis zum 25. Jänner d. J. aufgehalten, und sich stets den Hausstatuten gemäß benommen habe.

Olmütz am 25 Jänner 1855.

Th. Bečák m. p.
Sem. Rector.

V olomuškem semenišču je bil Levstik torej samo od 1. oktobra 1854. do 25. januarja 1855.; torej še celih štirih mesecev ni bival v njem. Kje pa je bil vse leto od poletja, oziroma jeseni 1853. do 1. oktobra 1854.? Le poglejmo! Iz Levstikovih pisem, Hanku pisanih, vemo, da je Levstik prinesel na Dunaj s seboj zgotovljen prevod „Kraljedvorskega rokopisa“. Ali je mogel to delo izvršiti poleg teoloških nauk v manj kot štirih mesecih, neglede na to, da se Levstik na gimnaziji s češčino očitvidno še ni dosti pečal? Pač težko da. Moral je bivati med Čehi dalje časa. V prvem pismu piše Levstik Hanku, da je bil v semenišču kot „Deutschritterordenskleriker“, kar se ujema z vsemi dosedanjimi dati, kakor tudi s prijaznim pojasnilom č. g. o. Bernarda Polaka v Ljubljani, da je študoval Levstik teologijo v Olomucu na stroške

¹⁾ Gl. Oglasnik št. 31. k 89. listu Novic 1853 (t. j. 5. nov. 1853.).

Nemškega viteškega reda, ki je imel tačas svoj glavni konvent v Sovinškem gradu (Sovinec [Eulenberg] na severni strani Moravske med Římažovom in Šternberkom), odkoder so ga pozneje preložili v Opavo. Da pa je mogel biti Levstik klerik Nemškega viteškega reda, je moral prebiti na vsak način enoletni noviciat, ne sicer na Dunaju pri oo. jezuitih, pač pa skoro brezdvomno v Sovincu. Pozitivnega potrdila za to domnevanje sicer zopet pogrešamo, toda upam, da ga še dobimo.

Še nekaj je treba v razpravi dopolniti. Levstik je šel od Pacetovih stran jeseni 1857., bržkone koncem septembra, in je potem šel k prijatelju Oblaku v Sp. Retje; to je bilo dozdej tako trdno, da ni bilo treba stvari dalje preiskovati. A ni tako. V razglasu „Bukve Vodniku v spomin“ našteva dr. E. H. Costa v „Novicah“ 3. februarja 1858¹⁾ med pisatelji, ki so poslali prispevkov, tudi našega pesnika: Franc Levstik v Ljubljani. To pač še ne pravi, da bi Levstik še 3. februarja 1858. bival v Ljubljani, pač pa gotovo, da je bival tu še pred kratkim časom, gotovo pa še tačas, ko je poslal svoje prispevke. Kdaj se je to zgodilo? „Novice“, XV. tečaj, list 90., 11. novembra 1857., so objavile Costov poziv „Za stran bukev v Vodnikov spomin“, v katerem prosi, da mu pošljejo pisatelji „izdelke saj do srede mesca decembra“. Če pregledamo množino Levstikovih pesmi v „Vodnikovem spomeniku“ (4 strani velike četvorke), moramo priznati, da jih je moral pač dalje časa pripravljati za tisk, ker vemo, kako vestno je Levstik svoje pesmi pilil. Pred začetkom decembra svojih prispevkov pač ni izročil še Costu, zlasti ker je bil rok „do srede decembra“. Tačas, morda tudi še kaj dalje, je moral Levstik bivati v Ljubljani, dasi morda že ves čas od začetka oktobra brez službe, iskaje si novega zaslужka. Šele ko mu je vse izpodletelo, se je zatekel v leseno kolibo pri Iliju v Spodnjih Retjah. — V „Vodnikovem spomeniku“ samem (str. 268.) je označen „Franz Levstik“ kot „Hofmeister in Senosetsch“. „Novice“ pa poročajo v XVII. tečaju, 19. listu, 11. maja 1859.: „ . . povemo veselo novico, da Vodnikov spomenik (album) je dokončan; vidili smo že vezano knjigo“. — Torej nov in star dokaz zato, da je šel Levstik k Vilharju v Senožeče prej nego v jeseni 1859.

1) Gl. „Novice“, XVI. tečaj, list 5., str. 34.

O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49.

Priobčil dr. Fr. Ilešič

Ko se je začetkom l. 1849. pripravljala oktroovana ustava in je umirala politična svoboda, je glasilo takratnega ministerstva, „Der österreichische Correspondent“, začelo pisati zoper Hrvate, jih imenovalo „od nemških demokratov zavedene rovarje“ ter svarilo „Čehe in Hrvate in vse, ki morebiti z njimi simpatizujejo, namentlich die von einem slovenischen Doktor aufgeregten Slovenen.“¹⁾

Dvoje se trdi v teh besedah, namreč, da je „doktor“ (Bleiweis) vzbunil Slovence in pa da Slovenci simpatizujejo s Čehi in Hrvati.

O tej zadnji točki, o slovensko-hrvatskih odnošajih leta 1848/49 hočem govoriti v pričujoči razpravi, in sicer o političnih, ne o literarnih odnošajih slov.-hrvatskih. Razprava naj natančneje pojasni besede Apihove („Slovenci in l. 1848.“, str. 90.), češ, da so bili precej osamljeni glasovi, ki so zahtevali tesno zvezo s Hrvati, a da so jo Hrvati često zahtevali. V to svojo svrhu bo razprava razločneje orisala in izrisala ozadje delovanju navedenega „slovenskega doktorja“.

Na kratko bi se dalo to-le reči: Najsi je bilo res ali neres, kar so poročale „Pražske Noviny“ dne 5. jan. 1849, češ, da je program Jelačića bana najti v vsaki hiši v vseh jugoslovanskih pokrajinah tja do bregov Soče, gotovo je, da Bleiweis ni bil med tistimi, ki so ga najbolj širili. Bleiweisu je bil ta program prerevolucionaren.

¹⁾ Slovenski dopisnik v „Slav. Centralblätter“ z dne 30. apr. 1849 je smatral tako trditev za naivnost ter dodal: „Wäre ich so ein allmächtiger Minister, der verteuflerte slovenische Doctor müßte mir zur heilsamen Buße eine kleine Erholungsreise nach Kufstein machen . . .“

1.

Preden se je ustanovila dunajska „Slovenija“ (29. marca 1848), je spričo marčnih dogodkov dunajskih med tamošnjimi Slovani očitvidno prevladovala misel o političnem ilirizmu. Pod proglasom, ki so ga dne 20. marca dunajski Slovani poslali na jug, predlagajoč, naj se Gaj, Vranycani in Kukuljević „odmah bez svake misli nesloge i razdora“ priznajo za začasni upravni odbor „našega naroda“, so poleg mnogobrojnih Čehoslovanov in drugih Jugoslovanov podpisani tudi „Petar Kozlar, Krajnac, Jur. Jenko, Krajnac, Ant. Globočnik, Krajnc, Lud. Perona, Krajnc“ (Séirac Franceschini, Primorac?)¹⁾

Ta odbor je sklical na dan 25. marca v Zagreb narodno skupščino, kjer je bilo med drugim enoglasno sklenjeno „krèpko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodivštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacie s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao takodjer čele naše vojničke granice glede političkog upravljanja, kao i sviuh ostalih tečajem vremena izgubljenih s ugarskimi varmedjami i s avstrijskimi državami sjedinjenih stranah domovine naše.“ Državni sabor naj bi se sestajal vsako leto na izmeno v Zagrebu, Oseku, Zadru in Reki.

Ti sklepi so bili izročeni posebni deputaciji z Gajem na čelu, da jih predloži cesarju v sankcijo. Dne 26. marca je deputacija zapustila Zagreb in 31. bila sprejeta v avdijenciji.

Dne 2. aprila se je udeležila velike slovanske svečanosti v Sperlovi dvorani na Dunaju.

Istega dne popoldne je zboroval slovanski odbor, sestavljen iz najvrlejših mož hrvatskih, čeških in poljskih. Med ostalim so se posvetovali tudi o tem, kako bi se najlaže utrdila in okrepila zveza vseh Slovanov v Avstrijski monarhiji, „i odmah se sastavi proglas na Slovence u Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, kojim će se takodjer u slavjansko kolo pozvati.“

In res so dne 5. aprila slovanski deputati (400 po številu) z Dunaja poslali „svojim bratom Slovincem na Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem“ oduševljen poziv, kjer so naglašali potrebo narodnosti ter jih pozivali, naj bi si „stavili v mislih in srcih Slovenijo, ki jo kroji politika“, naj bi svoje prošnje podstrli cesarju, da jim da „tudi politika Slovenijo,“ naj bi podali svojim bratom na Hrvatskem, Slavonskem in Dalmatinskem bratsko roko in jih spoznali za tiste, „k katerim se imajo posebno obrniti in z njimi zjedinjeni doseči svoj visoki namen“, naj pa bi ne pozabili tudi vzajemnosti s Čehi in Poljaki, „ker v sedanjih okoliščinah bode le

¹⁾ Gajeve „Novine“ dne 25. marca 1848.

ta mogla obstojno (?) zavarovati in utrditi avstrijski prestol.“ Podpisali so ta poziv poleg drugih Gaj, Vranicani in Kukuljević, izmed Čehov tudi L. Rieger.¹⁾

Ta manifest kaže sicer značaj celokupnega avstroslavizma, vendar priporoča Slovincem naravno na prvem mestu zvezo s Hrvati ter je dokaz, da so hrvatski voditelji kakor Gaj, Kukuljević tudi v zgoraj navedenem sklepu narodne skupščine z dne 25. marca mislili na zedinjenje s Slovenci.

Jako radikalno jugoslovansko stališče je zavzel Vukotinović v svoji brošuri „Někoja glavna pitanja našeg vřeměna“, ki ji je predgovor pisan v Zagrebu dne 15. aprila 1848. V njej zahteva „da se u administrativnom obziru od Ugarske posve odcepimo... Nu kruna ugarska nek ostane i naša“; namesto dolgega izraza „hrvatsko-slavonsko-dalmatinski“ priporoča nadstrankarsko ime „ilirski“, „i tim imenom da se nazivaju sve tri kraljevine i one strane, koje i jezik i sila historičkog zvanja tamo vodi, da se jednom s njim slože... (str. 16.). Brez dvojbe naše je lepo i plemenito sada zvanje uzdignuti krępku rěč i pozvati južno Slavjanstvo u kolo naše. Barjak literarni smo podignuli, tręba da i barjak politički razvijemo. Za stalnu našu sreću neobhodno potrebito je, da se svi Slavjani na jugu, skopčani po srodstvu jezika, i u političkom životu užje svežu. Tamo teže sada svi narodi, da jih ne razděljuvaju više granice skrojene polag rekah, brdinah i drugih vladaočkih interesah, nego da se slože svi oni, koji jednim govore jezikom... Banat, Bačka, Srbija, Slavonija, Bosna, Bugarska, Hrvatska, Dalmačija sa otocima, Crna gora, Hercegovina, Kranjska, Koruška, Štajerska kolike su to krasne zemlje, gdje se svada čuje naša rěč?... Pa je li moguće, da se pokrajine ove ne bi upoznale; da leže i u buduće u tmuni, ko što su ležale do sad? Nije moguće!... Već su ukazuje posvuda duh sloge, duh obće ljubavi, duh onaj blagi, koji će nas uvesti u kolo velikih narodah... (str. 24.—25.).

V okviru monarhije in gori navedenega manifesta ostaja Kukuljević s svojim uvodnikom v Gajevih „Novinah“ z dne

¹⁾ Gajeve „Novine“ 15. aprila 1848. V spominskih listih g. A. Globočnika na l. 1848. se nahaja izvornik tega poziva v nemškem jeziku. Globočnik je pozneje pripisal: „Diesen Aufruf habe ich im Jahre 1848 als Jurist in IV. Jahre gelegentlich der zur Dankabstattung nach Wien aus allen Landen gekommenen Deputationen verfaßt und sie den einzelnen Deputationen mit dem Ersuchen zur Unterfertigung herumgetragen. Die Cechen und Kroaten entsprachen meiner Bitte, nicht aber die Pohlen, von denen sich nur einer (Jan Dobrzanski) unterschrieb, später aber, als er sah, daß sich die anderen nicht unterfertigen wollen, noch seinen Namen ausstrich. Eine Abschrift dieser Urkunde habe ich dann dem Dr. Bleiweiß geschickt und er ließ sie als besondere Beilage in der Novice erscheinen.“

20. aprila, pišoč: „Očekivamo (od vladajuće dinastije), da nam one strane što bërže pridruži, koje po historii i zakonu, ili po kërvi i poreklu, našoj dëržavi ili našem jugoslavjanskomu narodu pripadaju. Po onih razumëvamo Dalmaciju, istrianske otoke sa istriansko-hërvatskimi okružji i nëkoja progranina mësata Kranjske; na druge spada sva Kranjska i slovenska Koruška i Štajerska.¹⁾ Samo se po sebi razumëva, da sve te dëržave ništa ne bi s nama vezalo nego obćeniti sabor i banska čast; jer bi se svakoj dëržavi njezino posebno privlastjeno unutarnje upravljanje neoskvërjeno uzdržati moralo. Ne bi se po tome misliti moglo, da koja od ovih dëržavah pod nas spada, nego da je s nami sdružena. Priklopljenjem ovim došle bi one samo u slobodan savez s Hrvatskom i Slavonijom, kao što je onaj izmedju Hrvatske, Slavonije i Reke. Svi bi tim stupili u kolo istoga duha, a zadëržali bi i nadalje svoje posebne forme.“

To načelno stališće je prišlo do veljave tudi v hrvatskem saboru, ki ga je sklical Jelačić začetkom junija.

2.

Jelačićev sabor.

Tri velike slovanske skupščine so se l. 1848. vršile na avstrijskih tleh.

V prvi polovici maja je bila velika srbska skupščina v Sremskih Karlovcih, ki so jo po St. Vrazu hoteli pozdraviti tudi koroški in štajerski Slovenci;²⁾ koncem maja je bil vse-slovanski shod v Pragi.

Slovanski kongres v Pragi je bil razgnan, Praga je bila pod prekim sodom. Takrat se je sestal hrvatski sabor. „Otvoritev zagrebškega sabora je (sedaj) najvažnejši pojav vse naše politike; odslej se obračajo oči vseh Slovanov cesarstva v Zagreb, med Jugoslovane. . . Saj se sledeči shod avstrijskih Slovanov tako mora vršiti v Zagrebu in tako se koncentruje v tem mestu istotako južni slovanski element kakor v Pragi severni,“ tako so „Slav. Centralblätter“ začele svoja poročila o hrv. saboru dne 27. junija 1848.³⁾

¹⁾ Jaz podčrtal.

²⁾ Gl. o tem „Zbornik Matice Slov.“ 1907, str. 28 sl.

³⁾ Dne 2. julija poroča isti list: „Der Herr Baron Kušlan und L. Štur sind beide in Agram angekommen. Überhaupt zeigt sich gegenwärtig eine zahlreiche Menge junger Männer nach den südlichen Provinzen, um sogleich bei der Hand zu sein, wenn ein leicht mögliches Ereignis eintritt. Unter ihnen sind sehr viele Prager Studenten, die ihren Brüdern zu Hilfe eilen, da sie daheim ohnehin nichts tun können, was dem Lande jetzt einen Nutzen brächte.“ — Dne 10. julija poroča: Nach Agram kommen immer mehr Slovaken . . .“

Otvoril ga je ban Jelačić dne 5. junija. Na sabor je bil pozval tudi zastopnike ostalih avstrijskih Slovanov. V § 8. naredbi o sezivu sabora je bilo določeno, da bode tudi drugim avstrijskim Slovanom v saboru odkazano „dostojno mesto, ako ga hočejo razveseliti s svojo navzočnostjo.“¹⁾

Sabor bi postal na ta način nekak državni zbor avstrijskih Slovanov — seveda ono „dostojno mesto“ bi ne bilo tako, kakor so ga zavzemali zastopniki trojedne kraljevine — zavetišče vseh slovanskih probitkov.

Srbohrvatska enotnost je na tem saboru postala živa podoba: Srbski patriarh Rajačić je ustoličil bana Jelačića.

Tudi Čehi so z radostjo sprejeli Jelačićevo vabilo na hrvatski sabor ter so v seji narodnega odbora z dne 3. junija imenovali „za sedaj svojima poslancema in zastopnikoma na saboru hrvatskem Karla Jaromira Erbena in Viljema Lambla,“ ki sta bila baš tedaj od praškega odbora za slovanski kongres odpravljena v Hrvatsko. („Hrvatski pokret“, II. 77).

Slovake je na saboru zastopal Hurban.²⁾

Mi Slovenci nismo imeli narodnega odbora in zato tudi ne zastopnikov za vse slovenske dežele na hrvatskem saboru.³⁾

Graška „Slovenija“ je poslala na zagrebški sabor Vrazovega prijatelja, dr. Kočeverja; uverjena, da morejo Slovenci vršiti nalogo časa le v „vzajemni slogi in trdnem pouzdanju

¹⁾ Početkom aprila 1848 se je Jelačić na Dunaju s Šafařikom dogovarjal o potrebi tesnejše združitve avstrijskih Slovanov (Věstnik Evropy' 1879, Perwolf, Avstrijskie Slavjane 1848—1849).

²⁾ „Pražské Nov.“ z dne 9. julija 1848 poročajo iz Zagreba (d. d. 4. jul.) o Hurbanu, da je „důtklivými slovy, které všech přítomných až k slzám pohnuli, líčil smutný stav svých slovanských bratrů. . . Reč jeho pohnula sněmovníky tak, že v representanci k J. C. Výsosti take Slováků co nejdůrazněji se ujmali uzavřeli.“

³⁾ „Agramer Zeitung“ poroča dne 8. junija 1848: „Den 6. Juni kam die sehr zahlreiche krainerische (slovenische) Deputation hier an und übergab dem Landtage eine mit mehreren tausend Unterschriften bedeckte Petition um Vereinigung mit Kroatien; sie wurde auf eine angemessene freudenvolle Weise empfangen.“ Niti Gajeve „Novine“ niti Bleiweisove „Novice“ ne poročajo o tem, pač pa „Laibacher Zeitung“ z dne 15. junija in „Klagenfurter Zeitung“ z dne 19. jun. (ta dva lista sigurno po Agramerici).

V „Sloveniji“ z dne 25. avg. pravi M. Majar: „Naši sosedi in bratji Horvati in Serblji so se prijateljsko združili na zboru v Zagrebu v početku Junia letos in tudi Slovenci želimo z njimi se združiti, zato so tudi iz Štajerske in iz Kranjske dežele nekteri slovenski poslaniki v Zagreb prišli, da bi Hrvate in Serblje prijateljsko pozdravili.“ Ta kranjska deputacija je doslej še nepojasnjena. (Pri več saborskih sejah je bil navzoč „Radoslav“ [Razlag?] po „Luni“ z dne 12. avg. 1848). O Majarjevi tozadevni peticiji bom govoril pozneje.

Narodna skupščina v Poličanah (avgusta) je sklenila „pisane besede in priporočbe banu Jelačiću“ (Glaser, III, 15).

v naše drage brate Slavjane, posebno pak v Vas, bližnje bratske sosede Hrvate, Slavonce in Dalmatince in ostale Jugoslavjane“, je svojemu zastopniku naročila prošnjo, naj bi sabor trojedne kraljevine „previdel in podprl“ tudi to njeno željo, „v bližnjo in ožjo zavezo stopiti z Vami, svojimi brati, v duševnem in materijelnem oziru, tako da bi naša občna prizadevanja bila jednaka in se pravice slovanske narodnosti zdržale neoskrunjene.“ (Apih, Slov. in leto 1848, str. 129.—130.)

Kočevar je v hrvatskem saboru govoril tako-le:¹⁾

„Poslalo me je na ovaj preslavni sabor trojedne kraljevine društvo štajerske Slovenije. — Nas je Slovence udes i vražja sila kroz stolětja i stolětja ugnjetavala i od vas razdruživala; nu sada se i mi po nešto te sile izbavimo, i u nama proniče klica narodnosti, i probudi se narodna savěst, a moć, koja nas k vama vuče, moć je neodoljiva. Za sada političko sjedinjenje s vama biaše nemoguće, no narodni naš duh sveudilj jačji biva, i tim nam se i sve većja potreba nameće, s vama se sjediti, koji ste podpor jugoslavjanstva. Vi ste se sabrali na ovaj sabor, od koga zavisi obstanak trojedne kraljevine, bez koje ni Slovenia neima obstanka, neima budućnosti. — S ovim saborom nova počinje doba i za vas i za nas. Za što najviše imademo zahvaliti vama, preuzvišeni gospodine bane! Vi ste nadvladali sve zaprěke ilirstva, vi ste duša Dalmacije, Hèrvatske i Slavonie; vaše ime, biti će zabilježeno u historij, a kasno potomstvo s uzhićenjem će ga spominjati: i mi Slovenci se u vas uzdamo, od vas sve očekujemo i svema se nadamo.“ — Ban na to: „Dà, ako mi vi svi od pomoći budete.“ — Dr. Hočevar nadaljuje: „Od vas, slavni zastupnici naroda, ufamo se: pouzdanje ovo jest uzrok, zašto me društvo Slovenie amo šalje, jer mi znademo, da rodoljubje vaše i u nas Slovence zasěca — a mi Slovenci jednako s Vama čutimo. — Duže bi se ja s radostju medju vama bavio — da me važni poslovi kući ne pozivlju. — S Bogom dakle, bratjo trojedne kraljevine, budite zdravi i srětni i nezaboravite na vaše štajerske susěde, na vašu bratju.“ Na to je odgovoril poslanec Met. Ožegović: „Mi smo pozdravljeni od bratje naše Slovenacah, trěba dakle prie svega, da odzdravimo pozdravu ove naše bratje, koi se u sěrcih i duši našoj tako sladko odziva. Mi blagosivljamo onaj hip, kad smo ga imali priliku počutiti. Čuti ćete vi u izvěstju, da kao što nismo na bratju našu Serbe tako nismo ni na vas zaboravili. — Odnosite dakle bratji našoj

¹⁾ Apih pravi po Springerju (Gesch. Österreichs II., 437: „Es pries der Abgeordnete eines slov. Klubs den Zusammentritt des Landtages als eine Epoche in der Geschichte der Slaven“), da je Kočevar govoril og-njevitno in slavil ta sabor kot epoho v zgodovini slovanski. Faktično se dr. Kočevar ni držal besedila svojega pooblastila.

i vašoj ljubezni vrući pozdrav od bratje hervatsko-slavonsko-dalmatinske, izrecite jim, da ćemo mi tek onda najveću sreću dokučiti, kad se i oni k nama približe i u užji savez s nami stupe.“ Temu je pripomnil dr. Kočever: „Naša je najveća želja, sjedinit se, nu kad-zreli budemo, kad narodni duh prodre i ojača.“¹⁾ Še istega dne popoldne je sabor sprejel resolucijo o odnošajih s Slovenci.

Zaključilo se je, „da kraljevine ove (sc. Hrvatska, Slavonija) ne samo s Dalmaciom i budućom vojvodinom srbskom, nego i sa susédnimi slovenskimi pokrajinami u užji politički savez stupe, što se tako pred Nj. Veličanstvom kako i kod državnog sabora avstrijskoga zahtévati ima“. V tem zmyslu se je sprejela adresa na cesarja ter se izročila „sijajni deputaciji“, ki jo je z Jelačićem na čelu — Jelačić je bil vsled madžarskih spletk pozvan pred cesarja — nesla v Innsbruck pred najvišji prestol. Šesta točka te „reprezentacije“ se je glasila: „Buduć, da je to naravno, da se sorodni puci približuju i kraljevina dalmatinska tako po starih, zakonom ukrépljenih pravah, kako takodjer po prisegi, koja se prigodom krunjenja polaže, i po svečanih obećanjih vašega veličanstva čeloviti dio ovih kraljevina sačinjava, ima se rečena kraljevina dalmatinska tako glede zakonotvorstva kao i glede administracije iliti upravljanja s ovima kraljevinami posve sjediniti, a ostale jugoslavjanske pokrajine velike cesarovine, kao što je novouskernuvša serbska vojvodina, za koju mi time želimo, da ju vaše veličanstvo po starih naroda serbskoga pravih, premilostivo potvérditi dostoji se, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica da se u bližnji savez sa ovimi kraljevinami metnu.“ („Hrvatski pokret“ II. 55 — 56; nemški v Pejakovičevih Aktenstücke, 83 in 38.)

Ta sklep se je gibal v okviru pragmatične sankcije iz l. 1723., ki določa nedeljivost habsburške monarhije, in je ustrezal določitvi hrvatske pragmatične sankcije iz l. 1712., po kateri vladaj Hervatski Habsburžan, ki stoluje na Dunaju in je obenem gospodar Kranjske, Štajerske in Koroške. To je vodilo Jelačićevo politiko.

V točkah, o katerih naj bi se vršila pogajanja z Ogrsko, je zopet govor o Slovencih. Osmo točka naj bi določevala:

„Da se narodni prebitki naših sosednih in sorodnih slovenskih bratov čim tesneje zvežejo s probitki trojedne kraljevine, naj bo tem kraljevinam svobodno, po zgledu zgodovinske minu-

¹⁾ „Duh jugoslovanstva ali po tedanjem ‚ilirstva‘ je prešnil skoz in skoz slovenski Štajer, žali Bog, dogodbe leta 1848 so nas naše še malo pripravljene in politično nezrele“, piše Dav. Trstenjak v „Zori“ 1872., str. 54. — Prim. tudi „Radoslavova“ izvajanja v „Luni“ 12. avg. 1848.

losti ne le s Kranjsko in z Malim Štajerjem, marveč tudi z ostalimi sosednimi slovenskimi provincijami brez škode za celotnost avstrijske države stopiti v ožje odnošaje". (Pejaković, 115—116).

Nazadnje se je stvar formulovala tako-le: „Trojedni kraljevini se priznava pravica reakvizicije njenih nekdanjih sestavin, kakor tudi pravica, s svojimi po jeziku sorodnimi sosedi stopiti v ožje odnošaje“. Ker se govori o srbski vojvodini posebe, je pri zadnjih besedah misliti le na slovenske pokrajine. (Pejaković, 122).

Končno je sabor sprejel manifest do vseh avstrijskih Slovanov, hoteč z njim pred vsem svetom dokazati, „da trojedna kraljevina ne teži po ničem drugem nego, kar ji gre po naravnem in zgodovinskem pravu“. S stališča naravnega prava „smo se bratski zvezali z zopet oživelo srbsko vojvodino in pričakujemo pristop vseh jugoslovanskih bratov, da bi tako kot v svojih delih homogenski organizem z drugimi enako konsolidiranimi narodi avstrijskimi v mirni, na podlagi enakopravnosti osnovani zvezi delovali za ohranitev avstrijskega cesarstva. Ostalim nam po jeziku in enakih pritožbah bližnjim bratom obetamo, da bodemo njih pravične zahteve vedno podpirali kot svoje in si vzajemno čuvali svoje narodnosti“. (Pejaković, Aktenstücke, 95).

In ko je bila dne 4. marca 1849 oktroovana ustava, je odbor sabora sestavil načrt zakona o razmerju med Hrvatsko in državo; 5. točka tega načrta se je glasila: „Trojedna kraljevina more po vzajemnih dogovorih v ožjo politično zvezo stopiti tudi z drugimi bližnjimi slovanskimi deželami avstrijskega cesarstva. Prirojena pravica zedinjenja se nikakor ne more odreči niti kratiti ne trojedni kraljevini ne tistim avstrijsko-slovanskim deželam, ki bi se zaradi enake ali sorodne narodnosti rade združile z njo“.

3.

Hrvatski in slovenski javni glasovi.

Take izjave sabora so spremljali javni glasovi v novinah. „Bogdan“ iz Križevca je pisal v Gajevih „Novinah“ z dne 18. maja:

„Ujedinjene posestrime živo su srce, za koje će prionuti iz na okolo sve, što je srodno: naša krv u Banatu, u Bačkoj, u Baranji, u Medjimurju, u Kranjskoj, Korutanskoj, Štajerskoj, Istrii, nagnut će u to svoje srce i tijelo na povodu duha našeg vremena i prirode večne, oživit će ga jače, spasati snagom, koja će napokon znati skršiti turski jaram“.

„Saborske Novine“ so v svoji prvi številki dne 1. junija 1848 izpovedale, „da je trojedna kraljevina duhom věka i potreboj političnom na sjeđinjenje s ostalimi granami naroda jugoslavenskog gonjena“. Osobito se je Vukotonović, ki so ga vodili „sveobći interesi južnoslavenski“, nadejal, da dobi ban Jelačić Dalmacijo in „možebiti više, ako budemo složni“. Andrija Uhernik je (v listu z dne 23. junija) zahteval popolno samostalno jugoslovansko ministerstvo, ne samo delomičnega, kakor so ga želeli drugi, zakaj v taki samostalni vladi bi ugledali „svi južni Slaveni garanciju budućnosti svoje, složili bi se rado i združili u jedno telo, koje će napokon i morati biti, jer drugčije ni oni ni mi budućnosti neimamo“. In dne 29. julija je klical B. bratu Slovincu (Štajercu, Kranjcu, Korošču): „Znadem ja, da tebe tvoje slavensko srce vuče k tvojoj slavenskoj bratji; znadem, da ti rado bistro tvoje oko obračaš prama jugu, ali ti oči zaslepi magla gusta nemačkih lažih i klevetah, razsutih medju nas, da nas bratju razbrate“.

Ko so proti koncu novembra stali hrvatski polki ob Litvi, je iz hrvatskega tabora pisal v „Agramer Zeitung“ (30. nov.) Sasić Kirinsky, da se zahtevaj reinkorporacija Dalmacije („nicht nur des Gottscheer Kreises!“) pa tudi „Slovenije“ do Soče in preko Drave, do koder sega slovanski jezik.

Ko je pisal Sasić, je bila Hrvatska v vojnem stanju, vendar je upravni odbor županije zagrebške sklenil, pri ostalih županijah sprožiti vprašanje o sezivu vseslovanskega shoda. Križevška županija je dne 15. oktobra načeloma pritrđila temu predlogu, a izrekla željo, da bi se ta slovanski zbor vršil v Ljubljani kot „najnepristranejšem mestu“.¹⁾

Izmed Slovencev so bili hrvatskim dogodkom najbližji iztočni Štajerci.

Večstotinska narodna deputacija hrvatska je šla zadnje dni meseca marca l. 1848. čez Varaždin, Ptuj, Maribor in Gradec na Dunaj. Znano je, s kakim sijajem je bila sprejeta v Gradcu in na Dunaju; pa tudi Mali Štajer jo je pozorno spremljal. „Optujčani takodjer oživise, gledajući toliko kolah, toliko červenih kapah, a kud god idemo, idemo pėvajuci, i sve nas gleda sėrdcem punim nade, i svuda viču: srėtno srėtno; da Bog da, vaše se želje izpunile! — U Maribor dodjosmo opet pėvajuci, i ondė nas opet dočeka nekoliko od naše hervatske bratje (sc. ki so bili šli naprej), i veliki dio mariborskog žiteljstva. -- Para zazvižda, i zaori gromoviti »živio! Glückliche Reise!« a mi zapėvasmo čutljivo i uzhitjeni: »Još Hėrvatska ni propala!« Povsod so hrvatske zastave smatrali uzorom svo-

¹⁾ Obratno je predlagal Caf slovanskemu shodu v Pragi, naj bi se tak shod priredil tudi v Belgradu, ako ne za vse Slovane, pa vsaj za „liirce“.

bode. Svo b o d a je bila oni pojem, ki je tej deputaciji pridobil na potu toliko vznemirjene in vzbunjene pozornosti; razgrela je z njim zlasti štajerske seljake, „koji kažu, da će za nami i svedjer s nami. — P. I., P. i T. putuju u seljačkih haljinah, i neima skoro kërčme do Optuja, gdě nebi stali bili, i sa prostimi Štajerci se razgovarali; ova trojica su veliku simpatiu kod štajerskih seljakah za nas probudili,¹⁾ a može bit, kad vam ovo pišem, da je već i buklo, jer jedan glas biaše: „S Hrvatskom, u kojoj su svi slobodni!“ — Meni jedan pripovēdaše u S—u (Središću?), da će udariti na gospodski grad, koji ih tako guli, da već nisu kadri tolike terete podnašati, pak da će odmah za nami u Beč. Ja ga nagovarah na mir i opomenuh ga, da bi tim sebi i nami mogao škoditi, zato neka čekaju, dok se mi vratimo, i neka se samo s nami slože, da će bit sve dobro. Jedva što se je umirio Štajerac, ali ja se ipak bojim neredah. — Pitao me je, bi li davao daće, a ja sam mu samo odgovorio, da su u Hrvatskoj sve daće izim štibre prestale. — »Hudič — reče on — pa i mi ne bomo nič davali!« — S tim on meni »s Bogom!« i ja njemu i tako se razstasmo“.²⁾

Ni nič dvoma, da je ta sijajna slovanska manifestacija ugodno vplivala na narodno-politično mišljenje ptujskega okraja. To se je pokazalo ob volitvah v Frankfurt. Zastopniki „velike Germanije“ so slepili volilce, češ, da pridejo pod batine hrvatske in v robstvo madžarsko, ako ne bodo volili za Frankfurt³⁾, a tamošnji Slovenci so baš obratno odgovarjali: „Mi se želimo zediniti z našimi brati Hrvati in Slavonci“⁴⁾ in frankfurtski kandidati niso nikjer tako pogoreli kakor baš v teh hrvatofilskih krajih.

¹⁾ „Extrablatt zur Gratzter Zeitung“, je prinesel dne 29. marca opis slikovite hrvatske deputacije, poudarjajoč besede, da so v njej zastopani vsi stanovi, „der Edelman neben dem Bauer“. Dne 12. aprila pa je neki Raunning v istem listu to izvestje mrzko popravljal, češ: Kdo pa so bili ti kmetje? Ali ni nikdo spoznal kmetški preoblečenega tistega Pisačica, ki je v pustu l. 1847. s svojo obitelji posečal plese tukajšnje resurse? Drugi „kmet“ je bil advokat, tretji pa zagrebški študent. A že naslednjega dne (13. aprila) je „Gratzter Zeitung“ prinesla pojasnilo nekega Čeha in Hrvata; ta dva priznavata, da je bil Pisačić z dvema advokatoma preoblečen, a njih namera ni bila, se za svojo obleko zatajevati ali celo z njo varati. „Ehrenvoll, keineswegs entwürdigend ist es, wenn Leute, einem höheren, ja gebildeten Stande angehörend, Grafen- und Dokortrentitel ver-gessend, sich in die schlichte Kleidung eines Landmannes bequemen . . .“ Trije drugi pa so bili pravi kmetje.

²⁾ Tako poroča udeleženeec te deputacije v Gajejih „Novinah“ z dne 6. aprila.

³⁾ „Beogradske Novine“ z dne 30. jul. 1848 v Dodatku (pismo Vrazovo z dne 11. maja?)

⁴⁾ Gajeve „Novine“ z dne 16. maja.

Sploh je iztočno-štajersko ljudstvo pazljivo spremljalo dogodke po Slovenskem, Hrvatskem, Madžarskem in Nemškem ter hrepenelo po časopisih („Slovenija“ 18. avg. 1848). Vneli so ga bili mnogoštevilni svečeniki, sami hrvatoljubi kakor Modrinjak, Jaklin, Cvetko, Krempl itd.; tri leta pred temi dogodki je ljudstvo dobilo v roke A. Kremplna „Dogodivšine štajerske zemlje.“ Ta knjiga je veliko pripomogla zoper volitve v Frankfurt. „Lepo je bilo slišati in srce je radosti v kipečih prsih trkalo, kadar so prosti kmetje svoje protivenje po Dogodivšinah s primernimi razlogi izraževali“ („Slovenija“ 1850, 29. marca). In ko so avgusta meseca 1848. začeli Madžari rovati po Murškem polju, je E. Mladen pisal v Gajeve „Novine“ (19. avg.): „Malo će cvětja narasti Madjarom na murskom polju. Slovenija je u rukuh božjih i iskrenih domorodacah, k tomu naš slovenski narod dobro je naučio Magjare poznavati iz obćenja, kako takodjer iz marljivog čitanja povestnice Antuna Krempela, koja je pravi ribež za Magjare“.

Naravno tesne zveze s Hrvatsko je imelo slovensko dolnje Posavje. V Sevnici ob Savi so kmetje pač prišli volit za Frankfurt, a so izvoljenemu kandidatu zažugali, „naj se jim ne povrne živ domov, ako v Frankfurtu (!) ne doseže, da se vsi Slovenci združijo s Hrvatsko in Slavonijo. Ko pa v to ni privolil, mu je bilo zlo in jedva se je živ rešil, svečano izjavivši, da ne pojde v Frankfurt“.¹⁾

Tudi izmed ogrskih Slovencev je odmeval glas: „I mi gledamo na plemenite viteške Hrvate ino si od njih narodnega osvobodjenja iščemo. Le sloga i ujedinjenje — i Bog je z nami!“²⁾

Iz zapadnih slovenskih pokrajin je prvi glas o ožji politični zvezi s Hrvati prispel iz Celovca. Predno se je zganila Ljubljana, še predno je mogel priti v Ljubljano manifest dunajskih deputatov, je bil sestavil celovški mestni kaplan M. Majar spomenico s slovenskimi zahtevami; med temi je bila tudi ta, „da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor držati“, in pa, „da bi s našom carskoj dynastii v vèrnom bratjom u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji u bližnji savez stupiti mogli“. To spomenico so poslali celovški rodoljubi, med njimi osobito bogoslovci, po vseh slovenskih krajih, da bi iskreni rodoljubi podpise zbirali in pripomnili, kar bi se moglo izpremeniti ali dodati.³⁾

¹⁾ Belgradske „Srbske Novine“ 30. jul. (Dodatek), dopis iz Zagreba z dne 11. maja.

²⁾ Gajeve „Novine“ 16. maja.

³⁾ Tudi v semenišču celovškem so zbirali podpise. Prvo četrť ure jih je bilo že 30, kar pride ravnatelj, jim spomenico iztrga iz rok ter odnese k spiritalu, ki je podpise po sredi podrapal, in ravnatelj je izja-

Ko bi bilo dovolj podpisov nabranih, bi se poslala deputacija, pomnožena z dunajskimi Slovani, k cesarju.¹⁾ „Svaki verli Slovenac izpoveda, da se je probudila pèrvo neznana spavajuća idea uzajamnosti i ljubavi prama bratji Hervatom. Ja i ostali vèrni sinovi Slovenie propovèdamo po poslanicah bratinsku ljubav: Bože daj, da bi ovaj glas probudio svakog Slovenca sèrce na čast rodu i jeziku, da se živa volja ne bi plašila nevoljah“. Tako so mislili in želeli početniki one peticije v Celovcu, a na poti je peticija izgubila točko o zvezi s Hrvati. Objavile so jo obenem z manifestom „slovenskega zbora v Beču“, sestavljenim 20. aprila, Bleiweisove „Novice“ kot priloženo dne 10. maja, a brez hrvatske točke.²⁾

Kako je izginila? Dne 7. aprila je šel Bleiweis v deputaciji na Dunaj „s prošnjami kranjskih deželnih stanov v rečeh slovenskiga naroda“ („Novice“, 12. apr.),³⁾ ki so bile medel kompromis nemških deželnih stanov z istinitimi razmerami in „zahtevami časa“; med dunajskimi Slovenci je Bleiweis razločeval „spoštovanja vredne“ idealne Slovence, ki zahtevajo, „da bi drevo v enim mahljeji padlo“, in pa „tudi zaslužne rodoljube“, ki oportunitetno računajo z realnimi razmerami in potrebami naroda ter se ujemajo z glavnimi mislimi prošenj kranjskega deželnege zbora; taka „praktična Slovenca“ da sta na pr. dr. Miklošič in dr. Dolenc.

Taki „praktični“ Slovenci so pač črtali vsako ožjo zvezo s Hrvati. Saj Bleiweis niti misli o združenju Sloveniji ni smatral za svojo, marveč za željo „nekterih za povzdigo naše narodnosti vnetih Slovencev“ („Novice“ dne 19. aprila).⁴⁾

Kljubu temu je ona Majarjeva okrožnica krožila med narodom. Do 16. maja je imela samo na Štajerskem več tisoč podpisov.⁵⁾ („Novine“ z dne 16. maja). Tretja točka se je glasila, „da bi s našom vitežkom, vaš. ces. veli-

vil, da kleriki ne smejo podpisati. „Izdao nas je rodjeni Slovenac. Ali mi se zato ne bojimo, podpisat će se svaki, koji želi dobro naroda. Jedino me veseli, što su se sada mnogi Slovenci probudili, i sve plamti za narod i domovinu,“ piše neki klerik v Gajeve „Novine“ z dne 11. aprila (datovano v Celovcu dne 4. aprila).

¹⁾ „I gledaj, brate, ravno kad ovo pišem, dojde vest, da su i ljubljanski i gradački djaci i Slavjani baš ovake petitie sastavili, kako mi, i sabiraju podpisnike,“ piše isti dopisnik „Novin“.

²⁾ Prim. „Hrv. Pokret“ I. 38.

³⁾ V tej kranjski deputaciji so bili poleg Bleiweisa n. pr. grof Hohenwart, baron Kodelli, Mühleisen itd. Značilno je, da je Bleiweis objavil manifest dunajskih deputatov tudi šele 10. maja.

⁴⁾ Aleks. B-(ačovsky) je v Havličekove „Narodne Novine“ 2. sept. 1848 poročal iz Ljubljane o Bleiweisu, da v začetku n° 3. svobode ni hotel, kakor je primerno, vgrizniti v jabolko.

⁵⁾ „Sav. Centralblätter“ z dne 21. jul. 1906.: „Es sind 1000 und über 1000 Unterschriften für den Anschluß an Kroatien gesammelt worden“

čanstvu uvěk věrnom bratjom u Hěrvatskoj, Slavonii i Dalmaciji u užji savez stupili. Dok se ovo ne učini, slabo će nam se pomoći.“

Poleg Majarja je tu omeniti še dr. Muršeca v Gradcu in Cafa v Framu pri Mariboru. Dr. Muršec si je želel združene Slovenije, a v tesni zvezi s Hrvati, „damit wir wechselseitig uns die nationalen Interessen fördern und so unter Österreichs weitem Szepter ein starker Doppelstamm werden, ihm zum unüberwindlichen Bollwerk“¹⁾, in Caf je „gorel za ustvaritev kraljestva „Slovenije“, a je njega spas videl v spojitvi z ostalimi Slovani ter je želel, da bi bili Slovenci s Hrvati ože združeni.“²⁾

Pojavil pa se je tudi predlog, naj bi se vsi trije slovenski škofje (celovski = koroškoštajerski, ljubljanski in lavantinski) kot sufragani podredili zagrebškemu vladiki („P. K—r“ v „Allgem. Slav. Zeitung“ dne 6. okt. 1848).

Zadnje dni meseca oktobra l. 1849. se je iz Trsta pisalo v zagrebške „Narodne Novine“ (jaz posnel iz „Moravskih Novin“ z dne 4. novembra) med drugim tako-le: „Jako koristno bi bilo za južno slovanstvo, ko bi se mu tudi Slovenci z ostalimi brati pridružili, po zemljepisni legi in rodu mu sorodnimi. Čuditi se je treba temu, da se v to svrho še ni nič učinilo niti se ljudstvo v dnevnikih in novinah pripravlja na to. Ako ti bratje naši ostanejo osameli, se jim sigurno ne bo godilo dobro in težko bodo mogli odoleti navalu tujstva. Mi tržaški Slovani komaj čakamo, da bi se v tem oziru kaj zgodilo. I sama uprava, težeča povsod po sredotočju, bi bila s tem mnogo olajšana in nemalo državnih dohodkov bi se prihranilo. Radi te dobre stvari bilo bi prekoristno, ko bi se Slovenci sami o tem uverili in izrekli, da hočejo biti združeni s Hrvatsko in vojvodino srbsko. Zdaj je za to primerna doba in še čas, ko moremo nekaj doseči, kar bi nam za bodočnost moglo zelo koristiti. Kolikor smo Slovence tukajšnje poznali, ne dvomimo o tem, da bi se radostno zedinili s svojimi brati. Zakaj drugače preveč oslabi ta krvorodna betva slovanska, za katero bi to bila velika sreča, ko bi se okrečila z ostalimi južnimi brati.“

4. Društva.

Važno je vedeti, kako stališče so o tem vprašanju zavzela naša društva. Svoboda l. 1848. jih je rodila celo vrsto, tako dunajsko „Slovenijo“, graško „Slovenijo“, „Slov. društvo“ v Ljubljani, v Gorici in Celovcu, „Slavj. društvo“ v Trstu, za-

¹⁾ „Ratzer Zeitung“ dne 26. aprila 1848.

²⁾ Tobolsk, „Slovansky sjezd v Praze roku 1848, str. 87. K „Sloveniji“ naj bi prišli tudi ogrski Slovenci.

grebško in zadersko „Lipo“. Manjša društva so nastala tudi v Celju, Radgoni, Novem Mestu in v Poličanah, v Postojni (v Radovljici?).

Celjska „Družba za gojitev sporazumljenja med Nemci in Slovenci“, osnovana 16. maja 1848, je sklenila v svoji prvi seji — raznesel se je bil glas, da pride deputacija iz Hrvatske — sprejeti deputacijo prijazno, Hrvate kot brate pozdraviti in njih težnje z besedo in činom podpirati, ako se hočejo „z nami“ združiti in stopiti pod dunajsko vlado.

Drugače je govorila graška „Slovenija“, ki sta jo vodila Čeh Dragoni Křenovsky in Vrazov prijatelj dr. Muršec.

Že smo slišali, da je graško društvo v dr. Kočevarju poslalo svojega oficijelnega zastopnika na Jelačičev sabor.

V smislu zajednice je zložen tudi manifest graške „Slovenije“ do Hrvatov, objavljen v Gajevih „Novinah“ z dne 1. junija: »Slovenci Hřrvatom. Mili brati! Primite serčen pozdrav bratov vaših slovenskih, kateri domorodnim duhom prebudjeni, krepko gibanje vaše z radostnim ino veselim sercom pozdravljajo ino sprevadjajo; al ne samo da se mi Slovenci veselimo nad verlim postupanjem tako slavnega junačkim duhom dihajočega naroda, tudi mi, dozday zastran narodnosti zapuščeni ino potlačeni Slovenci se začnemo gibati, začnemo vas naše ljube brate nasledovati, vaše želje našim pridružiti, ino najblažešo posestvo zemeljskega življenja: narodnost ino iz nje izvirajučo telesno ino duhovno dobro priljublivati, ino za njo se boriti. Vi dragi brati! ste bili prvi, ker' ste slavno delo narodnosti se poprimiti, med jugoslavjanskimi narodi najpred skoz vašega velikega probuditelja začeli, priljubili ino na visoko stopnjo zveršenosti dotirali, kader še smo mi ubogi Slovenci terdno spali. Da smo se tedaj mi Slovenci zdaj prebudili ino narodnost temelj sreče vsakoga naroda priljubili: to slavno nakanjenje ino veselo preporodjenje ste Vi spružili, ste Vi podpirali. Primite zato za Vaš lepi trud, našo iz globokega serca izvirano zahvalo, primite naš serčni pozdrav, kterege vsi v Gradci prebivajoči Slovenci ino Slavjani u obče Vam pošlejo.

Mi Slovenci, kterim je ptuji element vse domorodne moči ino čutjenja izsisati namenil, bili smo v veliko nevarnosti, našo najdražešo blago naimre: narodnost izgubiti. Al previdnost božja je tomu konec naredila. Milost cesara nam je narodnost v ustavi poterdila. Zday se tedaj glas vesti vsim obznanuje: „Čuvajte muževno, kaj nam je po večnoj pravici v del prišlo.“ To si zdaj mi Slovenci ino vsi Slavjani čemo k serci vzeti, zakaj mi Slovenci, Vi dragi brati ino vsi Slavjani mamo ljute protivnike, kateri vse moči upotrebljavajo, našo narodnost podkopati ino nas v staro sužanstvo zaverči. Bog jih bode na skoro sodil.

Mi poznamo, brati! Vaš junački duh! al tudi mi Slovenci smo od njega napunjeni, naj pridejo sovražniki naši odkod hočejo, videli bojo, da je z nami Bog in večna pravica, da je Slavjan pripraven kerv ino življenje za narodnost posvetiti. Brati! Vaši neprijatelji so tudi naši neprijatelji, proti kerim Vi idete, proti tistim čemo tudi mi združeni z Vami junaki iti. Vi ste nam izgled, Vi naša duša vu vsem. Vi ste na veke naši ino mi na veke vaši brati, zato sam Bog terja: Vsi za enega, eden za vse!!! V imenu Graškega slovenskega zbora“ (Podpisi niso natisnjeni).

To je boja Bog, ki govori iz zadnjega odstavka, to je Jelačićev duh, ki je zapretil Madžarom iz par dni pozneje otvorjenega hrvatskega sabora.

V imenu graškega „Čeho-slovensko-ilirskega“ društva je J. Dragoni-Křenoský pisal v Havličekovih „Nar. Novinah“ z dne 13. maja 1848, češ, želimo si čim najtesneje biti spojeni s Hrvati in brzo odstraniti vse, kar bi nas v tem oviralo. Stojječ pod istim žezlom, ne nahajamo v tem nikakih potežkoč; dalo bi se to doseči enostavno z novo razdelitvijo avstrijskih dežel.¹⁾

Ko je Jelačić zmagel Dunaj in bil — bi rekli — gospodar Avstrije, je ljubljansko „Slovensko društvo“ (dne 28. nov.) sklenilo nastopno adresu nanj:

„Vaša Prevzvišenost! Noč tisučletna je krila slovenski narod in ni dala razplameneti se njega dušni iskri, narodni zavesti. Po krivičnih in protinaravnih mejah razdrobljen, od enokrvnih bratov svojih ločen, brez vodja svojiga, zraven pa od žalostne, iz nenarodniga vladarstva izvirajoče nezaupnosti in zavisti med posameznimi udi zajedan, je v neizrekljivo brez-pomočnost vpadal in malo po malo v taisti popolnoma vterpnel.

In ko je nepremagljivi duh časa razsul zastarane okove in ko so presvitli cesar Ferdinand izrekli mogočno besedo, de imajo vsi narodi avstrijskega cesarstva enakopravni biti, se je še jasneje pokazalo, kako zapušen de je narod slovenski bil. Razdružen sam v sebi, ne pozna je se, svojiga praviga namena in konca vgladati ni vedil ter je bolniku enak, ki ozdravivši od predolge bolezn pri vsaki stopinji omaguje, brez premisleka se srednje podpore poprijemal.

Tu zasije luč rešivna!

Bratovski narod junaških Hervatov, zbran pod zmagonosno zastavo svojiga vitežkiga za pravico navdušeniga bana

¹⁾ Apih, op. cit. str. 88 poroča, da je graška „Slovenija“ v svoje zahteve sprejela tudi točko, naj bi se olajšal „promet z našimi presvetli dinastiji vsekar zvestimi, viteškimi brati Hrvati“ (načrt prošnje z dne 16 apr.). Ko pa je izšla ustava z dne 25. aprila in ni ugodila slovenskim zahtevam, jih je graško društvo skrčilo baš za hrv. točko.

otrese nevredne verige, stopi mogočno na polje svetu znaniga djanja in pokazaje Evropi veljavnost in ceno slavjanskiga imena, na mah tudi slovenskimu narodu odkrije pot, ki mu je po božji previdnosti odkazana.

Na čelu naših hrabrih bratov je Vaša Prevzvišenost slavjanstvu moč in vrednost podala, Avstrijo kot veličansko zvezo svobodnih bratovskih narodov perteče pogube otela, postavnimu redu pa čast in veljavo ohranila.

Zavoljo teh slavnih del se razlega po celi Evropi ime Vaše Prevzvišenosti in ga vpiše zgodovina med zvezde. Ali vročejši od solnčniga žarka prešine slavno to ime vse slovenska srca in z neizrekljivo radostjo jih napolnjuje.

Zato spozna podpisano slovensko društvo za svojo dolžnost, tem gorečim občutam slovenskiga naroda izraz dati in v imenu njegovim Vaši Prevzvišenosti nezmerno občudenje in iskreno zahvalo izreči, zraven pa krepki brambi in zaštititi vekoslavniga jugoslavjanskiga vodja ga priporočati. — Ljubljana, 6. grudna 1848. („Slovenija“ z dne 2. jan. 1849.¹⁾)

Tržaško društvo že po svojih členih ni bilo le slovensko, ampak vobče slovansko.

*

Dne 29. aprila 1848 je sprožil Lj. Štur ustanovitev slovanskega društva, ki bi imelo za svrho uresničenje narodne enakopravnosti in okrepitev slovanske vzajemnosti. Sestre in podružnice naj bi imelo po drugih slovanskih deželah. Misel se je izvedla in se ustanovilo društvo — izprva se je mislilo na ime „Slovanska Orlice“ — pod imenom „Lipa slovanska“ v Pragi.

Jeseni 1. 1848. je Kurelac pisal Šafařiku, naj pripravi „Lipo slovansko“, da bi pozvala Slovence na spojitev z Iliri. V. Dušan Lambl, znani navdušeni Čeh, predsednik „Slavie“ v Pragi²⁾, je ta list prinesel odboru „Lipe Slovanske“ s pripombo, da se Šafařik popolnoma ujema s tem predlogom. In res je sredi novembra 1848 mislila „Lipa Slov.“ pozvali Slovence, naj se združijo s Hrvati. Predno pa je sklenila tak poziv, je vest o tem prišla že tudi v Ljubljano (najbrž so se Čehi pred končnim sklepom hoteli uveriti o mišljenju Slovencev samih). Toda J. Bačovský³⁾ je iz Ljubljane „Lipi“ odgovoril tako-le: „Vest, da hoče Lipa Slov. pozvati Slovence, naj

¹⁾ Omenjena je adresa v Apihu, str. 211.

²⁾ Gl. o njem „Zbornik“ Mat. Slov. 1906, str. 13. sl. O Kurelcčevem pismu itd. gl. „Lipo Slov.“ z dne 18. dec. 1848.

³⁾ O njem gl. „Zbornik“ Mat. Slov. 1906, str. 29. V dopisu, ki je datovan „dne 21. nov.“, govori Bač. o „včerajšnjem zborovanju „Slov. društva“; to zborovanje pa je bilo 22. nov.; po takem je datum dopisa napačen; moralo bi biti: 23. nov.

bi se združili s Hrvati, je tu zbudila raznójake misli, zlasti zato, ker se je na ta način pokazalo nekako neznanje tukajšnjih razmer. Zakaj če bi se tudi takoj Kranjska združila s Hrvatsko, kaj bi pa bilo s Koroško, kaj s Slov. Štajerjem? Bolje bi bilo, te-le pozvati, da bi skupno stopili pod eno upravo in na ta način s Kranjci ustvarili eno telo. Naklonjenosti do Hrvatske je tu pač mnogo, a vsakdo vidi, da se tu ne da postopati po nemškem načinu, z golo besedo staviti narode kamorkoli. Administrativna uredba za Slovensko v federativni državi mora biti v Ljubljani. Zagreb je že daleč. A kar se tiče tega, da bi se morebiti literatura mogla na nekak način približati, se tudi to ne da tako naglo prevreči in je tu dosle misel slovanstva čisto v kali in s tem rodoljubje zelo lokalno, da (nego?) bi se približanje moglo izvršiti brez boja. Mislim, da se kaže s tem pozivom nekaka supremacija, kar bi moglo tu povzročiti samo nejevoljo, kakor se je zgodilo na drug način na Moravskem, in tako se da vzrok za prazno kričanje in pisanje, a druge važnejše reči se pozabijo.¹⁾

Ta dopis Bačovskega se je prečital v odborovi seji „Lipe Slov.“ dne 28. nov. „Lipa“ je opustila poziv in izrekla samo „radost nad probujajočo se narodnostjo slovensko.“²⁾

Na veliki skupščini ljubljanskega „Slov. društva“ dne 22. nov. Bleiweis ni omenil te stvari, pač pa je Hicinger z „gladko tekočimi besedami“ predlagal tesnejšo zvezo slovenskih društev v Gradcu, Gorici, Trstu in Celovcu, nadalje, da bi se sicer držali lastnega narečja, vendar ne opustili prilike, svoj jezik približevati v nekaterih besedah, in posebno uvedli pri glagolih srbohrvatski aorist in imperfekt: „bih“ in „bijah“. Jeriša pa je na isti skupščini izrazil željo po zgodovini ne le Slovencev, ampak vseh Ilirov.

Iz takega miličja je „Podlipski“ razpravljal o odnošajih med Slovenci in Iliri v „Sloveniji“ dne 1. dec. Podlipski priznava, da potrebujemo tesnejšo zvezo z Iliri, toda pred vsem nam je treba zedinjene Slovenije, „potem bo slovenski narod skupaj mogel svet in sklep storiti, kako in koliko se z Iliri združiti“, nadalje ker še nikdo ni povedal, kakšna naj bo ta zveza, bodo deželni zbori, urejeni po ustavi, sodili o tej stvari in končno Slovenci pri tej stvari ne smejo popolnoma izginiti.³⁾

¹⁾ „Lipa Slov.“ 4. dec. 1848. „Sl.“(avomil Vávra?) je bistvo pisma Bačovskega posnel z besedami, da spojitve Slovencev s Hrvati „še ovira partikularno rodoljubje“.

²⁾ Prim. „Slovenijo“ z dne 8. dec.

³⁾ „Slav. jug“ je (po „Sloveniji“ z dne 1. dec.) predlagal nekak jugoslov. narodni svet „Srbov in Slovencev, ki uživajo obče zaupanje naroda in veljajo kot avtoriteta v svojem narodu“, in Hrvatov; ta svet bi se potojeval o zedinjenju jugoslovanskih dežel in njih razmerju do osrednje oblasti.

O tej priliki je izpregovoril tudi M. Majar. V „Lipi Slovanski“ z dne 14. in 18. dec. je objavil članek, pišoč: „Srčno nas je tešilo, ko smo čitali v čeških novinah, da nas mislijo naši češki bratje opozoriti, naj bi se mi Slovenci združili in spojili s Hrvati! Mi slovenski rodoljubi želimo to iz celega srca, samo da nam dosle ni bilo možno, v naših novinah „Slovenija“ o tej stvari toliko pisati, kolikor bi bilo tega treba. Ta nesrečna nemščina in frankfurtovščina nam je naredila mnogo, premnogo škode in truda. Morali smo vse sile napeti, da bi politično zbudili narod, da bi se čutili Slovence in se odvrnili od Frankfurta.“ Ako hočejo Slovani svojo bodočnost na trden temelj zasnovati, morajo biti, pravi Majar, vsa slovanska plemena v našem cesarstvu enorodna in med seboj ravnopravna: Slovenci, Hrvati, Srbi, Čehi, Moravani, Slovaki, Poljaki in Rusini naj imajo med seboj ista prava in iste dolžnosti. Tu torej Majar poudarja samostalnost Slovencev, a iz drugega vzroka, nego v Ljubljani. Drugo načelo slovanske politike namreč bodi: Vsa slovanska plemena v našem cesarstvu naj so vkup en narod. „Zato se mi Slovenci nečemo združiti le s Hrvati, temveč hočemo pristopiti kot svobodno pleme, drugim enako in isto, k vsem Slovanom naše države. Zato naj Čehi, Moravani in Šlezijani ne govore le o združenju „krone češke“, zakaj njih politično občestvo in domovina mora biti mnogo večja, mnogo obsežnejša, namreč: vse avstrijsko slovanstvo.“¹⁾

Ob koncu leta 1848. je v Zagrebu vzkliła „Slovanska lipa na slovanskem jugu“ (dne 10. dec. je bilo prvo zborovanje). Dragotin Kušlan je predlagal, naj bi se na slovanskem jugu ustanovile 4 Lipe, in sicer poleg zagrebške še ena za Slovence, ena za Dalmatince in ena za Srbe, vsekakor pa naj zagrebška Lipa išče najtesnejših političnih zvez s Slovenci in z vojvodino srbsko („Slov. Lipa“ 14. dec. 1848).

Zagrebška „Lipa“ je dne 22. dec. „Slovenskemu društvu“ v Ljubljani „kao najbližjoj miloj braći svojoj“ javila svojo ustanovitev ter svojo svrhu.“²⁾

„Glavna je naměra naša, koju mi odkrivamo pred širokim světom, načelo slobode jugoslavenskog naroda u jedinstvenom slobodnom austrijskom carstvu uživotvoriti i štitiťi... Věrn

¹⁾ Majar je čutil, da je tu posegel daleč. Zato je rekel ob koncu svojega članka: „Mogoče, da je ena ali druga teh mojih misli nekoliko enostranska, a to prihaja od tod, ker sem vedno med temi visokimi gorami, oddaljen od domoljubov, s katerimi bi se mogel razgovarjati in se orientovati.“ (Članek je pisan v Zabnicah). Zato je mislil, prošnjo vložiti na naučno ministerstvo, da bi prišel v Celovec ali v katero drugo mesto na Slovenskem za učitelja slovenščine, četudi brezplačno, dokler se ne ustanovi plača.

²⁾ Podpisan Vranicani kot predsednik, E. Vrbančić kot tajnik.

ovom načelu, čemo sve sile naše upotrebiti, da se želje vaše i naše, na saboru našem člankom XI. 6. ove godine primljene, poradi užjeg saveza izmedju nas i mile slovenske bratje naše što prie u život pretvore. Povodom priložene protestacije naše bratje istrianske . . . učinili smo već u tom obziru kod svetlog bana, kao takodjer kod novoimenovanog ministra našeg Barona Kulmera shodne korake, te ponovili smo kod te prilike i naše medjusobne želje o užjem savezu slovenskog naroda sa trojednom kraljevinom, moleći, da se u tom smislu kod prestolja Nj. Veličanstva izpunjenje tih željah izposluje.

Mila i ljubljena bratjo! Uvjeravajuć vas tako činom o ljubavi našoj, nadamo se od vas, da ćete i vi nas tako ljubiti, kaošto i mi vas ljubimo.

Nadamo se, da ćete i vi u tom obziru u najužje medjusobno obćenje s nami stupiti, za da se bratinski posavetujemo i pobrinemo, kako da se savez taj naš pobratimski što prie uživotvori.“ Končno opozarja „Lipa“ na Istrane in prosi, naj bi se tudi „Slov. društvo“ oziralo „na taj slavjanstvu vèrni puk.“

Dne 31. dec. 1848 je „Slov. društvo“ odgovorilo na ta poziv, in sicer Šporer¹⁾ v hrv. jeziku: „Ljubezna bratjo! Ustavenos (!) društva „Lipe slavenske u narodu jugoslavenskom — i opogovor bratje istrianske o namjere zlobne utaliandjenosti mi podpuna radosno doznasmo, prignući sve naše duhoskladje dogodjajma veloprudnim za narodnos slavjansku. Veće jošter se okripiše ćutje nase, ćitajuć premilu vašu knjigu od 22og — prijetu 28og prosinca tek.

Štograd snaga i kripas i domoljubje vaše o narodnoj sjeđinjenosti i zvišenosti tvara, i u našem sercu ljubezno se objavlja. Ako poslovi naši i naši obziri o užjem savezu naroda raširenog dosada malo zaglave očivetne dokazati mogoše, zato i kod nas — vjerujte — manja ni ljubav ni žudja nije, u slobodi i jednaćnosti narodskoj po zakonskih upravah napriditi. Da i o tome pridnie gospoditi okolnosti u nas nedopustiše, to vrimenah težoći i osebnoj nahodi, koje nas okružju, naložite. Uz to vjeru ćverstu uzamite, da za narod slavjanski i njegove pravne za njegovu izobraznos i diku mi raditi i živiti srećeno mislimo.“ —

4. Jelaćić.

Med pojavi hrvatskega pokreta, ki so mogli buditi posebno pozornost, je bil viteški ban Jelaćić sam, naćin njegove izvolitve banom in njegova osebnost.

¹⁾ O njem gl. „Kolo“ „Mat. Hrv.“ III. (1907, str. 317.)

„Obću radost i veselje počutismo takodjer i mi Slovenci, što ste si posle dugog vremena ipak jedan put opet sami po svojoj staroj pravici bana izabrali, i to pravoga, hrabroga sina domaćega, to je pravo, ne dajte si uzeti toga prava, da bi vam Magjari narivali čovēka inostranskoga, koi niti vas, niti vaše narodnosti ne ljubi,“ je pisal „Jernej“, Slovenec iz Ormoškega okraja, v Gajevih „Novinah“ z dne 22. aprila.

Ko je ban proti koncu meseca julija potoval na Dunaj, so „slovanskega sokola“ na vsej poti svečano pozdravljali. Šel je čez Varaždin, Ptuj in Gradec. Neki „Bogdan“ pa je udaril čez Rogatec in Poličane, „pak i tu se sve spremilo bilo, da ga dočeka koli se samo može slavno. Tu je bilo i gospojah i djevojakah, u narodnom odijelu, čekajući i želeći, vidjeti Jelačića bana. Ali kad im kazah, da ban neće ovuda, nego da je već krenuo u Beč na Varaždin, onda se sve jako razžalosti. Nekakav starac štajerski, sjedoglavac, reče mi, da od kako je čuo za Jelačića, živo se je osjetio svoga slavjanskoga porijekla i da se ponosi, da je Štajerac Slavjanin. A kako ga nijesam mogao dočekati evo ovdje, a ja idem, reče mi, u Zagreb, da ga se nagledam, pak onda, ako se Bogu svidi, da se preselim u drugi svijet.“¹⁾ („Novine“ z dne 1. avg.)

V Ptujju je njegov prihod zbudil veliko pozornost; hoteli so Ptujčani videti in od obličja do obličja poznati junaka, ki se je o njem toliko pisalo. Ko se je vraćal z Dunaja, kjer so mu Slovenci priredili veliko serenado, si je v Gradcu izposloval pri njem avdienco Vinko Gurnik, celjski poštnar in voditelj slovenskih deželnozborskih poslancev, pozneje poveljnik celjske narodne straže, „da ga v imenu vseh Slovencev zagotovi časti in goreče ljubezni do njega in našega srčnega nagnjenja do zvestih in juaških Hrvatov. Gotovo ne vem,“ piše o tej avdienci Gurnik v „Celjske Slovenske Novine“ z dne 9. avgusta 1848., „ali sem svoje občutke, ki jih je srce bilo polno, v besedah prav razodel. Moje srce je tako kipelo, ko sem stal pred viteškim, pa vendar tako milim banom, da sem svoje besede celo pozabil . . . Ta mož vsakega vname za se. Kdor le enkrat govori ž njim, gotovo je za vselej njegov. Sedaj razumem vnetost Hrvatov — tega junaškega naroda . . . In ko sem po naročbi razlagal, da mi južni Slovani v njega stavimo svoj up kot v moža, ki je poklican, kakor Avstrije steber varovati nje ustavno samovlado, da smo pripravljeni, iz tega namena se zbrati okoli njega: ustavil mi je ban, očito vnet, besedo, rekoč :

¹⁾ Neki starček iz Litmerka na Štajerskem (Ptujski okraj), ki je l. 1848/49. služil v Kinskoga 47. pešpolku, se je še nedavno rad spominjal „tistega Jelešica, ki je prišel s svojimi zvestimi Hrvati l. 1848. nam pomagat Madžarov krotiti, katerega se spominja vse, še danes pri življenji, takrat stojeći pred krutimi Madžari“.

„Ne zaslužim tolike časti, nisem nikak poseben človek, sem le vsakdanji pa pošten mož, gorim za svobodo, za svojega cesarja, za svoje ljudstvo. Hvala Vam in Vašim slovenskim bratom, ki so mi kot bratje enega rodu tako dragi. — Ako nas do zadnjega prisilijo, potem, prijatelji, meč v roke! Vi ste moje srce razveselili, zato Vam prav iz srca roko podam, jo podam Vam in vsem Slovencem.“¹⁾

„Illyrier, Serben! Ich sah Eueren Ban, ich sah Eueren Patriarchen; ich wohnte mehreren Eurer Landtagssitzungen bei, ich vernahm die süßen Laute unserer Mutter Slava aus dem Munde Eueres Bans, aus dem Munde Eurer Deputierten: wie Honigseim floß es von ihren Lippen, wie Leierklänge scholl's in meinen Ohren,“ je vzklikal „Radoslav“ v „Luni“ z dne 12. avg. 1848.

Neki Ljubljčan — bil je to A. Reš, svečenik, prim. „Novice“ 1849., str. 75²⁾ — je potoval avgusta meseca čez Dolenjsko na Hrvaško, da se sam uveri o narodnem gibanju, ter prišel v Karlovec baš 19. avg., ko je došel tja tudi Jelačić ban. Očaran o banu, „priljudnem, lepem možu, kako se je, kakor general konjikov po huzarsko opravljen, prijazno obnašal, kako je Sluinske graničarje, narodno stražo, serežane, slobodnjake in druge vojščake pregledoval“, je končal svoj dopis z vnemo za Zagreb: „Krajnci! pojdite sami v Zagreb, in gotovo vam bo lepo mesto dopadlo, še bolj pa prijazni prebivavci . . . Bog vas obvari, dragi Hrvatje in vašega vitežkiga bana, spasitelja vsih Slovanov!“ („Novice“ z dne 13. sept.)

Očividno je zadnje besede že rodil glas o vojni.

Odločni nastop Jelačićev je otvarjal srca in budil sveže nade. „Prišel bo čas odrešenja . . . (od Madžaronov in nemškutarjev). Poleg lepih slavjanskih zvezdic bomo nosili belo-črne trake na znamenje, da hočemo v svobodi živeti, ali pa za svobodo umreti. Pomislite samo k našim sosednim bratom, kako bežijo tam ponočne ptice pred belim dnevom . . . o, da nam je samo za dva tedna Jelačića bana!“ (Ognjeslav v „Sloveniji“ z dne 29. sept. 1848.)

¹⁾ Glas o tej avdienci se je kaj prijetno dojmil celjskih domorodcev. „Prav pristrčno nas je,“ piše v njih imenu dne 14. avg. 1848 v javnem pismu („Celjske Slov. Novine“ z dne 16. avg.) Gurniku, „razveselilo slišati, da ste Vi, mili brat, v Gradcu obiskali slavnega gospoda Jelačića, bana hrvatskega, in ga v imenu nas Slovencev spodobno počastili. — Srčno nas je razveselilo, da so Vas slavni ban, čigar imena hvaležna Slovenija nikoli ne bo pozabila, posebno prijazno sprejeli. Naj živi še leta mnoga! — Hvaležnega srca smo tudi sprejeli srčen pozdrav, ki ste nam ga od slavnega bana po Novinah naznanili. Beseda je pre-slaba popisati, kako živo nas je ganilo krepko in goreče govorjenje Vaše in visokega gospoda bana o mili materi Sloveniji in nje sinovih. Zato naj v veselje in srečo naroda v slavi dočakata še mnoga leta!“

²⁾ Skozi Ljubljano je potoval Jelačić v Innsbruck dne 13. jun., a najbrž incognito.

Meseca novembra 1848 je pisal nekdo „z gornje Save“ na Kranjskem pismo na Dunaj, ki se je izročilo nekemu „H. T.“; ta je iz tega pisma dne 30. nov. poročal v „Slav. Centralbl.“ o razpoloženju v „Sloveniji“ vsled oktoberskih dogodkov na Dunaju in končal svoje poročilo: „Ideje slovanstva se zaveda ljudstvo, celo najnižji, najbolj zanemarjeni, sloji vedno bolj; ta ideja se kaže v najiskrenejših, najtoplejših simpatijah za naše hrvatske junake in slavljenege bana. Sam sem bil priča na primiciji, kako so Slovenci ob vojnem pohodu Hervatov proti Madžaronom jubilirali in nebrojnokrat klicali „živio“.

„Samo ime „Bog“ se je l. 1848. čulo tolikokrat kakor ime „Jelačić“, mi je odgovoril g. G., vadniški učitelj v Ljubljani, ki je imenovanega leta že pisal v „Novice“.

Bleiweis je skupščino „Slav. društva“ (22. nov.) programski sklenil z besedami: „Bog živi Ferdinanda, ustavnega cesarja, Jelačića bana, branitelja Avstrije in vseh Slavjanov!“

Ob svečanosti zavlada Franca Jožefa I. se je v Ljubljani brž za narodno himno pelo „Hej Slovani!“, na to pa je neki mlad mož zaklical: „Živio ban Jelačić“ in klic so ponavljali več ko stokrat vsi prisotni („Nov. Lipy Slov.“ 3. januarja 1849.)

„Mnogo simpatij za Hrvatsko, da, penatsko ljubav za junaka Jelačića“ je moral med štajerskimi Slovenci v Slov. Goricah konstatirati mariborski nemško-liberalni profesor dr. Puff.¹

Med Muro in Dravo ni bilo slavnosti, kjer bi se ne slavil Jelačić. Ko se je dne 6. avgusta na primiciji pri Sv. Rupertu v Slov. goricah napilo Jelačiću, „ni bilo od živio ne konca ne kraja“²); l. 1849, sta bili pri Sv. Bolfanku v Slov. Goricah dve primiciji; v uti enega novomašnika se je svetilo trobojno slovansko kolo, nad njim kip božji, na desno podoba Jelačića, na levo Radeckega („Slovenija“ z dne 14. sept. 1849.)

Ko je dne 17. septembra l. 1848. na stolpu ormoške cerkve vzplapolala slovenska trobojnica, je ljudstvo na mestnem trgu pelo cesarsko pesem in končno vikalo: „Živio ban Jelačić!“³) In sredi celjskega mesta v Gosposki ulici je na cesarjev rojstni dan l. 1849. hrvatsko-narodni trgovec Ogrizek poleg transparenta: Živio kralj Franjo Josip! in: Živio maršal Radecki! tudi pokazal transparent: Živio ban Jelačić! („Slovenija“ z dne 4. sept.)

Dne 11. avg. l. 1848. se je bratila narodna straža ljubljanska in akademska legija z narodno stražo v Kranju. Pri zajutрку, ki ga je dal akademikom Bleiweis, je grmelo tudi: Živio ljubljjenik naš, ban Jelačić!, v kazini potem zopet in pri

1) „Konstit. Blatt“ dne 26. avg. 1849.

2) „Slovenija“ 18. avg., skrajšano v „Slav. Centralbl.“ 1. sept.

3) „Slav. Centralbl.“ 4. okt.

obedu na otoku Save zopet. Pa tudi dovoljenje današnjih slovenskih boj (bele boje namesto rumene) je Ljubljčanom izvabilo pozdrave za Jelačiča.

Dne 10. septembra so se bratile narodne straže novo-meška, dvorska, trebanjska in mokronoška v gozdovih graščine Wördl; napivalo se je tudi Jelačiču („Sloveniens Blatt“ z dne 12. sept. 1848).

Ko je Jelačič ukrotil Dunaj, so ga Nemci in Madžari črnili kot reakcionarca. Tedaj (dne 16. okt. 1848.) je pisal Andrej Einšpiler iz Celovca „Slov. društvu“ v Ljubljano: »Nemconci in nemškutarji so me tako razkačili, da sim se podstopil, jim moje misli od našiga ljubiga Jelačiča-bana očitno razodeti. Ali tukaj, kjer je takih velika truma, bi blo to preveč nevarno; zato tebe, častito društvo! lepo molim, de ta moj zastavk (alj ga vrednega spoznaš) v Ljubljanskih novicah natisniti daš. Oj borni, borni ban, kako ga črnijo!“

„Slovensko društvo“ pa je že en dan prej, 15. oktobra 1848 izdalo letak, kjer svari pred emisarji, ki hočejo ljudstvo krivo informovati o dunajskih dogodkih; v istini je dunajski punt delo Madžarov in njihovih prijateljev, ki vsi hočejo Slovane zatreti; zato je bil Jelačič prisiljen, se obrniti proti Dunaju. „Kje bom pa tebe zagledal, jugoslavjanska zvezda“, vzklika D.(ežman??) v „Sloveniji“ z dne 2. jan. 1849., pišoč o slavi slovanski, „ki si boljši junak od Kraljeviča Marka, ponosniši vitez od Miloša Kobiliča, bolj najden od Sibirjanina Janka, kterega slava je že vse štiri strani sveta napolnila? Kje te bom zagledal, ko na bojišu, kjer mora tvoja slava te vravnat, kar ste izdaja ter oholost kriviga storile? Kjer koli hodiš, te spremljate tvoje drugarice, tvoje posestrime, ena je ponosna Avstrija, druga je domača vila iz Velebiča. Kadar se boriš, ti junaško čelo ohladite, kadar vtujen od sile junaštva počivaš, nad tvojo glavo prepevate: Slava Slavjanom!“

In meseca februarja je prinesla „Slovenija“ po „Slav. jugu“ uvodne članke „Avstrija v l. 1848“, kjer se prikazuje Jelačič kot edini značaj v celi Evropi, živi svedok moči in vrednosti naše, poosebljenost vseh naših teženj.

In istega meseca (dne 20. febr.) čestita s celjskimi „Slov. Novinami“ Dalmatincem, da „so slavnega Jelačiča bana za deželnega poglavarja dobili, moža, kateri se kot juterna danica na obnebju Šlavenstva blišči; on, naša sladka nada, sredotočje Jugoslavenov, on, orodje v rokah božjih, da se toliko ugnjeteni, osramoteni Slaveni na stopnjo vzdignejo, katera jim po prirodi gre. — Srečna dežela, katera ima Jelačiča bana za poglavara!“¹⁾

¹⁾ Tako je pisal Vlastimil v celjskih „Slov. Novinah“ z dne 15. febr. 1849. Govorilo se je, da bode Jelačič tudi poglavar avstrijskega Primorja.

Tako je narod, ki je čital „Slovenijo“, „Kmet. Novice“, „Novine d.-h.-s.“, „Danico“ in „Zoro“, ki o Benetkah in Milanu ni znal skoro nič, a o Ljubljani, Reki, Zagrebu mnogo, vzdihal za Jelačićem banom ter vedno vprašal, kako je banu, kdaj pride k nam.¹⁾

Jelačić je zbudil tudi slovensko pesniško liro. Lovro Toman je zložil bojevito pesem „Za Horvate, naše brate!“, Koseski pa „Naprej Slavenski jug!“ Fr. Muršič Ljutomerski je pel:

„Živi, Bože, ti Slavena
s krainskog, štajarskog plemena,
Horvat — Slavon — Dalmatina,
Ilirije svakog vernog sina! . . .

Bože živi sve liire,
da se slože i razšire
v jezika kreposti
i vu staroj vernosti.“

Hraberski je v „Sloveniji“ z dne 19. sept. 1848 objavil pesem „Jelenska doba“, kjer pravi:

„Slovenski že lovec na lov se napravlja
od Jele Jelačev viteški sin,
slovenske junake okoli nastavlja,
da carske države reši zverin“

V „Sloveniji“ z dne 5. jan. 1849 je objavila pesnica F. Haussmann peseni „Hervatov zvezda“, kjer pravi:

„Od roda do naroda
hvaležno imen'van
bo še od poznih vnukov
Hrvatov žlahtni ban

— — — — —
O blagor vam, Hrvati,
da Bog vas poživi
in Jelačića bana,
ki slavo vam množi!“

Cegnar je objavil v „Sloveniji“ z dne 31. jul. 1849 pesem „Jelačiću banu“, ki se začne:

Kdo se na čelu armad tam bliska z lavorovim vencem,
v desni neuskrunjeni meč, v levi svobode pečat . . . ?“

Vendar se mnogi, odkar je Jelačić dal tudi na Hrvatskem proglasiti oktroovano ustavo, ki je pripravljala tla absolutistnemu centralizmu, začeli dvomiti o njem; tako je njegovo postopanje bolelo Vrazovega prijatelja dr. Kočevarja.²⁾

¹⁾ „Novice“ (?) po Gajevih „Novinah“ z dne 4. jan. 1849.

²⁾ Marljivi zagrebški dopisnik praške „Lipe Slovanske“, Čeh „— oh —“ je Jelačića porogljivo imenoval „p. Jelen“, ko je ginila njegova zvezda („L. Slov.“ z dne 9. marca 1849).

Vsaj sliko Jelačićevo so hoteli videti tisti, ki ga osebno niso mogli videti. „Ako ima v Zagrebu obraz (portrait) svetlega bana Jelačića, a vi nam pošaljite nekoliko eksemplarah, naši ljudi bi rado gledali barem sliku ovega našega jugoslavenskoga spasitelja, kad ne mogu licē, pravi dopisnik Dr . . . l . . . iz Štajerskega v Gajevih „Novinah“ z dne 3. avg. Uredništvo je dostavilo, da dosedaj še njegove podobe ni.

Bralci »Novic« so prejeli Jelačićevo podobo še le naslednjega leta, dasi so jo bile „Novice“ že izdavnna obljubile; bila je „od domorodniga umetnika gosp. Kurca Goldensteinskiga na kamen pisana“ ter pridejana listu z dne 2. maja. „Pravi Slovenec“ pa je prinesel podobo Jelačićevo dne 30. aprila 1849, a životopis dne 7. maja.

Tržaškemu „Slavjanskemu zboru“ je poslal srbski kame-nopisec Ivanović iz Dunaja sliko Jelačića bana v narodni banski obleki. (»Slovan« 1886, 168). Jelačićeva slika je krasila dvorano, kjer se je dne 6. dec. 1848 vršila prva glavna skupščina tržaškega „Slavjanskega društva“ (Pražskē Noviny z dne 16. dec. 1848, št. 97).¹⁾

Sredi decembra 1849. l. se je igrala v Ljubljani Jelačićeva igra »Rodrigo und Elvira«, „tode ni dopadla, pa je bila večidel tudi slabo igrana. Kakor slišimo, je sedanji ban to igro kot mladenec pri nekakih 20 létih zložil — z ozeram na take mlade léta ne smemo preojstri biti v pretresu imenovane igre“.

Tržaško „Slavjansko društvo“ je julija meseca l. 1850. poslalo posebno deputacijo poklanjat se banu Jelačiću na Reko. Člani te deputacije so bil German Angelić, A. Marinović, Ferdo Šporer, Andrija Stojković, dr. Aleksander Stojković. Deputacija se je peljala čez Reko v Senj mu nasproti. Že v Senju so bili trije Jelačiću predstavljeni; ban je bil deputacije vesel in je rekel, da je pred nekaj časom hotel priti v Trst, a neke okolnosti so mu to preprečile; ko pa poseti svoje graničarske bataljone, bo Trst pohodil in se tam mudil. Še istega dne (9. julija) sta bila dva odposlanca na Reki pozvana na pojedino, ki jo je banski poverjenik za Primorje Bunjevac priredil banu na čast. Dne 10. julija so bili končno v avdienci sprejeti. Ban je na njih izraz vdanosti, „rukujuci se čas s jednim, čas s drugim“, odgovoril ter končno dejal: „Pozdravite mi vašu milu občtino slavensku, meni drage Slavene terstanske“. Popoldne se je deputacija še udeležila banu na čast prirejenega banketa.

Ob takem razpoloženju ni čuda, če so Slovenci, ko je buknila vojna hrvatsko-madžarska, prispevali s 1800 fl za Jelačićevo armado²⁾.

¹⁾ O Ivanoviću gl. Slav. Centralbl. z dne 21./II. 49.

²⁾ O tem natančneje v „Koli“ „Matice Hrvatske“ III. (1907), str. 315.

Ni se tudi čuditi, če so najognjevitější slovenski rodoljubi dopisovali v novine pod grbom „ilirskim“ ☩. V „Novicah« sem zasledil to šifro le pod podpisom vnetega branitelja slovenskega učnega jezika za verouk v listu z dne 11. apr. in 2. maja l. 1849.; prigovarjal mu je v listu z dne 18. apr. neki Reš; imenujoč ga ‚ultra Slovena‘, je dejal, da si je ‚ilirski grb kakor šemo na obraz obesil‘. Novice niso bile političen list; zato se ob njih niso zbirali najvnetejši „domorodci“; pa tudi Bleiweisova cela smer ni bila Bog ve kako naklonjena ‚ilirskemu‘, revolucionarnemu grbu.

V političnem listu „Sloveniji“ je te šifre mnogo. Vneti Slovenci koroški so v tem znamenju dali duška svoji narodnostni vnemi (prim. dopis v »Slovenijo“ z dne 26. sept., 29. sept., 10. okt., 24. okt. 1848; 15. jun., 10. julija in tudi uvodni članek 31. julija 1849), takisto štajerski (29. nov. 1848, pač tudi članek Slovenci! Bratje 24. okt. 1849, 1. jan. 1850, 22. marca 1850, 29. marca 1850); poln slovanskega ognja je dopisnik iz Štajerskega, ki se je v „Sloveniji“ z dne 27. febr. beležil kar z dvojnimi grbom ☩☩; tudi navdušen Slovan goriški je volil to šifro; iz Ljubljane je vsaj en tak dopis.¹⁾

Pod šifro ☩ je dopisoval „Slav. Centralblättern“ nekdo „Aus Slawisch-Steiermark (v listu z dne 24. febr., 31. marca 1849, pač tudi v listu z dne 30. marca in 20. aprila). Tudi v celjskih »Slov. Novinah“ jo nahajamo (n. pr. 22. dec. 1849 in 24. maja 1848).²⁾

Tudi znana poljska pesem, ki je postala na Hrvatskem „Još Hrvatska ni propala“, je odmevala v teh letih po Slovenskem. Brž v prvi številki »Slovenije« (4. jul. 1848) je D.(ežman) pozdravljala lepo prihodnost s pesmijo »Še Slovenija ni zgubljena«, koje vsaka kitica se končuje s tem refrénom. Dopisnik J. F., vesel probujenih podravljanov, rodoljubnih krajev Sv. Petra, Sv. Eme, Zibike, Prevarja itd. na Štajerskem, si je v Sloveniji (z dne 8. avg. 1848.) svobodno zapel: „Še Slovenija ni zgubljena!“ in Kranjec se je tolažil, češ, dokler so Bleiweisi in Strupiji, „še Slovenska ni zgubljena“.

„Živio“ se je udomačilo pač tudi tega leta. („Novice“, 1848, št. 42).

L. 1848. je prišel v 7. šolo v Ljubljano iz Novega mesta Teršinar in je prinesel s sabo hrvatsko surko in ognjevite hrvatske bojne pesmi »davorije«. Surko si je omislilo potem še več drugih dijakov. Začele so se prikazovati na mladih

¹⁾ „Slovenija“, 4., 25. maja, 12., 22. jun. 1849; 24. nov. 1848 in uvodnik, ki se začinja 29. sept. 1848.

²⁾ Križ cerkvenega zvonika ormoškega na Štajerskem je imel in ima najbrž še sedaj luno in zvezdo na koncih poprečne grede. (Danjko v svoji rokopisni kroniki ormoške cerkve). In na oboku prezbiterija središke cerkve se nahaja turški polumesec s tremi zvezdami.

glavah tudi rdeče kape naših hrvatskih in srbskih bratov. (Trdina v »Zvonu« 1905, 720).

Za predpust 1849 se je ljubljanska mladina učila »hrvatsko in slavonsko kolo plesati«.

5.

Odpor proti vsenemštvu.

Vsaka nevarnost sokoli, a tudi družji sorodne elemente. V tem zmislu je bila želja po zedinjenju s Hrvati in kooperacija z ostalimi Slovani med drugim tudi naraven odpor proti vsenemštvu.

Proti Frankfurtu se je zbralo vse avstrijsko slovanstvo; obsojal se je separatizem (»Sonderinteressen«). Nemški pritisk, zlasti ob volitvah v Frankfurt, je povzročil, da so si Slovenci želeli od »nemških dežel« avstrijske države tja, kjer ni nihče skušal izsiliti frankfurtskih volitev, in to tem bolj, ker je za Prago postal Zagreb politično glavna slovanska točka Avstrije in je hrvatsko orožje obetal, narediti veliko slovansko Avstrijo.¹⁾

Kako je splošna oživelost in napeta pozornost Hrvatske delovala na Slovence, nam priča „Radoslav“ (»Luna«, 12. avg. 1848), pišoč: »Ich durchzog einen großen Teil Kroatiens und der Greis wie der Jüngling spricht mit sichtbarer Begeisterung von ewiger Treue seinem Gotte, seinem Kaiser und seinem Ban bis zum letzten Tropfen Blutes. Von Freudentränen überströmten mir die Augen bei dem Anblicke soviel des Erhabenen; großer Gott, dachte ich mir, ist es möglich, daß ein solches Volk nicht reif sein sollte zur nationalen Selbstentwicklung«. »Serbo-Illyrier,« je pisal dalje, »Ihr habt euch bereits die Bruderhände gereicht, Ihr kennt keine Sonderinteressen mehr, Ihr habt euch mit liebender Wärme der armen Slovaken angenommen, o vergesst auch der Slovenen nicht, wir sind nicht minder hilfsbedürftig. Erst kürzlich beschloß das Parlament in Frankfurt, die österr. Regierung solle in den deutsch-slavischen Provinzen die noch nicht bewirkten Wahlen erzwingen. Auf Euch, Brüder, richten wir daher unsere bangen Blicke, man will uns ja gewaltsam von Euch trennen; zu Euch halten wir die Hände flehend um schnelle Hilfe.«

¹⁾ Kako so celo na severu cenili hrvatski pokret, nam priča pismo P. Stalmuch (Poljak?) iz Tešinja z dne 15. jul. 1848 v „Slav. Centralbl.“ (28. jul.): „Unsere Politik sei also, unsere Kräfte jedesmal auf einem einzigen Punkte zu konzentrieren. Die Südslaven treten heldenmütig auf und schauen treu nach Österreich; schließen wir unsere Herzen ihnen an, dort möge sich zuerst eine Macht für uns aufstellen, dort sich zuerst wenigstens eine slavische Nationalität konzentrieren, kräftigen, festsetzen. Dann wird von dort aus die weckende Kraft nach den nördlichen slavischen Nationalitäten ausgehen“.

Posebno so Slovenci začeli misliti na jugoslovansko organizacijo, ko se je vsled dunajske bune meseca oktobra 1848 bilo bati, da Nemci zapuste dinastijo in da obvelja frankfurtski program.

»Ako Nемеc zapusti Austrio, Magjar jo je že, drugo ne ostane, kakor da južni Slavjani svoje odrešenje išejo, kjer je naravno in nar bliže, Štajerski Slovenci in Vi, Korošci, ter drugo ne bo ostalo, ako drugači hočete svojo slovensko kožo obvarovati, da se ozko Kranjski deželi pridružite, in cela Slovenija pa se na Hervatsko nasloni,« je pisal dne 28. okt. 1848. E. (Trstenjak?) od Drave v „Slovenijo“ (z dne 3. nov.).

Slično je sestavljen poziv, ki ga je Jožipić M(acun) poslal v »Slovenijo« (z dne 21. nov. 1848): „Bratje Slovenci in Horvati! Vi že znate, kar so Nemci v Frankfurtu v § 2. in 3. odločili, namreč Austrio v dva dela razdjati, v nemški in nemški del; k nemškem delu pa ne dodavajo samo dežel, v katerih se nemški govori, ampak tudi en dober del slavjanske zemlje; Čehi, Moravci, Slezaki, Slovenci poprek in Iliri po Istriji bi morali za naprej vojski, brodarstvu in vsemu drugimu pripomagati, kaj bi ravno za nje ojster meč bil . . . Zato moramo to že zdaj na tanjko prevdarjati; vas Slovence bo najhujša zadela, vam je tedaj kervavo treba, da se z bratmi Hervati koljko je le mogoče in kak naj hitrej zjedinite, ker ste za se preslabi; gledajte, da vas ne bo čez noč nepazljivosti podlezal vuk. Alj tudi vi Horvati premislite, de je za vas zjedinenje s Slovenci enako potrebno koker nam; premislite le, da nas je čez en milion in da pri vas turški brat Slavjan še ne zna, da je tudi naše kervi. Premislite slednjič, da ako Slovenci k nemški državi pripadnejo, jadransko morje za Slavjane gre rakom žvižgat. Zato trikrat: ‚Sloga od Boga, nesloga od zloga‘. In ko so spomladi l. 1849. bile zopet volitve v Frankfurt ter so se Nemci laskali, je pisal »Patriot aus Slavisch-Steiermark 21. marca«: »Euer Treiben führt uns Slovenen nur zu einer festeren Verkettung mit den ritterlichen Serbo-Illyriern und den energischen Čechen und vielleicht werden euch unsere Nachkommen einst noch dafür dankbar sein.«¹⁾ Ob isti priliki je v »Sloveniji« (z dne 27. febr.) dopisnik * * iz Štajerja ostro pisal zoper nakane Nemcev, češ, „Slovenci! tudi mi smo Jugoslavjani, bomo li tedaj našim bratom slovo dali? Bomo li pozabili na one, kateri so toliko bratovske kervi, toliko blaga z veseljem žertvovali za uzderžanje cele Austrije, — mi pa bi jo po lahkomiselno razdjali?“ Ne hoteč biti „partes adnexae“ t. j. podrepine novega ‚Magyar‘ (sedaj ‚Nemet‘) orszaga, bomo sreče v belo Ljubljano šli iskat, tam so naša serca, tam so naše želje, k vam, bratje, se oziramo ino k junaškemu banu

¹⁾ „Slav. Cetrabl.“ dne 5. marca 1849.

Jelačiču! . . . Serčno podajmo zedinjeni Jugoslavjani našim severnim bratom krepke desnice . . . in pa bodo kot v starodavnoj dobi veselo slavjanske Vile kolo vodile po svobodnih livadah, pa bodo milo popevale slovenske gerlice v domačih logih«.

Pod plaščem oktroovane ustave se je bližal nemški absolutizem; ob njegovi sapi je „polje slovensko obraščalo trnje in kopriva“; tedaj je rodoljub graški (marca 1850) nasvetoval zadnjo pomoč: „Komur je še sreče mar slovenskega naroda, naj pri bratih Ilirih srečo in tolažbo išče. Ako to z vso iskrenostjo storimo, bode tudi pred naša vrata blago solnčece posijalo.“

6.

Gospodarski razlogi.

Ob težnjah po zedinjenju s Hrvati so se navajali tudi gospodarski razlogi.

Olajšatev prometa z „našimi presvetli dinastiji vsekdar zvestimi, viteškimi Hrvati“ je sprejela že graška Slovenija v načrt prošnje do cesarja, ki ga je sestavila brž po svoji ustanovitvi (16. april 1848. l.) ter ga objavila 22. aprila; odpravi naj se carinska meja in višje šolstvo naj se osnuje po medsebojnem sporazumljenju po načelu vkupnosti (Apih, 188).

„Jernej“, najbrž duhovnik Ciringar iz Ormoškega okraja, je 22. aprila pisal v Gajevih „Novinah“, da bi trebalo porušiti kitajski zid, ki loči Hrvate kot „inostrance“ od Slovencev; sicer da se štajerski vinotržci boje zedinjenja, misleč, da ne bodo mogli svojega vina tako drago prodajati, a „Jernej“ je uverjen („i svaki blagomisleči domorodec mora to želeiti), da je za državo bolje, ako se živež prodaja ceneje. Vinotržci bodo tudi ceneje kupovali, ako bodo ceneje prodajali, in bodo plačevali manj davka. Nadalje bi po združitvi tudi prenehala carina („hranovina“ = Verzehrungssteuer); tudi drugi davki se bodo znižali ali čisto ukiniti.

In zares so se kmetje iz Brežiškega okraja, iz Rajhenburga, iz Sevnice ob Savi in še iz nekaterih obmejnih krajev po deputacijah pogajali s Hrvati v Dobovi o združenju obeh strani in o ukinitvi carinske črte.¹⁾

Tudi M. Majar je potrebo ožje združitve s Hrvatsko med drugim utemeljeval s cenenostjo soli, s svobodnim sejanjem tobaka, s svobodo kolka (Članki v „Sloveniji“ z dne 15., 18., 22. in 25. avgusta.)

Gospodarski moment je naglašal med drugim takisto „Svečan“ (Einspieler) v „Sloveniji“ z dne 2. maja 1849. Ko se

¹⁾ Orožen Muršecu z dne 24. maja 1848.

je odbor hrvatskega sabora načeloma izrekel za to, da se prirojena pravica zedinjenja ne more kratiti ne trojednemu kraljestvu, ne tistim avstrijsko-slovanskim deželam, ki bi se z njim zavoljo enake ali sorodne narodnosti rade združile, je pozval „Svečan“ Slovence, naj bi razmišljali, kaj hočemo mi storiti, kako odgovoriti na mili poziv jugoslovanskih bratov, ako bo nam dano po postavnem potu nanj odgovoriti „Ponosni Dunaj, bistra Sava in deroča Drava nam kaže pot proti jugoizhodu; po teh mogočnih rekah plavajo barke, ki nosijo naše železo, naš svinec, našo obrtnost in naše izdelke v daljnoležeče dežele: na jugoizhodu se razprostirajo z žitom, vinom, rudo, živino in drugim zlahtnim blagom obdarovane ravnine, gore in planine; tam se razlegajo proti milim nebu mični glasi in sladke pesmi našega jezika; tam teče v junaških žilah hrabrih bratov slavjanska kerv; narava, korist, jezik in kerv nam Slavjanom kažejo proti jugoizhodu; tam prebivajo naši brati, naši najzvestejši zavezniki, sinovi velike matere Slave! . . . Zahvalimo se Hervatom, da nas Slovence niso pozabili, da se poganjajo nam vrata odpreti, da stopimo u kolo jugoslavjanskih narodov! Tam, kjer sonce izza gor priplava, tam, na jugoizhodu sveti Slavjanov sreča in svoboda, tam cveti Avstrije Slava in bodočnost! Zato:

Samo sloge duh jedini
budi naša obča dika“ itd.¹⁾

„Slavische Centralblätter“ so 21. julija l. 1848. po nekem pismu opisovale narodno gibanje na Slovenskem ter dejale: „Die Slovenen streben jetzt den Anschluß an Kroatien an (es sind 1000 und aber 1000 Unterschriften dafür gesammelt worden), wie sich auch für die Čechen hier warme Sympathien regen.

Im Grunde genommen haben wir Slovenen hier keine andere Aussicht, wollen wir unsere Nationalität wahren. — Übrigens, welche Vorteile zieht der Slovene vom Deutschen? Es ist mehr als ein Sprichwort des Wenden: „Iz Nemškega druga ne pride kakor toča“, d. i. vom Deutschen kommt nichts als Schauer. Brod, Fleisch und Wein führt hingegen der Slovene nach Deutschland ein, während andererseits aus dem gesegneten Kroatien (nach Verbesserung der Urbarialverhältnisse ein Paradies) Getreide, Borstenvieh, Leder, Holz u. dgl. nach Slavonien geliefert wird. Ferner welche Vorteile zieht der Slovene vom Deutschen? In der Bildung haben uns die deutschen Brüder durch gar viele Jahrhunderte nicht weiter gebracht, als daß sie selber ihren Zöglingen unmutig zurufen: „Du dummer

¹⁾ Uredništvo „Slovenije“ je pripomnilo: „Opomnimo še enkrat, da je tu le od prostovoljniga pridruženja na postavnim potu govorjenje.“ To je pač zavarovanje proti — globam.

Bindischer!“ Auf der anderen Seite hat nur der Ilirismus den deutsch-geknechteten, schon geistlosen Slovenen literarisch wachgerufen. Die ganze deutsche Bildungszeit gab nur ein Paar religiöse Bücher für Geistliche.

Beim Erwachen des Ilirismus erschien 1843 die erste slovensche periodische Schrift: „Kmet. in Rokod. Novice“ in Laibach, ein stark Brod für schwache Magen, leider nur zu stark mit dem Germanismus liebäugelnd itd.“

Z² dalmatinskega stališča je stvar motril Matija Ban („Zora Dalm.“ z dne 8. maja 1848.). Brez kontinentalnega ozadja si bosta — pravi Ban — Dalmacija in Kranjska večni neprijateljici, ako se združita; zakaj Tržaška luka ubija dalmatinske luke.

„Kranjska i Dalmacija mogle bi se onda samo bez svoje štete sadružiti, kada bi obe imale nad sabom jednu veliku i plodovitu kontinentalnu zemlju, njima pripadajuću, kojom bi njina primorja cvetila. To su Kranjci već uvideli, i zato kod njih je sada velika težnja, da se sa Hrvatskom, koja izviše njih leži, sajedine.“

Poudarjalo se je že tudi, da bi bilo treba začeti z ožjimi trgovinskimi odnošaji med avstrijskimi in turškimi Jugoslovani, ako naj se kdaj sklene narodno bratimstvo. Trgovinske pogodbe s Srbijo so se nadejali v zahvalo za pomoč, ki so jo čete srbskega kneza izkazale Avstriji v vojni z Madžari. Trgovina avstrijska po Balkanu pa bo le tedaj mogoča, ako si Avstrija pridobi simpatije Jugoslovanov, „kar se le tedaj doseže, ako se jim da po narodnem partikularizmu nevzračeno pravo“; dosedaj veljajo Avstrijci južnim Slovanom v Bosni in Srbiji še za „Švabe“.

V zmislu potrebe trgovinskih zvez s turškimi Slovani je dne 12. februarja v kromeriškem zboru interpeloval vlado kninski poslanec dr. Petranović. (Südslavische Zeitung“ z dne 16. februarja 1849.)¹⁾

7.

Prigovori proti zvezi s Hrvatsko.

Čuli so se pa tudi glasovi, ki so baš z gospodarskega stališča govorili proti zvezi z Hrvatsko in za zvezo z Nemčijo.

Državnozborski kandidat dr. Karel Lavrič je v „Laibacher Zeitung“ (27. apr. 1848) zagovarjal pripadnost slovenskih dežel k nemški zvezi; zakaj v kaki jugoslovanski državi bi se

¹⁾ Nasprotno so tudi nemško politiko vodili gospodarski interesi. To je izprevidel že Kurelac, ki je na skupščini v Poličanah avgusta meseca dokazoval, da so Nemci zato proti Sloveniji, ker bi z njo izgubili Trst; oni hočejo imeti tudi Dalmacijo, da si do Carigrada osvoje zemljo.

glavna struja trgovine pomaknila dalje na izhod, dočim gre glavna trgovinska pot nemške zveze baš skozi slovenske pokrajine.

Nevarna se je tudi zdela opustitev carinske črte med Hrvatsko in dednimi deželami; zakaj potem bi Hrvatska obilje svojih pridelkov lahko prodajala za ceno, ki je enaka naši obdačnini („Extrablatt zur Gratzter Ztg.“, 28. apr.)

Neki „Domolubić“ je v „Sloveniens Blatt“ z dne 19. septembra l. 1848. odsvetoval okrožitev Avstrije po narodnostih, češ, sicer je italijanski Trst za Kranjsko izgubljen. „Eine Vereinigung mit Croatien könnte Krain dafür nicht entschädigen und werden sie jene Landwirte in Krain nicht wünschen, denen es erinnerlich ist, daß ihre Naturprodukte während der einst bestandenen Vereinigung mit Croatien keinen Wert hatten und das bereits seit der Aufhebung der Weinaufschlagsgrenze zwischen Steiermark und Krain der krainerische Wein dem steiermärkischen gegenüber um 52 kr. beim Eimer am Werte verlor.“ Uredništvo je temu pripomnilo: „Die Vorteile und Nachteile der Vereinigung Krains mit Croatien haben noch andere Grundlagen als die Landwirtschaft, welche selbst auch bei jedem politischen Ländergestalten seine Geltung, aber nicht ausschließliche Geltung verlangen kann. . . . Überhaupt scheint der Herr Domolubic dem Systeme der Zollschranken ohne Berücksichtigung des nationalen Entwickelns, der Bedingung jedes Staatslebens, zu huldigen, indem er das Fallen derselben gegen Steiermark bedauert; was doch zur freien commerciellen und geistigen Entwicklung so wohlthätig war.“

V istini marsikateri tak „domoljubici“ ni vedel, kaj dela, ni vedel, da podpira protislovansko stališče vlade. Zakaj taki razlogi so vladi dobro došli, da je z njimi prikivala svoje slovanstvu nasprotno, razdružujoče nakane. Razsodni motrilci so to brzo uvideli. „Nek mi nitko nešepertlji s razlikom materialnih i duševnih interessah, koje je vlada (braneč se ene edine jugoslovanske kronovine) više u obzir tobož uzela neg jedinstvo narodnosti! Da je zadaća našeg ovog člančica dokazivat jedinstvo materialnih interessah, to bi mi lahko izbrojili i one, koje sada imamo sa ‚Sloveniom i Dalmacijom‘ jedno, i one, koji bi se naravno porodili, da smo jedna krunovina“, je pisal dopisnik †* iz Prage v „Slav. jugu“ z dne 24. okt. „Zemljepisna lega in narodni probitki nas silijo k združenju“ (isti list, gl. „Slovenijo“ z dne 1. dec. 1848).

Nemške tendence v ločitvi Slovencev in Hrvatov je odkrito priznal znani ocenjevatelj Prešernovih poezij V. Rizzi. V „Klagenfurter Zeitung“ z dne 3. julija 1848 je objavil uvodnik, kjer pravi: „Die politische Bedeutung der Slovenen in Kärnten, Steiermark, ja selbst in Krain, obwohl dies ein ganz

slavisches Land ist, liegt vorzüglich darin, daß sie sich an jenen gewaltigen slavischen Grundstock anlehnen, der sich tief in südöstlicher Richtung hin erstreckt und dessen westnördliche Ausläufer sie sind. — Wir begreifen die Sympathien der Slovenen für die Stammesgenossen, die ihre Nachbarn oben drein sind, wir begreifen, daß der gebildete Slave im deutschen Bunde trotz aller politischen Gleichstellung, trotz dem brüderlichsten Verkehr mit den Deutschen doch nie so recht voll und frei aufatmen wird, wir begreifen es, weil wir an uns selbst erfahren, was Stammesliebe ist, weil unser deutsches Herz uns das slavische Herz kennen und achten lehrt, aber wir haben auf die Abtrennungsgelüste nur ein Wort der Erwidern, ein trauriges, unerbittliches: Politische Notwendigkeit.¹⁾ Der Besitz Triests und des Weges dahin, das ist eine Lebensfrage Deutschlands — es ist sein einziger südlicher Hafen.“

Drugi Nemci so šli za istim ciljem pod krinko.

Maja meseca l. 1848. (24. maja) je „Odkritoserčni Krajnc“ izdal v Ljubljani letak z nadpisom „Krajnc Krajncam“. V začetku priporoča svojim „ljubim rojakom“, naj se njih sinovi uče materinskega jezika, „zraven tega pa ne smejo nemškiga jezika, kateri se v šolah uči, opustiti... Naša domovina je majhna... Kranjc bo povsod, posebno pa od dobrih in poštenih Nemcov dobro sprejet... pa kako lepo, kako koristno je, de toliko gospodarjev, kmetov, žen in deklet zraven materinskega jezika tudi nemškiga govore in se v vseh pisarnicah vesti znajo; tudi so na to ponosne, pa po pravici, kjer to njih višji isobraženost kaže... Zató moramo tudi s ptujimi narodi posebno z Nemci v prijaznosti živeti, ki so nas pred več sto leti kristijansko vero učili, in nas omikali, od katerih še zdaj veliko dobriga se naučiti zamoremo. Koristno in častno bi bilo za nas, ako bi naš Cesar nemško krono, katero so rajni Cesar savoljo Napoleona odložili, sopet dobili, kar bi mi Austrijani pri zboru v Frankofortu narediti zamogli. Zatorej moramo z Nemci v Austrijanskih in vnanjih deželah bratje ostati...“

Pred zavezo z Nemci so vas svarili, in sicer, kakor časopisi pravijo, de bi mi Hrovatje ali Rusi ne ratali. Pred neki leti smo že s Hrovati združeni bili, pa noben dober Kranjc take zveze si ne bo nazaj vošil, dobro se še spomnimo, kako

¹⁾ Nemci so dobro vedeli, kaj bi pomenila združitev s Hrvati. „Donau-Zeitung“ je 25. jun. razpravljala avstrijsko slovansko vprašanje ter zatrjevala, da bi radi pomešanosti slovenskega prebivalstva z nemškim centralizacija Slovencev v kaki „Sloveniji“ bila pač nemogoča; „und so wird das Schicksal der Wenden von dem abhängen, was die übrigen slavischen Stämme der Monarchie für ein Los trifft. Den direktesten Einfluß auf die Wenden wird das Schicksal Croatiens haben.“

majhno ceno so takrat naše vina, naše žita, naša živina in drugi deželni pridelki imeli, ker se je tako blago iz Hrovaške dežele prosto upeljati smelo. Tudi bi zaveza s Slovenci na Štajarskim in Koroškim in z Hrovati, kar morebiti ti žele, narediti znala, de bi se naše deželno poglavarstvo v Zagreb, v Varaždin ali Bog ve kam preneslo. Kakšina škoda bi bilo to za Ljubljano in za deželo! Kdo bi potem naše poljske pridelke, ki jih zdaj na terjih v Ljubljani prav dobro prodamo, pokupil, ker bi imenovano mesto velik majn ljudi imelo. Rusovske oblasti se moramo pa še bolj bati, ker bi nas siliti znali, našo vero zatajiti. Od Rusov in Hrovatov nočemo nič hudiga misliti, od Nemcov pa mi zvunaj njih jezika se tudi njih navade učimo. Mi se torej nočemo od naših nemških bratov ločiti. Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrovati prijatli biti, pa Krajnci ostati, naši veri in našimu Cesarju svesti, z našimi nemškimi bratami pa edini ostati, kakor smo že več let bili, potem bomo Kranjci našo narodnost nar lepši pokazali.“

Prof. Martinak je na to odgovoril ter dejal, da ima letak radi tega vsaj na pol oficijelen značaj, ker je bil po „okrožnih poslih“ (Kreisboten) razposlan na okrajna poglavarstva v razširitev po deželi. Notranji znaki kažejo, „da je letak bil prvotno nemški sestavljen, dasi se pisec „einen offenherzigen Krainer zu nennen nicht entblödet“.

Med drugim poudarja Martinak nezmisel: Nemci so bratje Kranjcev, Slovenci pa sosedje! To je tako, kakor če bi rekli: Die Deutschen sind Nachbarn der Braunschweiger.

Iz strahu pred našo celokupnostjo so Nemci bili zelo zoper to, da bi bil sedež okrožne vlade v Celju namesto v Mariboru; „in der Nähe von Krain und Kroatien gelegen, bieten sich in Cilli die Slavomanen in Wort und Schrift die Hand zum gemeinsamen Werke.“ (Südslav. Ztg.“ 9. avg. 1859.)

Spričo vsega tega je umljivo, da so vodo na nemški mlin vodili tudi vsi tisti, ki so s Slomšekom govorili, da hočejo ostati avstrijski Slovenci, ne pa spadati k Frankfurtu, a tudi ne k Hrvatski.

Slomšek je bil proti ilirskim tendencam, zlasti tudi vsled svojega pobožno konservativnega mišljenja; že l. 1837. se je ustrašil v Zagrebu „revolucionarnega stremljenja in nepremišljenega radikalizma ilirskega“.

In l. 1848., ko so Hrovati med svojimi narodnimi zahtevami imeli tudi odpravo celibata, se je štajerski kaplan Mirko Bratuša, ki je sicer jezikovno-literarno bil ilirec, ustrašil takega brezbožnega radikalizma in je odklonil zvezo vernih Slovencev z njim.

Načelne opreke, ki so se pojavile ob prvem pokretu ilirizma, so tu in tam delovale tudi še l. 1848. Splošno jih je izrazil slovenski delegat na praškem vseslovanskem shodu, Šparavec, ko je pisal Muršecu: (Es) sind nach meiner unmaßgeblichen Meinung die Interessen der Slovenen wie wohl im allgemeinen so doch in speziellen Richtungen nicht mit jenen der Serben und Ilyrier vollkommen im Einklange.“

Težko je pogoditi smisel te splošne trditve; najbrž jo je narekovala konservativnost mišljenja, ki je računala le s staro pripadnostjo k dednim deželam ter se tu krila z nemškimi željami.¹⁾ Na tihem je v mnogokom deloval dalje provincialni antagonizem med Hrvatsko na eni strani in Kranjsko na drugi strani, kakor je tak antagonizem bil nedvomen v razmerju med Kranjsko in Štajersko.

Za pojmovanje prejšnjih in sedanjih naših razmer je v tem oziru značilno, kar je zagrebški dopisnik konstatoval v listu „Konstitutionelle Blätter aus Steiermark“ (dne 6. sept. 1849), ko je že bila oktroovana ustava, češ, „falls man die Verwaltung (in Kroatien) nach deutschem Fuße einführen wollte, würde das Landvolk sicherlich unzufrieden werden, da es unter dem vorigen Druck einen großen Stolz auf seine eigentümliche Verfassung legte und die Deutschen, ja selbst die stammverwandten Slovenen verachtete.“

Očividno so pred l. 1848. kranjski in štajerski delavci dobili na Hrvatskem mnogo dela in vzeli mnogo zaslužka. Banove odredbe o ukinitvi tlake so se hrvatski seljaki dakako veselili, zato ker so pričakovali, da jim bo gospoda odslej delo morala plačati. Neki selski beležnik, ki je seljakom naznanil banovo odredbo, jim je svetoval, naj ne bodo predragi, drugače da bodo gospoda dozvali „stranjske ljudi, Kranjce i Štajerce, koji će u priličnu cěnu dělati te će oni zaslužiti, što bi vi mogli. A onda ćete opet vikati poleg stare navade, da se nije moći od Kranjca pomoći, da on sve meso poje, a Hrvat da mora kosti oglabati. Ali bračo moja, nije temu kriv Kranjac, nego naša lěnost. Budimo mi marljivi kano Kranjac, pak će svaki voliti nam domačinu dati služiti nego drugomu.“²⁾

Ob takem antagonizmu bo voditelj naroda rekel, da nam je baš radi razlike navad in lastnosti treba združitve; združeni bomo drug na drugega vplivali ter pod primernim vodstvom izgubili svoje napake. „Kdor je poln čuvstev naj poda svojo mehko roko drugemu, da se ta-le okrepi in omočni.“³⁾

1) Prim. „Extrablatt zur Grazer Ztg.“ 28. apr. 1848.

2) „Prijatelj puka“ z dne 16. avg. 1848 v „Seljanskih razgovorih o ukinutoj tlaki.“

3) Aleksander B. (pač = Bačovsky) z ozirom na Jugoslovane v Nov. Lipy Slov.“ 2. jan. 1849.

8.

Politični časopisi.

Kako so o našem vprašanju sodili poedini jugoslovanski časopisi, je deloma razvidno že iz prejšnjih poglavij te razprave. Kot popolnilo naj v označbo našega novinstva navedem tu še nekatere stvari.

Edini list, ki ga je našlo med Slovenci leto 1848., so bile „Kmetijske in rokodelske Novice“. Stoječ na stališču legalnosti, so svarile pred ustajami in se bale vojske. Prav v zmislu kakega propovednika, ki opominja k skromnosti, ponižnosti in udanosti, poročajo o vojski, češ, „z žalostjo smo slišali (Bog dej, de bi res ne bilo)“, o razprtiji itd., ali: „Miru, miru nam je silno treba; brez miru ni sreče in blagostanja v v nobeni deželi...“

Namenjene prohibitkom kmetskega in rokodelskega stanu, o dogodkih na Hrvatskem do 7. junija ne poročajo nič. Tega dne pa pišejo: „Tudi iz Hrovatskiga nam Novice vedno toliko laži pišejo, de prijatelj resnice na zadnje ne ve, kaj de bi verjel.“ Ta stavek kaže, kako slabo poučen je bil od začetka Bleiweis o hrvatskih dogodkih, kako slabe zveze je imel z Zagrebom. Poučil ga je še le „občinski avstrijski časopis“ (Allgem. österr. Zeitung), de je gerda laž, če kdo trdi, de Njih ekscelencija ban Jelačić ni našemu cesarju serčno in zvesto udan in de misli sebi izročene dežele Cesarstvu odtergati.“

Odslej so Novice kratko beležile dogodke hrvatsko-ogrskega razpora.

V Celju je izhajal slovenski časopis, ki se je od početka (od 1. julija 1848 do 27. sept., prve tri mesece) zval „Celjske Slov. Novine“, potem do konca leta „Celske Novine“. Za prihodnje leto so se naznanjale kot „Štajerske slovenske novine“ ali le „Slov. novine.“¹⁾

Ta list, ki ga je urejal prof. Val. Konšek, je bil kakor „Novice“ namenjen kmetom, a je bil liberalen ter je pisal n. pr. odločno proti celibatu.

Spričo svojega namena ni razpravljal slovensko-hrvatskega vprašanja; le poročal je o Jelačićevem pohodu. O Hrvatih so te novine obširneje izpregovorile s svojega splošno-liberalnega

¹⁾ V Celju je izhajal tudi nemški list (Cillier Zeitung? Cillier Wochenblatt?), a doslej pač ni znan noben eksemplar. „Novice“ pišejo o njem dne 8. nov. 1848: „Nemške Celjske Novice pravijo v naročivnim povabilu, da „si bojo prizadevale most sezidati za svojo goreče ljubljeno nemško domovino, in sedaj zaupajo na živo podporo vsih nemško mislečih mož.“ Kako je to razumeti? Ali bo ta most za Nemce v Celje, ali za Slovence iz Celja napravljen?“

stališča, ko se je Jelačiću od mnogih strani očitalo reakcionarstvo, ker je zatrl dunajski upor, in se je govorilo o črni vojski za Dunaj. „V resnici naše brate Hrvate častimo,“ so pisale dne 18. okt. 1848, „ne samo zato, ko so z nami enega rodu, ampak zato posebno, ker so enake zvestobe proti ustavnemu cesarju vneti kakor mi. Kakor hitro bi pa Hrvati svobodnost zadržati hotli, tedaj bi se mi pri ti priči proti njim vzdignili. — Zdaj če bi mi nad hervaškoj armadoj, ki je v Avstriji, vstali, kdo bi pa varval domovino? Mi smo na hrvaški meji; Hrvati bi gotovo nad nas pritekli in nas kaznovali; kdo bi našo domovino varval? . . .“

Možje okoli „Celjskih Novin“ so bili za zvezo z liberalnimi Nemci, za obstoj Avstrije in ohranitev zgodovinskih kronovin. „Dokler Avstrija stoji, stojimo tudi mi z našimi nemškimi brati eden za vse, vsi za enega. Če pa Avstrija pade in če bi bili Nemci tega krivi, tedaj pa z Bogom! Od severa se bomo k jugu obrnili in se po drugih bratih ozirali. Težka bo sicer ločitev, pa Nemci je bodo krivi, ne mi“. (Škrebe v „Celjskih Novinah“ z dne 18. okt. 1848).

Naravno, da bi se bili težko od nemških »bratov« ločili možje, ki so tudi ustanovili „Društvo za posredovanje interesov Slovencev in Nemcev.“

Naš najvažnejši politični časopis l. 1848. je bila „Slovenija“.

Ko je 4. julija 1848 začela izhajati, je imela v svojem programu te-le točke:

1. Obstoj avstrijskega cesarstva kot neločljivega telesa, samostalne države habsburg-lorenske,
2. enakopravnost vseh narodov in našega jezika,
3. „de se kakor hitro bi avstrijsko cesarstvo federativna država postala in se na samovladanju posameznih dežel osnovala, krajnski, štajerski, koroški in primorski Slovenci v eno deželo z imenom Slovenija sklenejo, ki bi imela zase svoj deželni zbor. Scer pak se moramo vsi Slovenci in tudi vsi avstrijski Slavjani za jednokervne brate spoznavati in vzajemno podpirati;“

4. pristop k nemški zvezi ne bodi dopuščen drugače, kakor pristop države k državi s polnim obdržanjem avstrijske samostalnosti.

Slovanska vzajemnost je tu precej teoretično označena, Hrvati niso posebe omenjeni.

V povabilu na naročbo za l. 1849. zatrjuje sicer, da se bo v bodočem letniku držala istih načel, a brž na to zatrjuje, da misli priporočati „zedinjenje vsih Slovencev in zvezo Jugoslavjanov“. S tem je povedano že mnogo več. Nastop Jelačićev

v saboru in proti Madžarom je obzorje pojasnil in pota razsvetlil.

Ko pa je „Slovenija“ zopet vabila naročnike (za drugo polletje 1849), je morala že vpoštevati oktroovano ustavo ter je govorila: „ . . . Kakor si je od perviga lista lanskiga leta do pričijočiga vedno vse Slovence v polni enakosti kakor eno deblo pred očmi imela, kterimu pa le edino iz krepkiga in čverstiga Jugoslavjanstva oživljajoči sok pritekati zamore, ravno tako bode tudi zanaprej v vsih Slovencih, če prav med več kronskih dežel razdeljenih, čut edinstva in enorodstva buditi in njih pogled na jug obračati si na vso moč prizadevala“.

Zadnjič ji je bilo usojeno, govoriti o svojih načelih za novo leto 1850 — zakaj koncem meseca marca 1850 je prenehala, skrčivši se že z novim letom na manjši obseg —; zatrjevala je, da bodo Slovenci na podlagi ustave z dne 4. marca „tudi pri zidanju krasnega poslopja (prerrojene, svobodne, edine Avstrije) veljavo svojega dlana in uma skazali — ako Bog da in sreča junaška in sloga jugoslavenska. V dosego tega namena si bo Slovenija prizadevala ljubezen do ustavne države vnemati, narodni občut v domovini zbuhati in ožjo zvezo med Slovenci raznih kronovin in tudi med vsimi avstrijskimi Slaveni vterditi . . . Napolitiško polje bo tudi zanaprej obdelovala in slovstveno slogo Jugoslovenov na vso moč podpirala.“¹⁾

Za „Slovenijo“ je ugasnil meseca avgusta tudi kratkoveki tržaški „Jadranski Slavjan“; končal je, ker mu je „pamet svetovala umolkniti ter boljega vremena čakati“; tolažil se je s prihodnostjo: „Nadejamo se, da bodo nadloge Slovane zjediniile ali vsaj do spoznanja prignale, da se vsaka posamična paličica lahko prelomi . . .“. Iz teh njegovih lastnih besed (prim. „Slovana“ 1886) je razvidno, da vzrok njegovega konca ni bil toliko skorajšnji odhod urednika Simona Rudmaša za nadzornika v Celovec, nego politična konstelacija, pa najbrž notranja needinost v trž. „Slavj. društvu“.

S početkom l. 1849. je v založništvu Demetrovem in pod uredništvom J. Prausa začela izhajati „Südslavische Zeitung“. Stala je na stališču narodne federacije in je Jugoslovane smatrala za enoto, za en narod: „Die südslavische Zeitung stellt sich die Aufgabe, das treue Organ der Südslaven zu sein“. Od začetka ima poročila le iz Celovca, zlasti od A. E. (inspielerja?), potem iz Štajerske od „E“ (Trstenjak!), proti koncu prvega letnika pa se pogosto oglašča —žž— (Živkov Muršec?) iz Gradca. Iz Kranjske vsaj v prvem letniku ni poročil.

¹⁾ Jaz podčrtal.

O širšem obzorju tega lista priča to-le: Dne 18. decembra so mu Gajeve „Novine“ zbadljivo priporočale, naj le prinaša uradna izvestja, „da die „Südslavische Zeitung“ ohne dem selten Nachrichten aus dem Innenlande empfängt“, a naslednjega dne je Prausov list odgovoril, da je spričo mrtvila v domačem političnem in javnem življenju bolje „statt der wenig ansprechenden lokalen Verhältnisse die speziellen und Gesamtinteressen der Südslaven zum Gegenstande unserer Betrachtung zu machen, die allgemeinen Bedürfnisse derselben hervorzuheben und wo möglich zur Geltung zu bringen“.

S „Slavenskim jugom“ vred je bila „Südslavische Zeitung“ nekako radikalen, opozicijski list. Kadar sta vladna lista „Agrarzeitung“ in „Narodne Novine“ govorila o domačem „radikalnem novinarstvu“, sta mislila vselej na „Slav. jug“ in „Südslavische Zeitung“ (prim. Südslav. Zeitung z dne 14. avg. 1848).

Kakor je „Slav. jug“ svaril pred dunajskim nemškim centralizmom, tako je „Südslavische Zeitung“ pokazala svojo opozicijsko, ko je bila izdana oktobrska ustava z dne 4. marca 1849, ki naj bi veljala tudi za Hrvatsko. Hrvatski opoziciji zoper to ustavo so nemški in vladni krogi prigovarjali, češ: Želeli ste si lansko leto enotne ustavne Avstrije, sedaj ko jo imate, pa je ne marate. Zato je „Südslavische Zeitung“ dne 29. avg. 1849 ponatisnila XI. člen sklepov sabora iz leta 1848 ter pokazala, kako malo je ustava ustregla tam izraženim željam. Baš v onem členu se nahaja tudi točka o pravici rekvizicije južnoslovenskih dežel.

Z 9. avgustom l. 1848. je kot doklada „Slavenskega juga“ pod uredništvom Drag. Kušlana začel v Zagrebu izhajati „Priatelj puka“.

V prvem pozdravu narodu pravi: „Na te paze sva ina slavjanska plemena, pozorno te motre braća Slovaci, braća Česi, braća Poljaci, braća Rusi.“ Iz tega je razvidno, da mu je narod vse jugoslovanstvo.

V broju tretjem (z dne 23. avg. 1848) našteva v pogledu na vso našo zemljo cesarstva in kraljestva in med temi le poleg Portugalske, Angleške Češko, trojedno kraljevino pa Ilirijo, „u kojoj su Kranjska, Koruška, Istrija i slobodna luka Trst, države, u kojih ljudi žive od našega naroda.“

„Zora dalmatinska“, ki se je navduševala za zvezo s Hrvatsko, je pač tudi poudarjala jugoslovanstvo, a ta južna Slavija ji je bila bolj poetična nego politična. Dalmatinci naj se združijo s Hrvatsko, Slavonijo in vojvodino srbsko, a „ove će zemlje opet sjedinit se i zvezat s ostalom braćom slavjanskom, s Ceskom, Galicijom i Lodomerijom, Iliriom, Štajerskom i Slovačkom“ (Andrej Torkv. Berlić v Zori z dne 14.

avg. 1848). In Matija Ban, „stare Dubrave plemeniti sin“, je pel v „pismi dubruvački („Zora“ z dne 6. jan. 1849): Dalmatinac, Bulgarin, — Hrvat, Bošnjak, Srb, — i sinovi štajerski, — kranjski sinovi! Vrime došlo je, — svi u jedno kolo, svi; — oj živili Slavjani, silni Slavjani!“

9.

Hočemo se še malo ozreti po češkem novinstvu, koliko se je namreč zanimalo za naše vprašanje.

Med najvažnejše češke publiciste l. 1848./49. spada Karel Havliček Borovský. Kot 25 letnega mladeniča ga je sam Palacký l. 1846. priporočil urednikom „Pražskih Novin“. Še istega leta je v tem listu z dolgo razpravo „Slovan a Čeh“ ustanovil svoje nazore o slovanstvu: Slovani, to je, Rusi, Poljaki, Čehi, Iliri itd. niso en narod; to so štirje, bistveno različni narodi, „izmed katerih je vsak (izvzemši Ilire) že izdavna en samostalen narod . . .“ Češka očetnjava je Češka, Moravska, Slovaška in Šlezija; to je enota, ki je Štur-Hurbanove separatistovske-slovaške težnje naj ne bi motile. „Najnesrečnejši izmed vseh slovanskih narodov je bil ilirski: Madžari, Nemci, Turki, Grki, Italijani so jim gospodovali, vera jih je ločila in končno še abeceda. „Slovanstvo in slovanska vzajemnost sta dali v tem pogledu Ilrom najvažnejšo pomoč, po njihju so se naučili južni Slovani, se smatrati za en narod: Srbi, Bosnjaki, Hercegovci, Črnogorci, Dalmatinci, Hrvati, Graničarji, štajerski in kranjski Slovenci so otvorili oči in opazili, da so si sličnejši nego so doslej mislili; razumeli so, da v ničnosti izginejo in utonejo v boju z velikimi narodi, ako bodo še dalje negovali množino malih literaturic, vsako z drugim čudnim in nerodnim pravopisom . . . Po pravici so se tri narečja ilirskega časopisja že spojila v eno literaturo, in to spajanje se bo vedno utrjevalo in širilo . . . Ako se vseslovanstvo ne da spojiti v en narod, v eno literaturo, naj bi se vsaj to ne zanemarilo, kar se more zgoditi . . . Spojitev ilirske literature in ilirskega naroda . . .“ Tako je govoril realni češki politik, ki je s ponosom klical: „Já jsem Čech“, a nikdar: „Ja jsem Slovan“ (Karl Havl. Politické spisy I. 70).

L. 1848. je Havliček ustanovil „Narodne Novine“, ki so izhajale do l. 1850. V tej prevratni dobi Havliček ni izpremenil svojih nazorov o slovanstvu in o številu slovanskih narodov.

Dne 1. aprila 1848 je „Österreichische Zeitung“ (prej „Österreichischer Beobachter“) prijavila načela o bodoči uredbi Avstrije, razločujoč te-le dele: nemško državo, češko, poljsko, italijansko, madžarsko in ilirsko. To načelo je Havliček odobral. Prav tako je v „Narodnih Novinah“ z dne 19. aprila

avstrijske Slovane ločil v Čehoslovane, Jugoslovane in Poljake. „Slovence“ imenuje posebej tam, kjer tudi loči Čehe, Moravane, Slovake. („Nar. Nov.“ z dne 14. dec. 1848 in 11. jan. 1849). O Majarjevih „Pravilih kako izobraževati ilirsko narečje“ pravi dne 17. I. 1849, da se „mohou skoro všechna skutečně do života uvěsti, čím by zajisté idea slovanské jednoty nemálo získala“. Ilirsko-srbsko pleme mu biva v nepretrganem prostranstvu „v Srbsku, Bosně, Hercegovině, Černé Hoře, Dalmatsku, na ostrovech, v Pomorí, v hranici vojenské, ne vojvodině srbské, v Horvátsku a ve Slavonsku, ba přidejme zrovna Krajinu, Dolní Stýrsko, Istrii.“ („Nar. Nov.“ z dne 14. dec. 1848). Ta narod, dosle razkosan in zato neznamenit, ima veliko, slavno bodočnost, ako se spoji: zato delajo na to spojitev vsi prosvetljeni rodoljubi jugoslovanski (Pol. sp. II., 2, 938).

Havliček je torej stal na stališču jugoslovanske enote. Isto je reči o enem izmed prvih Čehov, ki so po lastnem opazovanju poznali jugoslovanski svet, namreč o Viljemu Dušanu Lamblu. Nadejaje se zblížanja jugoslovanskih vej — zakaj, kar Bog spaja, tega ne sme človek niti vlada trgati (Havl. „Nar. Nov.“ 14. novembra 1848), in hvaleč Slovenijo, ki se približuje Hrvatski, „brez katere bi njih literatura v duševnem svetu slovanskem ne dosegla nikakih uspehov“ („Nar. Nov.“ 3. apr. 1849), je v „Moravskih Novinah“ z dne 28. nov. 1848 objavil članek „Kako je sedaj pri Jugoslovanih“ ter pisal o Sloveniji tako-le: „Koliko je tu imen za jedno vejo, ki jedva šteje toliko duš, kolikor naša posestrima Moravska? Kranjci · · Štajerci · · Korošci · · Istrani · · končno še peščica Furlanov · · Ko bi zopet vstal svoboden vladar, ki bi videl, kar je prirojeno, in slišal, kaj narodi zahtevajo, bi pogledal na zemljevid kakor Napoleon, ko je ustvaril kraljestvo ilirsko, in bi izkratka rekel: To bodi Slovenija. Tri besede bi oblažile narodič in mu osigurale bodočnost. A stara je stvar na svetu, da vladarji niso pesniki in učenjaki in učenjaki ne vladarji.“

Avstrijska — ali da se bolje izrazim za naše čase — nemška birokracija cvete v vsej Sloveniji med prostim ljudstvom, a kdor iznese slovansko misel, na pr. o spojitvi s sosedno Hrvatsko, — ta je puntovnik. Wühler, Übelgesinnter in kakor se imenujejo vse te gadne zablode in nestvori iz fantastične družbe „Gutgesinnter“. Zato pa je Frankfurt Meka nemških birokratov in nobeden ne leže drugače spat nego z obrazom, obrnjenim proti Frankfurtu.

Ugajati nam mora gorečnost Slovencev in njih lepa, skoro otroška radost nad vsako zabavo, gledališčem in vsakim rodoljubnim korakom, kakor presrčno pišejo v novinah. A pravo svedočbo življenja dado Slovenci šele tedaj, ko se oglasijo za uresničenje „Slovenije“ in pripojitev k Hrvatski. S plamenimi črkami bi to zapisal v srce vsakega Slovenca.

Dr. Janez Bleiweis kot zdravnik in živinozdravnik.

Po virih in spominih napisal dr. D meter vitez Bleiweis-Trsteniški.

Dr. Janez Bleiweis živi v spominu svojega naroda kot najodličnejši zagovornik in neustrašeni branitelj deželnih in narodnih pravic slovenskega ljudstva v prehodni dobi. Zgodovinska slika nam ga kaže kot narodnega prepородitelja, a le malokdo se danes spominja, da je bil ta svetovalec in učitelj svojega naroda po poklicu zdravnik in živinozdravnik. Opis njegovega življenja in delovanja pa bi ne bil popolen, če bi se ne ozrli tudi na to stran njegovega bitja, tembolj, ker bodemo videli, da vladajo ozki stiki med Bleiweisom zdravnikom in politikom in da je njegova narodno-gospodarska in politična delavnost takorekoč vzknila iz njegovega ožjega poklica kot deželni živinozdravnik in tajnik c. kr. Kmetijske družbe Kranjske.

Ko je s takozvanim filozofskim oddelkom dovršil srednjo šolo v Ljubljani, vpisal se je Janez Bleiweis leta 1826. — tedaj 18 let star — na dunajski medicinski fakulteti. Tu je po šestletnih študijah izdal v latinskem jeziku disertacijo „De hirudine medicinali“ (o zdravilni pijavki). Zanimivo je, da je v tej razpravi za uporablanje pijavk in puščanje krvi označil prav tiste stroge indikacije, ki so danes zopet pripoznane. Zdravstvena veda je namreč puščanje krvi skozi več časa sploh zavračala. Vzrok temu je bilo nezmislno puščanje sredi in koncem preteklega stoletja, ko je ta v nekaterih strogo določenih slučajih izvrstni pripomoček zadobil tak obseg, da se ljudje niso čutili zdrave, če niso vsako leto izgubili vsaj pol litra krvi; osobito v gorkih kopelih, tako tudi v naših dolenskih, se je dragocena kri naravnost — prelivala.

Na podlagi imenovane disertacije je bil Janez Bleiweis dne 15. oktobra 1832 promoviran doktorjem zdravilstva. O priliki promocije je moral zagovarjati štirinajst tez. Med temi sta dve, sicer ne znanstveni, kakor ostale, temveč

nanašajoči se bolj na zdravniški poklic v obče, a sta vredni, da se zabeležita. Ena se glasi: „Medicus, qui nimis pulsum tangit, morbum nondum tetigisse videtur“, druga: „Non occasio multum videndi, sed ingenium bene observandi facit medicum bonum, propterea medicus canus nondum medicus bonus.“

Po promociji se je bavil dr. Janez Bleiweis po tedanjem učnem načrtu še s porodniškimi študijami in je dne 8. julija 1833. dobil diplom porodniškega magistra.

Na to je dobil državno štipendijo in je glasom Najvišjega odloka z dne 10. februarja 1834 vstopil kot penzionar v c. kr. živinozdravniški zavod na Dunaju. Leto pozneje, in sicer dne 1. avgusta 1835, je dobil diplom živinozdravnika, ki pravi, da je po dovršenih predpisanih študijah z izvrstnim uspehom napravil stroge izpite in mu dovoljuje po vseh krajih Avstrije izvrševati živinozdravništvo, delati operacije na živalih in služiti uradom, sodnji in zasebnikom kot svetovalec in izvedenec. Že mesec preje, in sicer dne 14. julija 1835 pa mu je vodstvo c. kr. živinozdravniškega zavoda poverilo razpisano mesto korepetitorja specialne patologije in terapije ter adjunkta na notranji kliniki.

Na živinozdravniški visoki šoli je ostal dr. Janez Bleiweis do leta 1841. Tekom tega časa ga je odposlalo vodstvo zavoda opetovano na deželo, da odvrča tedaj razsajajočo kugo, za kar ga je c. kr. okrožni urad na Dunaju z dekretom z dne 2. septembra 1835 posebno pohvalil. V tej dobi je izdal tudi knjigo o zdravljenju bolezni konj, ki je leta 1836. izšla pod naslovom: „Praktisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innerlichen Krankheiten des Pferdes nach den Grundsätzen der praktischen Tierarzneischule in Wien“, v zalogi Braumüller & Seidel na Dunaju; knjiga obsega v veliki osmerki 373 strani. S tem delom si je mladi dr. Bleiweis na mah pridobil glas izvrstnega živinozdravnika strokovnjaka. Znamenitost knjige dokazuje tudi to, da je v 15 letih doživela 5 izdaj. Za tedanji čas kaj lep uspeh!

Okolnost, da je dr. Janez Bleiweis dovršil zdravniško in živinozdravniško visoko šolo, je bila merodajna za njegovo poznejše poslovanje, tekem katerega ga skozi nekaj časa na Kranjskem vidimo ob enem opravljati službo c. kr. deželnega zdravstvenega referenta in deželnega živinozdravnika. Živinozdravniške študije pa so posredno prav gotovo tudi vplivale na to, da se je dr. Bleiweis posvetil službi svojega naroda. Ako bi se bil kot zdravnik vrnil v svojo domovino, kdo ve, ali bi se bil kdaj poprijel politike. Kot živinozdravnik pa je prišel v dotiko s c. kr. Kmetijsko družbo Kranjsko in je

spoznal potrebo, gospodarsko probujati svoj narod. Najboljše sredstvo v to je bil  asopis. In „Novice“ so ga morale nehote spraviti v dotiko s slovensko literaturo in z narodnimi potrebščinami Slovencev. Prišlo je leto 1848., ki je razburkalo duhove in prebudilo avstrijske narode iz mnogoletnega spanja, ustanovilo se je „Slovensko druŝtvo“ in kmalu vidimo dr. Janeza Bleiweisa na čelu vseh gospodarskih, političnih in narodnih zada  Slovencev.

Bleiweis je kot strokovnjak na zdravniškem in živinozdravniškem polju tako zaslovel, da je tudi vlada obrnila svojo pozornost nanj. Z Najviŝjim odlokom z dne 17. julija 1841. ga je imenovala profesorjem  ivinozdravniŝtva na tedanjem medicinskem in kirurgi nem u iliŝu v Ljubljani. Sčasoma je predaval dr. Janez Bleiweis na tem zavodu tudi sodno medicino.

Celih 15 let je tedaj bival dr. Janez Bleiweis izven domovine, a ne da jo pozabi, temveč da si prisvoji kar največ vede in zmoŝnosti, ki bi jo potem uporabil v korist svojega naroda. S prihodom v Ljubljano se pričenja nova doba v njegovem življenju. Njegovo delovanje je odsihd b v prvi vrsti posvečeno gospodarski in narodni prosveti domovine. O tem se razpravlja zgoraj na drugih mestih, tu pa hočemo ŝe dalje zasledovati dr. Bleiweisovo zdravniŝko in  ivinozdravniŝko delavnost, ki mu za njo seveda preostaja vedno manj časa.¹⁾

Leta 1843. ga je imenovala c. kr. Kmetijska druŝba Kranjska svojim tajnikom. Isto leto je izŝla prva številka „Novic“. O pomenu „Novic“, za duŝevni in politični razvoj slovenskega naroda tu ne govorimo; tu bodi le poudarjano, da so bile „Novice“, ki so bile izpočetka le poljedelske in gospodarske, kmalu pa tudi jezikoslovne, literarne in politične, dr. Janezu Bleiweisu ob enem sredstvo, podučevati svoje rojake o praktično najvaŝnejŝih zdravstvenih in  ivinozdravniŝkih vpraŝanjih. Leta 1850. je ustanovila c. kr. Kmetijska druŝba Kranjska podkovoŝko in  ivinozdravniŝko ŝolo in je dr. Janeza Bleiweisa imenovala nje ravnateljem. Vse tri ravnokar imenovane posle — tajniŝtvo Kmetijske druŝbe, uredniŝtvo „Novic“ in vodstvo podkovoŝke ŝole — je opravljal dr. Janez Bleiweis z veliko vnmemo in neomahljivo marljivostjo do svoje smrti.

Akoprav mu je uredniŝtvo „Novic“ prizadevalo mnogo truda, je naŝel dr. Janez Bleiweis vender ŝe časa za znanstvena dela in literarne spise. V tej dobi so iziŝle izpod

¹⁾ Kako so ga cenili v merodajnih krogih kot zdravnika, sledi iz tega, da ga je kmalu nato „c. kr. druŝtvo zdravnikov“ (k. k. Gesellschaft der  rzte) na Dunaju imenovalo za dopisujočega člana (30. junija 1843).
Uredniŝtvo.

njegovega peresa naslednje knjige, ki se nanašajo na zdravstveno in  vinozdravniško vedo:

„Bukve za kmeta, kako se ima pri kupovanju, plemenjenju, reji in opravljanju konj sploh obnašati.“ V Ljubljani. 1843. I. del. (Ostale dele je spisal dr. Bleiweis skupno z dr. Strupijem od leta 1850—52.)

„Milosrčnost do živali“. Na svitlo dala c. kr. kme-tijska dru ba v Ljubljani. 1846. S podobami. (Za to knjigo je dobil dr. Janez Bleiweis od bavarskega vojvode Maksa, pokrovitelja družstva zoper trpinčenje živali bronasto svetinjo „als Anerkennung erwiesener Humanität“.)

„Nauk podkovstva.“ V Ljubljani. 1850.

„Nauk murve in svilode rediti in svilo pridelavati. S podobami. V Ljubljani 1851.

Leta 1850. je vlada razpustila medicinsko in kirurgično učilišče v Ljubljani, na katerem je, kakor smo poročali, dr. Janez Bleiweis predaval  vinozdravni stvo in sodno medicino. Nakrat se je torej videl brez službe. V tem trenutku mu ponudi Bachova vlada, dobro poznavajo  Bleiweisovo izvrstno usposobljenost, mesto c. kr. deželnega  vinozdravnika v kraljevini  eški. Skoro da niso napak sodili oni, ki so v tej potezi videli namero vlade, odstraniti Bleiweisa od njegovega političnega delovanja. Saj so ga tudi pozneje skušali in z mnogo odkritejšimi sredstvi pridobiti v to, da bi se odpovedal uredništvu „Novic“, ki so bile vladi kaj na poti. Toda Bleiweis se ni vdal. Akoravno je bila ponudena mu služba izredno ugodna, ni hotel zapustiti rodne zemlje in svojega naroda. Uredni stvo „Novic“ pa se mu je tako omililo, da ga je le smrt mogla ločiti od njih. Ostal je torej v Ljubljani, da nadaljuje svoje delo,  e tudi brez službe in plače. Obdr al je le naslov c. kr. profesorja.

Leta 1851. ga je imenoval notranji minister z dekretom z dne 26. julija, št. 8969 članom stalne zdravstvene komisije za Kranjsko. V tej je dr. Bleiweis deloval do njenega razpusta leta 1870., tedaj skoraj dvajset let, za kar mu je c. kr. deželna vlada imenovanega leta izrekla svoje polno priznanje. — Leta 1856. se je izpraznila služba c. k. deželnega  vinozdravnika za Kranjsko. Javno mnenje je bilo, da za to službo nikdo ni tako usposobljen in poklican, kakor Bleiweis, in res mu je c. kr. ministerstvo za notranje zadeve to mesto podelilo z dekretom z dne 18. januarija 1856, št. 11.150. V tem svojem novem delokrogu je deloval dr. Janez Bleiweis do leta 1874, v katerem je na lastno prošnjo po skupaj skoraj 40letnem službovanju šel v pokoj. Služba c. kr. deželnega  vinozdravnika je bila osobito v onem času zelo naporna, ker so se pogosto pojavljale živinske kuge

in je moral dr. Bleiweis mnogo potovati po deželi. A to mu je zopet dalo priliko, priti v najožjo dotiko z narodom, spoznavati njega želje in težnje in preučavati njega gospodarske odnošaje, o katerih je potem obravnaval v „Novicah“ in ki jih je zastopal v svojem političnem delovanju. osobito v dežel-nem zboru.

Ko se je leta 1860. izpraznilo tudi to mesto, je imenovala c. kr. deželna vlada dr. Janeza Bleiweisa, vpoštevajoč njegovo izredno usposobljenost in žilavo delavnost, z dekretom z dne 26. junija 1860, št. 1785 začasnim deželnim zdravstvenim svetnikom. Tako je skozi nekaj časa zastopal službo najvišjega zdravstvenega in živinozdravniškega referenta v deželi. C. kr. namestništvo v Trstu pa ga je z dekretom z dne 28. januarja 1861, št. 2621 imenovalo ravnateljem c. kr. porodnišnice v Ljubljani. Od obeh teh služb ga je odvezala c. kr. deželna vlada kranjska z odlokom z dne 29. junija 1861, št. 393, ko je novoimenovani deželni zdravstveni svetnik nastopil svoje mesto. Imenovana urada, tako c. kr. namestništvo v Trstu kakor c. kr. deželna vlada kranjska, izrekla sta mu za to nadomestovalno službovanje najlaskavejšo zahvalo. Dopis deželne vlade naglašá osobito, da je dr. Janez Bleiweis pod napornejšimi okoliščinami v vsakem pogledu izvrstno opravljal posle deželnega zdravstvenega svetnika in vodil ves zdravstveni oddelek deželne vlade, da je pri tem dokazal temeljito vsestransko strokovno izvedenost in neumorno marljivost in da je podajal izborna in jedernata službena poročila. S tem priznanjem c. kr. deželne vlade se je moral zadovoljiti dr. Janez Bleiweis, službo so pa podelili drugemu... Čisto naravno! Bleiweis je bil v prvi vrsti v službi svojega naroda in kot tak je prišel često v nasprotstvo z vlado.

Leta 1855. ga je poklicala c. kr. deželna vlada v komisijo, ki se je sestavila v svrhu odvrácanja kolere. Z odlokom z dne 23. decembra 1856, št. 3808 se mu je izreklo zahvalno priznanje za njegovo smotreno delavnost v tej komisiji.

Velike zasluge si je stekel dr. Janez Bleiweis s svojim postopanjem proti živalskim kugam. V tem pogledu ni le kot deželni živinozdravnik skrbel za to, da so se kuge kolikor moč hitro omejile in odpravile, temveč je obenem v „Novicah“ podučeval prebivalstvo, mu razlagal postanek kug, podajal potrebna sredstva in ga svaril pred neprevidnimi koraki. To je velike važnosti osobito pri kmečkem prebivalstvu, ki, boječ se za svojo živino, bolezenske slučaje često prikriva, s čemur pa lahko celo okolico, da, celo deželo pripravi v veliko škodo. Svarilne in prepričevalne besede „Novic“ so v tem oziru vedno več zalegle, kakor še tako strogi uradni ukrepi. Živalske kuge in njih veliki narodnogospodarski pomen so dale dr. Bleiweisu

tudi povod k znanstvenim preiskavam. Tako je s poizkušnim cepljenjem dognal, da je kuga ovac, ki se je pojavila v Preski, identična z govejo kugo, oziroma da se ta loteva tudi drugih živali. To dejstvo, ki ga je on prvi dognal, in rezultate svojih preiskav je objavil v knjigi „Die Identität der Rinder- und Schafpest“, ki je leta 1864. izšla na Dunaju. — Za svoje tozadevno delovanje je dobil Bleiweis obilo priznanj. Tako mu je c. kr. deželna vlada izrekla svojo zahvalo z odlokom z dne 5. avgusta 1857, št. 14.590 za odvracanje sramne kuge pri plemenskih konjih, ki se je pojavila v Radovljici, c. kr. ministerstvo za notranje zadeve pa z odlokom z dne 12. maja 1858, št. 10.910. C. kr. državno ministerstvo mu je z odloki z dne 30. januarija 1863, št. 306 in z dne 17. avgusta 1863, št. 15.789 izreklo svoje priznanje za njegove odlične zasluge pri odvracanju goveje kuge na Kranjskem in za njegovo poizkušno cepljenje, s katerim je dognal identiteto goveje kuge s kugo, ki se je pojavila pri ovcah.

V deželnem zboru je posegel dr. Janez Bleiweis v vsako razpravo, ki se je tikala zdravstvenih vprašanj. Bil je na tem polju pravi veščak in njegovi argumenti so bili vsikdar prepričevalni. Največ po njegovem prizadevanju je sklenil deželni zbor povečati deželno bolnišnico in zgraditi deželno blaznico.

S prezidialnim odlokom deželne vlade z dne 25. januarja 1870 št. 661 je bil dr. Janez Bleiweis poklican kot član v stalno deželno konjerejsko komisijo.

Posebno koristno tako za našo ožjo domovino, kakor za državo v obče pa je bilo delovanje dr. Janeza Bleiweisa kot ravnatelja in učitelja podkovske šole in živinozdravnišnice. Ta šola se je — kakor smo poročali — vsled žive potrebe ustanovila leta 1850. in jo je dr. Janez Bleiweis vodil od tedaj pa do svoje smrti, in sicer ves čas brez odškodnine. Na njej je učil prirodopis in rejo naših domačih živali, predaval v svrhu razumevanja drugih predmetov osnovne nauke fizike in kemije, dalje porodništvo, sodno živinozdravništvo, ogledovanje živine in mesa. Na tej šoli se je šolalo več sto kovačev, živinozdravniških pomočnikov in ogledovalcev živine in mesa iz Kranjske, Štajerske, Koroške, Primorja in Hrvaške. — Živo se spominjam, da sem imel v mladih letih večkrat priliko prisostvovati poduku, tako teoretičnemu predavanju v šoli, kakor tudi praktičnemu poduku pri podkovanju in pri ogledovanju bolne živine v hlevu. Spremljal sem deda na vseh njegovih potih, tako tudi čestokrat v živinozdravnišnico. Po navadi sem se pač zabaval na prostornem vrtu, nekotikokrat pa — ob slabem vremenu — sem moral mirno čepeti v učilnici. Dobro mi je v spominu, da je predavanje

dr. Janeza Bleiweisa prevevala neka k srcu idoča dobrohotnost in bonhomija. Posebno rad je rabil priproste prispodobe, ki so tudi manj nadarjenim omogočevale razumevanje.

Za svoje delovanje na podkovski šoli in živinozdravnišnici je dobil dr. Janez Bleiweis obilo priznanj, tako od strani svojedobnega ministerstva za deželno kulturo, potem od ministerstva za poljedelstvo in rudokopstvo, dalje od ministerstva za uk in bogočastje in od notranjega ministerstva.

Za ožjo našo domovino pa je razvijal dr. Janez Bleiweis morda še koristnejše delovanje kot tajnik c. kr. kmetijske družbe kranjske. V tej svoji lastnosti je največ pripomogel, da se je slovenski narod duševno izobrazil, da je gospodarsko in narodno napredoval. Smelo trdimo, da je vse, kar je ta domorodna Družba dosegla tekom 40 let, zvezano z imenom dr. Bleiweisa. Njegovo tozadevno delovanje je našlo povsodi priznanja, največ pri c. kr. Kmetijski družbi sami, ki ga je pri vseh ponavljajočih se volitvah enoglasno izbrala svojim tajnikom in ki ga je pri izvolitvi leta 1875. počastila s posebno laskavim dopisom. Laskavo pismeno priznanje je vpslal dr. Bleiweisu nadvojvoda Ivan; c. kr. Kmetijske družbe na Dunaju, v Pragi, Brnu, Gradcu, Celovcu, Gorici, Zagrebu, Lvovu in Černovicah pa so ga imenovala svojim častnim članom.

Tudi v tej stroki je bil Bleiweis delaven na znanstvenem in literarnem polju. Razven že imenovanih knjig in razprav je izdal še naslednje, nanašajoče se na zdravstveno in živinozdravniško vedo:

„Nauk, kako se pri porodih domače živine ravnati.“ S podobami. V Ljubljani, 1852.

„Zgodovina c. kr. kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem.“ V Ljubljani. 1855.

„Nauk živinoreje.“ V Ljubljani 1855.

„Nauk ogleđovanja klavne živine in mesa.“ V Ljubljani. 1855.

„Zur Reform des Findelwesens im Herzogtume Krain.“ V Ljubljani 1868.

„Nauk o umni živinoreji.“ S podobami. V Ljubljani, 1871.

Leta 1878. je slovenski narod na veličasten in sijajen način slavil sedemdesetletnico dr. Janeza Bleiweisa. Slavil ga je kot svojega „očeta“, kot svojega narodnega preporoditelja. Pri tej priliki je slavnostni govornik, narodni poslanec gosp. Peter Graselli med drugim omenil to-le: „Skoro bode štirideset let, kar ste — dozorel mož z veleobširnim znanjem — vrnili se v svojo domovino. Bistro Vaše oko je brzo izpoznalo tožno njeno stanje. Želeč rojakom koristiti in pomagati, iskali

ste kakor umen zdravnik uzroka gospodarskemu in duševnemu hiranju prebivalstva in se zdravljenjem začeli pri korenini. Takoj ste sprevideli, da narodni preporod mora izvirati iz narodovega jedra, iz še zdravega kmetijskega stanu, in zato ste obračali vso svojo skrb v prvej vrsti na podučevanje slovenskega kmeta. Treba mu je bilo poduka o vsem. Tujka mačeha, ki je v sinovih tlačenege roda, ki od prvega tukaj stanuje, videla le robove, nikdar ni brigala se za njihove težnje in bolesti; kaj čuda, da je ta naš rod zanemarjen zaostal? Vi ste jeli podučavati ga o poljedelskem in obrtniškem napredku, ter zlasti v to ustanovili si glasilo, čestitljive „Novice“, katere od tistih časov do zdaj skozi trideset in pet let redno hodijo med Slovence, obilen sad rodeče“.

Da je bil dr. Janez Bleiweis tako zelo usposobljen, izpoznati gospodarske in druge potrebe našega naroda, da mu je mogel biti dober vodnik in učitelj, v to torej mu niso nemalo pripomogle izkušnje, ki si jih je pridobil v svojem zdravniškem in živinozdravniškem poklicu. Če motrimo delo njegovega življenja, reči moramo, da je bilo izredno mnogostransko. Kakor malokdo je bil zmožen, uspešno sodelovati v vseh panogah narodnega življenja.

Kazalo.

(Številke pomenijo *strani*; namesto rimskih v prvem članku so vzete *ležeče* arabske. — Kazalo se tiče le važnejših imen in predmetov.)

	Stran		Stran
Abecedna vojska	256	Brizinski spom.	52—53
Ahačič	155	Bučar	223
akademija slovniška	57	Cafov	9, 11, 15, 158, 253, 254
Ambrož	23, 158	Carigraj. društvo dobročinjenja	12
an, anti	66	Cegnar	195 i. dr.
ark (arkuš)	20	Celjovec	59
Auersperg	151, 172, 188	Celjske Novine	166
Bčela	50, 85, 102, 126	cerkev: država	235 idd.
beh, bejah	28	Cerkveni časopis (Zg. Danica)	166
Belcredi, Beust	182	Cigale (gl. Lomski) 47, 51, 62, 68,	73, 75, 77, 78—82, 83, 146; 17,
besedni red	47, 74, 75	22, 28, 31	
besedotvorje	66, 105	Cigler	82
Blaže	119	Cimperman	79, 134, 52
Blätter, Slavische	140, 27	Costa 183, 187, 209, 224 id., 239, 20,	31, 54
Bleiweis (Pleybes Pleiweiß): o imenu		„Cvetje“ (Škrabec)	81
34 idd., 42—43, životopisi 25—32;		Červinka	153
Valentin (oče): 5, 35—40, 41; hiše:		čin = Akt	90
5, 36—37. Janez; značaj 6 idd., 60,		čitalnice	191
134, 252, 257; slike 8, korespon-		členice	66
denca 9; odlikovanja 10 idd., raz-		Da = de	111
merje k Trstenjaku 16, plemstvo 21,		Dajmko	9
grb 22, smrt 25, v šolah 43—46,		Danica, Zgodnja	127, 166, 167 id.
245, 252, 320—322, službovanje na		Daničič	82
Dunaju 49—51, prihod v Ljub-		decemberska ustava	184
ljano 51 id., urednik 2, 10, 128,		delavsko gibanje	203 id.
171, 192; „berilo“ 40, sedemdeset-		Dežman	106, 154, 186 id., 189
letnica 17, 75; (ó „Novicah“ glej		diftongi	32
s. v.); kandidat za dež. glavarja		Dolen(e)c	83, 154
54, 131; delavnost 9, 135 idd.;		Dominkuš	183 i. dr.
posojila 135; zapuščina 137, avto-		Domovina	196 id.
biografija 30, 138—140; nelojal-		Drobtinice	119, 249
nost 138; ilirstvo 147, 258, 278 id.		društva, politična	203
289, 303; „slovensko društvo“ 155;		duhovščina, višja	185
politika 164, 224, 231, 243 i. dr.;		dvojina	26
uradni list 168; v dež. zboru 179;		E (polglasn., prim. r)	33
čitalnice 191; pred policijo 245 idd.		„Edinost“	240
zdravnikin živinozdravnik 320—327,		Einspieler	155, 178, 193, 195, 237
49 idd.; — pri Frjancu 34, Va-		enklitike	48
lentin (brat) 37, Konrad, Franc 38		enotna pisava	73, 77
bokal	15	Eötwös	175
Bole	210	Erben	162
„bomkanje“	56	Erjavec	177
bralec	69—72		
„brez da“	47		

	Stran
etimologovanje	13 id.
Februarski patent	173
Franc Jožefov red	20
Francoska okupacija	142 id.
francozovski itd.	44
Frankfurt	304
Frjanec	34
Furja	96
Füster	149, 154
Gauster	188
Geršak	238
glagol 17, 18; dovršni itd. 50 id., 74	
„Glas“	221, 239, 240
Glasnik, Slov.	244
Globočnik	146 id.
Gödel	241
„Gorica“	221
Gorjup	157
Gospodar, Slovenski	196 id.
grb Bleiweisov	22
Grahek	11
Gratz-Grätz	4
Gurnik	155
gvori = gori	16
Havliček	146, 153, 317
Herder	18, 143
Herman	200 id.
Hicinger (Podlipski)	18, 19, 24, 60
Hohenwart	238, 241
Homer, prevod	102—107
Hradecky	158, 6
Hueber	55
I, ij, in	72, 105
ilirščina, ilirstvo 29, 35—37, 40, 49, 132, 133, 143; ilirci 144; nasprot- niki 147—149, 258; Gajev ilir. 161, slov.-hrv. edinstvo (1848/9) 278 id.;	
ilirski znak 303, 22	
iščem (z gen.)	110
Ivan nadvojv.	2
izkušati	74
izreka (kakor pišemo)	63, 64
J (Marija, sôdnija)	42—45
Jadranska Zarja	196
Jagič	82
Jakelj	86
Janče („turnarji“)	55
Janežič (slovnica)	67
Jelačić	161, 281, 296 id.. 313
Jeran	133, 146 id.
Jordan	86
Jožef II.	161
Jug Slavenski	316
jugoslovanstvo	218
Jurčić	198 id., 220 id., 226 id.
Ka = da	73

	Stran
Kastelec	168
Kavčič	157
kako: koko, kej	16
katol. polit. društva	219
ki	92
Klun	183
Kobe	5
Kočevar	162, 171
koj	11, 105
koji	73
komparativ	79
Kollar	143 idd.
Konkordat	230
Konšek	166
Kopitar (spomenica)	79 id.
korespondenca, gl. pisma	
Koron	12 id., 135
Koseski, (Novice bravcam) 88, Divica orl. 89 id., Potažba 100—102., Homer 102—107, Mazepa 107 id., 111;—145, 147, 245 id., 252, 38—40	
Košut	182
Kozler	146, 154 id.. 172
Krajnec	44, 59, 75, 118, 120, 121
Kranjec dr.	155 id.
Krempl	9
Kres	77
Kukuljević	161
kušniti	4
L — v — lj 25, 30, 31, 34, 45, 46, 59, 69—72, 117, 125	
Ladislav (Hrovat)	71
Lambl	162
Larnavti (Navratil)	14, 15
„Lavdon“	33
Ľavrič 158, 221, 228, 240, 308	
lastna imena 28, tuja krajevna 60, pridevniki 74	
leto (1848)	19, 149, 278 id.
Levstik, („Napake“) 61, 76, 79, 140, 198 id., 209 id.; (1853—1858:) 260 id., Olomuc 276; 28	
lih	66
Likar	21
Lipa slov.	293
Lipovšek	166
Ljubljanski Časopis (Časnik) 34, 168	
Ljubomir (gl. Slomšek)	
Ljudomil Tržaški	196
Lomski (Cigale)	66, 140, 28
Lunin jezik	49, 127 id.
Lužičan	29 id.
Lužiški Srbi	16
Macun	158
Majar (Majer) 5, 9, 17, 19, 113 id. 144, 145, 154, 178, 232, 253	

	Stran
Mariborski shod (1865)	179
Malavašič	2, 18, 87, 51
marčeva revolucija	162
Marn	67
Martinak	154 id., 311
Marušič	57, 150
„Matica“, tajnik	79; 247-249
(ustanovitev); 20. - Dalmatinska 14.	
mesečna imena	15
meščanstvo	234, 238
Metelko	9, 46, 50, 54, 256, 257
Miklošič 43, 79; 72; 83, 114 id., 133, 154	
„mladi“ in „stari“ 197 id., 214 itd.	
235 — 238	
moči : morati	66
Moskva	216 id.
Murko	9, 15
Muršec, (slovnica) 24; 155, 290 id.	
Naglas	65
„Naprej“ 193, (Jenkov	203
„Narod“ (Slovenski) 79, 80, 197 id.;	
dnevnik	222
narodne pesmi	87
naskok : napad	97
Navratil, (slovnica) 24; (berilo) 43, 46;	
52 (o glag.);	54 79, 115
nej 16, nijsem	72
nj : jn	44, 45
nove besede in oblike 72, 84, 85,	
99, 121, 127	
Novice (Bleiweisove), ustanovitev,	
pomen,	2, 130, 144, 145, 149;
program 3, gorenjčevanje 8, um-	
ljivost 21, 22, 35; jezikoslovne 56,	
zasluge 130, 145 i. dr., prevajalci	
144, 155, 51, politika 165; zape-	
ljive	171, 258;
Novice (Ljubl.)	142
„Novo mesto“	5
Očitati	94
ohne daß	74
oktoberska diploma	173 id.
Oliban	44
oštarija	15
ozir(oma)	74
Pajk	220
Palacký	151 id., 175 id., 218
panslavizem	143
parlam. jezik	63, 64
participij	55, 108, 109
Pasji pogovori	76
Pavliha	199, 210
pentarhija	182
Petrov	77
Pirc	134
pisma: Bleiweis 246, 20, 31, 54;	

	Stran
Brodnik 56; Cigale 78 — 82, 28;	
Cigler 82; Cimperman 52; Dolenc	
83, 137; Gunz 253; Jakelj 86; Jeran	
133; Jordan 86, 87; Hanka: Levstik	
in naopak 270—273; Koseski 88 id.;	
Klun 20; M. Majer 113 id.;	
Miklošič 114 id.; Rieger 22; Slomšek	
117 id.; Smoleř 29; Stanič 129,	
Sembera 17; Trstenjak 121; Verne	
121 id., Vrtovec 124, Vodušek 125	
Pleiweiß gl. Bleiweis	
Podgorski (Sveteč)	39, 48, 65, 66
Podkorenčan	22
Podlipski (Hicinger)	22, 34, 43
Podrebernicki	23
podučiti	74
Pogačar	167, 236
Poklukar	28 id.; 223
Potočnik	37, 257
Poženčan	57
pragmat. sankcija	173
pravopis 29 id., novi 33, 87, 118,	
249 id., 253	
Prekmurci	79
Prešeren 88, 101, 145, 148, 207, 247,	
249 id., 256, 257, 274, 37	
pri : per	31
„Priatelj“	127
„Primorec“	196
R (samogl.) 25, 66, 67, 68, 110, 112	
Radics	202
Raič	56, 73, 75, 192, 220, 223
Razlag 125 id., 224, 226 id., 233, 239	
Rauscher	230
red besedni	47
rekoč	55
Rieger	177, 183, 22
rodilnik (sam za samost.) 62, 63	
Rodoljub Slavj.	165
Rudmaš	165
ruja	93
ruski vpliv	20
S : z 3, s (cum, de)	65
Schneid	241
Schwegel	242
Sednitzky	250
separatizem	34
septemb. manifest	182
- ski, -ški	44, 66, 74
sklon, sklanja : 25 id., mestnik 25,	
družilnik 26, 78, 92, 120 (pre-	
dika); ega, emu 27, 37 — 41, 82,	
107, 126; tuja lastna imena 28;	
-oj 58, 59; dat.: lok. 59, 123,	
Beligrada 60; -ij (gen.) 72, 77;	
-ije 72; dat. 74; -am, -om 95;	

	Stran		Stran
112; svom itd. 95, 96; neutr. pl.		tovarna	74
102; Francozje, Veselita	114	tragedija	88
Slavjan Jadranski	165	Trdina	103 id.
Slavjan, Sloven, Slovenec itd.	21	„Triglav“	194 id., 197
„Sloga“	239	Trstenjak 14, 122, 171, 215, 219,	241; 16
Slomšek (Ljubomir) 117 id., 247 id.,	254, 311	Trstenik	23
slovanske besede v sloven. 20 idd.		tujke 42, 62, (slovanske)	72
slovar	118, 121	U : v 5, 31, 45, 46, 60, 69—72; ü 124	
„Slovenec“ 178, 195; (Klunov) 223,	238	Uhrer	250
Slovenec Pravi	165	Ulaga	219, 238
Sloveniensi Blatt	166	Ulepič	148
„Slovenija“ 22, 85, 126 id.; — ze-		ulica	123
dinjena	154, 231	uradi — slovenščina	23
Slovensko Društvo 155,	292 id.	uradni list	137
slovenščina v šoli 40; edinstvo 42		urednik : vrednik, urezati : vrezati 5, 7	
„Soča“	221, 239	ustava	19, 20
Sodevski (Köbe)	5	V : u	5, 31, 45, 46, 60, 69—72
soglasniki, trdi, mehki	32	Valjavec	137
soj = svoj	16	„Vedež“	85, 126
sonce, solncov	60	ven, vender	46
sprega	32	Veriti	10
Srnc	220	Verne	121 id., 134, 172
sta, ste	66, 74	Vesel, gl. Koseski	
Stanič	129	Vilhar	193
Starčević	129	viža	99
Stimmen aus Innerösterr.	193	Vladimirov red	17
Stritar 76, 203 id., (Dun. soneti) 225,	229, 234	Vodnik	101, 142 (Album 277)
Südst. Post.	234	Vodušek	125
surka	303	volitve	190, 222, 230
Svetec (Podgorski	39, 181 id.	Vošnjak	180
Svetozor	29 id.	Vraz	144, 148 i. dr.
Šembera	17, 20	vrednik : urednik	5, 7
Škrabec	81	Vrtovec	124
Šolar	52	vseslovanski slovar itd	86
Štajerci	9, 79, 82	vseučilišče	24
Štur	293	vvod	110
Šubic Dr. J.,	39	vz-	65
Šuc	219	Windischgrätz	241
Šuklje	186, 237	Winkler	19
Taafe	241	Z : s	31
tabori	203, 206, 231	zakonik državni	35, 67, 68, 83
tako = toko	16	Zarnik	183, 228 id.
Tednik Slov.	223	Zlata vas	98
terminologija znanstv.	75	„znak“	97
„Tersteniški“	21—24	Zois	142
tma	97	„Zora“ 128, Z. Dalmatinska	316
toj = tvoj	16	Zvon	76, 77, 80, 224
Tom	154 i. dr.	Živio	20, 303
Tomšič A.	198 id.	žlahten	15
		župan	75
		župnik : fajmošter	21, 22

Vsebina.

Predgovor	III.
Dr. Jos. Tominšek: „Dr. Janez Bleiweis vitez Terste- niški.“ Prispевki k životopisu:	
I. Bleiweisova osebnost	V.—X.
II. Častna odlikovanja	X.—XXV.
III. O Bleiweisovih životopisih	XXV.—XXXII.
IV. Rod Bleiweisovih	XXXII—XLIII.
V. Janez Bleiweis do prihoda v Ljubljano	XLIII.—LIII.
VI. Sklep	LIII.—LVI.
Dr. Janko Lokar: Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo:	1—140
Predgovor (str. 1). I. Borbe za knjižno slovenščino (str. 2—78). 1. Za vseslovenski jezik (str.8—11). 2. Borba za besede (str. 11—13). 3. Etimologovanje (13—14). 4. Na- rodne in umetne besede. Slovanstvo (14—19). 5. Nova doba — nove besede (19—24). 6. Dr. Muršec. Slovniki pregled (24—28). 7. Pravopis in pravorečje (28—34). 8. Mo- dernizacija jezika. Ilirščina (34—37). 9. Novooblikarji (-om, -ega itd.) (37—42). 10. Za enotno pisavo (42—49.) 11. Do- vršni in nedovršni glagoli (50—56). 12. Slovniška akademija (56—60). 13. Od Levstika do Janežiča (61—67). 14. Samo- glasni r, u—v—l (67—72). 15. Mlada slovenščina. „Zvon“ (72—78). — II. Pisma sotrudnikov „Novic“ (78—128). — III. Bleiweis — urednik — človek (128—140).	
Dr. Dragotin Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba: 141—244	
Predgovor	141
I. Slovenski narodni preporod	141—149
II. Leto 1848	149—172
III. Ustavna doba do dualizma	172—197
IV. „Mladi“ in „stari“	197—244
Dr. Ivan Prijatelj: Bleiweis in drugi — pred policijo	245—259
Ivan Grafenauer: Opazke k Levstikovemu življenjepisu 260—277	

Dr. Fran Ilešič: O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49 278—320
1.) Uvod (278—281). 2.) Jelačićev sabor (281—285). 3.) Javni
glasovi (285—290). 4.) Društva (290—296). 5.) Jelačić
(296—304.) 6.) Vsenemštvo (304—306). 7.) Gospodarski razlogi
(306—307). 8.) Prigovori (308—312). 9.) Politični časopisi
(313—317). 10.) Sklep.

Dr. Demeter vitez Bleiweis-Trsteniški: Dr. Janez Bleiweis kot zdrav-
nik in živinozdravnik 320—327
Kazalo.

Slike:

Naslovna slika (Dr. Janez Bleiweis)	
Valentin Pleiweiß	VII.
Trstenik	XXIII.
Pradom Bleiweisovih v Trsteniku	XXXIII.
Rojstna hiša dr. Janeza Bleiweisa v Kranju .	XXXIX.

K

18606/11

929Bleiweis J. (082)

020100156

COBISS •